Рôкъ VI. Львôвъ дня 1. (13.) Липня 1885. **Число 13.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, вразъ въ додаткомъ „**Библіотека Зорѣ**“.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **9.** улиця Собѣского (рôгъ ôдъ улицѣ Галицкои).

ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належитъ присылати до **администрациі „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

Въ гостяхъ добре, а дома лѣпше.

(*Зъ житя руск·и емиграціи. — Историчне оповѣданє Дрозда.*)

Присвячую
ВП. Вандѣ и Юліяну Целевичамъ.

(Дальше.)

V.

Така була перша знаємôсть отця Демяна и Лесѣ зъ соціяльнымъ житємъ въ Россіи. Такъ спôзналисъ они вперше зъ тією „пропагандою“, котру вели такî Громеки и Друкарты, щобъ довести уніятôвъ до „свôбоднаго возсоединенія съ православною церковью“...

Яке на Коваля и єго молоду доньку отся знаємôсть зробила вражене, про те домыслить ся и самъ читатель... Простуючи далѣ селами и полями, Коваль спотыкавъ иншî малюнки житя; они не знищували враженя першои знаємости, а лишень додавали нового... такого, що зъ душѣ отця Демяна мимохôть зôрвали ся слова поета:

„И тяжко глянути на села:
Такî убогî, невеселî,
Такî обôдранî стоять,
А нивы голыи лежать..“

Нѣ! не скрôзь лежали „голыи нивы“: були и засѣянî, але... хто знае! може и голî нивы лѣпше-бъ вплывали на очи и на душу, нѣжь оттî засѣянî!...

— Татуню! говорила Леся: у насъ тамъ лѣпшî жита; дивись! якî низькî, рѣдкî, заснѣченî...

Справдѣ дорога йшла житами. Що то за жита були! Печально, журливо слалось по рôвнинѣ рѣденьке жито и якось вяло, невесело, нѣбы зо страхомъ дивило ся на синє небо; легесенькій вѣтрець колысавъ єго на всѣ боки, гойдавъ, пригинавъ до землѣ. Такъ хиляють ся, гойдають ся дѣти-сироты, дѣти-безбатченки...

Выѣхали въ ярину: ще гôрше! „нѣ зросту, нѣ квѣту“...

Ще далѣ толока! Де-не-де зустрѣнеть ся черѣдка и наведе на чоловѣка бôльшу журбу. Скотина млява, хлява; боки позападали а ребра, наче обручѣ на кадовбѣ, повыпирали ся и сторчать... Бродить собѣ скотина и шукаючи корму реве; ревѣнє йде по полю смутною тугою, нѣбы хоче бôльшого жалю додати людямъ.

— Татуню! татуню! подивись, якî худî, нѣкчемнî коровы. Не такî якъ у насъ въ Галичинѣ, а чи далеко!... отъ яка выйшла рôжниця... я нѣколи сего не гадала!— звенѣвъ срѣбный голосокъ Лесѣ; второвало єму тяжке глухе зôтханє отця Демяна.

Села... села походили бôльшь на могилки. Здавало ся, въѣздишь не въ селитьбу живыхъ людей, а на гробовище, по котрому никають вартовî полиціянты, та инде козаки. Живыхъ людей не видко, наче десь они поховались; тôлько въ корчмахъ, на порозѣ сѣней звычайно, сидить товста сморчковата жидôвка и лѣниво плете свою панчоху... Мутными очима зведе жидôвка на проѣзжого, гляне, зновъ встромить ихъ въ панчоху...

Леся помѣтила, що навѣть собакъ по селамъ майже не видко, а коли де й покажуть ся на улици, дакъ идуть якось непритомно, журливо, пôдгорнувши хвосты... идуть и жадне не гавкне на халабуду.

Пустынею, руиною, могилками вѣяло по полямъ и по селамъ.

VI.

Нарештѣ осѣвъ ся отець Демянъ священикомъ при соборѣ у мѣстѣ Вôльцяхъ.

„Еге!“ скаже менѣ читатель, „дежь то таке мѣсто є? Въ жаднôй землеписи, на жаднôй картѣ єго не показано.“

А менѣ що до того, ласкавый читателю, чи оно показано, чи нѣ?! Не я писавъ землепись, не я малювавъ карту: се вже дѣло нашихъ вченыхъ та професорôвъ нанести на карту славне мѣсто Вôльцѣ; а я свѣдчу, що таке мѣсто є, и не де инде, якъ у „Конгресôвцѣ“; а въ доказъ того маю у себе паспортъ зъ печаткою, що ôнъ бувъ „явленый“ у Вôльцяхъ у полиціи. А коли вамъ и сего мало ще, спытайте у кого иншого!

Нове мѣсто — новî люде, новî звычаѣ. Призвычаювати ся до нового мѣста, людей, обставинъ житя — не такъ то легко и не такъ швидко, особливо въ такому вѣцѣ, якъ отець Демянъ и въ такому духовому станѣ, зъ якимъ лишивъ ôнъ Галичину, якій обнявъ єго по дорозѣ въ Вôльцѣ. До того-жь и саме житє того часу не приспособляло новымъ людямъ до знаємостей у Вôльцяхъ. Громадского житя цѣлкомъ не було, або коли й було, дакъ походило на житє въ тюрмѣ, а що найлѣпше вже, дакъ на житє въ казармѣ. Поляки, цѣлкомъ натурально, позамыкали ся, цурали ся ôдъ всего, що тôлько вѣяло або дыхало Россіею .и россійскимъ духомъ. Наѣздъ вôйска, вôйсковыхъ и цивильныхъ урядникôвъ зъ Россіи ставивъ своею задачею „порядокъ и обрусеніе“ и гадавъ те й друге завести инструкціями, циркулярами и иншою паперовою зброєю, да—засланями и утисками Полякôвъ, игнорованємъ и зневагою польскихъ народныхъ и соціальныхъ, громадскихъ звычаѣвъ и всего польского. Тымъ-то и товариске житє наѣзду обмежувало ся на сидженє въ канцеляріяхъ надъ паперомъ и чорнилами, або по вечерамъ надъ зелеными столами, картами и доброю „випивкою“.

Про яке-будь людске громадске житє въ такôй вôйсковôй бюрократично-канцелярскôй казармѣ не могло бути и рѣчи. А Коваль бувъ призвычаєный до товариского житя, хочь трохи похожого на людске, на евро-

пейске житє. Тымъ-то для него на першихъ часахъ житє у Вôльцяхъ було житємъ Робинзона на пустому островѣ.

Але минуло лѣто и пôдъ осѣнь сякъ чи такъ Коваль завѣвъ ся знаємыми. Звѣстно, чоловѣкъ безъ всего обôйдеть ся, а безъ чоловѣка нѣ, хиба вже по-неволѣ, коли доля закине єго въ самôтну келію въ тюрмѣ. Ковалеви-жь навпаки доля допомогла завестись знаємыми. Въ Вôльцяхъ було вже кôлькохъ Русинôвъ зъ Галичины: священикъ Салогубъ, знаємый намъ зъ першои частины оповѣданя авскультантъ Держакъ, укôнченый философъ зъ львôвского университету Блонскій, Козловскій, Григоровичъ и правникъ Рахальскій. Всѣхъ ихъ вывѣвъ зъ Галичины Селехъ. Крôмъ Салогуба и Рахальского, котрый урядниковавъ въ якôйсь канцеляріи и правивъ за цензора, усѣ останнѣ учителювали въ гимназіи, освѣчуючи польскихъ дѣтей премудростями Ксенофонта, Овидія, Тукидида и т. д.

Якимъ чиномъ они вели освѣту — то вже ихъ дѣло. Гимназисты Поляки не знали нѣ рускои, нѣ россійскои мовы; неофиты-учителѣ тежь не навчили ся ще по „россійскому“, а польска мова на лекціяхъ була заказана. Видима рѣчь, що въ тôй науцѣ мусѣло бути щось стôлько-жь цѣкавого, чудного, скôлько и недогôдного. Та що до того! абы йшла наука! Въ гимназіи були ученики: ergo повиннѣ бути и учителѣ. Учителѣ навчали, ergo ученики повиннѣ були навчати ся. Конечно, що й навчали ся и знали, що aqua — вода, mensa — стôлъ, Deus — Богъ... и доволѣ! Учителѣ знали, що они свою задачу, свôй обовязокъ у ч и т и выконують свято и годѣ! Я таки мушу сказати, що оттѣ учителѣ були занадто люде добросовѣстнѣ и такѣ вдячливѣ, що й помѣжь россійскими Нѣмцями и нѣмецкими Россіянами не богато такихъ можна знайти. Добросовѣстнôсть свою они выявляли тымъ, що робили и те, чого навѣть самъ россійскій урядъ не вымагавъ ôдъ нихъ. Урядъ плативъ имъ за те, щобъ они учили дѣтей грецкôй и латинскôй премудрости, а они ôдъ себе вже додавали до педагогіи и политику: ганили польску мову, звычаѣ, выхваляли усе россійске. Въ доказъ своєи вдячливости они самохôть, безъ жаднои „пропаганды“, ставали пôддаными Россіи и обертали ся въ „православныхъ“.

Спôзнавъ ся ще Коваль зъ Наумомъ Калантаємъ. Калантай бувъ Полтавець, знавъ ся тамъ зъ освѣчеными людьми початку 60-хъ рокôвъ, братавъ ся зъ однымъ нашимъ письменникомъ, але за се братерство и лишивъ ся своєи посады того часу, якъ у Полтавѣ выхоплено въ 1862 р. кôлькохъ людей и позасылано на пôвнôчь. Калантай сѣвъ безъ хлѣба; а на єго рукахъ була стара мати и двѣ сестры, обидвѣ калѣки. Де не кидавъ ся Калантай, не мôгъ добути собѣ нѣ притулку, нѣ заробôтку, ажь доки одинъ великій урядникъ не зробивъ єму протекціи и не запомôгъ примостити ся на службу у Вôльцяхъ. Тутъ Калантай служивъ у губернаторскôй канцеляріи; плату бравъ невелику, бо й посаду єму дали абы-яку; алежь ставало тіеи платы перебивати ся самому, матери и сестрамъ, котрыхъ ôнъ такъ любивъ, що не мôгъ жити безъ нихъ и переправивъ у Вôльцѣ. Нѣ до якои политики, нѣ до якои „пропаганды“ Колонтай не мѣшавъ ся; переписувавъ собѣ паперы и годѣ. Одначежь „разъ добромъ налите серце вѣкъ не прохолоне“—и у Калантая не вывѣтрили ся, не прохололи тѣ ндеѣ любови до рôднои Украины, до всего украинского, котрыми напоили єго серце въ Полтавѣ. Тымъ-то ôнъ радо витавъ и отця Демяна, особливо коли довѣдавъ ся, якѣ у него погляды и що примусило єго перенестись въ Вôльцѣ. Крôмъ того, Калантая вельми интересовала Галичина, розвôй національного рускаго житя, письменство; боротє зъ Поляками и т. ин. Отъ чому ôнъ часто ходивъ до отця Демяна и швидко полюбивъ єго, здруживъ ся зъ нимъ.

Вечерами въ отця Демяна часъ бувъ вôльный; ранками ôнъ пильновавъ биля освѣты Лесѣ; пикловавъ ся надоложити те, чого не мôгъ зробити черезъ тяжке злиденне своє житє въ Галичинѣ. Отожь тричи що тыждня въ хатѣ отця Демяна сходило ся невеличке товариство єго новыхъ знаємыхъ. Про карты тутъ и спомину не було. Бавили ся розмовами, а инколи Держакъ приносивъ свою скрипку и гравъ, а то й спѣвали пôдъ скрипку. У Калантая бувъ густый, гарный, „оксамитовый“ басъ. Отець Демянъ и Леся слухають було—не наслухають ся Калантаєвыхъ пѣсень. Сама Леся тежь мала добрячій голосокъ и спѣвала.

— Отъ незабавомъ буде въ насъ театръ, сказавъ разъ у вечерѣ Калантай, розповѣдаючи новинки.

— Чи правда? спытала Леся. Отця Демяна на той часъ не було въ сѣй хатѣ.

— Вѣрно, та ще, здаєть ся, украинскій. Бачте, губернаторъ додумавъ ся, що „такъ жити скучно“, треба чимсь забавляти людей... Ну, заразъ театръ, але якій? польского не можно, на россійскій Поляки не пôдуть, выбравъ неутральный — нашь. Та й тутъ ще гадає приплести политику обрусенія. Спершу-бъ то грати'муть чисто украиньскѣ творы; Поляки привыкнуть;—тодѣ потрошку, по невеличкому якому жарту, додавати'муть россійского, да трохи-по-троху и цѣлкомъ перейдуть на „россійскоє“. А Поляки-бъ то такъ призвычаять ся тымчасомъ, що ходити'муть и на россійске!

— Дурна гадка! ôдповѣвъ Держакъ: нѣколи сего не буде! Не така ненависть помѣжь Полякôвъ, щобъ стали они ходити до россійского театру.

— Певна рѣчь; але нехай собѣ робить... на те ôнъ „господарь“ губерніи; „єго сила, єго й воля!“ ôдповѣвъ зъ иронією Калантай.

VII.

Наступивъ листопадъ.

До сего часу Коваль тѣшивъ ся тымъ, що не выпало жадного случаю, котрый бы ставъ якою суперечкою въ єго религійному поглядѣ, въ єго ôдносинахъ до свѣтского або духовного уряду,—або котрый примушувавбы єго пôти на щось таке, що не годилосьбы зъ поглядами єго яко священика, або яко рускаго чоловѣка. Фактôвъ неôдповѣдныхъ рускôй религіи, неôдповѣдныхъ интересамъ народу, не можна сказати щобъ не трафляло ся,—губернаторъ не соромивъ ся въ своихъ розпорядкахъ; але тѣ факты якось обходили Коваля и прямо до него не чеплялись. Ôнъ промовивъ вже кôлька проповѣдей въ соборѣ; политики въ нихъ ôнъ не займавъ, але стоячи лишь на религійно-моральному грунтѣ, говоривъ вельми гарно. Про єго проповѣди пôшла говôрка навѣть помѣжь Полякôвъ. Россійскій „наѣздъ“ и собѣ вподобавъ проповѣди Ковалевѣ и говоривъ про нихъ, але ще бôльшь говоривъ про Ковалеву дочку, про попôвну, про Лесю, про єи „незвычайну красу“.

Я доси не сказавъ, що Леся, хочь и не була „незвычайна краса“, але въ самôмъ дѣлѣ она була красива: невысока, трошки бôльшь середного росту, зъ гор-

дою, величавою постатю, зъ круглыми, наче выточеными плечицями, зъ станомъ „хочь перещипни“. Коли она йшла, она своєю ходою нагадувала гордо плывучого по водѣ лебедя.

Лице Лесѣ не було особливо бѣле, навѣть трохи смагляве, покрыте густымъ, нѣжнымъ румянцемъ. Роточокъ маленькій, зъ-за коралевыхъ губъ вызирали два ряды узенькихъ и бѣлыхъ-бѣлыхъ мовь снѣгъ зубовъ. Але менѣ здаєть ся, що головнѣйша краса, саме зерно єи сидѣло въ великихъ чорныхъ оксамитовыхъ очахъ!... Що то за очи були и якъ корили ся они Леси! Розкрыє она ихъ, гляне на одного и сыпне такимъ полумємъ привѣту, ласки и щирости, що чоловѣкъ прямо ажь тає, наче снѣгъ о пôвдни ôдъ промѣня весняного сонця. Глянуть тî самî очи на кого другого — и повѣе зъ нихъ такими холодными гордощами, такимъ морозомъ зневаги, що чоловѣкъ такъ и застыне, наче вôскъ на морозѣ.

Высоке, пряме Лесине чоло выявляло собою и додавало єи лицю такій выразъ, котрого не перекажешь словами и котрый належавъ ѣй тôлько самôй, а бôльшь нѣ въ кого не зустрѣнешь такого выразу. Густе, незвычайно мягке и довге волосє покрывало Лесину голову; оно ажь вылискувало ся своимъ матовымъ одсвѣтомъ. На кого глянула „въ усѣ очи“ хочь разъ Леся, той нѣколи вже не забувавъ єи погляду, єи очей... А коли Леся стояла въ церквѣ и молила ся, дакъ ставши проти неи можна було не лишень задивити ся на неѣ, а забути „про всѣхъ святыхъ“ и молити ся до неи... Не диво, що молодый учитель Держакъ закохавъ ся въ Лесю.

Въ довгî осѣннî вечеры Держакъ просижувавъ у Коваля.

Леся хочь безмежно любила свого тата, але она була вже въ тôй порѣ, коли серце молодои дѣвчины вымагає цѣлкомъ натурально иншого коханя. Тымъ-то и серце Лесѣ стало хилитися до Держакового серця, а до того треба незабувати и то, що Держакъ изъ себе бувъ моторный парубяка. Одно було у него, що не подобало ся Ковалеви: Держакъ бувъ вельми-вельми неговôркій чоловѣкъ, але Леся на се не звертала великои уваги, та може й зовсѣмъ сего не помѣчала; зъ нею Держакъ говоривъ бôльшь очима, своєю скрипкою, пѣснями и читанємъ книжокъ.

Отець Демянъ добре бачивъ, що Держакъ и Леся закохали ся, але щожь тутъ дивного або неприятного? дѣло цѣлкомъ натуральне.

— Лесечко! — мовивъ разъ отець Демянъ, коли Леся сидѣла мовчки, згорнувши руки и витала десь у своихъ мрѣяхъ — скажешь менѣ правду, коли про щось спытаю?

— Скажу, татуню! ôдповѣла Леся и почервонѣла.

— Ты кохаешь Держака?

Леся замѣсто ôдповѣди обняла тата и прилипла губами до єго щоки.

— А ôнъ тебе?

— Ôнъ не признававъ ся менѣ... не тямлю... не пытала єго.

— Не швидко може й признасть ся, бо ôнъ чоловѣкъ дуже скрытый.

— Вамъ, татуню, ôнъ подобаєсь?

Коваль зупинивъ ся: у него не було великои симпатіи до Держака, але ôнъ не хотѣвъ сего сказати Леси, щобъ не образити єѣ. Ôнъ ôдповѣвъ:

— Чоловѣкъ ôнъ добрый, освѣченый..

Леся не вдовольнила ся такою ôдповѣдею, одначе не розпытувала бôльшь.

Въ кôмнату вôйшовъ Калантай.

Звычайно поздоровившись, Калантай починавъ росказувати новинки.

— Музика наша покидає насъ, — промовивъ Калантай.

— Яка музика? хто покидає? пытавъ Коваль, не догадуючись, про кого йде рѣчь.

— Держакъ переросить ся до Кієва!

— Правда?! въ одинъ голосъ запытали Коваль и Леся.

— Сегоднѣ прийшла бумага... ôнъ хиба не хваливъ ся вамъ?

— Не чувъ нѣ слова...

— Бачь, якій ôнъ скрытый! ôнъ ще зъ лѣта почавъ клопотати про се... Звѣстно, кому не охота перейти въ Кієвъ?... тутъ просто село, коли порôвняєте до Кієва...

Отець Демянъ замовкъ, а Леся пôшла въ другу кôмнату...

Щось невѣдоме доти Леси вщипнуло єѣ за серце: она сама не тямила, що зъ нею; то була не ревнôсть, не бôль зневаженого коханя, а якась незрозумѣла досада, прикрôсть.

Згодя прийшовъ и Держакъ. Леся не выйшла до него.

— До Кієва переноситесь? спытавъ Держака Калантай.

— А вы се якъ знаєте?

— Якъ же менѣ не знати, коли черезъ мои руки мусить ити приказъ, щобъ выдали вамъ грошѣ на дорогу!...

Держакъ затвердивъ свою поѣздку. Отець Демянъ поздоровивъ єго.

Другого дня въ ранцѣ отець Демянъ ажь злякавъ ся глянувши на Лесю, такъ змѣнило ся єи лице.

— Ты не здужаешь донечко?

— Нѣ, тату! у мене нѣщо не болить.

— А серце?... ты плакала?

Леся мовчала. Отець Демянъ не тямивъ, чимъ втѣшати доню: ôнъ знавъ, що словами не втѣшишь, ôнъ на скрôзь бачивъ, що дѣеть ся въ серцѣ єго коханои донѣ.

Того дня въ вечерѣ Коваля не було дома. Леся сидѣла сама и сумовала. Она не дорѣкала Держакови: „за що? хиба ôнъ признававъ ся, що кохає мене?“ гадала она. „Я помылилась, менѣ здало ся, що ôнъ кохає мене“, хотѣла она подумати, але серце не дало сего погадати и шепнуло: „нѣ, ты не помыляешь ся, ôнъ тебе кохає.“

Леся сидѣла схиливши голову на стôлъ; думки одна слѣдомъ другои роями сновали у молодôй головѣ, але нѣ одна не задержувала ся тамъ; прилѣтала и заразъ вылѣтала.

— Добрый вечѣръ! почувъ ся Держакôвъ голосъ.

Леся здрôгнула, встала и мовчки подала Держакови руку.

Часъ ишовъ: закохана пара перекидала ся словами, але стала розмова, яка вела ся мѣжь ними ще недавно, не завязувала ся. Держакъ мучивъ ся, наче що хотѣвъ говорити и не тямивъ, зъ ôдкиль зайти..

Леся бачила, що Держакъ занадто замысленый, стрѣвоженый, и гадала собѣ, що се ôнъ зô страху передъ рѣшучою хвилею; она сподѣвалась, що отъ-отъ Держакъ

*

розкрыє свôй ротъ и пустить ôдтиля те слово, котрого бажала Леся, и котре, здавало ся ѣй, сидить тамъ на приковѣ и рве ся вылетѣти.

Держакъ мовчавъ и водивъ очима по стѣнамъ, по стелѣ, нѣбы тамъ шукавъ собѣ пôдмоги... Леся не выдержала и промовила:

— Колижь вы выѣздите до Кіева?

Держакъ змѣнивъ ся на лицѣ, почервонѣвъ и глянувъ на Лесю.

— До Кіева? напевне ще не знаю... До нового року не поѣду...

На серцѣ у Лесѣ полегшало, а въ головѣ мигнула надѣя... нѣ, не надѣя, вѣрнѣйше мовити, тôлько якась догадка... Леся сидѣла и чула, що Держакъ не спускае зъ неи очей, и звела свôй поглядъ на долôвку. Єѣ починало втомляти, сердити, що Держакъ зновъ замовкъ. Леся дôстала зъ ôкна якесь шитво и нахилилась шити; але серце било ся у неи такъ, що голка танцёвала у пучкахъ. „Господи!“ думала Леся: „не вжежь не наступить бажана й сподѣвана хвилина?! я єѣ такъ довго дожидала, а она... чи вжежь не прийде?... Говори бо швидше! чого мовчишь? Татусь прийде... перебье... при єму нѣяково признавати ся...“

Чисте серце Лесѣ, налите до верху першимъ святымъ коханємъ, тремтѣло, било ся, теряло терпѣне... „Зачну я сама розмову“ подумала Леся и мовила:

— Десь довго забавивъ ся татусь.

Держакъ прокинувъ ся, нѣбы зъ просоня, нѣбы якась искра упекла єго. Ôнъ скочивъ зъ мѣсця, ставъ передъ Лесею и тремтячимъ голосомъ промовивъ:

— Лесю! вы вѣдаєте... я люблю васъ...

Леся закрыла лице шитвомъ и мовчала. Держакъ почувъ въ собѣ незнаєму доти силу смѣливости, потребу говорити.

— Лесю! промовте: вы мене кохаєте?

Ôдповѣди не було... Держакъ нагнувъ ся, взявъ тихенько Лесину ручку и поцѣловавъ єѣ. Леся скочила зъ канапы и побѣгла въ другу кôмнату. Держакови почуло ся рыданє... Справдѣ напруженй Лесинй нервы не выдержали, слёзы радощѣвъ полили ся цѣвкою. Леся плакала, але чула, якъ ѣй стало на душѣ ясно, на серцѣ легко...

— Лесю! мовивъ Держакъ, стоячи на порозѣ и не смѣючи вступити въ другу кôмнату, де не було свѣтла и зъ ôдкиля ишла луна Лесиного плачу...

— Лесю! промовивъ Держакъ вдруге. Ôдповѣди не було. Держакъ стоявъ немовь торопленый.

— А де Леся? несподѣвано биля ушей Держака почувъ ся голосъ отця Демяна. Держакъ мовчавъ.

— Та що се зъ вами? пытавъ отець Демянъ: де Леся?... Боже! чи не стало ся чого зъ нею? де она?

Коваль хочь и догадувавъ ся, щó оно и до чого, алежь нѣжне батькôвске серце не могло не стрѣвожитись, особливо, коли ôнъ почувъ, що Леся плаче...

Черезъ годину отець Демянъ, Леся и Держакъ сидѣли за столомъ, пили чай, весело розмовляли. Держакъ посватавъ ся, Леся згодила ся. Отець Демянъ порадивъ весѣлє ôдложити на лѣто.

VIII.

Въ самому кôнцѣ року Коваля настановили мѣсцевымъ деканомъ, а сучасно тому и Держакъ подавъ ся до Кіева. Леся, звычайно, трохи зажурила ся, але она втѣшала себе тымъ, що недалеко Великдень — тôлько три мѣсяцѣ!—а Держакъ обѣцявъ на Великдень приѣхати до Вôлець.

Нѣ отець Демянъ, нѣ Леся нѣкому не хвалили ся про змовины зъ Держакомъ, але Калантай про се вѣдавъ; єго досвѣдный поглядъ не змыливъ єго. Се нѣчого нѣкому не шкодило. Калантай нѣ сестрамъ нѣ матери нѣ слова про се не промовивъ, а Ковалеви або Леси дакъ и виду не подавъ про те, що ôнъ знає... Ôнъ ставъ ще частѣйше ходити до Коваля и ще сердечнѣйше, приязнѣйше обертати ся до отця Демяна, а особливо до Лесѣ. Ôнъ радѣвъ за неѣ радôстю щирого приятеля, брата, хочь часомъ, коли ôнъ думавъ собѣ про Держака и Лесю, на чолѣ єго пробѣгали слѣды тужливои гадки и лице становило ся неспокôйнымъ, сумнымъ и суворымъ.

Самъ отець Демянъ не загадувавъ ся про будущину Лесѣ: „они любять ся и досыть! щастє въ любови!... а що до економичного боку, дакъ Держакъ стоить на добрôй дорозѣ... стане на прожитокъ; а отъ и я, дасть Бôгъ! выплачу ся зъ довгôвъ, дакъ запомогати'му имъ; плата менѣ иде добра, а менѣ одному чи богато тамъ треба?“ Одна гадка инодѣ грызла єго: якъ ôнъ жити'ме безъ Лесѣ? Въ Кіевъ єму перейти не можна, тамъ уніятôвъ нема, а безъ Лесѣ жити буде тяжко, ôнъ не навыкъ безъ неи... Алежь не можна ради єго вымагати и ôдъ Лесѣ, щобъ она не выходила замужь... рѣчь не можлива!... „Е! дасть Богъ, якось зладить ся! Може при Селеховôй запомозѣ Держакъ перейде директоромъ куды близше до Вôлець, а то и въ самй Вôльцѣ.“

Такъ тѣшивъ себе Коваль, не догадуючи ся, що вже пôдходять чорнй хмары, котрй закрыють собою єго крайнебо! Єму не здавало ся, щобъ наступившу въ єго житю годину спочинку, котру хочь трохи можна було порôвняти коли не до весняного, дакъ хочь до осѣннёго ранку, могла швидко змѣнити пережита нимъ, або ще и темнѣйша нôчь!... Ôнъ гадавъ собѣ, що въ єго житю тôлько що починае розвиднюватись и мусить же наступити и єго д е н ь!... не може бути, щобъ зновъ не довело ся єму побачити с в ôй день, щобъ нôчь наступила першь, нѣжь мине день...

Въ природѣ, въ житю нашои планеты, конечно, оно такъ не ведеть ся; але що до житя людей, дакъ тутъ часто трафляєть ся, що послѣ ясного ранку наступае слѣдомъ за нимъ тепла глупа нôчь, а де въ кого дакъ и все жите переходить нôчю и хмарами, не бачивши нѣ свѣту, нѣ ранку. О! скôлько єсть безталанныхъ людей, въ житю котрыхъ нѣ разу не днѣло, нѣ разу не свитало!... сама тôлько нôчь!

Чуднымъ початкомъ стали пôдходити житєвй хмары до житя отця Демяна!

Небавомъ пôсля нового року, вертаючи ся въ недѣлю зъ церкви до дому, побачивъ ôнъ на парканѣ прилѣплену театральну оповѣстку: „Труппою русскихъ актёровъ сегодня дана будетъ оперетка „Наталка-Полтавка“. Прочитавъ отець Демянъ и заразъ же повернувъ до театру и взявъ билеты собѣ и Леси.

Нѣщо зъ такою силою, енергією не будить въ серцѣ чоловѣка святого чувства патріотизму, якъ рôдне слово, національна пѣсня, музика! Нѣщо въ свѣтѣ такъ не облагородняє, не гуманизуе людского чувства, якъ рôдна поезія чи въ пѣснѣ, чи въ музицѣ, чи въ живому словѣ. Нема другои силы, рôвнои силы, якъ у рôднои пѣснѣ! Она пôднимае чоловѣка, пôдводить, пôдносить єго до истинно великихъ подвигôвъ на добро людей!

Коли скôнчивъ ся терцетъ Терпелихи, Наталки и

Выборного, Коваль не мôгъ сидѣти, ôнъ вставъ и що силы бивъ въ долонѣ и выкрикувавъ: bis! bis!

— Панъ-отче! торкнувъ єго зъ легка „полиціймейстеръ“.

— Чого вы? сердито спытавъ єго Коваль, досадуючи, що перебивъ єго раёванє.

— Вамъ не можна бути въ театрѣ, мовивъ нишкомъ „полиціймейстеръ“.

— А се ще чому такъ? не чоловѣкъ я, чи що? зъ великою дивовижею пытавъ отець Демянъ.

— У насъ законъ забороняє духовенству ходити въ театръ... зробѣть ласку, выйдѣть...

— То законъ забороняє у васъ православному духовенству, а у насъ можна... я-жь не православный, я уніятъ! суперечивъ отець Демянъ.

— Не моє дѣло розбирати, моє дѣло дивити ся за порядкомъ... я бачу непорядокъ и повиненъ одвернути єго, щобъ не спокушувати публику... Прошу васъ, выйдѣть зъ театру.

— Не выйду, доки не досиджу до кôнця... Се образа...

— Гôрше буде, прошу васъ! домагавъ ся полиціймейстеръ.

— Сказано не выйду... итьте! не мѣшайте менѣ слухати.

Полиціймейстеръ одôйшовъ, але вернувши ся за кôлька хвилинъ, завôзвавъ отця Демяна въ льожу до губернатора.

— Отъ морока! бубонѣвъ идучи Коваль—не дадуть и послухати; нехай бы вже скôнчивъ ся актъ, тодѣ-бъ и звавъ собѣ... Якъ то незвычайно!..

Губернаторъ мокрымъ рядномъ накинувъ ся на Коваля: „Якъ вы смѣли въ театръ ходити, да ще мого приказу не слухати!

— Нашй каноны не забороняють... навѣть и самъ митрополитъ у насъ...

Губернаторъ плигнувъ зъ свого мѣста, забувъ, де ôнъ, забувъ, що ôнъ не въ себе въ кабинетѣ, и гукнувъ:

— Щó менѣ вашй каноны! у насъ свои каноны: „Сводъ законовъ!“ Щó менѣ вашъ митрополитъ! я вашъ митрополитъ... Вонъ! заразъ вонъ зъ театру!

Коваль выйшовъ наче опеченый! єму нѣщо подôбне и во снѣ не снило ся!... Нема на що говорити, въ якому духовому станѣ вернувъ ся Коваль до дому, якъ ôнъ провѣвъ ту нôчь... (Дальше буде.)

ДОНЯ СЛАВЫ.

В. П. Олександрови Барвѣньскому.

На лонѣ вольнои землѣ,
На оксамитному килимѣ,
Въ блакитнôмъ, зорявôмъ шатрѣ
Дитину Слава породила.

Якъ рожа пышна на веснѣ,
Те немовляточко лежало,
Радѣла Слава на дочку...
У Славы Воля бабувала.

На купель чистои росы
Она въ степахъ, горахъ набрала:
Промѣнємъ Свѣту и Добра
Ту купель Воля нагрѣвала.

А Свѣтъ старый Любовь послався,
Щобъ въ Славы доню ту скупала
И въ серце чисте, мовь кришталь,
Коханє чисте наливала.

Прийшла Надѣя, сповила
Сповивачемъ людскои долѣ,
Не зъ злата тканымъ, не зъ срѣбла —
Зъ добра, братерства, правды, волѣ.

У кумы Вѣра прибула
И въ хрестъ святый ввела дитину.
Дитинѣ имя нарекла —
Святе те имя: Русь-Вкраина.

И Русь-Украина росла
Мовь кринъ розкôшный Палестины;
На цѣлый свѣтъ краса була
Розкôшна, вольна и правдива.

Та не було кому єи
Красу захистить величаву,
Якъ день привѣтну весняный,
День тихій, не палкій, не тмяный.

Набѣгли лютй вороги,
Красу стоптали, окрутили;
Ограбовали до снаги
И въ кайданы важкй забили...

А Слава-мати слёзы лье,
Въ ярмѣ, въ темнотѣ гнеть ся, бєть ся:
На вольнôй славинôй земли
Неволѣ стогôнъ скрôзь несеть ся.

О Славо-Мати! годѣ слѣзъ!
Неволѣ слѣзми не зломати!
Мессія твôй въ селѣ явивсь,
Вставай, ходи єго стрѣчати.

Мессія той — сельскій народъ;
И ôнъ спасе твою дитину,
Якъ зброю Свѣту ôнъ вôзьме,
Якъ Свѣтъ освѣтитъ Русь-Вкраину...

1885 — V. 30. *Перебендя.*

ПРО ШЛЮБЪ НА РУСИ-УКРАИНѢ ВЪ XVI-XVII СТОЛѢТЮ.

Вп. „Товариству рускихъ женщинъ“ въ Станиславовѣ

присвячує

Левко Маячанець

Въ науковôй праци годить ся попередъ усёго вызначити тй жерела, якими користувавъ авторъ. Въ моёй праци найголовнѣйшимъ жереломъ будуть такъ званй актовй книги нашихъ стародавныхъ судôвъ, зôбранй до купы въ „Центральнôмъ Архивѣ“ при кієвскому университетѣ. Се дуже дорогá спадщина, яку намъ лишило по собѣ минуле житя Украины. Въ кієвскôмъ архивѣ зôбранй судовй, земскй, гродскй и магистратскй книги зъ чотырёхъ бувшихъ рускихъ воєводствъ: кієвского, волыньского, подольского и брацлавского за три остатнй столѣтя (XVI—XVIII). Велика сила сёго кошто-

вного скарбу пропала на вѣки въ пожежахъ, руинахъ та всякихъ колотнечахъ, на якій такъ богата минувшість Украины; але не мала частина ёго лишилась и намъ на пожитокъ: досыть сказати, що въ одномъ кіевскомъ „Центральномъ Архивѣ“ мѣстить ся до 6000 книгъ и кромъ того на повъ миліона окремыхъ документовъ. И зъ того часу, якъ люде науки стали користувати симъ скарбомъ, зъявилось вже чимало науковыхъ праць по исторіи Украины и стали вѣдомій деякій стороны ѳи политичного и суспольного житя, котрій до того зъ другихъ жерелъ були мало знанй, або й зовсѣмъ невѣдомй, якъ на прикладъ „копнй“ суды и дещо инше. Але больша частина кіевского архива ще й доси зостаѣть ся нерозобраною, и хто схоче працювати на сѣмъ безкраѣмъ поли, той вышукае ще чимало цѣкавыхъ рѣчей про нашу бувальщину. Се особливо можна сказати про минуле суспольне або громадске житѳ Украины, на котре звычайно въ лѣтописяхъ меншь звертаѣть ся уваги, нѣжь на житѳ политичне. Тутъ уже для историка нѣщо не може замѣнити документового матеріялу, бо нѣ лѣтописи, нѣ навѣть мемуары не малюють суспольного житя такъ выразно, въ такихъ дробныхъ, чисто буденныхъ обставинахъ, якъ оно малюѳ ся въ актовыхъ книгахъ нашихъ стародавныхъ судовъ—и до того малюѳ ся безъ найменшого субъѣктивизму, безъ умыснои хвалы чи доганы. Отъ черезъ те и я, намѣряючись вести рѣчь про одну изъ найцѣкавѣйшихъ сторонъ стародавного суспольного житя на Украинѣ, переважно надъ иншими жерелами ставлю матеріялъ документовый. До сёго часу я спромогъ ся вышукати изъ актовыхъ книгъ кіевского архива большь нѣжь на сотню такихъ документовъ, що больше або менше дотыкають ся до моѳи справы, и здаѣть ся, що якъ додати до нихъ деякій звѣстки зъ иншихъ жерелъ, то можна досыть докладно дознатись про те, якій були шлюбнй односины на Украинѣ въ XVI и XVII столѣтяхъ—бодай хочь въ шляхетскому станѣ, бо про иншй станы и въ актахъ бракуѳ матеріялу.

Але перше, нѣжь зняти рѣчь про шлюбъ, скажемо хочь колька словъ про тогдѣшный жѣночій станъ на Украинѣ, бо то вѣдома рѣчь, що въ кождой громадѣ сй обидвѣ справы дуже тѣсно звязують ся одна зъ другою и, прямо сказати, залежать одна одъ однои.

Исторія не зазнаѳ тыхъ давныхъ часовъ, колибъ украинска жѣнка була рабынею-невольницею. Въ найраннѣйшу добу, до якои только сягають спомины нашихъ першихъ лѣтописей, вбачаѳмо у Полянъ справжнй родинній звязки и „стыдѣніе къ снохамъ своимъ и къ сестрамъ“ и „брачныи обычаи“. Деякій змаганя грецкихъ чернцѣвъ прищепити на Руси-Украинѣ византійскій поглядъ на жѣнку, якъ на „сосудъ грѣховный“ и нечисту истоту, въ загалѣ не мали скутку. Про якій-небудь вплывъ татарщины на суспольне житѳ Украины въ часы монгольского лихолѣтя нема що й казати, бо се лихолѣтѳ було тутъ занадто короткимъ для сего и мало зовсѣмъ особный характеръ, нѣжь, прикладомъ, въ Руси Московскій, де оно тревало большь якъ 200 роковъ. Тымъ-то украинска жѣнка нѣколи не зазнала нѣ „теремного затвору“, нѣ монастырского „заточенія“, нѣ тои горкои „домостроивскои“ неволѣ та зневаги, яка выпала на долю жѣнцѣ въ Московщинѣ. Въ той часъ, про якій головно ведеть ся наша рѣчь, себъ то въ XVI. ст., суспольный станъ украинскои жѣнки-шляхтянки бувъ майже зовсѣмъ подобный до чоловѣчого и одрознявъ ся хиба только тымъ, що жѣнки не несли на собѣ громадскихъ урядовъ и при живыхъ братахъ наслѣдували только четверту частину батьковщины (материзну одбирали усю),—але и ся урѣзка большь усёго походила мабуть одъ того, що по литовскихъ феодально державныхъ установахъ володѣнѳ маѳтностями завсѣгды злучалось зъ обовязкомъ воѳннои службы. Прочій горожанскій права, якъ дотычно особъ такъ и дотычно маѳтности, належали жѣнкамъ въ той же мѣрѣ, якъ и ихъ братамъ та чоловѣкамъ. Цѣкаво, що коли посля Люблиньского сойму 1569 р. король Жигмонтъ-Августъ розказавъ рускій и литовскій шляхтѣ присягати на унію Литовского князьства зъ Польщею, то на Волыни разомъ зъ землянами присягало чимало и земянокъ — тыхъ, що сидѣли на „вдовѣмъ стольци“ и володѣли маѳтностями *), а вѣдома рѣчь, що, примѣромъ, въ Россіи жѣнки и по сей день не мають допусту до присяги державнои, наровнѣ зъ малолѣтками и злочинцями. Треба й про те згадати, що навѣть въ дѣлѣ просвѣты, яка давалась дѣтямъ тогдѣшнои рускои шляхты, дѣвчата нѣчимъ не одрознялись одъ хлопцѣвъ и разомъ зъ ними учились дома у приставленыхъ до того „бакалярovъ“. Що-найменше початкова наука-письменность вважалась тогдѣ ровно потрѣбною для жѣнокъ, якъ и для чоловѣковъ. Про те свѣдчать намъ въ актовыхъ книгахъ тысячѣ розныхъ записовъ (на продажь, даровизну и т. инше), въ которыхъ безпремѣнно споминаѳть ся про власноручный подпись особы, що выдавала записъ: въ сихъ записахъ также рѣдко можна здыбати „писати не умѣючую“ земянку, якъ и неписьменного земянина. Навѣть мѣжь мѣщанками письменство тогдѣ досыть ширилось, а въ шляхетскихъ станахъ не диво було знайти жѣнокъ, що знали латинску и иншй чужоземнй мовы и володѣли досыть высокою для того часу просвѣтою. Згадаймо отъ хочбы про княжну Софію Чорторыйску, котра „преложила зъ грецького языка на словенъскій“ казаня св. отцѣвъ на недѣльнй евангелія, слыве для цѣлого року **).

Воля и повноправность украинскои жѣнки надавали ѣй характеръ силы и енергіи, невѣдомый въ тыхъ сторонахъ, де жѣнка невольницею. Навѣть въ домашному житю украинска жѣнка не була только господынею, що „сидѣла завсѣгды дома и пряла свою пряжу“; усе що обходило чоловѣковъ, не було чужимъ и дли жѣнокъ. Вырядивши чоловѣка на войну, жѣнка заступала ёго въ урядованю маѳтностями и поддаными, боронила ихъ одъ злыхъ сусѣдовъ, а коли траплялось, що татаринъ або иншій якій ворогъ несподѣвано впадавъ въ край, она скликала кругъ себе слугъ—оружныхъ людей, надѣвала панцирь и смѣло давала одсѣчь ворогамъ, якъ се не разъ чинила, прикладомъ, слуцка княгиня Настася, котра въ 1505 и 1506 рр. прогнала Татаръ одъ Слуцкого замку, а въ 1508 р. оружною рукою одбила нападъ Михайла Глинского, що хотѣвъ-бувъ силомоць взяти ѳѣ замужь за себе. Було тогдѣ чимало й такихъ жѣнокъ, що, одповѣдно тогдѣшному своѳвольному вѣкови, цѣле житѳ проводили въ безперестанныхъ нападахъ на сусѣдскій маѳтности, водячи за собою немалй „пошты“ *) оружныхъ

*) Архивъ Югозап. Россіи. часть II. томъ 1.

**) Она була за п. Вацлавомъ Боговитиномъ, хорунжимъ волыньскимъ; умерла мѣжь 1616—1619 рр. Звѣстку про ѳи литературній працѣ знайшли мы въ „Передмовѣ“ до Евангелія Учительного, надрукованого въ 1619 р. Кир. Транквиліономъ-Ставровецкимъ въ м. Рахмановѣ (въ Кременецкомъ повѣтѣ, на Волыни). Див. про се тежь у Сярчиньского и Свѣнтского.

*) Пошть — слово тогочасне.

людей зъ гарматами и гакôвницями, руйнували чужй замки, самй часто попадали въ облогу, не слухали сеймовыхъ и королевскихъ наказôвъ, и коли король посылавъ противъ нихъ повѣтовй рушеня, они й имъ давали одсѣчь. Оттака була мѣжь иншими въ XVI. ст. на Волыни земянка Ганна Борзобагата-Красеньска, що за подôбнй вчинки накликала на себе декретъ банниціи; а въ XVII. ст. була така княгиня Софія Ружиньска, котра въ 1609 р., зôбравши поштъ въ 6000 чоловѣкъ кôнныхъ и пѣшихъ, зъ гарматами, сурмами и розвѣваючими коргвами, штурмомъ узяла замокъ князѣвъ Корецкихъ, м. Черемошну, перебила чимало тамошныхъ мѣщанъ и зрабувала ихъ добро. Звычайно, такими розбоями займались тôлiки деякй магнаты-дуки, що мали свои замки и вояцкй пошты, а решта бавилась сусѣдскими сварками та ще судовою тяганиною. Тогдѣшный судъ бувъ легкій, усякому приступный, зъ широкимъ правомъ апеляціи, такъ руска шляхта дуже любила тягатись по судахъ, и жѣнки не одставали ôдъ чоловѣкôвъ. Було мѣжь ними богато такихъ сутягъ, котрй тôлько й робили, що ѣздили по „городахъ“ та по трибуналахъ, добре знали статутъ и инше право и самй ставали за себе на судѣ въ найтруднѣйшихъ справахъ. На послѣдокъ треба згадати й про те, що мѣжь украинскимъ жѣноцтвомъ въ XVI—XVII ст. було не мало й такихъ, котрй не цурались и высшихъ громадскихъ интересôвъ и ревно займались дѣлами вѣры, просвѣты и добрыми вчинками: записувались въ церковнй братства, фундували церкви, монастырѣ и шпиталѣ, заводили школы и т.инше. Згадаймо, мѣжь иншими, волыньску княжну Олену Чорторыйску, котра въ 1594 р. фундувала Пересопницкій монастырь, сама написала для него прехорошу уставу (статутъ) и завела при монастыри шпиталь „для убогихъ и недужныхъ“ и школу „для науки дѣтей“ *), або згадаймо всѣмъ знану Гальшку Гулевичѣвну, що такъ прислужилась кіевскому братству и его школѣ, або звѣстну фундаторку Почаѣвского монастыря, волыньску земянку Ганну Гойску и иншихъ.

Оттакій бувъ станъ жѣночій въ Украинѣ въ XVI—XVII ст. и оттакй характеры выроблювались на его пôдставѣ. Чи добрй чи нѣ були сй характеры — не можна суперечити въ однôмъ, що они досыть були загартованй силою, енергіею и стамостôйностею. Теперь подивѣмось, якъ стояла при такихъ обставинахъ шлюбна справа на Украинѣ.

Беремо одинъ зъ шлюбныхъ або вѣновыхъ листôвъ, якй сотками знаходять ся въ актовыхъ книгахъ XVI—XVII ст., и читаємо ихъ звычайну початкову формулу: „Я такій-то чиню вѣдомо, ижъ зъ воли Божои а зъ прейзрѣня его найсвятшои милости и зъ дару Духа святого, за вѣдомостю и благословенствомъ родичовъ, моихъ наймильшихъ добродѣивъ, понялъ есми за себе въ станъ святый малженскій дочку такого-то, панну Н...“ Зъ сёго видно, якій поважный поглядъ мали Украинцѣ на шлюбъ, котрый вважали за дѣло „свяге“, що робить ся „зъ волѣ Божои и зъ дару Духа святого“. Тутъ же показанй и першй обставины шлюбнои справы: „вѣдомость и благословенство“ родичѣвъ и „порада“ приятелѣвъ. Але се обставины, скажемо такъ, формальнй, котрыхъ потребувавъ законъ и добрый звычай; найголовнѣйшою-жь рѣчею въ такôмъ дѣлѣ була и почиталась добра и непринуждена воля тыхъ, кого перше усёго обходила справа, себъ то самыхъ молодыхъ. Тымъ-то въ шлюбныхъ записахъ, пôсля слôвъ: „за благословенствомъ родичѣвъ“ читаємо часто ще й такй выразы: „зъ власнои хути и милости моее“ або: „съ правои любве и уподобання своего понялъ есми за себе въ малженство“ и т. д. Такъ само було и зъ стороны молодои: хочь въ статутѣ було постановлено, що хто выйде замужь супротивъ волѣ родичѣвъ, теряє право на посагъ, але звычайно родичѣ не накидали дочкамъ своеи волѣ, ôтдаючи ихъ замужь, и воля молодои почиталась такимъ же головнымъ дѣломъ въ шлюбнôй справѣ, якъ и воля молодого. *) Тымъ-то въ актахъ зустрѣчаємо неразъ такй записи якъ на пр.: „Я Богдана Семашковна чиню вѣдомо, ижъ зъ воли а прейзрѣня Божого, за вѣдомостю и дозъволенемъ опекуна мого Н...“ (батька въ молодои не було вже на свѣтѣ) „и зъ упреймои зичливости панеи матухны моеи наймилшои, такъ тежъ и за властнымъ позволеньемъ моимъ, маючи лѣта зуполныи, быламь пошлюблена и отъдана въ станъ святый малженскій за князя Януша Четвертенского“ **). Бувало й таке, що родичѣ, передъ ôдданемъ дочки замужь, потрѣбували, щобъ она формально, передъ урядомъ, посвѣдчила, що йде замужь за таку-то особу по своѣй добрôй воли. Такъ въ 1564 р. волыньскій земянинъ Янъ Монтовтъ оповѣдавъ передъ Луцкимъ гродскимъ урядомъ, що „зъ ласки и призрѣння Божого змовивъ дочку свою Ганну въ малженство за князя Василя Солтановича Сокольского“, и бажавъ, щобъ она „облично“ (personaliter) посвѣдчила, що сама выбрала названу особу и крôмъ его нѣкому не шлюбовала своеи руки. И стоячи передъ урядомъ Ганна Монтовтовна повѣдала, „ижъ дей я николи ни за кого въ малъженство пойти не пошлюбовала, а ни ся ни за кого не отдавала, одно жъ теперъ то собе вмыслила и позволяю съ правого умыслу сердца мого мѣти собе за малъжонка его милость князя Василя Солтановича Сокольского, съ которымъ и животъ свой хочу доконати“.***)

Щобъ уродивъ ся мѣжь молодыми такій щирый „умыселъ сердця“, они повиннй були попереду добре пôзнати одно другого. Такъ оно й бувало на дѣлѣ. Звычай дозволявъ, щобъ молодый шляхтичь навѣдувавъ дôмъ, въ котрôмъ запримѣтивъ собѣ панну по серцю, и „учтиво старався“ о еи „хуть и милость“ и о „схильность“ еи родичѣвъ; въ де-якихъ шлюбныхъ записахъ молодый споминає, що пошлюбивъ свою „облюбленицю“ за волею Божою „и за учтивымъ стараннемъ моимъ“. Коли справа йшла гараздъ, тогдѣ молодый посылавъ въ дôмъ своеи нареченои родичѣвъ своихъ и „панôвъ-приятелѣвъ“, а родичѣ молодои тежь скликали своихъ приятелѣвъ, и тутъ уже справлялись такъ званй „змôвины“. Головнй речи, про якй змовлялись, се були: зъ стороны родичѣвъ молодои — посагъ, а зъ стороны молодого — вѣно и привѣнокъ. Посагъ звычайно складався на половину зъ грошей, а на половину зъ рухо-

*) Архивъ Югозап. Р. ч. I. т. 1.

*) Цѣкаво, що религійна установа дотычно посагу зовсѣмъ була тодѣ противна статутови: въ уніятскому катехизисѣ, напечатаному въ першій разъ въ Уневѣ 1745 р. за митроп. Атан. Шептицкого, на пытаня: „Яковыи суть повинности отцевъ къ сыномъ и дщеремъ?“ — даєть ся такій одвѣтъ: „Родителіе повинни.... дщеремъ посаги давати, хочай бы дщерь была зъ неучтивого ложа или безъ произволенія родителского за мужа негоднаго пошла“. („Богословія Нравоучителная“, ст. 128).

**) Книга Луцкого гродского уряду 1571 року, Н. 2045, л. 57.

***) Луцка гр. книга 1564 р., Н. 3038.

мости: золота, срѣбла, перлôвъ и иншихъ „клейнодôвъ“, срѣбнои, мѣднои и оловянои посуды, одежѣ, коней, возôвъ, „челяди невольнои“ и иншого добра. По Лит. Статуту призначалась четверта часть усёго батькôвского добра на те, щобъ справити дочкамъ посагъ; а коли въ молодои не було братôвъ, або коли у єи матери були свои маєтности, она приносила мужеви и нерухомѝ маєтки. Зъ своєи руки молодый повиненъ бувъ формально забезпечити посагъ молодои вѣномъ. Вѣно се бувъ дуже давный рускій звычай, початокъ котрого крыєть ся въ незапамятнôй минувшости. Въ Ипатск. лѣтописи ще пôдъ 988 р. знаходимо, що коли князь Володимиръ бравъ шлюбъ зъ грецкою царѣвною Анною, то „вдасть за вѣно Корсунь грѣкомъ царицѣ дѣля“; а пôдъ 1043 р. читаємо: „Вдасть Ярославъ сестру свою за Казимира и въдасть Казимиръ за вѣно людий 8 сотъ, еже бѣ полонилъ Болеславъ, побѣдивъ Ярослава.“ Правда, за часôвъ Володимира и Ярослава вѣно мало трохи иншій характеръ: тогдѣ бувъ се выкупъ за молоду, и черезъ те вѣно давалось не ѣй самôй, а єи родичамъ. Навпослѣ вѣно въ Украинѣ здобуло бôльшь розумный характеръ забезпеченнія замужнёи жѣнки, и передавалось ѣй самôй, у власне орудуванє. Такій характеръ має вѣно уже въ Вислицкôмъ статутѣ короля Казимира 1347 р. Въ „Актахъ Южной и Западной Россіи“ пôдъ 1398 р. знаходимо такій вѣновый записъ: „А се я панъ Бенко, староста Галицкий и Снятиньский, свѣдчю то своимъ листомъ: ижъ пришедъ передъ насъ панъ Гервасъ и вѣновалъ и оправилъ своей женѣ Варварѣ сто гривенъ на своемъ селѣ: на Толмачи и Жюркови, на своей вотчини. А при томъ были свѣдци...“ *) Литовскимъ Статутомъ, крôмъ вѣна, бувъ узаконеный ще й привѣнокъ. Вѣно се була грошева сума, котрою забезпечалась справжня (реальна) вартôсть посагу; а привѣнокъ бувъ не що инше, якъ „совитость“ (подвôйнôсть) тіеи-жь сумы. Маємо дсказъ, що и до Лит. Статута въ Украинѣ бувъ звычай при записахъ вѣновыхъ подвоювати вартôсть посагу: въ 1467 р. волыньскій князь Юрій Федьковичь Несвицкій писавъ, що „поялъ у пана Ивана Мусяты дивку панну Настасю собѣ за жону, по которой далъ ему отецъ ее 150 купъ литовскихъ, а онъ своей жонѣ кнегини Настаси записалъ на своій дедизнѣ и отчинѣ, на Забороллю и иншихъ селахъ, триста купъ широкихъ грошей“.**) Вѣно и привѣнокъ записовалось молодымъ на своѣйôтчинѣ, и коли молодый не бувъ ще выдѣленый своимъ батькомъ, то родичѣ молодои конче встоювали на тому, щобъ батько попереду ôддѣливъ сынови єго ôтчину.

(Дальше буде.)

*) Томъ I., Ч. 5.

**) Рукопись зъ архива князѣвъ Острожскихъ.

ЗЪ ПОДОРОЖЕЙ ПО ИТАЛІИ.

(*Написавъ Мих. Подолинъскій.*)

6. Парма.

(*Дорога до Пармы.*) По двонедѣльнôмъ побутѣ въ Милянѣ пустились мы 10. жовтня дальше въ дорогу. Найблизшою нашою метою була Парма, столиця колишнёго самостôйного княжества тогожь имени. — Желѣзниця веде туды зъ Миляна по гладкôй якъ стôлъ ровени черезъ млачну, ôдъ многихъ каналôвъ и ровôвъ поорану околицю, простершись рôвнобѣжно по-при старинномъ битôмъ шляху. По межамъ розсѣлись безконечнѝ ряды урожайныхъ та дикихъ деревъ и они надаютъ всѣй сторонѣ видъ рѣдкого лѣса; за те справдешныхъ лѣсôвъ нѣгде не видко. Вздовжь дороги не засланяютъ вже выгляду акаціи, якъ се намъ докучало на пôвночи ôдъ Миляна, и ихъ мѣсце займили рѣдшѝ вербы, ростучѝ въ мокрôмъ грунтѣ надзвычайно буйно. Всежь таки зъ причины безлѣчи всякон деревины и густыхъ садôвъ, хочь трохи обдаль ôдъ дороги, не видко майже нѣгде нѣ сѣлъ нѣ хатъ. Натомѣсть лѣтомъ стрѣчає ся тутъ око зъ непроглядными ланами кукурудзы и рижу. Наводненє пôль пôдъ рижъ переведене на великѝ розмѣры. Хочь було се вже въ осени, коли мы сюды переѣзджали, такъ почавши ôдъ мѣста Льоді ѣхавъ нашь поѣздъ немовбы по якôмъ озерѣ. Се продовжалось ажь до самои Пяченцы та и єще дальше. Тôлько выстаючѝ зъ воды дерева нагадували намъ, що се суша а не справдешне озеро.

Крôмъ своимъ рижомъ и кукурудзою славитъ ся отся сторона єще и знаменитыми луками та пасовисками для коровъ, зъ молока котрыхъ выробляютъ звѣстный на цѣлый свѣтъ „пармезаньскій сыръ“. Имя сего сыра походитъ ôдси, що Пяченца и єи околиця належали колись до княжества Пармы. *) Найлѣпшѝ сорты сего сыра вырабляютъ ся коло Льоді, Павіи, Кремоны, а такожь и на пôвночь ôдъ Миляна коло Брéшіи и Бéрґама. Сыръ забарвляютъ шафраномъ и надаютъ єму видъ великихъ кружкôвъ, ваги 60 до 80 фунтôвъ. Передъ продажею даютъ єму вылежатись звычайно два до три роки. Коровы походятъ зъ Швайцаріи, зъ ôдки рôкъ-рôчно спроваджуютъ ихъ надъ 10.000 штукъ; всѣхъ же коровъ, котрыхъ молоко уживає ся до выробу пармезаньского сыра, числятъ близь 80.000 штукъ. Сыръ выроблюваный лѣтомъ ôдъ Юрія до Михайла (очевидно латиньского) называє ся „маджентi“ и єсть лѣпшій ôдъ зимовои сорты, прозванои „инверненґа“. Добрôсть сыра пôзнає ся пôсля єго звуку и пружистости. Италіянцѣ уживаютъ пармезаньского сыра не тôлько до приряженя свого справдѣ знаменитого „ріццотт-а“ и макаронôвъ, але и до многихъ иншихъ стравъ, а навѣть поливокъ и росолôвъ.

Передъ Пяченцою переѣзжає желѣзниця рѣку По (Падъ), широкій якъ Дунай пôдъ Вѣднемъ. Мôстъ на нѣмъ величавый; видко богато млынôвъ. Почавши ôдъ Пяченцы околиця чимъ разъ бôльше осушуєсь, єсть знаменито справлена и хочь все ще представляє оку непроглядну рôвнину, однакъ по якомусь часѣ починає наконець въ дали, на полудне, виднѣти ся пасмо гôръ Апенінôвъ. Желѣзниця не ôддаляєсь и теперь єще нѣ крыхты ôдъ битои дороги. Ся дорога, колибъ мала уста, могла бы намъ росказати не тôлько про всѣ середнёвѣчнѝ подѣѣ, збувшѝ ся на сёй земли, про всѣ напады варварôвъ на сю „обѣцяну землю“ и таке инше, але моглабъ намъ росказати єще и про Цезара, Марія и другихъ римскихъ полководцѣвъ, що ходили нею на пôвночь пôдчиняти Европу пôдъ власть свѣтовладного Риму. Отся бо дорога се старинна Via Aemilia, побудована Маркомъ Емиліемъ Лепидомъ въ 187 р. пер. Хр. яко продовженє ведучого зъ Риму ажь до Ріміні шляху Via Flaminia, названого такъ пôсля товарища Лепида въ консулятѣ. Via Aemilia тягнулась, звѣстно, зъ Ріміні черезъ Мôдену, Парму ажь до Пяченцы. Чимъ бôльше наближає ся поѣздъ до Пармы, тымъ докладнѣйше вызначаютъ ся надъ небосклономъ ôддалени горы. Необавки вырынаютъ изъ землѣ вежѣ Пармы и поѣздъ переѣзджає черезъ рѣку Парму. Ся быстра рѣка выплыває

*) Приложникъ ôдъ Parma звучитъ въ ит. parmigiano (чит. парміджяно), ôдки и взяло ся нѣм., польске и наше закôнченє: пармезаньскій, мѣсто: пармскій.

въ Апенінахъ, приймає коло самыхъ муровъ мѣста Пармы гірскій потокъ Баґанца до свого русла и переплыває мѣсто свого имени наскрозь одъ полудня на повночь. Заразъ по переправѣ черезъ рѣку станули мы на дворци желѣзницѣ въ мѣстѣ Пармѣ, у нашои цѣли.

(*Исторія мѣста.*) Парма заснована галлійскими Боями, и 183 р. п. Хр. стало се мѣсто вразъ зъ Моденою римскою колонією. Спроваджено сюды 2000 римскихъ горожанъ и надано имъ по осѣмъ мѣрокъ землѣ. Императоръ Августъ украсивъ городъ и надавъ єму имя Colonia Julia Augusta. Мочары въ єго сусѣдствѣ высушено посредствомъ сплавныхъ каналовъ и перемѣнено въ урожайни нивы. Марціяль славитъ пармску вовну и пармскій стада. — Аттиля руйнує мѣсто 450 р., але въ сорокъ роковъ познѣйше обвѣвъ Теодорихъ єго останки мурами и заосмотривъ водопроводомъ. Подъ панованємъ Византійцѣвъ (539—569) розцвиває ся Парма наново такъ, що достає ажь прозвище „золотого мѣста“ Хрізополісъ. — Лонгобарды не дбали про сей городъ. — Кароль Великій прибувъ сюды 773 р. особисто и велѣвъ одновити деякі будынки.

При заснованю италійскихъ републикъ бере Парма живу участь и доходитъ до видного значеня, хочь въ цѣлости може больше нѣжь котрый другій италіяньскій городъ мѣняє своихъ панувъ. Послѣ Констанцкого мира 1183 р. панують тутъ родины: Россі, Сантівалі, Паллявічіні и др. 1303 року иодчиняє єго собѣ Джіберто да Корреджіо, а за нимъ Орляндо Россі. Одтакъ повинує ся Парма зъ черги Джянъ-Квіріку Сантівалію, папѣ Івану XXII, Людвикови Баварскому, Іванови Ческому и родинѣ Скаля. Ся родина продала Парму Люкинови Вісконтію, почѣмъ зъ малыми перервами ажь до смерти Людвика Мавра володѣли въ Пармѣ родины Вісконтіѣвъ и Сфорцовъ. По смерти Людвика Мавра достає ся Парма 1512 р. папѣ Юліеви II. и єго наслѣдникови Льву X., за котрого панованя французскій король Францъ I. здобуває се мѣсто и панує тутъ одъ 1515 до 1521 року. Папа Павло III (Александеръ Фарнезе), бувшій довшій часъ епископомъ въ сѣмъ мѣстѣ, выробляє 1544 року княжескій престолъ въ Пармѣ и Пяченци для своєи родины. Почавши одъ сего часу володѣє въ Пармѣ зъ ряду осьмохъ князѣвъ зъ родины Фарнезе.

Коли 1731 р. умеръ останній князь зъ сеи родины, обсадили Австрійцѣ пармске княжество для охороны правъ наслѣдства испаньского инфанта, Кароля I. Посля мира, закончившого испаньску войну о наслѣдство, достає ся Парма Филипови зъ Бурбонувъ и остає ся при Бурбонахъ ажь до р. 1802, то есть до сполученя зъ французскою републикою. По вѣденьскомъ конгресѣ 1815 р. переходитъ Парма на власность Маріи Людвики, жены Наполеона I. (выйшовшои опосля у друге замужь за свого конюшого, графа Найшперґа), и остає ся при нѣй ажь до єи смерти, наступившои 1847 р. Теперь вертаютъ до Пармы наново Бурбоны, именно Кароль II., а по революціи зъ 1848 р. и короткомъ пануваню савойского короля, Кароля-Альберта (1848 до 1849), єго сынъ Кароль III., котрый 1854 року гине на улици одъ ножа зъобиджоного горожанина. Єго вдова и малолѣтный наслѣдникъ мусятъ по битвѣ подъ Сольферіно 1859 р. уступити передъ волею народу, прилучаючого ся до ново-повстаючого королевства Италіи. Се прилученє, заявлене публичнымъ голосованємъ, приймає и приводитъ въ житє Викторъ-Емануилъ на веснѣ 1860 року.

(*Штука въ Парми.*) Въ исторіи штуки, чи докладнѣйше малярства, займає Парма такъ видне мѣсце, якъ мало котрый другій хочбы и найбольшій италіяньскій городъ. Се мѣсце завдячує Парма одному зъ найзнаменитшихъ малярѣвъ италіяньского „одродженя“ въ XVI. столѣтю, Антонови Аллеґрі зъ Корреджіо, выконавшому въ єи мурахъ свои безсмертни творы. Антонъ Аллеґрі, называный звычайно посля свого родинного мѣста коротко *Корреджіо* належитъ до пяти героѣвъ, пентархувъ италіяньского малярства въ вѣку „одродженя“, котрыми суть: Леонардо да Вінчі, Мікель-Анджелью Буонаротті, Рафаель Санціо, Тіціянъ и Корреджіо. Знаменитый исторіографъ сего одродженя Вазарі называє Корреджія il pittore singularissimo, т. є найоригинальнѣйшимъ маляремъ. „Корреджіо есть незровнанымъ майстромъ въ скрозь малярскомъ пониманю предметовъ, бо поймає онъ цѣлу красу явища въ той игрѣ свѣтла, що то ровночасно унаочняє свѣтъ формъ и барвъ, а мимо того губитъ єто знову въ своѣмъ власномъ блеску и узмысловляє тымъ якъ найкрасше новочасне становище духа до свѣта и до христіяньства“. Отсѣ слова наводжу нарочне дословно за Маєромъ, знаючи, що сего дивного, чаруючого враженя, яке зробили на мене картины Корреджія, не бувбы я въ силѣ назнаменати лѣпше власными словами.

Антоніо Аллеґрі (Корреджіо) родивъ ся въ мѣсточку Корреджіо, положеномъ близь мѣста Реджіо (di Emilia), о якихъ пять географичныхъ миль одъ Пармы, якъ здає ся 1494 р. О єго учителяхъ не маємо нѣякои вѣсти; догадуютъ ся однакожь, що учивъ ся онъ у Франческа Бянкія въ Моденѣ, а одтакъ въ Мантуи, де мали на него вплывъ творы Мантенѣ. На єго талантѣ познались монахи и 1518 р. прикликала єго до Пармы игуменя женьского монастыря св. Павла. 1520 р. малювавъ онъ для єи монастыря фрески и два олтарни образы для церкви св. Івана (S. Giovanni), одтакъ Благовѣщенє и славну Madonna della Scala, заховану теперь въ Академіи. Два роки опосля украшає онъ баню пармскои катедры фресками и достає за нихъ 550 дукатувъ — посля теперѣшныхъ грошей близь 22.000 франкувъ. Въ роцѣ же 1527 выкончивъ Корреджіо свою „Мадонну della Scodella“ и Богородицю св. Єронима. — Року 1530 повертає онъ назадъ до свого родинного мѣсточка, Корреджія, малює „Данаю“, украшаючу теперь галерію палаты Борґезе въ Римѣ и умирає — заледви въ сороковомъ роцѣ житя. Єго мощѣ зложено въ церкви св. Франческа, але по якомсь часѣ перенесено єго чашку до академіи въ Моденѣ, а прочи кости зложено въ урнѣ въ палатѣ мѣйскои рады въ Корреджіо. Доперва найновѣйшими часами поставила єму Парма бронзовый памятникъ.

До школы Корреджія належатъ: єго сынъ Помпоніо Аллеґрі, Бернардіно Ґатті, Франческо Рондані, Мікель-Анджелью Ансельмі и Джіролямо та Франческо Мацціоля. Сей послѣдный, прозваный „Парміджяніно“ найбольше зближаєсь до свого учителя. Парміджяніно бувъ незровнанымъ портретистомъ, але въ своихъ оригинальныхъ творахъ пересаджає онъ надто манєру Корреджія.

Для лѣпшого поясненя значеня Корреджія въ малярствѣ, позволю собѣ додати еще дещо, заняте зъ перворядныхъ естетичныхъ критикувъ. Всѣ годятъ ся на те, що вплывъ сего маляря на розвой малярскои штуки больший нѣжь котрого небудь иншого зъ ровныхъ єму соперникувъ. Кромъ того вызначаєсь Корреджіо еще и надзвычайною старанностею, зъ якою выкончавъ онъ свои образы. До своихъ малюнкувъ уживавъ онъ завсѣгды якъ найлучшого матеріялу, тымъ-то переважна ихъ часть заховала до сегодня незвычайну свѣжость. Промѣжь всѣми малярями зъумѣвъ онъ одтакъ першій „представити блаженный усмѣхъ тихои сердечнои радости и приневолити видця до одчуваня зъображеного собою блаженьства“. Знаменитый маляръ Ганнибаль Караччі въ листѣ до свого родича зъ р. 1580 такъ єго характеризує:

„Предметы кождого иншого маляря суть представленї такими, якими-бъ могли бути; тї же сего чоловѣка такими, якими суть дѣйсно! Єго дѣтвора дыше, живе и смѣє ся зъ такою принадою и правдою, що зъ нею доконче и собѣ смѣяти ся и радуватись треба“. Такъ отже Караччі цѣлкомъ справедливо находивъ въ Корреджію те, що мы сегодня называємо „реализмомъ“. — О банѣ же такъ ôнъ выражаєсь: „Тутъ кожда рѣчь понята вѣрно и дає ся чудово оглядати зъ низу въ гору, та рисована зъ незрôвнаною вѣрностею, хочь завсѣгды обдумано и принадно, а притôмъ зъ кольоритомъ живучого тѣла!“ — Объємъ и змѣстъ образôвъ Корреджія суть завсѣгды простї и тѣсно обмеженї; натомѣсть показуютъ груповане, выразъ лиця и рухъ невычерпане богатство мотивôвъ. Не великї предметы, але грація, „оживлена принада“, те що порыває повнымъ бухаючимъ житємъ, радôсть и роскôшь житейска, краса формъ насычена свѣжимъ змысловымъ житємъ, — се було єго цѣлею. Форма, въ котрôй ôнъ житю надає выразъ, єсть такъ досконала и такъ чаруюча, що сила єи враженя не поникне нѣколи, тымъ бôльше, що ся форма сама въ собѣ скрôзь природна, а помимо того нелишена идеального очищеня“.

До сего всего додаймо єще дивно-штучнї такъ званї скороченя, майстерску гру свѣтла и тои яснои темрявы, що розлилась надъ всѣми постатями Корреджія и въ котрôй навѣтъ Рембрандтъ єму не дорôвнує, — а понятне намъ буде се высоке почетне мѣсце, яке сей малярь займає въ исторіи штуки. (Дальше буде.)

ЧЕСКА ГАЛЬШКА

Первого лютого 1620 р. були аристократичнї сферы ческого королевства зворушенї вельми трагичнымъ фактомъ. Одна зъ найбогатшихъ и найкрасшихъ дамъ ческихъ, Єлисавета Смиржицка, походяча зъ роду, ôдъ котрого не було славнѣйшого на всю Чехію, высадила стрѣльнымъ порохомъ въ воздухъ прастару колыбу свого дому, замокъ Ѣчиньскій. Пôдъ руинами збуреного замку найшла отся нещаслива женщина свой грôбъ вразъ зъ всѣми тыми, що въ сѣмъ часѣ въ замку мешкали.

Була она дочкою Жигмонта Смиржицкого, помершого 1614 р., безперечно найбогатшого магната въ Чехіи. При своѣй смерти володѣвъ ôнъ 17 ключами, зъ котрыхъ кôлька належитъ днесь до кн. Ліхтенштайна, творячи собою заснову великаньского майна сего дому.

Старый Смиржицкій мавъ пятеро дѣтей, три сыны и двѣ доньки. Р. 1605 постановивъ ôиъ завѣщанємъ, що все недвижиме майно переходитъ на сынôвъ, донькамъ же повызначавъ легаты въ грошахъ, неменше все майно свого брата Вячеслава, єслибъ той умеръ бездѣтно передъ єго смертю, чого впрочѣмъ можна було надѣятись. — Незабаромъ пôсля зладженя завѣщаня лучилось таке, що пôйшла була лиха слава за старшу панну Смиржицку, Єлисавету-Катерину. Говореное собѣ до уха, що до серця магнатки припавъ бувъ молодець хлопского роду, коваль, та що тѣшивъ ся повною єи ласкою. Якъ звычайно вѣрено симъ сплетнямъ, хотя дехто и думавъ, що пôдôзрѣня сягали дальше, чимъ вина. На нещастє для дѣвчины не належавъ єи батько до ряду другихъ; ôнъ казавъ стеречи єѣ въ однôмъ зъ своихъ замкôвъ. Дальше не сягавъ гнѣвъ батька: ôнъ не змѣнивъ завѣщаня въ некористь старшои доньки.

Властива трагедія починаєсь зô смертю старого Жигмонта. Увязнену женщину не пускає родина на волю, хотя по смерти батька, природного опѣкуна, не має нѣякого права лишати єѣ личнои свободы. А зайшли въ тôй родинѣ чималї змѣны. Найстаршій сынъ вмеръ єще передъ батькомъ, а середущій бувъ немôчный умомъ, такъ що все недвижиме майно припало наймолодшому. Однакъ и той умирає, а по нѣмъ и єго стрый Вячеславъ; остались лишь двѣ сестры до заряду величезными маєтками въ своѣмъ и слабоумного брата имени, котрый якъ довго живъ, все такї бувъ правнымъ наслѣдникомъ, хотя пôдъ курателею сестеръ. Єлисавета мала неоспориме право опѣки надъ братомъ; єи молодша сестра Маргарета позбулась однакъ соперницѣ въ той способъ, що казала єѣ дальше держати въ замку пôдъ сторожею. Могла се зробити тымъ безпечнѣйше, понеже єи чоловѣкъ, Генрихъ Славата стоявъ тодѣ при кермѣ и своимъ вплывомъ мôгъ въ судахъ вывести дѣло на свою користь.

Въ року 1629, коли пôсля ческого повстаня скинено зъ престола Фердинанда, що по смерти цѣсаря Матвѣя заволодѣвъ бувъ австрійскими краями, заснували собѣ були чески станы провизоричну шляхоцку републику, на чолѣ котрои стояло 30 директорôвъ. Однымъ зъ нихъ бувъ Генрихъ Славата, рôдный братъ того намѣстника королевского Славаты, котрого паны ческї выкинули були черезъ ôкно праского замку. Надто поспѣшне и користне залагодженє претенсій Маргареты Славотовои въ судахъ выкликало пôдозрѣнє що до легальности переведеного дѣла. Нарôдъ тыкавъ пальцями на голову директорôвъ, Вячеслава зъ Рупы, котрый мавъ зробити на кривдѣ нещасливои сироты немалый грошевый интересъ. Рупа претендовавъ для себе всѣ движимости, находячї ся въ добрахъ Смиржицкихъ, або ôдшкодованє въ сумѣ 75.000 талярôвъ, говорячи, що одинъ зъ сынôвъ Жигмонта єму всѣ движимости подаривъ; ôнъ не скрѣпивъ однакъ своихъ претенсій нѣякими важными доказами. Маргарета Славатова не противилась сему, хочь она винна була внести протестъ супроти безправному роздралованю свого наслѣдства, такъ що реченї грошѣ можь вважати цѣною, за котру Рупа уживъ бувъ цѣлого свого вплыву въ користь Славатôвъ.

Обоє Славаты дôйшли до своєи цѣли. Здавалось имъ, що по всѣ лѣта будутъ въ спокою уживати плодôвъ своихъ пôдступныхъ и нѣкчемныхъ дѣлъ. Склалось однакъ инакше. Одинъ авантурникъ, походячій зъ старинного роду, задумавъ скористати зъ ôдносинъ и дôстати бодай часть дôбръ Смиржицкихъ въ свои руки. Панъ Отто зъ Вартенбергъ — такъ звали сего рицаря — найшовъ способы и дороги кореспондовати зъ увязненою дѣвчиною. Обѣцявъ ôнъ привернути єй волю и маєтокъ пôдъ услôвємъ, що она по высвободженю ôддасть єму свою руку. Дѣвчина, томлена цѣлый рядъ лѣтъ въ мурахъ, згодилась зъ найбôльшою радостю на всѣ проєкты свого нареченого, хочь ôнъ добре хромавъ на одну ногу. Вартенбергови удаєсь справдѣ єѣ выкрасти и побратись зъ нею. Обоє удаютъ ся де Ѣчина и опановуютъ замкомъ и мѣстомъ. Мѣщане радо узнаютъ Єлисавету панею; рôвночасно ôдкликуютъ дане Славатамъ приреченє вѣрности. Вартенбергъ укрѣпляє Ѣчиньскій замокъ и поручає єго оборону наємному вôйску, на чолѣ котрого стоятъ опытнї офицеры. Все те лучилось лѣтомъ р. 1629 зъ такою скоростю, що Славаты

не могли нѣякъ спинити укрѣпленя замку, та силу силою побѣдити.

Вступлено на дорогу судову. На чолѣ державы стоявъ тодѣ уже Фридрихъ зъ Палятинату, котрого Чехи выбрали своимъ королемъ, такъ якъ побачили, що самѝ нѣякъ не устоятъ ся противъ силы нѣмецкихъ и испаньскихъ Габсбургôвъ. Однакъ тѝ самѝ люде, що перевели за часôвъ директорiи процесъ въ користь Славатôвъ, здѣлали теперь те саме зъ тымъ бôльшимъ позоромъ правды, що п р а в о ф о р м а л ь н е було справдѣ по сторонѣ несправедливости, божь Єлисавета нарушила самовôльно узнане попередно судомъ право посѣданя.

Дарма, що Єлисавета апельовала противъ того засуду до самого короля, що ôддавала Ѣчинъ въ судовый секвестръ, скоро сестра такежь саме зробитъ зъ иншими добрами Смиржицкихъ, дарма що пôдносила свои права до опѣки надъ слабоумнымъ братомъ, що Вартенбергъ поѣхавъ лично до Праги, щобъ своєю присутностю вплынути на судiѣвъ, на короля. Єго увязнено, а рада королѣвска постановила выслати до Ѣчина комисiю пôдъ проводомъ самого-жь Славаты, котрôй поручено Ѣчинъ назадъ ôддати Славатамъ.

Мѣщане не опирались власти, хочь передъ тымъ обѣцювали стояти вѣрно при своѣй панѣ. Замокъ мусѣвъ такожь пôддатись: воины не хотѣли стягати на себе королѣвского гнѣву. Комисiя списовала найденый инвентарь. Бѣдна невѣста не могучи дивитись на понижаючу для себе процедуру, хотѣла выѣхати зъ замку. Однакъ Славатѣ жаль було хорошихъ коней, котрѝ хотѣвъ для себе задержати. Ôнъ супротививъ ся єи бажаню. Зворушена до крайности вбѣгає до магазину, де мѣстились стрѣльничѝ приборы и дорѣкає воинамъ-зрадникамъ. Она частує ихъ виномъ, думаючи тымъ чиномъ запалити у нихъ охоту до бою, — однакъ и сей способъ не помагає. Въ сѣй рѣшучôй хвили переповняє жадоба мести єи серце, — она кидає роздобутый на скорѣ огонь мѣжь бочки пороху. Катастрофа була страшна: кôлькадесять особъ стратило сейчасъ житє, зъ руинъ замку вытягнули 24 людей, котрѝ ще жили. Зъ тыхъ умерло небавомъ 14. Мѣжь мерцями находились всѣ члены комисiи и самъ ихъ голова, Славата. Панѣ Вартенбергова була засыпана румовищемъ по поясъ: спалились у неи руки и ноги, туловище и голова не були ушкодженѝ. Умерла що-но въ слѣдуючихъ дняхъ въ страшныхъ мукахъ.

Ѣчиньска трагедiя рознеслась луною по всѣй Чехiи. Оскаржувано правительство публично о привату и несправедливôсть, — черезъ тотъ случай стративъ самъ король богато на популярности. Дальша акцiя судова закôнчилась; вдовѣ Славатовôй, що стратила свого мужа пôдъ руинами замку, нѣкто не перечивъ теперь права володѣти цѣлымъ достоянємъ Смиржицкихъ, бôльшимъ, чимъ було те, що посѣдавъ єи батько. Однако добычи уживала лише коротко.

Наспѣвъ часъ пôмсти. Пôсля битвы коло Бѣлои Горы утѣкъ король Фридрихъ передъ австрiйскими войсками; ческа шляхта, що зразу умѣла боронити своєи свободы, положила свои головы пôдъ мечь ката. Добра непрiятелѣвъ цѣсаря дôстались въ руки єго сторонникôвъ. Славатова, котрои чоловѣкъ бувъ членомъ директорiи, мусѣла зъ краю утѣкати и въ найбôльшôй нуждѣ пережила трийцять лѣтъ на чужинѣ. Добра Смиржицкихъ дôстались въ посѣданє славного опôсля на весь свѣтъ Альбрехта Валленштайна, котрого мати була такожь Смиржицка зъ роду. Однакъ до сихъ дôбръ привязане було проклятє: маєтокъ Смиржицкихъ, що взнѣсъ єго по надъ всѣхъ панôвъ ческихъ, по надъ всѣхъ царскихъ пôдданыхъ, — той маєтокъ ставъ причиною єго паденя.

Дръ Ом. Калитовскiй.

Литературна хроника.

I.

(*Литературный Сборникъ, издаваемый галицко-русскою Матицею, подъ редакцiею Богдана А. Дѣдицкого. 1885.*)

(Дальше.)

Сей зборникъ Залеского (1833; важна дата, вже тому, що одна зъ певныхъ) подає товаришамъ думку, выдати й собѣ альманахъ п. з. „Зоря.“*) Авторъ записокъ каже, що для сего альманаха приготовлено кôлька статей и стишкôвъ, а ôнъ зъ своєи стороны выбравъ пѣсни з ъ с в о г о сборника, „къ которымъ Вагилевичь взялся написати предисловiе“ (звѣстный „передговоръ къ народнимъ рускимъ нѣснямъ“ въ Русалцѣ). Але се не зовсѣмъ такъ маєсь, якбы може зъ наведеныхъ слôвъ выходило: Головацкiй бувъ (якъ самъ признає) однымъ зъ м о л о д ш и х ъ товаришѣвъ. — Шашкевичь и Вагилевичь о много борше ôдъ него розпочали свою литературну и наукову дѣяльнôсть, зъ Погодиномъ (и зъ Шафарикомъ) ставъ Вагилевичь значно борше переписуватись, а й печатаными працями своими Вагилевичь скорше ставъ звѣстный. О помѣщеныхъ въ Русалцѣ народныхъ пѣсняхъ нѣякъ не можь сказати, що Головацкiй „выбравъ ихъ (всѣхъ) зъ с в о г о сборника,“ та що Вагилевичь лишь до пѣсень Головацкого писавъ свôй „передговоръ.“ Въ „передслiвю“ до Русалки выразно читаємъ: „Поклони ся Русалко наша низко... Н. Верещинскому, що тобѣ звелѣвъ родити ся, и всѣмъ, що тя пристроили п ѣ с н я м и н а р о д н ы м и и стариною“ (ся „старина“ складаєсь зъ трехъ „старыхъ“ п ѣ с е н ь н а р о д н ы х ъ и однои грамоты); „именно: трудолюбивому Мирославови Илькевичови, — потомъ Православови Каубкови, Ивану Билиньскому, Маркеллу Кульчицкому, Минчакевичу и иншимъ.“ Мавъ Вагилевичь народнѝ пѣсни єще такожь ôдъ и н ш и х ъ, окрôмъ лишь вычисленыхъ въ „передслôвю“; въ листахъ єго**) читаємо имена кôлькохъ такихъ „сполучевникôвъ“: М. Тимяка (сотрудника Вѣнкя), А. Навроцкого, А. Маковея Я. Ѳ. Головацкого (пѣсни зъ Тура и Чепелѣвъ; Чепелѣ мѣсце родженя Г-ого), С. Луцика, М. Медведского, И. И. Бѣрецкого, — окрôмь численныхъ именъ селянъ-„вайдъ“ (вайдя = провôдникъ колядникôвъ, „воєвода“ пор. угорске: vajda). Поданѝ въ Русалцѣ народнѝ пѣснѝ походятъ зъ рôжныхъ сторôнъ Галичины, и вже для того зôбране всѣхъ ихъ не можна покласти въ заслугу одному Головацкому.

Мѣжь товарашами „происходятъ долгiи споры на счетъ правописвнiя“ альманаха; авторъ згадуе ту имена: Копитара, Грима, Караджича, — згадує и се, „что я (авторъ) отстаивалъ русскую азбуку и не допускалъ латинского (сербского) *j*“, але за то анѣ не подає, *чимъ* самъ попиравъ свои думки, анѣ не подає аргументôвъ противникôвъ.***) А прецѣ якъ самъ фактъ спору про

*) Слѣдъ пляну до сеи „Зорѣ“ найшовсь на свистку паперу, пер. „Руска Библ. т. III., стр. XXXI-а.

**) „Руска Библ.“ III., 183; листъ зъ жовтня 1843.

***) Пор. листы Вагилевича, „Р. Библ. III., 163, 167 (1836—7).

†

себе, такъ особливо се, що ту ходило выключно о чистый народный языкъ — рѣчи дуже важнѝ и характеристичнѝ. Навѣть читаючи, що „С. Семашъ отъстаивалъ употребленіе устарѣлыхъ церковныхъ формъ (щó зновъ В. Левицкій „порицалъ“, „но... съ тѣмъ, чтобы ввести нѣкоторыи потерянныи формы“), ненаходимо нѣчого близшого о аргументахъ чи то Семаша, чи Левицкого, — чи то молодыхъ товаришѣвъ супротивъ нихъ обохъ.

Трохи бóльше найшовъ о подóбныхъ спорахъ Нѣмець *Sala**) въ офиціяльныхъ актахъ, дотычачихъ движеня мѣжь молодежою галицкою передъ повстанѣмъ польскимъ въ 1846-óмъ роцѣ; „schwieriger war es dagegen bei der Verschiedenhait der einzelnen Dialecte des ruthenischen Volkes für Predigten und für die künftige ruthenische Literatur eine allgemein geltende Sprache einzuführen, doch kam man nach einigen Conferenzen darin überein, dass sich zu einer ruthenischen Schriftsprache der Volksdialect des Czortkower und Kolomäer Kreises vorzugsweise eigne, weil dieser Landestheil, das sogenannte Pokuzien, in der Mitte der ruthenischen Länder zwischen Kiew und Sandez liege, dessen Sprache sich daher des allgemeinen Verständnisses freuen dürfte.“ Зъ такого мотивованя дуже ясно выходитъ, що люде сѝ добре знали чого хотятъ, та що имъ добре були вѣдомѝ границѣ южнои Руси: бдъ Кіéва по Санчь; що ходило имъ о загально-зрозумѣлу письменнѝсть для всеи южнои Руси, „о просвѣщеніе народа посредствомъ народного языка“ (слова Головацкого). И чижь потребуéмо мы нынѣ справдѣ поправляти погляды нашихъ молодыхъ патріотóвъ 30-ыхъ рокóвъ? Чижь можемо о людяхъ зъ такъ ясными думками и цѣлями сказати, що ось то они („передъ 1848-ымъ р.“) самѝ добре не знали, чого хотѣти, якъ писати? Чижь языка (выданои 1837 р.) Русалки ще й теперь не можна назвати взóрцемъ?

А може наведене рѣшенé дотычно письменного руского языка було лише выпливомъ „польскои интриги“? И на се находимо поясненé, хоть зновъ не у сучасного сподвижника М. Шашкевича и Головацкого, але у тогожь австрійского урядового историки. Розумѣясь, що Sala, котрому иде тóлько о выказанé розвою и причинъ польскои ворохобнѣ, дотыкаэ справъ рускихъ лишь тамъ, де мимоволѣ на нихъ въ актахъ наткнесь; у него починаéсь оповѣданé бдъ повстаня польского въ 31-óмъ р., а о установленыхъ цѣсаремъ Іосифомъ II. при львóвскóмъ всеучилищи рускихъ факультетахъ (1787), о горячóй оборонѣ рускимъ духовенствомъ и народомъ науки руского языка въ народныхъ школахъ (1805—1818), о пробахъ заснованя въ Перемышли рускои василіянскои гимназіи (1816) и о заснованю тамже (1816) руского просвѣтного товариства „для выдаваня... книгъ для народа“ — о всѣмъ тóмъ Sala не знаé и не згадуé. За то читаéмо у него **), що на однóмъ зъ засѣдань найвысшои власти тайного „stowarzyszenia ludu polskiego“ „kam eine Beschwerde der in den Verein aufgenommenen griechisch-katholischen Lemberger Seminaristen zur Sprache, dass bei der Benennung des Vereines die ruthenische Nation unbeachtet geblieben sei. Hätten die polnischen Demokraten der ruthenischen Nation geschmeichelt, und ihren Verein etwa als „Vergesellschaftung des polnischen und des ruthenischen Volkes“ benannt, vielleicht wäre dieser Anstoss ohne weitere Folgen geblieben. Allein eine solche Concession erschien den Vereinsgewalten als eine unerhörte Anmassung“. Бачимо отже, якъ бдносилась „польска интрига“ до рускои справы, бачимо также, що навѣть сѝ, що попались въ сѣть тайныхъ польскихъ товариствъ, уведенѝ окликами „свободы“, „рóвности“, „здвигненя народа“, що навѣть и сѝ дуже швидко а рѣшучо упóмнулись за своé, упóмнулись за правдиву „рóвнóсть“.

Дуже булобъ цѣкаво послухати сучасного руского свѣдка о сихъ фактахъ, що о нихъ згадуé Нѣмець-урядникъ; та щожь: формальныхъ подробиць находимо доволѣ, але мало ясности, мало о значеню сихъ подробиць, о провбдныхъ думкахъ тогдашныхъ людей. Каже вправдѣ авторъ записокъ: „Я неохотно поддавалъ ся“ (отже все таки: „пбддавался“, хоть „неохотно“) такимъ внушеніямъ и не вѣрилъ польскимъ мечтателямъ, но думалъ про себя: пусть они затѣваютъ рухавки; они свое, а мы свое — мы будемъ просвѣщати народъ и поддерживати русскую народность“; але слова сѝ, хоть важнѝ (особливо кóнцевѝ), все таки не дуже яснѝ, не подаютъ близшихъ мотивóвъ. А впрочѣмъ мимо недовѣрія „польскимъ мечтателямъ“, годѣ не признати почасти вплыву власне тыхъ „мечтателѣвъ“ на высказане напослѣдъ рѣшенé; мѣжь польскими „мечтателями“ була тогды справдѣ одна партія, котра (пбдъ проводомъ историка Лелевеля) бажала дуже щиро и безкористно займитись народомъ, стремѣла до добровóльного звóльненя народа зъ панщины, усильно займалась ширенѣмъ терезости и т. и., якъ се выказуé Sala. Тымъ бóльше моглибъ мы домагатись въ тóмъ дѣлѣ чогось докладнѣйшого, що опбсля (на стр. 23-óй) припинаé нашь авторъ своему старшому товаришеви Вагилевичови маленьку латку; каже о нѣмъ: „Онъ (В.) хотѣлъ сдѣлати лучше и, оставивъ екзамены, пошолъ „просвѣщати“ народъ; его арестовали и пр.“ Аджежь на стр. 14-óй и самъ авторъ хоче „просвѣщати“ народъ?... Чомужь кпитъ зъ Вагилевича? Якжежь самъ розумѣе „просвѣщеніе“?...*)

Пбзнѣйшій спóръ о азбуку (1835—6) также не вповнѣ ясный. Маéмо нынѣ вправдѣ сучаснѝ бдъзывы спорячихъ (Лозинского, Шашкевича, І. Левицкого), але ясно, що авторы сихъ бдъзывóвъ будьто не могли (про цензуру), будьто не хотѣли, або й не умѣли высказати всего въ тóй справѣ, а такѝ аргументы, якъ на пр. що азбука руска „святыня“, „старець сивенькій“**), або: „превосходство славянской азбуки надъ недостаточностю чужого алфавита“ — певно не були анѣ одинокѝ, анѣ рѣшаючѝ. Рѣшило въ тóмъ спорѣ передовсѣмъ чутье самоохороны передъ Польщею. Éслижь авторъ записокъ каже, що еп. Снѣгурскій „наградилъ“ І. Левицкого за оборону кирилицѣ противъ Лозиньского,

*) Gesch. d. p. A. 1846, стр. 100 (1836).

**) стр. 98.

*) Нѣчо не находимо въ запискахъ о значеню и вплывѣ повстаня польского въ 1831-óмъ роцѣ; бóльшу увагу звертаé на се повстанé Дѣдицкій въ житєписи А. Добрянского, и подаé тамъ кóлька цѣнныхъ подробиць.

**) Бдзывъ Шашкевича въ Русалцѣ; пор. „Р. Библ.“ III, 381—2. Просимъ порóвнати щей се, що говоритъ Sala (стр. 97—8) о панславянскóмъ руху въ л. 1835—9 въ Прешбургу, Вѣдни и Празѣ. Въ стиху Шашкевича: „Болеславъ Кривоустый“ (ок. 1835) замѣтне крѣпке почутé народности: „Гордый Ляше, день не твóй!“ Слова сѝ можь безпечно бднести и до часу Шашкевича.

то зновъ Лозиньскій (см. Sprach- und Schriftfrage) выразно каже, що выступивъ за латиньскою азбукою зъ вѣдомостею еп. Снѣгурского.

На стр. 22-ôй записокъ читаємо: „Мы продолжали толковати, спорити“ (якъ, о чѣмъ?!); „перебирали всякіи теоріи и гипотезы“ (якѣ?); „наконецъ пришли къ убѣжденію,... что нужно идти между народъ...“ Послѣдне рѣшенє дуже важне; але прецѣ цѣкаво-бъ було знати, хто первшій подавъ сю думку и якъ єи мотивовано?

(Дальше буде)

II.

Єдина на цѣлу Русь-Украину, єдина на 20 милiонôвъ руско-украиньского народу литературна часопись „Зоря“ не може не вважати за свôй обовязокъ, звертати увагу своихъ читателѣвъ на литературный рухъ и житє на Украинѣ. Та на лихо намъ нашй духовй ôдносины до Украины такй тяжкй, Украина ôдгороджена ôдъ насъ такими высочезными цензурно-россiйскими мурами, що вѣсти про Украину можемо подавати не такъ часто, якбы мы того бажали, а хиба въ ряды-годы.

Тяжкій сумъ, велика туга обгортає серце галицкого Русина, коли ôнъ спогляне на духове житє въ Россiи загаломъ, а особливо на Украинѣ! Не кажучи вже про украинске слово— котре ôдъ 1876 року пригнетене, придавлене невиданымъ нѣгде въ свѣтѣ законом 18. (30.) мая,—и всяке инше людске слово въ Россiи, „не живе, а оджива“ и нѣколи ще слова нашого поета

„На всѣхъ языкахъ все мовчить“

не дыхали такою глибокою а тяжкою правдою, якъ останными часами. Що надруковано въ Россiи украиньскою мовою, примѣромъ, хочь за такій довгій часъ, якъ цѣлый рôкъ (зъ червця 1884)? Наврядъ чи надруковано и зъ десятокъ дрôбненькихъ квижочокъ. Передъ нами лежитъ ихъ ôсѣмь. Двѣ выдано въ Петербурзѣ: „Оповѣданя“ Данила Слѣпченка-Мордовця и Кулѣшева драма „Байда“, одна въ Полтавѣ: „Перший лиричнй творы“ Жарка, одна въ Катеринославѣ: малесенька народня легенда „Якъ чортъ одслужувавъ за шматокъ хлѣба“. Останнй выданй въ серци Руси-Украины, въ Кіевѣ. Ось они: два дрôбненькй жарты — одинъ Не-я (псевдонимъ), другій Бораковского „Влюбленый жидъ“ писаный бôльшь нѣжь 20 лѣтъ назадъ, „Не до пари“ — драма, вѣршованй „Казки“ Наталки-Хуторнички. Отъ и все що дôйшло до насъ, и коли мы все тоє зложилибъ до купы, то зъ него ледви чи выйшлабъ така книжка, якъ примѣромъ першій томъ творôвъ небôжчика Володимира Навроцкого!

Зъ названыхъ книжочокъ выдѣляютъ ся якъ самоцвѣтъ зъ помѣжь жужелицѣ „Оповѣданя“ Мордовця: два зъ сихъ оповѣдань були вже друкованй въ „Основѣ“, трете въ 1. т. „Рады“; двоє новыхъ такй маленькй, що ихъ треба уважати за ескизы, написанй щѣткою художника. Кулѣшева драма „Байда“ — князь Єрема Вишневецкій, сказалибъ мы — коштовна рѣчь, колибъ поетичнй творы цѣнили тôлько зъ артистичнои стороны, не звертаючи уваги на традицію. Але судомъ самои тôлько естетики мы не можемо задоволити ся. Наше молоде и не богате ще письменство займає таке становище своими ôдносинами и вплывомъ на публику, що мы, а зъ нами певно и нашй читателѣ, мусимо першь усего звертати увагу на ту тенденцію, яку провадитъ авторъ въ своєму творѣ. Треба памятати, що вже на вѣки минувъ той часъ, коли можна було говорити, що „штука задля штуки“; нынѣ наступивъ иншій часъ, иншй вымаганя и ôдъ письменства и ôдъ малярства, навѣть и ôдъ музики; „штука задля науки, задля освѣты, задля роввою публики!“ и пôдъ такимъ прапоромъ повиннй стояти нашй письменники. И Кулѣшь у „Байдѣ“ ставъ пôдъ сей прапоръ, тôлькижь ôнъ тягне огидливу и бридку тенденцію, тенденцію россiйско-самодержавну, а ще бôльшь шляхецко-паньску. По думцѣ Кулѣша Украинцѣвъ якось по инстинкту тягне до самодержавія, до деспотизму; тôлько же, бачте, однй простуютъ до самодержавного пекла—чи же тамъ, выбачте, помылили ся!—„до раю“ шляхомъ аристократичнымъ, якъ оцъ князь Вишневецкій, а другй шляхомъ демократичнымъ, якъ онъ у драмѣ Андыбаръ. У Кулѣша така думка, що культуру и освѣту провадитъ сама тôлько шляхта, паны, а народъ — темна сила, котра завсѣгды знищує и руйнує те духове и матеріяльне добро, яке дає шляхта. Отъ до якои „Америки“ допростовавъ ся Панько Кулѣшь! Колибъ зъ такою тенденцією выступивъ нынѣ въ Россiи якій молодый писатель, мы-бъ промовили: „Прости єго Господи! не вѣдає бо, що творитъ“, але про Кулѣша сего не можна сказати; ôнъ добре тямитъ, що говоритъ, куды и ради чого верне! Блудивши стôлько разôвъ на своєму вѣцѣ то въ Москву, то въ Варшаву, то до Львова зъ „Писанкою“, то до Харкова зъ „литературными гайдамаками“, Кулѣшь знає, ради чого прибувъ до Петербурга зъ своимъ „Байдою“! Щасливои дороги! скажемо мы: чимъ бôльшу купу смѣтя назносятъ на россiйскій смѣтникъ гнобителѣ нашого народу, гнобителѣ демократично-національныхъ идей, тымъ гôрше, тôлько не для насъ и не для россiйского народу. Де стоитъ непроглядна темрява, де нема нѣ свѣту, нѣ свѣжого повѣтря, тамъ и „подобає“ бути смѣтникови и вôни!

Якъ не вбоге наше письменство, якъ не тяжко стоитъ оно на Украинѣ, але мы подяковалибъ Богу, колибъ не появляли ся такй „творы“ якъ Хуторнички, Бораковского. Мы добре знаємо, що сучаснй „порядки“ въ Россiи не такй, щобъ розвивалось, красовало ся украинске письменство, знаємо, що „порядки“ тй силуютъ ся знищити наше слово на Украинѣ, — отже въ такй тяжкй часы лѣпше, нехай наше слово зовсѣмъ мовчитъ, нѣжь обзываєся „творами“ Бораковскихъ и Хуторничокъ. Такй легкодухи авторы мабуть не розумѣютъ, що своими „творами“ та „поезіями“ они пôддаютъ воду на той деспотичный млынъ, камѣня котрого объединителѣ и обрусителѣ кидаютъ зъ усеи силы, щобы знищити нашу народнôсть и наше слово.

ПРИГОДЫ ВЪ ЖЕНИТЬБѢ

Евстахія Чипочкевича.

(Монодрамъ Григорія Григорієвича.)

(Евстахій середного вѣку сокôлъ, стоитъ передъ великимъ зеркаломъ хвилю мовчки, то приглядаєсь, то причѣсує гребенемъ и щѣткою вусъ, залички.)

Такъ! Вусъ вже готовый! (вытягає) Ага, фикс, фикс... фиксаторъ, де фиксаторъ, такъ будутъ ще лучше триматись! (шукає) Ага, єсть! (фиксує вусъ, опôсля залички, котрй вытягає въ ширшь, — потôмъ ôдступає ся въ задъ и приглядає ся зъ фронту, зъ боку одного, потôмъ другого) Залички такожь, кôнцѣ рôвнобѣжно зъ усомъ. Такъ, такъ! Ажь теперь буде по моѣмъ кавалєрствѣ! (по хвили надумы поступаючи до публики).

Хотяй хто знає, чи буде? Чогось менѣ лячно стає — а то все такъ, якъ маю ити до панны. Чогось дрожу!... Нѣ, не дрожу. Ей, таки дрожу!

Що властиво у тыхъ панновъ такого страшного, що чоловѣкъ такъ труситъ ся? Та властиво нема нѣчо страшного — а мимо того отъ якбы мурашки по тѣлѣ переходили. (трясе ся)

Я не знаю, якъ тôлько людей на свѣтѣ поженило ся, бо менѣ якъ зъ каменя йде. Алежь бо то и маю я пехъ, пехъ!...

Бо прошу панства, (дивитъ ся въ зеркало) чоловѣкъ собѣ нѣбы нѣчого, пригляньте ся самѝ такъ объєктивно, (обертає ся и показує ся на всѣ стороны) а мимо того пятый разъ вже дурно забѣгаю.

Вже менѣ нынѣ тѣтка порадила: Евстахій, отъ єсть товариство дамъ въ мѣстѣ, оно помагає всякимъ нещасливымъ, пôйди та красненько поклони ся и оповѣджь свои нещастя; у нихъ серце добре... я ручу тобѣ, що котрась змилує ся и коли сама не выйде за тебе, то певно нараитъ.

Я и послухавъ. Гадаю собѣ: „такъ навчу ся, що маю сказати, — опôсля замкну очи и буду выжидати свого ангела хранителя, такъ пильненько-пильненько, якъ самого спасеня“.

Бо прошу, я инакше не оженюсь, поки хто самъ до мене не прийде; вже чотыри рази пускавъ ся я и всѣ чотыри — на дурно.

Першій разъ, коли я пускавъ ся — а було то въ роцѣ тысячуôсѣмсотъ — заразъ — (надумує ся) ага! тысячу ôсѣмсотъ, — такъ, такъ, тысячу ôсѣмсотъ сѣмдесять, — нѣ, шѣстьдесять и шестôмъ, то значитъ по битвѣ пôдъ Кенігґрецомъ, коли дôставъ я перше адъютумъ, бо казали, що безъ адъютумъ годѣ паннамъ на очи показуватись.

Отже тогдѣ приходитъ до мене мôй другъ — нехай єму Господь не памятає! — тай каже: „Евстахію, часъ тобѣ оженитись!“ А я кажу: „Ты по чѣмъ пôзнаєшь, що менѣ часъ оженитись?“ А ôнъ каже: „Дурню якійсь, та по твоѣмъ носѣ!“ Я приглядаюсь въ зеркалѣ,... не виджу нѣчо особлившого на носѣ, — правда! лишь менѣ чиракъ бувъ набѣгъ. Але якъ ôнъ сказавъ, що менѣ часъ оженитись, (миленько, тримаючись за серце) — такъ менѣ якось мило зробило ся на серцю, такъ якось потеплѣло, що я єму ôдповѣвъ: „Добре, пôйду, але слухай, ты менѣ мусишь показати, якъ то коло панны заходитъ ся, бо я ще того не знаю, нѣ въ пандектахъ того не читавъ, нѣ въ Corpus iuris...!“ А ôнъ каже: „Я тебе вже навчу, не бôй ся; уважай лише, що я буду робити, ты роби те саме.“

„Добре“, кажу, тай пôйшли. Приходимо: тôлько паннôвъ въ сальонѣ!... чоловѣкови ажь потемнѣло въ очахъ. Знаю, що менѣ при жаднôмъ испытѣ не було такъ млôсно якъ тогдѣ. Мôй товаришь якъ кинесь помѣжь нихъ, якъ не зачне надскакувати та говорити то до однои то до другои! Я гадаю собѣ: Ага, вже знаю! тай собѣ помѣжь нихъ! (надскакує на рôжни стороны) „Га, якъ маєтесь панны, якъ бавитесь, якѝ вы красни, якѝ вы бѣленькѝ, га! вы чимось обсыпались“, то до однои, то до другои... Коли якъ на нещастє чи пôдлогу повоскували, чи тому, що я новѝ чоботы взувъ — все якось совгаю ся и все то одну то другу труну; однôй навѣть, якъ носовгъ ся, такъ на подолокъ сѣвъ. Смѣху, Господи! А мôй товаришь прискакує, тай до мене: „Не бôй ся, не роби собѣ зъ того нѣчо!“ На домѣръ всего якось зъ заду зайшла господыня зъ тацою и гербатою, тай до мене: „Прошу пана, може позволите?“ Я хутко зрываю ся и: „Дякую красненько...!“ Не знаю вже самъ, якъ я зôрвавъ ся, бо въ тôй самôй хвили побачивъ, якъ таца и склянки полетѣли мовь на нещастє въ те мѣстце, де старшѝ панѣ сидѣли! Господи, що то крику не було! А якѝсь панѣ казали, що деканова такой на голосъ крикнула: „А то брусъ!“ Може ще що и бôльше сказала, я вже не чувъ, бо мôй товаришь мене на бôкъ, та до другого покою... Не спамятавъ ся ажь дома!

На другій день мôй товаришь каже до мене: „Евстахію, ты ще не умѣешь „кибицовати“, ты вже и за поважный до того. Возьми собѣ все такъ тихенько сядь, и якъ лишь тебе запытаютъ, ты чемненько ôдповѣдай; то буде досыть, пôзнаютъ, що ты порядочный чоловѣкъ.

Десь такъ за кôлька недѣль поѣхали мы до Милюнѣ. (мило) Господи, що то за панночка була! Червоненька якъ яблучко, очка такѝ якъ двѣ фасольки, а носикъ то вже такій... такій якъ бобикъ. Отъ тая, гадаю собѣ, буде моя. Такъ вже тихенько сиджу, якъ „штубачокъ“, нѣчо не ѣмъ, не пю, бо боюсь, щобъ зновъ що не зброити. Такъ менѣ була сподобалась, що собѣ єѣ дома на стѣнѣ такъ угликомъ намалювавъ, тай все, бувало, споглядаю. (показує на стѣну) Отъ бачите ще до теперь слѣдъ! — Такъ бувъ я въ нея разъ, два, три, чотыри, пять разôвъ; такъ менѣ якось мило тамъ часъ сходивъ!...

Ажь тутъ разъ надбѣгає мôй товаришь, тай каже: „Знаєшь, Евстахію, Милюня йде замужь!“ Я такъ втѣшивъ ся, такъ менѣ серце забилось, бо гадаю собѣ, за когожь-бы йшла, якъ не за мене? А ôнъ каже дальше: „А знаєшь за кого?“ „За когожь, кажу, якъ не за мене?“ А ôнъ: „За тебе? Та де?—За алюмна!“ Я остовпѣвъ та кажу. „Якъ то може бути, тажь я маю зъ нею женити ся!“ А ôнъ: „А ты-жь имъ що казавъ?“ „Я нѣ! бо мене нѣхто не пытавъ о тее!“ А ôнъ въ смѣхъ, тай: „А ты ду....“

Ôдъ того часу я прогнѣвавъ ся зъ товаришомъ, бо когось такъ завести, якъ ôнъ мене, опôсля уже зганьбити — то прецѣнь кождый признає — трошки за много!

Але Милюнѣ не мôгъ я такъ зо два роки забути. Все бувало поглядаю (дивитъ ся тужливо) на єи портретикъ и такъ вздыхаю, вздыхаю!

Такъ вже банувавъ, що и не думавъ о женячцѣ. Ажь тутъ читаю въ газетахъ, — бо нашѝ газеты все а все подаютъ точненько, — що женитъ ся одинъ, другій, третый, четвертый, семый, десятый и то самѝ молодшѝ ôдъ мене. Якось прикро чоловѣкови зробилось. Здыбаю ся такъ зъ однымъ, прошу єго на вино, такъ чемненько трактую и зъ легонька запытую: „То вы вже, господине, тоє такъ?“ А ôнъ насупивъ брови тай: „щó тоє такъ?“ „Та я нѣчого, господине, злого не думавъ, я лишь, тоє, хотѣвъ спытатись, чи вы, господине, тоє,—даруйте за нечемне слово! — жонатѝ?“ А ôнъ каже: „Такъ, вже три роки!“ „А якъ вы, господине, тоє зробили?“ А ôнъ: „Якъ?... взявъ тай по просту — ожениvъ ся!“ „Та добре, кажу, але зъ кимъ, у кого, якъ вы до того прийшли?“ „Таки у сусѣдствѣ, каже, якось родичѣ собѣ мене сподобали тай и панна пôйшла.“ „Ага! думаю собѣ, — отъ секретъ, родичѣ грунтъ!“ — „Я, господине, тоє — якъ же вы родичамъ подобались?“ „Та якъ, каже, старый бувало любитъ по обѣдѣ мухи ловити, и я не бувъ ôтъ того; а стара любила дуже пôдпеньки, а я ѣй бувало тôлько назбираю...!“

„Дякую, дякую дуже красненько“, стискаю єго за руку тай бѣжу до дому.

Отъ тобѣ секретъ!

Поѣхавъ я неодовзѣ ажь пôдъ Печенѣжинъ до священика. Було то такъ межи весною а лѣтомъ. Приѣзджаю въ само полудне зôгрѣлый, споченый. Старовина витає сердечно, мамунця выноситъ конфитуръ, панночка воды студеной...! Я нѣчого а нѣчого не тыкаю, тôлько на старого дивлю ся, тай такъ собѣ гадаю въ серденьку: що то ôнъ може любити? гей кобъ то я знавъ! Ажь тутъ надбѣгає якійсь

хлопчина, тай на цѣле горло верещитъ: „Ай, прошу єґомостѣ, прошу єґомостѣ!“ „Що такого?“ „Та рôй выйшовъ!“

Господарь зрываєся якъ опареный, я за нимъ, мало що столикъ не перевернувъ зъ карафкою и конфитурами. „А кудыжь вы, господине? прошу, просимъ!“ А я радый, що знаю, що старый любитъ: „Нѣ, кажу, мушу такожь подивитись!“ „А вы любите пасѣку?“ „Пассіями“ ôдповѣдаю. „То чекайте, я вамъ сѣтку принесу!“ „Не треба, Всечеснѣйшій, щó-бъ се я за пасѣчникъ бувъ въ сѣтцѣ?!“

Выбѣгаємъ оба. И дѣйстно сидитъ на вишни рôй якъ клубокъ. Бôльшь я однакъ не бачивъ нѣчого, бо якъ мене пчолы обсѣли, Боже мôй! въ однôй хвили якбы мене хто цыбулями нашпиковавъ! Я въ крикъ, єґомость въ крикъ, хлопчина въ крикъ, цѣла громада позбѣгала ся.

Полежавъ я собѣ тогдѣ зъ цѣлый тыждень; а якъ лише прозрѣвъ, якъ свисну до дому, цѣлый рôкъ не думавъ о женитьбѣ...

По сѣмъ, де я показавъ ся, почали шепотати, ба навѣть деякí и голоснѣйше кликали: пасѣчникъ, пасѣчникъ! Зъ початку прикро було чоловѣкови, але гадаю собѣ: добре тобѣ Евстахію такъ, чей тоє тобѣ выбьє женячку зъ головы. (змѣняє тонъ) Але гадаєте, що быбило? Де тамъ? Ще мене разъ звабленo до Старовѣрскихъ. Тамъ лишь, кажутъ, диви ся, щобъ бабунѣ подобати ся, бо она тамъ голова дому, прочí всѣ зера. А то не велика штука, кажутъ, буде, бо она лишь двѣ рѣчи любитъ на свѣтѣ: перше, щобъ ѣй на все потакувати, друге, любитъ дуже табачку; памятай тому, та привези зъ собою якои доброи!

Я приѣзджаю, представляютъ ѣй мене а она сей часъ: „А, то господинъ Евстахій Чипочкевичь! вы, чула я, пасѣчникъ загорѣлый.“ Мало не пукну зъ досады, гадаю собѣ: и ся стара ще буде кпити? Але она такъ серіозно дивитъ ся на мене тай пытає дальше: „Но, а маєте сего року богато меду?“ Я кручу ся якъ на шпилькахъ — мушу потакувати. „Та такъ, кажу, я за медомъ шукаю!“ „Якъ? то вы самъ пасѣчникъ, тай за медомъ шукаєте?“— „А гмъ!“ Хотѣвъ я перервати тую пекольну розмову, тай добуваю зъ кишенѣ: „Може Всечеснѣйша позволятъ табачки?“ А она така втѣшна: „А! першій разъ менѣ трафляє ся, що кавалєръ любитъ табачку. Мôй покôйникъ доперва якъ оженивъ ся, почавъ заживати. Но, то позвольте вы моєи! Вынимає свою табакерку тай подає. Господи Боже! не выпадає ôтмовити. Беру, тай тримаю въ пушкахъ. А она: „Но зажийтежь, зажийтежь моєи, бо я такъ довго не зажию вашои, поки вы моєи не зажиєте!“ Що робити? гадаю, а ту панночки ажь дусятъ ся! Я вже и не дивлюсь на нихъ: якъ собѣ зажию, Боже! а ту нôсъ стягнуло, я душу ся... и помаленько шукаю хустки до носа. А ту якъ на нещастє забувъ въ пальтѣ. Господи, гадаю собѣ: „И жѣнки не хочу и“... и годѣ було довше вытримати, бо здалось, що не табачку а динамитъ маю въ носѣ — якъ собѣ лопну якъ зъ гарматы! Панночки поôдскакували, а бабуня уражена: „Вы, господине“, каже „и понятія не маєте, якъ заживає ся табачку!“

Я вже не слухавъ дальше, тôлько побѣгъ нѣбы по хустку, тымчасомъ на двôръ тай до фѣрмана: „Федьку, запрягай!“... и до дому. — — —

6. Не бери ѣды ôдъ твоихъ сусѣдôвъ, а вдоволяй ся тымъ, що лежитъ на твоимъ власнôмъ тарели.

7. Зрѣзуй лушпину зъ яблокъ починаючи зъ верху; насупротивъ зъ грушки зрѣзуй зъ долины, ôдъ вѣтки. Обравши яблоко, розкрôй єго на двѣ части: одну половину лиши собѣ, а другу розрѣжь по-поламъ и подай своимъ сусѣдамъ зъ правои и лѣвои стороны.

8. Якъ бы страва и не була смачна, не ховай останкôвъ до кишенѣ.

Новый гумбугъ. Недавно тому оголосивъ бувъ одинъ Американець, що винайшовъ тайну произведеня штучного дощу. Апаратъ дощевый дуже простый. Воздушный бальонъ наповняєсь ôдповѣдною скôлькостю динамиту и сполучаєсь єго за помочею електричного дроту зъ електричнымъ апаратомъ. Искра, переведена зъ апарату дротомъ до бальона запалює динамитъ, а наслѣдкомъ експльозіи муситъ стати дощь, бо бôльша часть воды, находячои ся въ воздухахъ, буде силою подавлена до землѣ и муситъ по закону инерціи упасти на землю.

Будôвлѣ баварского короля Людвика. Людвикъ, король баварскій звѣстный цѣлому свѣтови зъ своєи оригинальности. Ôнъ ненавидитъ женщинъ; однакъ и всяке инше товариство єму неприятне. Рецепцій у него иема нѣякихъ. Зъ своими министрами не бачитъ ся король цѣлыми мѣсяцями и лѣтами, а довголѣтный приватный сетретарь принятый до боку короля пôдъ тымъ услôвємъ, що буде писати письма, диктованѣ королемъ — зъ-за паравану.

Король Людвикъ є впрочѣмъ ентузіастомъ для штуки; особенно любуєсь въ музицѣ и архитектурѣ. Однакъ и тутъ оказує скою ексцентричнôсть: зъ однои стороны є ôнъ звѣстнымъ покровителемъ „музики будучности“ Вагнера, зъ другои будує величавѣ замки на такихъ мѣсцяхъ, куда передъ тымъ мôгъ добутись хиба орелъ. Се аматорство коштує незмѣрнѣ маєтки: тожь на будôвлѣ короля не выстарчає майно, нѣ королѣвскѣ доходы. Треба було затягнути пожички. Мѣжь иншими виненъ король князеви Людвикови баварскому, мужови нашои архикнягинѣ Гизелѣ, кôлька милiонôвъ талярôвъ.

Одною зъ величавѣйшихъ будôвель єсть палата королѣвска въ Кімзе. Версаль супроти єи лише миніатурою. Всѣлякѣ аквадукты, фонтаны, каскады, басены потребуютъ на одну годину тôлько воды, що столиця Баваріи, Мінхенъ на цѣлый день. Воду треба давати машинами, бо нема природного спаду, щобъ все те наповнити. Кôмнаты королѣвскѣ, особливожь галерія и габинетъ до купели представляютъ собою чарôвный видъ. О богатствѣ позолоты, тканины, декораціи неможь собѣ зробити нѣякого понятя. Меблѣ и посуды выконанѣ въ стилю Людвика XV.

Новый замокъ въ Гогеншванґавъ ругає такожь всякому описаню. Ôнъ поставленый на страшнôй дебрѣ, на однôмъ зъ вершкôвъ баварскихъ Альпъ. Деякимъ особамъ, що зъ ôкна замку глянули въ долину, запоморочувалась голова, они омлѣвали. Образъ византійскои величавости внутрь сеи палаты може дати лише чарôвный сонъ.

Мѣжь велитами-горами ставлятъ ôдъ року замокъ Лiндергофъ, а на самôй австрійскôй граници замокъ Фалькенштайнъ. Въ самôтнôй лѣсистôй долинѣ невалеко Плянзе будуютъ „павильонъ Губерта“, однакъ навѣть самымъ архитектамъ и майстрамъ незвѣстно, до чого ся „ротунда“ має єлужити.

Обычаѣ у Зулюсôвъ суть въ дечому инши, чимъ у насъ. Чоловѣки купуютъ своихъ жѣнокъ за стôлько а тôлько штукъ худобы. Скоро супружество бездѣтне, має зять право ôдôбрати ôдъ тестя даный за жѣнку скотъ. Батьки тѣшатъ ся найбôльше, скоро имъ уродитъ ся дѣвчина, бо за неи дôстаютъ часомъ бôльше, чимъ заплатили за жѣнку. Вся робота въ поли належитъ до жѣнокъ; чоловѣки займаютъ ся лише доєнємъ коровъ, бо женщинамъ не вôльно дотыкатись коровъ пôдъ карою смерти.

Нѣжнѣ чоловѣки. Смакошѣ вина въ Бордо маютъ свои окремѣ термины на означенє всякихъ сортôвъ вина. Скоро вино не одобрюєсь, они говорятъ: вино се „бездушне“, „безгласне“, „несимпатичне“. Скоро же сподобаєсь, они говорятъ: „богате“, „величаве“, „горде“, „повне страсти“. Запытано одну даму, якихъ терминôвъ уживаютъ чоловѣки зъ Бордо, коли говорятъ до своихъ жѣнокъ. Дама ôдповѣла: „Скоро мôй мужь хоче выразитись дуже а дуже нѣжно, ôнъ называє мене Ляфітомъ Нр. 2.

Урядъ почтовый въ бочцѣ. Найпростѣйше бюро почтове на свѣтѣ истнує въ Магелєнсовôмъ проливѣ мѣжь полуденною Америкою и Огненною Землею. Складаєсь оно зъ невеликои бочки, прикрѣпленои на ланцуху и выстаючôмъ глубоко въ мори розѣ. Кождый переплываючiй корабель выймає зъ бочки листы и кладе до неи свои. Такъ находитъ ся сей урядъ почтовый пôдъ покровомъ всѣхъ народôвъ и пе лучилось еще нѣ разу, щобы кто неôдповѣвъ довѣрію.

Гонораръ Гетого. Книгарска фирма Котта (Cotta) заплатила Гетому за привилей, печатати єго творы за житя поета (1795—1832 р.) 233.969 зол. реньск., а єго наслѣдникамъ до року 1865 270.973 злр., разомъ 504.943 злр. Що-но ôдъ 1865 р. свобôдно кождому накладцѣ печатати творы Гетого безъ призволеня родины. *Ка.*

ОГОЛОШЕНЯ.

Нова повѣсть. Рôвночасно зъ симъ числомъ „Зорѣ“ опускає печатню пята книжочка (7—10 выпускъ) „Руско-украиньскои Библіотеки“ п. Евг. Олесницкого, мѣстяча въ собѣ нову оригинальну повѣсть Красюченка пôдъ заголовкомъ: Юрій Горовенко. Витаємо якъ найщирѣйше сей новый прибутокъ пашого письменства и поручаємо єго всѣмъ нашимъ читателямъ вже задля самои дешевости выданя, що за 40 кр. подає повѣсть обôймаючу 231 сторôнъ (in 8°) дрôбного друку. Въ всякôмъ иншôмъ выданю стоялабы ся повѣсть що найменше 1 злр.

Хромолитографичнѣ картины представляючѣ Гуцула и Гуцулку вже выкôнченѣ и розосланѣ тымъ Вп. нашимъ Предплатителямъ, що ихъ замовили. Просимо о скорѣ дальшѣ замовленя, поки накладъ еще не вычерпаный.

Зъ початкомъ другого пôвроку упрашаємо пренумерантôвъ нашихъ о скоре ôдновленє предплаты, а довжникôвъ „Зорѣ“ о скоре вырôвнанє залеглостей.

Редакція „Зорѣ“ скрѣплена новыми силами, приложитъ всего стараня, щобъ зъ єдинои на всю Русь литературнои часописи зробити справдѣ необходимого гостя нашихъ родинъ.

По поводу надходячихъ шкôльныхѣ ферій выдаємо се число якъ и два слѣдуючѣ въ два аркушѣ.

До нынѣшнѣго числа долучаємо 18. и 19. аркушь „Библіотеки Зорѣ“ (дальша часть книжки: Письма Антона Любичь-Могильницкого).

Ôдповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.**

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пôдъ зарядомъ К. Беднарского

Рôкъ VI. Львôвъ дня 15. (27.) Липня 1885. **Число 14.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, вразъ въ додаткомъ „**Библіотека Зорѣ**“.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **9.** улиця Собѣского (рôгъ ôдъ улицѣ Галицкои).

ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належитъ присылати до **администрациi „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

Въ гостяхъ добре, а дома лѣпше.

(*Зъ житя руски емиграциi. — Историчне оповѣданѥ Дрозда.*)

Присвячую
ВП. Вандѣ и Юлiяну Целевичамъ.

(Дальше.)

IX.

У вечерѣ вербнои недѣлѣ нашъ знаемый Держакъ сидѣвъ въ розкôшно убранôй гостинноӥ кôмнатѣ кiевского банкира, Нѣмця-выхриста зъ жидôвъ, Гельдмана, паливъ дорогу цигару, смаковавъ чай и впивавъ ся розкôшными обставинами великои кôмнаты.

Гельдманови хочь и було вже лѣтъ пôдъ 50, але ôнъ бувъ самымъ сучаснымъ тодѣ чоловѣкомъ у Кiевѣ, плодомъ самои новѣйшои формациi россiйского прогресу и цивилизациi.

Гельдманъ чоловѣкъ такiй типичный, звычаѣ ѥго и моральный организмъ такӥ цѣкавӥ, що булобъ великимъ грѣхомъ не спôзнати ся зъ симъ чоловѣкомъ близше.

Прадѣдъ ѥго перейшовъ въ Россiю зъ Прусôвъ ще за Петра III. и бувъ у Петербурзѣ собакобоѥмъ. Дѣдъ не вподобавъ сеи професiи, подавъ ся на Украину и примостивъ ся у якогось пана въ Черниговщинѣ спершу за фактора а далѣ за винника; сына свого Лейбу, якъ тôлько минуло ѥму 18 лѣтъ, ôнъ вырядивъ въ Чернигôвъ, давъ ѥму щось тамъ грошей и посадивъ на ринку мѣняти грошѣ. Лейба потôмъ примостивъ ся у горѣльчаный ôдкупъ и вмираючи лишивъ сынови Берку кôлька вже десяткôвъ тысячѣвъ. Бôльшь дѣтей у Лейбы не було. Беркови тѣсно вже було въ Черниговѣ, ѥго потягло до Кiева; але въ Кiевѣ въ той часъ жидови не можна було жити, а Беркови не хотѣло ся выхрещуватись въ православiѥ: ôнъ выхрестивъ ся въ лютеранство!... записавъ ся въ купцѣ, розпустивъ своѥ павутинѥ, сновавъ де мôгъ, жавъ де не сѣявъ, завѣвъ у Кiевѣ банкъ и въ часъ мого оповѣданя ôнъ бувъ популярнымъ „честнѣйшимъ“ чоловѣкомъ, добрымъ „обрусителемъ“, жвавымъ панславистомъ и товаришемъ славяньского комитету. Семя ѥго складувала ся зъ старои и сухои жѣнки, дочки 12 лѣтъ и сына, хлопця лѣтъ 16, да якоись жѣнчинои „небоги“, дѣвчины лѣтъ зо 20. Сынъ Гельдмана вчивъ ся въ гимназiи. Батько силковавъ ся зробити зъ него ученого и тягъ до университету; але природа и самъ сынъ бôльшь слухали волѣ „духа часу“, а духъ часу тягнувъ молодого Гельдмана до банковыхъ гешефтôвъ, до наживы. Одначе батькôвска воля и кишеня перемогли и за шѣсть лѣтъ дотягли молодого Гельдмана ажь до четвертои клясы клясичнои гимназiи. Тутъ Гельдманъ сидѣвъ вже другiй рôкъ; себъ ще дарма, але на лихо „Юлiй Цезаръ“ нѣякъ не вживавъ ся въ головѣ кандидата на „великого ученого“. А ще, на бôльше лихо, въ четвертôй клясѣ треба здавати испытъ за всѣ чотыри клясы. Директоръ гимназiи — зъ моравскихъ Чехôвъ — хочь и щиро поважавъ кишеню старого Гельдмана, бо до тогожь и самъ бувъ завзятый панславистъ, але мусѣвъ натякнути Гельдманови, що треба когось взяти, щобъ въ голову будучого ученого заправивъ хочь трохи „Юлiя Цезаря“, а то, либонь, на испытѣ погано буде... А на третый рôкъ навѣть и сыну Гельдмана не можна лишити ся въ тôй самôй клясѣ.

Якъ разъ саме въ той часъ прибувъ у Кiевъ Держакъ и вклонивъ ся директорови, просячи приватныхъ лекцiй. Директоръ вважавъ своимъ обовязкомъ, однымъ замахомъ прислужитись двомъ „братамъ-славянамъ“ и пораявъ Гельдманови приставити до свого сына менторомъ Держака. Отъ Держакъ и осѣвъ въ домѣ банкира.

Банкирови подобало ся, що Держакъ „такiй чоловѣкъ розумный, тихiй, ввѣчливый и старшихъ вмѣѥ поважати“—и що дня Держакъ обѣдавъ и пивъ чай у банкира, проводивъ вечѣръ въ розмовѣ зъ банкиромъ, або зъ ѥго „жѣнчиною небогою“, бѣлолицею, бѣловолосою, голубоокою Амальхенъ. Зъ першои добы Держакъ майже и не примѣчавъ Амальхенъ, навѣть и тодѣ, коли она сѣдала до рояли и пищала нѣмецкӥ романсы. Держакъ не мôгъ одвести своихъ очей ôдъ тыхъ розкошей, котрӥ били ѥму въ очи на кождому мѣстѣ въ домѣ банкира! День за день тӥ розкоши чаровали Держакову душу. Кудажь було ѥму звертати увагу на якусь маленьку мизерну Нѣмочку, коли срѣбло, бронза, золото, оксамитъ, кришталь не выходили у него зъ головы а до того въ серцѣ у него стоявъ образъ Лесѣ! Можебъ и нѣколи Держакъ не звернувъ уваги на Амальхенъ, колибъ разъ пôсля того, якъ она пропищала зъ великимъ почутѥмъ „Du, du liebst mit mir...“, Гельдманъ, пускаючи пахучiй дымъ зъ цигары, не промовивъ нѣбы самъ до себе:

— Безталанна Амальхенъ! надѣлила тебе доля золотымъ серцемъ, нѣжною душею... и вѣно маѥшь добре, та не трафляе ся твôй судженый...“

Зъ того часу Держакъ ставъ придивляти ся до Амальхенъ, згадавъ, що ôнъ вмѣѥ грати на скрипцѣ. Амальхенъ упросила ѥго принести скрипку и заграти зъ нею: она на рояли а ôнъ на скрипцѣ.

Минувъ мѣсяць. Держакъ почавъ стрѣчати ся поглядомъ зъ поглядомъ Амальхенъ; ôнъ не шукавъ ѥи погляду, нѣ, ôнъ хотѣвъ лишень порôвняти силу и выразъ голубыхъ нѣмчиныхъ очей зъ силою и выразомъ чорныхъ очей Русинки. Спершу ѥму здавало ся, що ихъ и рôвняти не можна... Тыждень, другiй... и Держаку здавало ся, що хочь въ очахъ Лесѣ бôльше огню, бôльше

сѣва, але и въ очахъ Амальхенъ єсть тепло и нема темрявы...

Першого мѣсяця Держакъ двѣчи написавъ до Коваля, другого на силу зобравъ ся на одинъ листъ... часу не було вольного... „Юлій Цезаръ“, Гельдманъ, Амальхенъ, гимназія — мало хиба на нихъ треба було часу?

Разъ пôсля доброго обѣду и шклянки якогось доброго старого (такъ завѣрявъ самъ Гельдманъ) „рейнвейну“, Гельдманъ, потягуючись въ кабинетѣ, промовивъ до Держака:

— Гарно у насъ въ Кієвѣ?

— Гарно, ôдповѣвъ Держакъ.

— Лѣпше нѣжь у Львовѣ?

Держакъ усмѣхнувъ ся широко на увесь ротъ.

— Якъ для мене, мовивъ далѣ банкиръ, дакъ нѣгде въ свѣтѣ нема такъ гарно, якъ у насъ въ Кієвѣ. Живе чоловѣкъ наче въ Бога за дверми, нѣякои политики не знає, она єго не тревожить; начальство за всѣхъ и за все пиклуєть ся, а ты собѣ спокôйно працюй, да заробляй! Абы охота та здоровє, а розгорнути ся робочôй головѣ єсть де... не те що у васъ тамъ въ Австріи.

— Се правда!

— Чого-чого я не розумѣю, дакъ того, що оттакî освѣченî, розумнî, поважнî иноземцѣ якъ вы, мало користуєтесь на тôй нивѣ, яку ставить вамъ Россія, а все бôльшь черезъ те, що...

Гельдманъ помѣтивъ, що Держакъ впивъ ся въ єго слова, и щобъ бôльшь зацѣкавити єго, порвавъ свою рѣчь.

— Вы не договорили... менѣ цѣкаво... я-бъ хотѣвъ послухати вашои порады...

— Да отъ, коротше мовити, примѣромъ вы!... ну, учителюєте тутъ за якихъ тамъ 750 рублѣвъ. А хиба ваша свѣтла голова стôлько моглабъ заробити? Въ десятеро бôльшь!

Держакъ ажь ротъ роззявивъ и спытавъ:

— Якимъ же чиномъ?

— Такъ, що я на вашому мѣстѣ заразъ принявбы наше пôдданство, православіе, одрусивъ ся бы, а мы-бъ васъ заразъ примостили въ банкъ... ну, а тамъ вже дорога широка...

— Та сежь усе можна и безъ пôдданства и безъ православія, абы ласка, абы протекція! За нашого вѣку религія...

— Е, нѣ! выбачте, перебивъ єго Гельдманъ: у вашому станѣ религія багацько значить; отъ вы уніятъ, а въ Кієвѣ нема и не буває уніятского священика. Якъ же вы пробувати'мете безъ сповѣди и святого причастія? Ось послухайте моєи рады...

Кôлкомъ залѣзла въ Держакову голову Гельдманова порада. Новî думки, навѣянî розкошею Гельдмановыхъ обставинъ, єго порадою, не давали Держакови спокою! „Нажити ся, порозкошовати, забезпечити своє житє, кому се не мило?“ гадавъ Держакъ и що дня бôльшь и бôльшь потопавъ-загрузавъ въ сихъ думкахъ. Не диво-жь, що зъ ними ôнъ забувъ про свою обѣцянку приѣхати на великдень у Вôльцѣ... А пôсля завтрого и великдень!...

Тымчасомъ Леся мучить ся сподѣванємъ! Зъ страстного понедѣлка що дня она дожидає Держака; що дня єи нервы наче въ пропастницѣ. Чимъ близше пôдходило къ великодню, тымъ бажанє побачити Держака становило ся бôльшь нетерплячимъ, пекучимъ и тымъ дальше ôдходила-втѣкала надѣя на выконанє сего бажаня.

И до отця Демяна залѣзло въ душу, дивлячи ся на доньку, чудне сумованє, и непрошенымъ гостемъ засѣло у него въ головѣ. — „Щось оно да не такъ, щось оно да не даромъ!“ гадавъ ôнъ собѣ, одначе боявъ ся своими думками, своимъ передчутємъ дѣлити ся зъ Лесею. „Пôдождемо, побачимо, все ôдъ Бога“, думавъ отець Демянъ и силковавъ ся не показати Леси и виду, що ôнъ не безпечный.

Але Леся й безъ того не розлучалась зъ тревожнымъ станомъ душѣ. Звычайнî свои роботы въ домѣ она ôдкладувала, а коли за що приймала ся, дакъ якось робота не давала ся, зъ рукъ выпадувала... Отъ и великодна субота!... все ще ждеть ся, сподѣваеть ся. Кôлька разôвъ Леся ôдчиняла ôкно и вызирала на улицю: „Нема! не йде, не ѣде!“

Смутно, журливо наступили и проходили въ домѣ отця Демяна великоднî свята! Одинъ Калантай, прийшовши похристосувати ся, розважывъ Лесю. Ôнъ довго сидѣвъ зъ нею, щиро, сердечно розмовлявъ и коли ôнъ пôшовъ, Леси здало ся, що пôсля отця Калантай у неи самый щирый и вѣрный другъ и що ôнъ добре тямить причину єи сумованя.

X.

Що суботы въ „салонѣ“ вдовы генеральшѣ-обрусительки Ольги Ивановны П. збирали ся у Вôльцяхъ „чистые Русскіе“. Се не значить, що они зъ дѣда-прадѣда були чистыми Россіянами, що въ жилахъ ихъ текла чиста россійска кровь. „Чистыми“ они вважали себе яко обрусителѣ. Въ „салонъ“ впускали ся и люде иншихъ націй, але тôлько такî, котрî въ своихъ поглядахъ вызнавали, що въ Россіи повиненъ бути и не може небути одинъ тôлько *русскій* народъ. Колижь хто смѣливый, або хто шуткома говоривъ, що нема на свѣтѣ такого „русского“ етнографичного типу,—„салоновцѣ“, не довго думавши, ôдповѣдали:

„Нема, то треба єго зробить.“

Коли хто вказувавъ, що навѣть самъ урядъ не вымагає такого неможливого перероджения народôвъ Россіи въ якійсь ще невѣдомый россійскій типъ, що урядъ пильнує тôлько, щобъ въ Россіи усѣ єи народы вызнавали себе вѣрными пôддаными, органичными одинотами державы, — „салоновцѣ“ промовляли:

— Въ Россіи одинъ Богъ, одинъ царь и повинна бути одна вѣра, одна мова, одинъ народъ.

И нѣякî супротивнî доводы не допускали ся въ салонѣ проти отсего символа салоновскои обрусительнои вѣры.

Однои такои суботы въ салонѣ П. зôбрало ся незвычайно богато гостей. Недалеко бувъ день св. Кирила и Методія и тымъ-то П. зôбрала найбôльшу громаду, щобъ порадитись, якъ прилюдно та ще й зъ „пропагандою“ одсвятковати сей день? Порада ще не починала ся, хочь на годиннику стрѣлка пôдходила вже до 11. Пôджидали ново приѣзжого зъ Кієва обрусителя, щобъ розпытати у него, якъ торôкъ святковавъ сей день славянскій комитетъ.

Въ салонъ вступивъ мужчина лѣтъ 35. Чисто выголене жовтоватє и доволѣ проношене лице мужчины выявляло якесь смиреніе, покôрливôсть. Можна-бъ сказати, що се чоловѣкъ тихше травы, низше воды, що ôнъ сама правда и щирôсть, що ôдъ него и муха нѣколи не бачила образы. Все отсе можна-бъ сказати, колибъ въ

ямкахъ очей сего мужчины не сидѣло два маленькихъ, кругленькихъ вугольковъ, отъ котрыхъ свѣтило ся лукавствомъ, фарисействомъ: очи его нѣбы говорили, що душа его зложена зъ грошей, и тамъ, де она повинна сидѣти, лежить мѣдна копѣйка, — що въ душѣ приѣзжого тхне великою моральною вонею... Приѣзжій бувъ одягнутый по останнѣй модѣ, зъ продѣломъ на головѣ одъ шиѣ черезъ потылицю ажь до лоба.

Звавъ ся онъ Иваномъ Карловичемъ Фуксзонъ-Деньгинъ, але звычайно онъ отдкидавъ нѣмецку назву и всѣ звали его просто Деньгинымъ. Онъ бувъ родомъ десь зъ подъ Глухова, де его батько мавъ колись невеличкій хуторъ зъ крепаками и служивъ по выбору дворянъ полиційнымъ комисаремъ. Иванъ вчивъ ся въ товариствѣ зъ небожчикомъ Лашнюкомъ, котрый хочь и не товаришовавъ зъ нимъ, одвертавъ ся отъ него, одначе державъ его подъ своимъ вплывомъ. Вступивши въ кіевскій университетъ въ концѣ 50-хъ роковъ, Иванъ бувъ самымъ червонымъ либераломъ, та ще й украинофиломъ. Украинофильска молодѣжь того часу вывезла Деньгина на своихъ плечахъ зъ университету, запомогла ему добути дипломъ кандидата, а далѣ и посаду учителя въ гимназіи.

Выбухла польска ворохобня, а зъ нею потреба обрусителѣвъ и славянофиловъ. Деньгинъ перемѣнявъ учительство на урядництво, ставъ обрусителемъ, перейшовъ до табору панславистовъ, гнобителѣвъ всего украиньского,—зробивъ ся найзлѣйшимъ гонителемъ украинофиловъ. Видима рѣчь, що такій метаморфозы не шкодили „моральности“ Деньгина, и моральность имъ не шкодила: сама природа вже такъ сотворила Деньгина, що онъ могъ вертѣти ся на всѣ боки, немовь той литовскій цѣпъ. Нехтуючи, гноблячи усе украинске въ Россіи, онъ якъ и всѣ „чистые“ панслависты, рыдавъ, вбивавъ ся надъ долею „братовъ“-Русиновъ въ Галичинѣ, „задавленыхъ Ляхами“. Зъ одного ока текли у него слезы, що Поляки въ Галичинѣ не дають розвитись и ширити ся рускій народній мовѣ, а другимъ окомъ Деньгинъ пильно додивлявъ ся, бачивъ, щобъ на Украинѣ не йшли въ народъ книжки писанѣ украинско-рускою мовою. Одною рукою Деньгинъ писавъ въ „День“ Аксакова, въ „Кіевлянинъ“ Шульгина грозни статіи проти гнобителѣвъ рускои національности въ Галичинѣ, а другою ще грознѣйшій доносы на своихъ недавныхъ товаришевъ и добродѣевъ, украинофиловъ, наводивъ на нихъ державну зраду за те, що они захожують ся надъ словаремъ украинскои мовы и навѣть „смѣють“ твердити, що украинска мова есть особна отъ мовы московскои. Зъ отсиль вже Деньгинъ выводивъ украинскій политичный сепаратизмъ и доти штовхавъ оттымъ сепаратизмомъ московского Юпитера-Каткова, доки той не надруковавъ въ „Московскихъ Вѣдомостяхъ“ замѣсто попередныхъ статей—денунціацій Деньгина. Небавомъ генералъ-губернаторъ Безакъ вмеръ; за нового генералъ-губернатора мода на Деньгиныхъ поменшала на часокъ у Кіевѣ. Тодѣ нашь Иванъ подлабузнивъ ся до жѣнки свого приятеля Дугина, загнавъ его на той свѣтъ, самъ одруживъ ся зъ нею и взявши ей и небожчиковій грошѣ, пустивъ ся въ Европу. Чи Европа не припала ему до вподобы, чи може тымъ, що жѣнка померла, грошенята выйшли, батьковщину давно лицитовали „за грѣхи Ивана въ часы студенства“,—певно не скажу черезъ що, — только Иванъ Фуксзонъ-Деньгинъ вернувъ ся зъ Европы до Кіева, гадаючи тутъ знайти собѣ тихе пристановище... Выйшло не такъ!... Якъ не пильновали, якъ не крутили ся панслависты, а не добули Иванови посады у Кіевѣ и на силу примостили его у Вольцѣ на послугу „возсоединенія“.

Коли прийшовъ Деньгинъ, господыня салону хотѣла починати нарады, але обернувшись до одного зъ урядниковъ, спытала:

— А може заждемо ще? чи не прибуде губернаторъ?

— Губернаторъ не буде, се я запевне тямлю, — промовивъ Деньгинъ: ему теперь не до того... розлютованый такій...

— Чого? чого? озвалось кольска голосовъ, въ котрыхъ було чутно и цѣкавость и притаенный страхъ.

— Тамъ, бачте, выпало таке, що й смѣхъ и лихо, — мовивъ Деньгинъ: для мене се особливо, знаю, бо стало ся нѣбы за моимъ проводомъ; нѣбы то я хотѣвъ вказати, якъ мало звертають уваги на наше русское дѣло тій, котрій стоять биля него...

Гостѣ переглянулись одинъ на другого; кождый гадавъ собѣ: чи не про мене се рѣчь? А Деньгинъ говоривъ:

— Я нѣ сномъ нѣ духомъ не виненъ, а все таки прикро менѣ, що на мене выпало вказати на такій незвычайный промахъ; а не вказати я не могъ, се прямый мій обовязокъ яко губернаторского урядника...

— Та щожь таке? що таке? роскажѣть швидше!

— Бачте, въ такому великому и святому дѣлѣ якъ наше русское дѣло, не можна пропускати жаднои дробноты; на все треба пильно дивити ся, усяку рѣчь треба сѣмь разовъ промѣряти, доки одрѣзати.. Конечно, безъ помылки не можна... на те й чоловѣкъ... Конь на чотырохъ ногахъ, та спотыкаѣть ся... Алежь розныи помылки бувають!... Иншій недоглядъ чи помылка на видъ нѣкчемна — а доведе до такого, що...! Отъ якъ и теперь! — Деньгинъ зробивъ спершу велике перелякане лице, потомъ розвѣвъ руками и додавъ: „Хто его знае, якъ его й поправляти теперь“.

— О Господи! озвала ся господыня: роскажѣть вже швидше самый фактъ, а то вы... а то мы всѣ згоримо отъ нетерплячки... Що таке?

— Те, що выйшло дуже чудно: нѣбы то самъ губернаторъ веде пропаганду проти возсоединенія...

— Що вы?! що вы! строго и зъ дивовижею мовила господыня: вы, конечно, шуткуете, а мы не призвычаенй въ такому дѣлѣ говорити шуткома...

— Та я и не шуткую; я говорю истину, якъ оно выпало... Нема речи, що всякому зъ насъ прикро, а губернатору — въ десятеро; бо ще зверху всего й наука, щобъ обережнѣйше выбиравъ людей... Правда, Селеха не онъ посылавъ въ Галичину, Черкаскій, а всежь и его вины е“...

Гостѣ ще большь насторошили уха: цѣкавость була роздратована до конця.

— То слухайтежь! мовивъ Деньгинъ и почавъ не розповѣдати, а робити испытъ, выпытувати своихъ зацѣкавленыхъ слухачѣвъ.

— Вы читали, тямите, отсю книжечку? спытавъ онъ такимъ голосомъ, якимъ фокусникъ, готуючись показати фокусъ добуваня въ капелюсѣ вина, пытае публику: „дивѣть ся добре, тутъ нѣчого нема! капелюхъ порожный!“

Салоновцѣ глянули на книжечку.

„Народовѣщаніе“, прочитала господыня: якъ же!

†

книжка добра и задля теперѣшнёго часу якъ разъ у пору, бо въ нѣй ясно сказано, що органбвъ не можна уживати въ уніятскихъ церквахъ. Тымъ-то бдъ губернаторбвъ она й порозсылана скрбзь по селамъ, до попбвъ.

— Выбачте менѣ, коли скажу, що вы наврядъ прочитали книжечку до кбнця, бо тодѣ-бъ помѣтили, яка она лиха, яка она шкодлива русскому дѣлу!... Се муръ проти „возсоединенія“ уніятбвъ! — скбнчивъ докторально Деньгинъ, трясучи въ руцѣ книжечку.

У гостей, особливо у господынѣ, лиця повытягались въ двоѥ, очи поширшали и пускали нѣмыи погляды дивовижѣ. А Деньгинъ, радѣючи злбстно, говоривъ:

— Слухайте, я читати'му зъ тои книжки, розповсюдненои приказами губернатора: „Аще убо возможно спасти душу, не повинуясь главѣ церкви каѳолическія, святѣйшему папѣ римскому?“ — Отвѣтъ: „Никакоже, бо самъ Господь нашь Іисусъ Христосъ рече: ты ѥси Петръ“... Доволѣ и сего... Теперь розумѣѥте?... Якежь тутъ може бути „возсоединеніе“ уніятбвъ зъ православіємъ, коли мы самѝ, наша власть твердить имъ, що неповинуючись папѣ не можна спасти душу? Пытаюся: можна сподѣвати ся, що уніяты пбдуть проти папы? значить и проти нашого уряду? проти нашого приказу? Уважте — въ якій станъ мы самѝ отсею книжечкою попхнули уніятбвъ?! Деньгинъ замовкъ.

Въ салонѣ стояла тиша могилокъ. Господыня наче застыла зъ роззявленымы губами.

— Да бдкиля же взялась ся книжка, хто ѥй порадивъ? скрикнула, наче зъ просоня, директорка дѣвочои гимназіи.

— Ха, ха, ха! реготавъ ся Фуксзонъ: отъ въ тбмъ то и вся комичнбсть!... Послали до Львова якогось Селеха, ѥму тамъ въ „Народному домѣ“ якійсь чи Гловень чи що?—и пбднѣсъ отсю книжечку и прираивъ яко користну проти органбвъ!... Селехъ обѣручь за неѣ! Надруковали не прочитавши... розповсюднили... а теперь глумъ одинъ“..

Господыня пустила острымъ епитетомъ на Селеха, а директорка ажь позеленѣла и промовила:

— Ахъ! оттѝ „хахлы“! Недаремне я ихъ ненавижу... Отъ и въ мене въ гимназіи завѣвъ ся одинъ такій зъ Кіевщины, дакъ той просто трохи не на стѣну дере ся, да репетуѥ, що мы своимъ „обрусеніемъ“ нищимо культуру!!

— Се той Ревицкій? спытала господыня.

— Бнъ же! ой! та й надопѣкъ менѣ своимъ гуманизмомъ. Зъ Поляками гуманизмъ! чи чувъ хто зъ роду?!

— Ревицкій добрый педагогъ!

— Попередъ всего намъ треба добрыхъ слугъ нашому русскому дѣлу, перебила директорка... Ну, да вже не довго! отъ тблько поѣду до Варшавы, я ѥго позбуду ся, я его выжену, я розпишу ѥго на всѣ боки.

— Одначе, пытала господыня у Деньгина: щожь буде далѣ зъ такимъ казусомъ?

— Не знаю, чи послухають мене: я радивъ нишкомъ да тишкомъ одбирати книжку назадъ... конечно усеи не бдберешь, бо она нѣщо инше якъ вода на млынъ Полякбвъ... По моѥму, справу возсоѥдиненія часъ бы вже прямо поставити.

— Щожь губернаторъ?

— Казавъ порадитись зъ якимсь Ковалемъ.

— А! се тутешный деканъ... и що въ нему знайшовъ таке губернаторъ? говорила якась дама.

— Гмъ! що?! одповѣла директорка: хиба не знаѥте?... красавиця-попбвна.

— А правда, що красавиця! та ще яка, просто намальована! шкода, що попбвна, а тобъ варто було ѥѣ до нашого гурту — мовила господыня. Фуксзонъ пбднявъ голову и розтопѣривъ уха.

— Отъ вы чи й бачили де таку красавицю? пбдратовала ѥго господыня.

— Та бо! вставила директорка: не всякій ѥѣ й побачить, хиба въ церквѣ деколи. Гордячка, пыха така, не пбдступна.

Бесѣда, звернувшись на Лесю, переходила зъ устъ въ уста: жѣноцтво зрадѣло, що попало на той шляхъ пересудбвъ, на котрому оно справдѣ компетентне!

Фуксзонъ зъ сихъ пересудбвъ завѣривъ ся, що попбвна справдѣ красива, але не пбдступна и тяжка на новѝ знаѥмости. Въ ѥго головѣ родила ся гадка — хочбы що, а побачити Лесю, спбзнати ся зъ нею... Жѣноцтво умысне дратовало ѥго, що бнъ хочь и „левъ“, але простои „ягнички“ не покорить...

— Готовъ ити въ закладъ, промовивъ роздратованый левъ, що за мѣсяць, не далѣ...

— Що, що? закохаѥте въ себе попбвну!... Ну, я ставлю хочь що, що сего не буде, дратовала Деньгина класна дама зъ дѣвочои гимназіи.

Годинникъ вдаривъ тричи.

— Пора до двора... добранбчь!... прощали ся гостѣ.

— А щожь мы такъ нѣчого и не врадили про кирило-методіевске свято? жалковала господыня: а все отсе черезъ васъ та черезъ попбвну, додала она, протягуючи Деньгину свою суху руку, злбсно дивлячись на него и привѣтно усмѣхаючись.

XI.

Иванъ Фуксзонъ-Деньгинъ хочь и вважавъ себе за чоловѣка призначеного самою природою на „великѝ дѣла“, одначежь та сама природа и зъ „великими“ людьми часомъ вытворяѥ дрббнѝ рѣчи и часомъ наче на глумъ примушуе „великихъ“ людей одбрвати ся бдъ „великои“ роботы и заклопотати ся нѣсенѣтницею. Отожь нема нѣчого дивного, що и голова Деньгина, заклопотана великими идеями „обрусенія и возсоединенія“, не меншу набула собѣ роботу бдъ цѣкавости и дратованя въ салонѣ П. речами про Лесю. Не диво, що Иванъ ставъ будовати въ своѣй головѣ пляны и дороги, щобъ швидше спбзнати ся зъ попбвною, швидше объорудовати „ягничку“. Ѥму й на думку не припадало, що галицкорускѝ „ягнички“ хочь и не мають рбжокъ, а колють ся, та ще якъ колють ся!!

Кажуть: „Леся горда, не пбдступна!“ Даремна рѣчь! Хиба Иванови першина ломать дѣвочѝ гордощѣ! мало хиба бнъ закохувавъ въ себе „непбдступныхъ“? О! сю музику бнъ добре тямить! На якихъ тблько инструментахъ бнъ не гравъ! якихъ тблько струнъ бнъ не рвавъ! а тобъ то тутъ, зъ якоюсь Русинкою-попбвною! То бнъ бы не бувъ собою, колибъ не загравъ и на сему инструментѣ!... та сежь знищилобъ ѥго самолюбство, ѥго славу яко „лева“... Бнъ сего не може знести!... ѥго высмѣють оттѝ „салонницѣ“.

И отъ Иванъ легкими, тихими ступнями, зъ усмѣшкою на широкбмъ ротѣ, ходить по своѣй кбмнатѣ и мѣзкуе: „зъ чого и якъ почати?“, щобъ у серцѣ попбвны

зразу забренчала хочь одна струна до него, оббзвавъ ся хочь одинъ нѣжный гукъ!

„Она нѣгде“, кажуть, „не буває“... Ну щожь? пбйтибъ прямо зъ визитою до Коваля!... Ба! якъ то можна! Деньгину, „великому чоловѣку“, alter ego самого губернатора — ити зъ визитою до якогось уніятского попа!... та ще, може статись, пбпъ не выплатить визиты!... Нѣ, нѣ!... сего не варто й гадати.

Але сама доля змиловала ся надъ Иваномъ. Другого дня ранкомъ губернаторъ, позвавши его, почавъ ще разъ радитись про отту навѣсну книжечку. Губернаторъ бувъ зъ жандармбвъ; чоловѣкъ хоробрый и хоробрбсть свою добре засвѣдчивъ въ 1855 роцѣ, коли, будучи ще капитаномъ, утихомирювавъ въ Кіевщинѣ бунтъ помѣжь крепаками. Бачте, коли вмеръ царь Микола и стали приводити до присяги новому цареви, дакъ якійсь становый, не тямлячи, що крепаки не присягають, а присягають за нихъ паны, привѣвъ до присяги и крепакбвъ. Разомъ зъ тымъ выйшовъ манифестъ про „ополченіе“ (рушенє). А було се за часу крымскои вбйны. Хтось пустивъ гутбрку помѣжь крепакбвъ, що коли они заприсягли, дакъ зъ того самого перестали бути крепаками и обернули ся въ козакбвъ... Пбшла неслухнянбсть крепакбвъ, выникъ „бунтъ“. Пбдняла ся половина Кіевщины. Оттодѣ то й прославивъ ся нашъ губернаторъ — забивши кблькохъ людей, кого кулями, кого рбзгами.

Але якъ не бувъ хоробрымъ губернаторъ за часу „бунтбвъ“ зъ незозброєными селянами, хоробрбсть кидала єго, коли бнъ чимъ прошпечувавъ ся передъ своимъ начальствомъ. Кинула она єго й на сей разъ. Бнъ походивъ на тхоря, котрый выйшовши въ ночѣ ловити курку, зустрѣвъ ся зъ величезнымъ псомъ!

Невеликои працѣ треба було Деньгину, щобъ склонити губернатора на свою руку, до своєи порады. Заразъ пустили потайный приказъ полиціи по цѣлбй губерніи, щобъ нишкомъ-тишкомъ бтбирала „Народовѣщаніе“. Згодивъ ся бнъ и на те, що вже часъ розпочати одкриту пропаганду „возсоединенія“. Але зъ бдки и якъ починати? треба порадитись зъ попомъ, треба зазвати да улестити Коваля. Оттутъ то въ голову до Ивана небо й послало щасливу гадку: ити самому до Коваля и покликати до губернатора. „Се не буде визита“, гадавъ собѣ Деньгинъ, „и тблько велика шаноба Ковалеви“ — шаноба, котрою бнъ, Деньгинъ, однымъ замахомъ забє двохъ заяцѣвъ: побачить Лесю и покаже губернаторови свою нѣчимъ необмежовану прихильнбсть до справы „возсоединенія“.

XII.

Тогожь таки самого часу Леся сидѣла зъ Калантаєвою сестрою у себе на ганку; ганокъ однымъ кбнцемъ выходивъ въ невеличкій садочокъ, другимъ въ двбръ. Зъ соняшного боку бнъ бувъ завѣшеный сырымъ полотномъ. Вздовжь ганка стояли горшки зъ квѣтками, бо и сама Леся и єи татусь вельми кохали ся въ квѣткахъ. Биля невеличкого складного столика стоявъ невеличкій вѣденьскій канапчикъ и кблька дзигликбвъ. За теплои годины и отець Демянъ и Леся проводили цѣлыи днѣ на ганку.

Леся и Калантаєвна щось шили и нагнувшись до шитва, розмовляли и не помѣтили, коли зайшовъ на ганокъ Фуксзонъ.

— Дома отець Демянъ? спытавъ бнъ, вклонившись зъ такимъ шикомъ, зъ якимъ подобає „леву“, котрый объѣздивъ цѣлу захбдню Европу и добувъ собѣ середъ своєи головы чималого мѣсяця.

— Нѣ, одповѣла Леся спокбйно и гордо глянула на Фуксзона, шикъ котрого выкликавъ у неи чувство зневаги. Она таки глибоко не долюблювала усякихъ „левбвъ“.

— Выбачте, що спытаю: де отець Демянъ? пытавъ Деньгинъ, а очи єго такъ и впили ся у Лесю. — „Краса, справдѣ краса“, мигало у него въ головѣ: „такои красы я не стрѣчавъ... Все що говорили менѣ про неѣ, далеко не те, що я бачу... Гордовита! ишь! якъ мѣряє мене очима; але ся гордовитбсть ще ббльше додає ѣй красы.“

— Десь на похоронѣ, одповѣла Леся.

— Скоро верне ся?

— Здає ся, бо вже давно пбшовъ.

Деньгину забажалось лишити ся зъ Лесею; бнъ не мбгъ одвести одъ неи очей. Бнъ промовивъ:

— Чи не булибъ вы такъ ласкавѣ, щобъ позволили менѣ оттутъ дождати ся вашого татуся? Здаєть ся не помыляю ся — вы донька отця Демяна?

— Такъ!... прошу васъ... сѣдайте...

Деньгинъ назвавъ себе по чину, по посадѣ, по имени, поклонивъ ся и сѣвъ.

Леся взяла ся за своє шитво. Пбшла звычайна розмова про погоду, весну, про мѣсто, про скуку.

— Певно, що вы за Галичиною не вельми скучаєте? пытавъ Деньгинъ.

— Помыляєтесь...

Деньгинъ почавъ выхваляти, що въ Россіи и навѣть и въ Вбльцяхъ и лѣпше и веселѣйше нѣжь де-будь въ Галичинѣ.

— Може, але „въ гостяхъ добре, дома лѣпше“, мовила Леся.

— Вважайте, що вы не въ гостяхъ, а дома... Та й справдѣ дома. Щожь у васъ тамъ лишило ся? Самѣ кажете, родичѣвъ тамъ у васъ близькихъ нема, татусь зъ вами.

— Тамъ лишивъ ся мбй рбдный край, одповѣла Леся пбдвѣвши высоко голову, и зъ погордою глянула въ лице Деньгину. Деньгинъ зрозумѣвъ, що „не на ту ступивъ“ и почервонѣвъ, але заразъ же поправивъ ся и повѣвъ рѣчь про велике значѣне любови до рбдного краю.

На столѣ лежала книжка. Деньгинъ розгорнувъ: „Кобзарь“.

— Се вы читаєте? промовивъ до Лесѣ.

— Такъ.

— Вы любите поезію Шевченка?

— Я въ загалѣ люблю поезію, але читаючи Шевченка — раюю.

— А Пушкина?

— Починала, та мало розумѣю; не досыть ще навчила ся россійскои мовы, отъ розмовляти цѣлкомъ ще не вмѣю.

— Се тымъ, що мало буваєте въ „русскому обществѣ“.

— Я тымъ мало й буваю, що не вмѣю говорити по вашому...

„Бачь яка!“ подумавъ Деньгинъ: „вѣ не пбймаєшь на словѣ“.

— Отъ прийде зима, пбдуть вечерки въ касинѣ, весело буде; театръ приѣде. Вы конечно ходити'мете. Вы любите театръ?

— Колись любила.

— А теперь? чомужь нѣ?

— Тому, що не можна... Заборонено!

Деньгинъ зробивъ великѝ очи.

— Хто мо́гбы вамъ заборонити?

— Въ Россіи священикамъ не можна ходити въ театръ... Татусь не знавъ сего — мы по́шли и набрали ся лиха.

Деньгинъ наче не чувъ останнихъ сло́въ и промовивъ:

— Хиба вже безъ татуся вамъ не можна?

— Щожь менѣ за радость ити безъ него? сидѣти'му въ театрѣ и гадати'му, що мо́й любый татусь дома самотою скучає.

— Отъ якъ вы привязанѝ до татуся!

— Нѣчого дивного! нѣколи на довго не розлучали ся.

Прийшовъ отець Демянъ.

Деньгинъ запросивъ єго завтра вранцѣ до губернатора:

— По духовнымъ справамъ єму треба вашои порады.

— Може зновъ за що голову мылити'ме? — наче шуткома, але зъ глибокою ироніею спытавъ Коваль.

Деньгинъ завѣривъ єго, щобъ бувъ безпечнымъ и прощаючись прохавъ и єго и Лесю, приняти єго до гурту своихъ знаємыхъ и позволити єму заходити до нихъ инколи вечеромъ.

— Просимо, коли не скучати'мете у насъ.

— Якій о́нъ противный менѣ! промовила Леся, коли Деньгинъ бувъ вже за воро́тьми.

— А менѣ, дакъ ажь плюнути хотѣлось, дивлячись на него, мовила Калантаѣвна.

(Дальше буде.)

НА МОГИЛѢ КОРНИЛА СУШКЕВИЧА.

Мѣжь цвѣтучими садами,
По дро́бно́мъ пѣсо́чку
Плы́ла рѣчка невеличка!,
Въ тихо́мъ холодочку.

Плыла ве́село, красила
Берегѝ собою
И ро́дненькѝ наповала
Свѣжою водою.

Плыла чиста, непорочна...
Плю́скалась, гуляла,
Колысала бережѐньки,
Цвѣты цѣловала.....

Ажь завы́ла буря люта,
Потрясла горою
И рѣччинѣ привалила
Жерело скалою.

И по́йшло оно у землю,
Вмерла рѣчки сила.....

А по нѣй, по благодатно́й
Рѣнь суха́ лишилась.

И садочокъ зажуривъ ся
И повяли цвѣты —
Высхли груди материньскѝ,
Сохнутъ ро́днѝ дѣти.

Але мама по́дъ землею
Вчула жаль глубоко
И по́днялась ажь по́дъ небо
Вы́соко, высо́ко.

Перекинула ся въ хмару,
Залялась слезами
И сироты напаває
Теплыми дожджами....

И Ты дорогій **Корниле**,
И Ты друже милый,
Якъ та рѣчка благодатна
Зрони́въ жизни силу.

И Тобѣ судьба недобра
Вбила серце въ груди.....
И по Тобѣ, благодатный!
Плачутъ рускѝ люди.

И Тебе́ днесь, сиротою
Край нашь споминає
И зъ могилы Твого Духа
Кличе, вызыває.

По́днесижь ся! якъ та рѣчка
Перекинь ся въ хмару
И зливай на зе́млю руску
Благодатнѝ чары!

Щобъ не вянула, не никла,
Щобъ взялась красою,
Засіяла свѣтломъ правды,
Волею святою.

По́днесижь ся добрый духу!
Понадъ ро́днымъ краємъ
И будь вѣчно межи нами —
Молимъ Тя, взываємъ!

Корнило Н. Устіяновичъ.

Заяць, що себе жертвує.

(Казка *Н. Щедрина* — переклавъ *Т. З.*)

Якось разъ заяць прошпетивъ ся передъ вовкомъ. Бѣгъ о́нъ собѣ, бачте, неподалечку вовчого ля́гова, а вовкъ узрѣвши єго и гукає: „зайчику миленькій, пострѣвай!“ А заяць не те щобъ спинитись, а ще бо́льше припустивъ. Отъ вовкъ въ три стрибки злапавъ єго тай каже: „За те, що ты по первому моєму казу не спинивъ ся, ось тобѣ мо́й засудъ: приговорюю тебе рѣшитись житя черезъ розшарпанє. А що я теперь сытый и вовчиця моя сыта и запасу у насъ ще днинъ на пять, то сиди ты ось по́дъ отсимъ кущемъ та жди черги. А може бути... ха-ха-ха!... я тебе и помилую!“

Сидитъ заяць по́дъ кущемъ и не ворухне ся. То́лько

заодно гадає: „черезъ стôлько-то сутокъ*) и годинъ смерть моя має бути“. Погляне ôнъ на бôкъ, де знаходитъ ся вовче леговище, а зъ ôтси на него зоритъ свѣтюче вовче око. А въ-друге, то и єще гôрше: выйде вовкъ зъ вовчицею и почнутъ поузъ него полянкою прохожуватись. Подивлятъ ся на заячика и вовкъ щось вовчици по вовчому муркне и обоє заллютъ ся: ха-ха! И вовченята тужь за ними увяжутъ ся, пôдбѣжатъ бавлючись до него, лащутъ ся, зубами кланцаютъ. А у него, въ заяця, такъ серце и замре!

Нѣколи житя ôнъ не любивъ такъ якъ теперь. Бувъ ôнъ заяць статочный, нагледѣвъ ôнъ у вдовички-зайчихи доньку и хотѣвъ оженити ся. Именно до неи, до любки своєи, ôнъ и *чимчикувавъ* у ту хвилину, якъ вовкъ єго за каркъ ухопивъ. „Жде либонь теперь мене любка та гадку гадає: зрадивъ мене косый! А може пождала-пождала тай зъ иншимъ побрала ся! А може бути и такъ: гуляла бѣдолашна въ кущахъ, а тутъ єѣ вовкъ и злапавъ!...“

Гадає таке бѣдолаха, а слѣзоньками такъ и давитъ ся. „Ось они, мои зайчинѣ мрѣѣ! Одружитись думка була, самоваръ вже купивъ, мѣркувавъ, якъ зъ молодою зайчицею чай-сахаръ попивати'му, а замѣсть всёго онъ де опинивъ ся! А скôлькожь то годинъ лишило ся до смерти?!“

И отъ сидитъ ôнъ якось въ ночи и куняє. Снитъ ся єму, що ось то вовкъ настановивъ єго при собѣ урядникомъ „для особливыхъ припорукъ“, а самъ, покиль ôнъ (заяць) по ревизіяхъ бѣгає, до єго заинки въ гостѣ заходитъ... Коли се наразъ чує, мовь єго хто пôдъ бôкъ штуркає. Озирає ся — ажь се єго сердечнои любки братъ.

— Молода твоя помирає, — говоритъ. — Прочула, яка бѣда надъ тобою сподѣялась и въ годину захорѣла. Теперь въ неи тôлько и гадки: „невжежь я такъ сконаю, не опростившись зъ моимъ *ненагляднымъ*?!“

Слухавъ сѝ слова засудженець и серденько єму шматочками шарпалось. За що? Чимъ ôнъ заслуживъ свою долю гôркую? Живъ ôнъ *на виду*, революцій не робивъ, зъ оружємъ въ рукахъ не выступавъ, бѣгъ по потребѣ своѣй;—невжежь за се єму конець?.. „Конець!“ помѣркуйте-но, слово-то яке! И не єму одному смерть; а и ѣй, сѣренькôй заинцѣ, котра однымъ тôлько и винна, що єго, косого, щиро покохала! Такъ бы ôнъ и полетѣвъ до неи! Взявбы єѣ, сѣреньку заинку, передными лапками за ушка и все-бъ милувавъ та по головоньцѣ-бъ гладивъ...

— Тѣкаймо! говоритъ мѣжь тымъ пôсланець.

Учувши те слово, засудженець на хвильку мовь переобразивъ ся. Уже було выпруживъ ся и уха прищуливъ. Отъ-отъ майне — и поминай, якъ звали! Не слѣдъ було єму въ отсю хвилю на вовче лѧгово дивитись, а ôнъ подививъ ся. И похололо заяче серце.

— Не можу, мовитъ: — вовкъ боронивъ.

А вовкъ мѣжь тымъ все бачитъ та чує и тихесенько по вовчому зъ вовчицею шепоче ся: мабуть заяця за *благородство* хвалитъ.

— Тѣкаймо, зновъ пôсланець каже.

— Годѣ, не можу! впевняє засудженець.

— Що се вы шепочетесь, *злоумышляєте*? — гримнувъ вовкъ наразъ.

Оба заяцѣ такъ и вмерли. Попавъ ся и пôсланець. „Пôдговôръ вартовыхъ на втеки“, — що пакъ за се *по правиламъ* виноватцеви? Ой, бути-жь сѣрôй заинцѣ и безъ подружя и безъ братика — обохъ вовкъ зъ вовчицею розбдрутъ!

Прочунялись косѝ, а передъ ними вовкъ та вовчиця зубами кланцаютъ и очи у обохъ въ нôчнôй темрявѣ немовь лѣхтарѣ такъ и свѣтятъ ся.

— Мы, ваше благородіє, нѣчого... мы такъ промѣжь себе... землячокъ навѣдавъ ся до мене! — бельккоче засудженець, а самъ такъ и помирає зъ переляку.

— То-то „нѣчого!“... знаю я васъ! Говорѣтъ, про що рѣчь?

— Такъ и такъ, ваша вельможнôсть, заступивъ ся тутъ братъ молодои: сестричка моя, а єго молода помирає, дакъ проситъ, чи не буде ласка ваша, пустити єго опроститись зъ нею?

— Гмъ!... се гараздъ, що молода свого жениха любитъ, промовила вовчиця. — Се вызначає, що зайченятъ у нихъ богато буде; поживы вовкамъ надбавитъ ся. И мы зъ вовкомъ любимось и въ насъ роду чимало. Скôлько вже на волѣ ходитъ, а четверо и дотеперь при насъ живутъ. Вовче, а, вовче! чи не пустити жениха до молодои опроститись?

— Тажь єго на пôсля-завтра призначено ѣсти...

— Я, ваше благородіє, прибѣжу... Я душкомъ повернусь... въ мене *тее*... Присяй-Богу, прибѣжу! — захарамаркавъ засудженый и щобъ вовкъ впевнивъ ся, що ôнъ зможе душкомъ повернутись, такого зъ-разу молодця зъ себе удавъ, що самъ вовкъ на него залюбовавъ ся та подумавъ: „отъ, колибъ у мене вояки такѝ були!“ А вовчиця стужила ся та промовила:

— Ось бачишь! лишень заяць, а яково свою зайчицю любитъ!

Нема що богато казати: згодивъ ся вовкъ пустити косого на „побуванку“, але такъ, щобъ якъ-разъ въ назначеный речинець повернувъ ся. А брата молодои у заложники собѣ лишивъ.

— Коли не вернешь ся за двоє сутокъ къ шестôй годинѣ ранкомъ, сказавъ ôнъ: я єго замѣсть тебе зъѣмь, а якъ вернешь ся — обохъ зъѣмь, а може... ха-ха!... и помилую.

Ото-жь и стрибнувъ косый, мовь изъ лука стрѣла. Бѣжитъ, земля дрожитъ. Гора дорогою стрѣне ся, ôнъ єѣ на *„уру“* вôзьме; рѣка — ôнъ и броду не шукає, просто такъ у-плавъ и струже; болото — ôнъ зъ пятои калабанѣ на десяту переплыгує. Чи тожь мала рѣчь въ тридевяте царство дôстатись, тамъ оженитись — („конче оженюсь!“ що хвилины приказувавъ ôнъ собѣ) — та ще й назадъ вернутись, щобъ вовкови на снѣданокъ поспѣти?!...

Птацтво навѣть дивувалось на єго швидкôсть й говорило: отъ у „Московскихъ Вѣдомостяхъ“ доводятъ, буцѣмъ-то у заяцѣвъ не душа, а пара, а ôнъ онъ-якъ лопотитъ!

Прибѣгъ врештѣ. Якого було тутки радощѣвъ — то нѣ въ казцѣ росказати, анѣ перомъ списати!... Сѣренька заинка, якъ вздрѣла свого *„ненагляднаго“*, такъ де той и недугъ дѣвъ ся! Пôдвелась на заднѝ лапки, почепила на себе барабана тай ну! лапоньками *„кавалерійску“* ристь*) выбивати — отсе она несподѣванку таку же-

*) сутки = доба.

*) марша.

нихови свому приготовила. А вдôвоньцѣ-зайчици то зовсѣмъ свѣтъ „замакôтривъ ся“; не знає, де й посадити нареченого зятенька, чимъ нагодувати! Поназбѣгалось тутъ тѣтокъ зъ ôдъ-усюды, та кумась та сестричокъ — всѣмъ охота на жениха подивитись, а може и смачненького чого въ гостинѣ покоштовати.

Отъ и росказує заразъ молодый, що и якъ. Росказує своє горе, а самъ гôркими, якъ рѣченька, заливає ся. И вернути ся єму не до любости, тай не вернутись тежь не можна. Слово, знаєте, подавъ, а заяць не панъ въ своємъ словѣ. Радили тутъ тѣтки та сестрички — и тî въ одно слово вырекли: „правду ты, косый, мовлявъ; подавъ слово, то мусишь и вытримати! Нѣколи ще въ усѣмъ нашôмъ заячôмъ родѣ того не бувало, щобъ заяцѣ обманювали“...

Хутко казка каже ся, а дѣло межи заяцями єще хутше справляє ся. У досвѣта косого звѣнчали, а надъ вечеръ ôнъ уже зъ молодою жѣнкою прощавъ ся.

— Неодмѣнно зъѣсть мене вовкъ, казавъ ôнъ, — дакъ будь-же ты менѣ вѣрною. А коли дѣтей приведешь, то строго ихъ выховуй. Лучше всёго ôддай ты ихъ до цирку: тамъ ихъ научатъ не то що въ барабанъ торохкати, але й зъ гарматки горохомъ стрѣляти.

Ажь ось наразъ, буцѣмъ зъ непритомности — (знати зновъ про вовка подумавъ) — додавъ: а може бути, вовкъ мене... и помилує!

Отожь тôлько єго и бачили.

Тымчасомъ, коли косый гараздувавъ та весѣлє справлявъ, на тôй просторони, що ôдрôзняла тридевяте царство ôдъ вовчого лáгова, великî пригоды лучились. Въ одному мѣсци дощѣ розлились, такъ що рѣка, яку за сутки передъ тымъ заяць въ жартъ переплывъ, збуяла и верстовъ на десять гетъ розлила ся. Въ другôмъ кôнци король Аронъ на короля Микиту боємъ ставъ, а на самôмъ заяцевôмъ перепутю боище клекотѣло. Въ третôмъ мѣсци холєра пôйшла, треба було цѣлый „*карантинный кругъ*“ верстовъ въ сто обѣгнути. А крôмъ того вовки, лисицѣ, совы такъ на кождôмъ ступни и пôдстерегаютъ.

Але бувъ зъ глуздомъ косый: вже напередъ такъ обрахувавъ, що три годины єму про запасъ зоставало ся, однакъ, якъ пôйшли одна по другôй перешкоды, серце єму такъ и похололо. Бѣжитъ ôнъ вечеръ, бѣжитъ пôвъ нóчи, ноги єму камѣнємъ посѣчено, шерсть клаптями виситъ по бокахъ, очи помутились, зъ рота кровава пѣна тече, а єму ще онъ-скôлько бѣгчи зостало ся! И все єму приятель-закладень привиджує ся. Стоитъ ôнъ теперь у вовка на вартѣ та мыслитъ: „за стôлькото годинъ милый зятенько на выручку прибѣжитъ!“ Згадає про се заяць, та ще шпарче нôгъ припускає. Нѣ горы нѣ подолы, нѣ боры анѣ болота — все єму байдуже! Скôлько то разôвъ серце єго зъ болю розôрвати ся мало, отже ôнъ и надъ серцемъ владу взявъ, щобъ марнî турботы не ôдхиляли єго ôдъ головнои меты. Не до туги теперь, не до слѣзъ; най всѣ чутя мовкнутъ, кобъ тôлько друга зъ вовчои пащѣ выратувати!

Зачервонѣвъ уже край неба; спершу на далекôмъ видокрузѣ на хмарки порснуло огнемъ, затымъ бôльше, бôльше, а се наразъ — поломе! Роса на травѣ загорѣлась, лиштва по деревахъ затрѣпотѣла, прочнулись птицѣ дневî, поповзла комашня, черва; въ житахъ та ôвсахъ шепôтъ розлягъ ся, все чутнѣйше, чутнѣйше... А косый нѣчогôсенько не бачитъ, не чує, тôлько одно твердитъ: погубивъ я свого друга, погубивъ!

Ажь ось наконець гора. Поза тою горою багнище, а въ нѣмъ вовче лáгово... Спôзнивъ ся косый, спôзнивъ ся!

Збирає ся ôнъ на остатнî силы, щобы на вершокъ горы скочити... скочивъ! Але дальше нездужає бѣгчи, ôнъ падає ôдъ знемоги... Невже ôнъ такъ и не добѣжитъ?

Вовче житло передъ нимъ, якъ на долони. Генъ десь нáвдали, на дзвôници ôдбиває шѣсть годинъ, и кожденъ ударъ дзвона справдѣ молотомъ садитъ въ серце знесиленого звѣрятка. Зъ остатнымъ ударомъ въ дзвôнъ вовкъ знявъ ся зъ лягова, протягъ ся и весело замахавъ хвостомъ. Отъ пôдôйшовъ ôнъ до закладня, зграбаставъ єго въ свои лабеты тай заладивъ пазурѣ на него, щобъ розчепѣрити на двѣ половинки: одну собѣ, другу-жь вовчици. И вовченята тужь обсѣли навкругъ батька-матери, кланцаютъ зубами, привчаютъ ся...

— Ось-ось я! осьдечки! погукнувъ косый, немовь сто тысячь заяцѣвъ вкупѣ, и клубкомъ скотивъ ся зъ горы до болота. — И вовкъ похваливъ єго.

— Бачу, мовлявъ ôнъ, що заяцямъ можна няти вѣры. И ось вамъ моя постанова: сидѣтъ до поры, до часу оба пôдъ симъ кущемъ, а на-потôмъ я васъ... хаха... ха!... помилую...

СМѢЛО ВЪ СВѢТЪ!

Не жури ся ты дѣвчино,
Що мы вразъ
Въ злую брали ся годину
Въ прикрый часъ!
Ломитъ горе насъ всѣляке,
Не мале —
Коле тернє рôжнораке,
Отъ пусте!

Отъ ходѣмо мы дѣвчино
Смѣло въ свѣтъ!
Отъ ходѣмо мы калино,
Чей де цвѣтъ
Мы найдемо той заклятый,
Що зъ раю,....
Що ôнъ знає розкрывати
Свѣтъ чару.

А якъ шляхъ намъ нашь закрыютъ
Чорнî тьмы,
Тогды очи свои любî
Розсвѣти!
Засіяютъ они ясно
Свѣтломъ зôръ:
И найдемо слѣдъ мы щасно
Черезъ міръ.

Хочь трудна намъ буде стежка
Середъ скель;
Хочь довкола насъ мережка
Стане зъ филь,—
Мого серця ты лебѣдко
Призови,

Дошукаєшь ся ягôдно
Тамъ любви!

Противъ неи нѣчимъ скелѣ,
Бо она
Тревалѣйша чимъ и филѣ
Зъ моря дна.
И ôдъ неи ôдобѣ ся
Сила збруй —
И объ ню лишь розôбѣ ся
Злôсть отруй.

И до зôръ дôйдемо ясныхъ
Тôлько вразъ! —
И найдемо днѣвъ мы щасныхъ
Лучшій часъ:
И забудемъ, що бували
У журбѣ, —
Не забудемъ, на що клялись
Мы собѣ...

25. червня 1885. *В. И. Маслякъ.*

ПРО ШЛЮБЪ НА РУСИ-УКРАИНѢ ВЪ XVI-XVII СТОЛѢТЮ.

Вп. „Товариству рускихъ женщинъ“ въ Станиславовѣ

присвячує

Левко Малчанець

Про що умовлялись на „змовинахъ“, усе те записувалось въ особый документъ, що звавъ ся „листомъ змовнымъ“ або „предшлюбною интерцизою“ и послѣ вписувавъ ся въ урядовй гродскй або въ земскй книги. Интерциза застановлялась мѣжь родичами молодои и самымъ молодымъ. Въ нѣй вызначавъ ся посагъ молодои, вѣно молодого, „рôкъ“ (терминъ) вѣнчаню и весѣлю и иншй дрôбнй умовы, а нарештѣ звычайно закладалась грошева „зарука“ на кожду сторону, котра-бъ зламала въ чѣмъ змову.

Часто разомъ зъ „змовинами“ справлялось и „обрученє“ або „заручины“ молодыхъ. Пôдъ „обученємъ“ не треба тутъ розумѣти звѣстнои церковнои церемониі, котра справлялась потôмъ, разомъ зъ вѣнчанємъ; а се „обрученє“ було актомъ чисто родиннымъ. Про деякй звычаєвй формы такого „обрученя“ почасти можна дôзнатись зъ наступаючого документу: въ 1585 р. возный робивъ реляцію Луцкому гродскому урядови, що „будучи зъ уряду приданымъ на потребу“ п. Станиславу Кавезскому, ѣздивъ ôнъ зъ двома шляхтичами до „панеи Ганни Хребтовичовоі-Богуриньскоі“ (удовы) „для прислухання обручення“ єи дочки, панны Настасѣ Василѣвны съ п. Кавезскимъ. Тамъ застали они чимало гостей, родичѣвъ и приятелѣвъ молодои. „Панъ Кавезский чинилъ пытанье панны Настаси, водлугъ першого постановленя“ (се єсть интерцизы змовнои): „если хочешъ панно Настасе, за мене?“ — тоежъ пыталъ повторе и потрете. Панна мовчала. Матка ее милости пани Ганна просила его милость пана Ивана Богуринского, старшого сина свого“ (що бувъ тогдѣ Луцкимъ пôдстаростою), „ижъ бы въ то ся вложити рачилъ, яко братъ старший, злецаючи моцъ, ижъбы ее милости помогъ дѣвку п. Кавезскому до рукъ дати за жону, ижъбы шлюбъ бралъ. Панъ Богуринский, посполъ зъ панею маткою своею, взявши панну Настасю за руки, пану Кавезскому дали. Панъ Кавезский подяковалъ и свѣтчилъ мною вознымъ и шляхтою на той часъ бывшою. И просила панна Настася пана Кавезского, ижъбы пустилъ ее до приятелей, до его милости пана Адама Боговитина; якожъ панну пустилъ на побыванье“.*)

Звернѣмъ увагу на остатню подробицю: тôльки що обручена панна просить у свого молодого дозволу на таку малу рѣчь, якъ одвѣдины приятеля. Значить, ôддане молодои зъ рукъ єи родичѣвъ въ руки молодому при обрученю знаменувало те, що вже симъ актомъ передавали ему разомъ и ту владу надъ нею, яку мали по натуральному праву. Тымъ-то заручена молода часто именуєся въ документахъ „жоною обрученою“ свого молодого. Щобъ стати ѣй справдешною женою, оставалось ще справити установленй прилюднй церемониі, освященй стародавнымъ звычаємъ, себъ то весѣлє.**)

А вѣнчанє? Справлялось часто и вѣнчанє; але на пôдставѣ усёго, що намъ вѣдомо зъ документôвъ и иншихъ жерелъ про шлюбъ въ XVI ст., мусимо признати, що церковне вѣнчанє не почиталось тогдѣ въ загалѣ за рѣчь неминучо-потрѣбну. Въ народнôмъ розумѣню и навѣть въ тогдѣшнôмъ правѣ панувавъ ще стародавный рускій поглядъ на шлюбъ якъ на актъ чисто горожанскій (civilis), засадженый выключно на пôдставѣ свободнои угоды и змовы осôбъ, беручихъ шлюбъ; а щобъ ся змова була признана законною, треба було деякихъ формъ, котрыхъ домагалось право и звычай. Право потребувало, щобъ змова була справлена прилюдно, при свѣдкахъ, оформлена правнымъ документомъ и документъ сей уписаный бувъ въ урядовй книги; а звычай ще дужше налягавъ на те, щобъ були справленй єго стародавнй установы въ формѣ весѣля, котре навѣть и до сёго часу въ украинскôмъ народѣ не згубило своєи ваги, а въ той часъ значило далеко бôльше. Певна рѣчь, що духовенство и тогдѣ встоювало на тому, щобъ шлюбъ конче бувъ освяченый церковною церемонією, и було богато такихъ, що оберталисъ до церкви зъ такою потребою; але въ загалѣ ся потреба ще не вспѣла ввôйти въ суспôльне розумѣнє, и шлюбъ почитавъ ся законнымъ и безъ церковнои освяты, абы тôлько справленй були правнй и звычаєвй формы.***) Згадаймо на доказъ, що высше украинске духовенство въ XVI ст. неразъ жалѣлось королеви на те, що „многіе люди Русь незаконне мѣшкаютъ: жены поймуючи не вѣнчаютъся, а урядники за таковыхъ стоятъ“,[1]) и такй жалобы духовенства можна знайти и въ XVII ст. Зъ часомъ церковне вѣнчанє бôльшь входило въ звычаѣ народнй, але небогато значило въ шлюбнôй справѣ: доказъ на те маємо въ десяткахъ нагодъ, зъ котрыхъ

*) Книга гр. Луцка 1585 р. II. 2068, л. 194.

**) И въ „Богословіи Нравоучительной“ 1745 р ось що говорить ся про заручины: „Передъ шлюбомъ потреба заручинъ, особливе въ домахъ великихъ; але и безъ нихъ можетъ быти даный шлюбъ. Заручины — то єсть обѣтница черезъ дан'е себѣ рукъ и перстеней, же млоденець и невѣста маютъ съ собою вступити въ станъ малженскій, которои обѣтницы ежели бы кто не дотрималъ, грѣшитъ смертелне“ (листъ 76).

***) Се не наша тôлько гадка: кіевскій професоръ Будановъ, звѣстный юристъ, розбираючи акты Могилевского магистрату XVI—XVII ст., напечатанй въ VII—VIII выпускахъ „Матеріаловъ“ Витебского Архива, мусѣвъ прийти до такогожъ самого выводу. (Див. Кіевскй „Универс. Извѣстія“ 1878 р. кн IV.)

[1]) Такъ, напр., жалувавъ ся въ 1509 р. королеви Жигмонтови I. кіевскій митрополитъ Іосифъ („Акты Зап. Россіи“ т. II. стор. 63).

тутъ приведемо двѣ бо́льше характернi. 21. студня 1634 р. на Волыни, въ домѣ православныхъ пано́въ Стрибелѣвъ, справлялись „змовины“ дочки ихъ Катерины за п. Яна Ярмолиньского, сына звѣстнои Раины Ярмолиньскои, фундаторки Загаѣцкого монастыря. Ро́дъ Стрибелѣвъ, якъ и Ярмолиньскихъ, славився своею старожитностею и благочестiемъ. И черезъ те мiжь иншими го́стьми, що зъѣхались на змовины, зустрiчаемо тутъ кiевского митрополита Петра Могилу, Овруцкого архимандрита Филона Кизаревича и иншихъ поважныхъ осо́бъ духовного и свѣтского стано́въ. Разомъ зъ „змовинами“ справили надъ молодыми и церковне вѣнчанѣ, котре правивъ самъ митрополитъ; а по́сля всего написали „шлюбну интерцизу“, въ котро́й мiжь иншими стояли таки умовы: 1) „актъ весельный“ (весiлѣ) назначуе ся въ першу недѣлю по св. Тройци въ 1637 р. (себъ то о́дкладуе ся на цiлыхъ два съ половиною рако́въ по́сля вѣнчаня!), а до того часу молодый мусить выстаратись, щобъ его мати о́ддiлила ему о́тчину, на котро́й о́нъ повиненъ буде записати вѣно „панне Катеринѣ, пришло́й, дасть Панъ Богъ, малжонцѣ своей“; 2) до акту весѣльного панна Катерина буде мешкати якъ и перше въ домѣ своихъ родичѣвъ; 3) повѣнчани молодый и молода мають обовязокъ „додержати одно другому слово вѣры“, а котра сторона зламае его, мусить заплатити друго́й сторонѣ закладъ въ 10.000 золотыхъ и нагородити шкоды и наклады въ яко́мъ-хочь судѣ и по перше́мъ позвѣ*). — Сю интерцизу ствердили своими по́дписами и печатями, въ числѣ иншихъ поважныхъ свѣдко́въ, митрополитъ Могила и архимандритъ Кизаревичъ. — Зъ сего образка вбачаемо, що церковне вѣнчанѣ (навѣть справлене самымъ митрополитомъ) ажь нѣ въ чѣмъ не змѣнило стану молодыхъ противъ того, въ яко́мъ они звычайно оставались по́сля „змовинъ“: молода якъ и перше зо́ставалась до весѣля мешкати у своихъ родичѣвъ, якъ и перше она почиталась „панною“, „пришлою малжонкою“ свого обвѣнчаного молодого; навѣть звязокъ мiжь ними, по интерцизѣ, зовсiмъ не почитався нерозрывнымъ: якъ при усяко́мъ договорѣ, твердо́сть и тревало́сть его гарантувалась то́лько грошевою зарукою, и значить, заплативши заруку, можна було зо́рвати сей звязокъ и поновити его зъ иншою особою. Усе отсе приро́внювало вѣнчаный шлюбъ до простого горожаньского договору (якимъ о́нъ бувъ тогдѣ въ само́й рѣчи) и вже нiякъ не згожувалось зъ церковнымъ поглядомъ на шлюбъ, якъ на довѣчный звязокъ; а проте высши духовни особы, що були присутни при сей справѣ и навѣть брали въ нiй участь, не спротивились нiякъ шлюбно́й интерцизѣ, а ще сами яко свѣдки ствердили єѣ власными руками.—А ось другiй образокъ, що дотыкае ся далеко по́знѣйшого часу. Въ 1726 р. шляхтичъ-Русинъ Василь Выговскiй жалiвъ ся Овруцкому урядови на пано́въ Вербицкихъ, що они змовили за него свою дочку и навѣть повѣнчали єѣ зъ нимъ, а потомъ зламали змову: не чекаючи акту весѣльного, о́ддали єѣ замужь за иншого**). Цiкаво, що Выговскiй зовсiмъ не допоминае ся права на особу своеи вѣнчанои молодои, а то́лько нарiкае за „шкоды и безчестя“, — зовсiмъ такъ, якъ звычайно нарiкали на нарушенє шлюбнои угоды и въ то́мъ разѣ, коли не було вѣнчаня, а то́лько змовины.

*) Книга гр. Житомирска, Н. 4., л. 273.
**) Книга гр. Овруцка 1726 р., Н. 3227, л. 210.

Зъ сихъ двохъ образко́въ (а такихъ можна-бъ привести й бо́льше), здае ся, досыть ясно выходить, що церковне вѣнчанє на Украинѣ въ XVI—XVII (и навѣть по части въ XVIII) ст. въ шлюбно́й справѣ не мало нѣякои юридичнои ваги, а справлялось то́лько яко актъ религiйный; оно нѣ трохи не скрѣпляло шлюбного звязку, и молоди повѣнчани до весѣля такъ же легко могли розбiтись, якъ и невѣнчани, а то́лько змовленi; нарештѣ, не вѣнчанє робило початокъ справдешнымъ супружескимъ о́дносинамъ, а весiлє. Щось подо́бного до сего и теперь ще удержалось мiжь простымъ народомъ въ Украинѣ, де повѣнчани молоди не мають права жити вкупѣ и входити мiжь собою въ дiйстне супружество, ажь поки не буде справлене весiлє; се певный забутокъ тыхъ часо́въ, коли весiлє („актъ весельный“) не було, якъ теперь, марнымъ звычаемъ, а почиталось актомъ юридичнымъ.

Якъ справлялось въ ти часы весiлє на Украинѣ? Повинно, такъ якъ и теперь оно справляе ся украинскимъ селянствомъ; але зъ жалемъ мусимо признатись, що въ документахъ знаходимо дуже мало подробицъ про тогдѣшни весѣльни звычаѣ. Якъ и теперь, днемъ „акту весельного“ була звычайно недѣля. На церковни посты тогдѣ не звертали уваги: маемо доказъ. що весiлє справлялось, н. пр., въ спасо́вку, въ петро́вку и пилипо́вку, не знаемо то́лько, чи справлялось и въ великiй по́стъ. Въ передодень весѣля въ до́мъ молодои приѣзжавъ молодый зъ великимъ поштомъ приятелѣвъ-бояръ; мабуть они приѣзжали оружно и зъ великимъ гукомъ, бо въ одно́й интерцизѣ знаходимо осо́бну умову, що молодый маe прибути зъ панами приятелями до акту весѣльного „звичаемъ старожитнымъ християнскимъ, вшелякую заховуючи пристойнiсть“*). Въ иншо́мъ документѣ споминае ся, що молодый зъ боярами прибувъ въ до́мъ молодои „зъ вѣнцомъ, якъ то обычай есть“**). Вслѣдъ за молодымъ и его боярами прибували его родичѣ, а коли родичѣ сами не могли прибути, то присылали замѣсть себе „умоцованыхъ“ осо́бъ: въ одно́мъ документѣ молодый згадуе про „ихъ милость пановъ, которые зъ руки пана-отца моего за листомъ умоцованымъ и вѣрущимъ въ домъ Н.“ (тестя) „въ бранню панны приежджали“***).

Можна думати, що на весѣлю бувъ звычай (якъ и теперь есть мiжь простымъ людомъ на Украинѣ) освѣдчувати дѣвочу честь („панянство“) молодои, бо на другiй день по весѣлю молодый дарувавъ за те молоду и дякувавъ ои родичамъ. Такъ въ 1570 р. волыньскiй князь Войничь-Вороницкiй по́сля весѣля выдавъ своѣй молодо́й княгини ось якiй записъ: „Я князь Станиславъ Войничъ-Вороницкий чиню вѣдомо, ижъ зъ воли Божои а зъ милости своее понялъ есми въ малженство за себе, подле закону нашого светого християнского, дочку его милости п. Тихна Ивановича Хомяка-Смордовского, судди гродского луцкого, панну Ганну, по которой малжонцѣ моей милой княгинѣ Ганнѣ Тихновнѣ я взнавши доброе, вѣрное а цнотливое въ еи паненствѣ захованье ку собѣ, ижь она, малжонка моя милая, яко зацного отца и почтивои матки своеи, вышла ни въ чомъ стану а особы паненства своего не нарушила, але все те, што доброй а цнотливой паненцѣ належало, мнѣ въ станъ святобли-

*) Кн. гр Житом. 1634 р, Н. 4, л. 279.
**) Кн. гр. Луцка 1638 р., Н. 2473, л. 836.
***) Документъ 1551 р. Кн гр. Луцка, Н. 2044, л. 466.

вый малженский принесла и оказала; а такъ я, познавши по ней, малжонцѣ моей милой княгинѣ Ганнѣ Тихновнѣ, такую вѣрность, учтивое захованье ку собѣ, а будучи тому вдяченъ непомалу, и съ тои вдячности моеи родичомъ еи, отцу и матцѣ, великое подякованье мое вчинилъ, а ей, малжонцѣ моей милой, даю, дарую и записую 200 золотыхъ угорскихъ“ *). А въ 1568 р. другій волыньскій князь Иванъ Буремскій подарувавъ своѣй молодôй княгини Маріи Гулевичѣвнѣ „по доброй ночи“ золотый ланцюшокъ въ нагороду за „панянство“ **). — Отъ и усе, що вѣдомо намъ про стародавнѣ весѣльнѣ звычаѣ. Споминаєтся ще въ документахъ про якѣсь „приносины“, що справлялись въ домѣ родичѣвъ молодого и звано на нихъ богато гостей ***); але що то за звычай бувъ — про те не зможемо сказати докладно ****).

Кôнчаючи нашу рѣчь про шлюбъ, згадаймо про одинъ чудный случай, который неначе вказуєтся, що шлюбъ мôгъ увôльнити злочинця ôдъ ганебнои смерти. Въ 1606 р. магистратъ м. Олыки (на Волыни) осудивъ на горло гайдука Януша Кобринця за душегубство. Колижь тутъ прийшла до магистрату „учтивая дѣвочка мѣстская, хотечи того Кобринца собѣ впросити въ станъ святый малженский, и велю людей шляхетныхъ и учтивыхъ причинъ уживала“. Судъ здавъ ся на єи проханя и змѣнивъ свôй першій декретъ зъ такою умовою: колибъ Янушь Кобринецъ „съ тою дѣвочкою учтивою шлюбъ явне въ костелѣ католицкомъ взяти мѣлъ“, то бувбы „дарованъ горломъ“,—що и сталось потôмъ!*****)—Що за дивный звычай! Нѣ въ статутѣ, нѣ въ иншôмъ правѣ про него не маєнѣякои згадки. Лишаємо пытанє про єго натуру тымъ, хто спеціяльно знаєся въ руско-украинскôмъ правѣ.

* * * (Дальше буде)

*) Кн. гр. Луцка 1570 р., Н. 2044, л. 42.

**) Кн. гр. Луцка Н. 2042, л. 382.

***) Кн. гр Володим. 1566 р., Н. 923.

****) Чи не були се може „переносины“ молодои до дому свого чоловѣка, взглядно до дому єго родичѣвъ, — звычай, котрый задержавъ ся до сегодня въ Галичинѣ? — (Прим. Ред.)

*****) Кн. гр. Луцка 1606 р., Н. 2421, л. 230 об.

ЗЪ ПОДОРОЖЕЙ ПО ИТАЛІИ.

(*Написавъ Мих. Подолинъскій.*)

6. Парма.

(Дальше.)

(*Описъ мѣста*). Парма числитъ щось трохи надъ 50.000 жителѣвъ, єсть отже въ цѣлости невеликимъ провинціональнымъ мѣстомъ, тымъ меншимъ, що лежитъ въ Италіи, де — якъ звѣстно — мѣстъ всякого рода мовбы насѣявъ. Такъ що до числа жителѣвъ, якъ и що до иншихъ прикметъ, подобаєсе мѣсто мѣжь знакомыми намъ городами єще найбôльше на Краковъ. Якъ Краковъ такъ и Парма єсть колишнымъ престольнымъ городомъ; якъ польскій „Римъ“ такъ и Парма маєвелику силу церквей, бо щось надъ 60; якъ Краковъ такъ и Парма маєсвого епископа и оба сѝ мѣста славлятъ ся стариннымиуниверситетами. Домы въ Пармѣ побудованѝ переважно зъ цоглы, маютъ гипсову поволоку и выглядаютъ въ цѣлости поважно. Улицѣ бôльшою частею широкѝ и прямѝ, вымощенѝ якъ въ Милянѣ дрôбными камѣнцями и заосмотренѝ крôмъ того по серединѣ єще двома рядами гладкихъ и широкихъ колѣй зъ грубого тесового камѣня для возôвъ. Ходники для пѣшеходцѣвъ такожь выгôднѝ, але тôлько на головныхъ улицяхъ, бо тутъ єдино замѣтный бôльшій рухъ. Въ побôчныхъ же уличкахъ панує переважно маломѣйска тишина; тому-то и ходники тамъ бôльшою частею зъ простои цоглы, а зъ помѣжь камѣнцѣвъ на серединѣ улиць можна часто подыбати смѣло до сонця залицяючу ся зелену траву. — Старинна via Aemilia тягне ся прямо яко головна улиця, пôдъ назвою Strada Maestra, ôдъ брамы S. Michele до Porta S. Croce черезъ середину мѣста и розширяєся въ єго осередку въ великій чотырокутникъ, головну площадь Piazza Grande. Пôдъ прямымъ кутомъ до Strada Maestra ведучои ôдъ всходу на захôдъ, протинаєцѣле мѣсто ôдъ полудня на пôвнôчь, якъ се вже було сказане, неспокôйна рѣка Парма, котру покриваютъ три великѝ и стариннѝ мосты. — Мѣсто маєпять брамъ, бо обведене валами, доокола котрыхъ ведутъ алеѣ служачѝ до прогулѣкъ. Крôмъ того маєПарма твердыню (castello), побудовану за валами и великій огородъ по сѣмъ боцѣ валôвъ, припираючій до однои ихъ части.

Межи будынками Пармы стоитъ на першôмъ мѣсци катедральна церковь. Єсть се заразомъ найстарша церковь сего мѣста, бо побудована ôдъ 1060 до 1074 року въ ломбардско-романьскôмъ стилю. Головною окрасою сеи церкви суть славнѝ фрески Корреджія у внутрѣ єи банѣ, представляючѝ „Успенієбогородицѣ“ и приняте приготоване Ѣй въ небѣ черезъ всѣхъ святыхъ. Святый Гавріилъ летитъ назустрѣчь Пречистои Дѣвы а хоръ ангелôвъ ликуючи и музикуючи уноситъ ся въ воздухахъ; зъ низу ôдъ ôконъ споглядаютъ апостолы парами въ одушевленю на небесну сцену. Кромѣ того бачимо тамъ мѣжь небесными ликами чотырохъ покровителѣвъ Пармы: свв. Тому, Иларіона, Бернарда и Ивана Хрестителя, несеныхъ на хмарахъ ôдъ генієвъ, тôлько що въ повôльнѣйшôмъ руху. Тіціянъ оглянувши сѝ фрески мавъ сказати до Парманцѣвъ: „Колибъ вы выповнили баню золотомъ, то єще не заплатилибъ те, що она варта“.

Въ найблизшôмъ сусѣдствѣ коло катедры бачимо Хрестну каплицю (Battisterio), въ котрôй хрестятъ ся почавши ôдъ 1216 р. всѣ въ Пармѣ новонародженѝ дѣти. Єсть се на 30 метрôвъ высокій а 23 метры въ промѣрѣ займаючій осьмокутникъ, покрытый почорнѣвшимъ ôдъ старости мрамором. До каплицѣ входитъ ся трема брамами, зъ котрыхъ кожда украшена бронзовыми релієфами и заслугуєна особливщу увагу.

Зъ заду за катедрою, недалечко за нею пышаєся церковь св. Ивана Євангелиста (S. Giovanni Evangelista), хорошій будынокъ зъ часôвъ „ôдродженя“ зъ 1510 р. Межи многими цѣнными образами украшаючими сю церковь заслугуютъ на особливщу увагу: мальованый al fresco св. Иванъ-Євангелистъ Корреджія, — представленый въ хвили, коли забираєся писати апокалипсу,— а такожь и славнѝ фрески тогожь самого маляря, украшаючѝ баню и представляючѝ „Преображенє Христа“, поняте яко видѣнє св. Євангелиста.

Зъ Пармскихъ церквей назву тутъ єще тôлько церковь Богородицѣ прозвану „della Steccata“ *) найкрасшу святыну Пармы, построєну въ стилю „ôдродженя“ — и переходжу до обговореня що найважнѣйшихъ иншихъ будынкôвъ.

На Piazza Grande розсѣвъся великаньскій Palazzo del Commune початый 1627 р. а выкôнченый доперва недавно. Справдѣ хорошою частею сего просторого будынку мѣйскои рады єсть єдино єго пôдъѣздъ и брама ведуча до „скарбни-

*) Имя се походитъ ôдъ „засувки“ (lo steccato) передъ чудотворною иконою Преч. Дѣвы, находячою ся въ сѣй церкви.

цѣ“ (tesoreria) зъ жѣночою головою на верху, выконаною пôсля картону Парміджяніна. — Передъ сею палатою стоитъ недавно поставлена статуя Корреджія, про котру мы вже згадували.

Зъ заду за княжескою палатою (Palazzo ducale), положеною на Piazza della Corte и не вызначаючою ся нѣчимъ особливишимъ, лежитъ Palazzo della Pilotta або Palazzo Farnese. Єсть се недокôнченый великаньскій будынокъ зъ великихъ обнаженыхъ цоголъ, безъ всякихъ прикрасъ, зъ просторыми аркадами и подвôрємъ похожимъ на якій базаръ. Palazzo della Pilotta припирає зъ одного боку до Palazzo ducale а зъ другого до Teatro Farnese и мѣститъ въ собѣ академію, археологичный музей, галерію образôвъ и библіотеку. Въ музею найбôльшу артистичну вартôсть має невеличка старинна бронзова статуя, представляюча пяного Геракля (Ercole Bibace). Въ галеріи образôвъ, мѣстячôй въ собѣ надъ 600 картинъ, захованй головнй твôры Корреджія и єго школы. Бачимо тутъ Корреджія: „Madonn-y della Scodella“, „Madonn-y della Scala“, „св. Єронима“, „Зняте зъ Хреста“ и наконець „св. Пляцида и св. Флявію“.

Madonna della Scodella*) представляє ôдпочинокъ на утечи Преч. Дѣвы зъ Іосифомъ и Дитятемъ до Египту. Картина ся була колись въ церкви S. Sepolcro и проте трохи ушкоджена; всежь такй представляє ся єще дуже добре. — Ось що говоритъ Маєръ про сю Мадонну: „На сѣй картинѣ усе веселе; Богородиця, лагôдно зворушена и немовьбы облита сіяючимъ вдоволенємъ, представляє хорошу, зрѣлу, темнолицю и темноволосу женщину, въ котрои оцѣ и миленькôмъ наклоненю головы малює ся найнѣжнѣйша любовь; бѣляве и ясноволосе дитятко-Іисусъ являєсь тутъ чудово-миленькимъ розкôшнымъ мальчикомъ безъ всякои претенсіи до божества; Іосифъ же спочиває свобôдно и ôдвернувъ ся немовьбы нарочно, щобъ не перебивати Матери и Дитинѣ. Хочь цѣле зъображенє своєю живостею майже ажь доторкаєсь свѣта дѣйстности, то мимо того ôдчуває уважный видець, що волею художника було, и що вспѣвъ ôнъ силою своєи фантазіи и послушнои собѣ кисти, ухопити насъ и унести зъ землѣ за собою въ красшй свѣты, видимй тôлько єму самому — in die reine Welt des malerischen Scheins“.

О Мадоннѣ зъ святымъ Єронимомъ и Магдалиною, найлучше удержанôмъ образѣ Корреджія и представителю найвысшого розвою италіяньского малярства, — каже Вазарі: Кольоритъ такъ чудовый и задивляючій, що лучше малювати годѣ („che non si possa quasi dipingnere meglio“). А Маєръ замѣчає: „Розлите по картинѣ дивне свѣтло, що то нѣбы вникає всюды и розясняє навѣть єще и найглубшй тѣни та пôдноситъ блескъ (часами майже ажь зъ надмѣрною силою) богатыхъ мѣсцевыхъ барвъ, а мимо того знову зводитъ цѣлôсть въ свѣтлый зорѣючій созвукъ барвъ, — сей чудовый розкладъ свѣтла производитъ такъ величаве враженє и єсть такъ чаруючо природный, що цѣлкомъ справедливо надано сему образови имя „День“ (Il Giorno)“. — До того обворожує насъ єще и гармонія зъображеныхъ осôбъ и все перевысшаюча, невымовна принада Магдалины, сеи чудовои постати, прилещуючои ся зъ любовію и одушевленємъ до Бога-Дитяти, на котрои лици малює ся тиха житейска радôсть и маячливе погруженє въ щастє сеи годины. Знаменитый малярь Вількі пише: „Магдалина єсть що до поставы, барвы и выразу не тôлько найдоскональшимъ зъ творôвъ Корреджія, але и малярства загаломъ;“ а Менґсъ звертає увагу на чудове злите барвъ, прозрачнôсть, нѣжнôсть и рôжнороднôсть полутонôвъ, по-при найсильнѣйшôмъ наложеню барвъ, ôдтакъ на рôвномѣрне, хочь не выпещене обробленє, котре всюды повне силы и житя и выкôнчає цѣлôсть начебъ за однымъ розмахомъ.“

Любячій штуку подорожникъ не попращає ся зъ Пармою, щобы не заглянувъ до гостинноі свѣтлицѣ колишнёго женьского монастыря св. Павла, до такъ званои Camera di S. Paolo. Отся свѣтлиця творитъ квадратъ засклепленый банею, похожою на верхъ шатра. Игуменя сего монастыря Донна Джіованна ла Пяченца поручила умысне Корреджієви, щобъ украсивъ сю свѣтлицю митологичными фресками на свѣтскій ладъ, хотячи тымъ доказати свою самостôйнôсть супроти папскои власти, въ наслѣдокъ чого папа Павло III. велѣвъ по єи смерти сей монастырь замкнути. На капѣ ôдъ печи намалювавъ Корреджіо „Діяну повертаючу зъ ловôвъ“ въ оленями тягненôмъ возѣ богинѣ. Стеля подѣлена на 16 пôль, и тй поля выповненй найрôжнороднѣйшими фигурами, предметами, рослинами, звѣрятами, дитячими головами и митологичными постатями. Рôжнороднôсть сихъ 16 групъ будитъ нашь задивъ; нѣ одна поза (постава) нѣ постать не повтаряєсь; всюды кипитъ буйне оригинальне житє, а прецѣнь усе разомъ творитъ одну гармонѣйну цѣлôсть.

(*Особистй спомины зъ Пармы*). Для доповненя образу подаю кôлька короткихъ особистыхъ замѣтокъ, выписаныхъ безъ особлившого перебору зъ мого подорожного дневника.

Проходжуючись по мѣстѣ стрѣвъ я черезъ пôвъ годины не менше якъ семохъ свѣтскихъ священикôвъ и одного бородатого черноця, таскаючого зъ собою въ кошеляхъ цѣлу купу всякихъ кухонныхъ запасôвъ. Священики носятъ ся тутъ майже такъ само якъ нашй, або нѣмецкй, значитъ ходятъ безъ рясъ и безъ характеристичныхъ ширококрысыхъ брылѣвъ, якй стрѣчавъ я пôзнѣйше у нихъ постôйно такъ въ Римѣ, якъ и въ Неаполю. Судячи по ихъ уборѣ, ихъ матеріяльне положенє не конче муситъ бути завидне, бо у переважнои ихъ части капелюхи сполovѣлй а одежа ледви чи не 20-лѣтня. Такъ само и одежа переважнои части прохожихъ не гараздъ свѣдчитъ о ихъ заможности; богато народу, именно же низшихъ суспôльныхъ верствъ, таки зовсѣмъ носитъ ся обôдрано. Жебракôвъ велика сила, рôвножь и накидуючихъ ся зъ услугами провôдникôвъ по мѣстѣ. Деякй зъ тыхъ, зъ котрыми я говоривъ, вельми спорѣкали на новый рядъ, на великй податки, на бракъ заробôтку та на те, що Парма перестала бути столицею и бôльше-менше выразно бажали (неможливого) повороту до давныхъ порядкôвъ. Нѣчого казати, що подекуды ихъ жалѣ були оправданй. Объєдинена Італія принесла великаньскій державный довгъ и невыносимый буджетъ воєнный навѣть такимъ областямъ, котрй якъ пр. Тоскана, Модена и Парма сего лиха передъ тымъ не зазнали. Цѣлкомъ природне такожь, що рôвно якъ вывлащенымъ династамъ, такъ само и ихъ столицямъ и численнымъ пасожитамъ, слугамъ, придворнымъ доставцямъ, театрамъ и т. д. новый порядокъ рѣчей нѣякъ не мôгъ припасти до серця, бо довголѣтна власть, хотябъ була и найгôрша, будь-що-будь всежь таки доконче муситъ вытворити собѣ приверженцѣвъ, на котрыхъ опирає ся и котрымъ зъ нею добре, якъ и ѣй зъ ними. Крôмъ того лежитъ єще и въ природѣ, хто знає чи и не переважнои части, людей, що они нѣчого нового не люблятъ и вже зъ самого принципу все те хвалятъ, що уже минуло, єдино тôлько для того, що минуло — laudatore, temporis acti! Якъ дрôбными мотивами, именно въ политичныхъ справахъ, часто руководятъ ся люде, доказомъ того не тôлько исторія, на котру мôгбы я легко

*) scodella = мисочка, значитъ отже „Богородиця зъ мисочкою“. Такй популярнй назвы картинъ представляючихъ Богородицю суть доконче потрѣбнй — инакше ихъ не розрôжнивбы.

покликатись — але отъ хочбы и слѣдуючій особистый мôй досвѣдъ, котрый вынѣсъ я зъ Риму. И такъ того самого дня, коли одинъ фіякеръ везучи мене до Тіволі вказувавъ менѣ улицѣ Риму свѣжо вымощенй новою италіяньскою управою и ругавъ при тôмъ папску власть за те, що ѥи полиція не мала часу наглядати за брукомъ по улицяхъ та хоронити мѣста передъ неживыми котами та собаками — тогожь самого дня вечеромъ чувъ я спорѣканя однои убогои женщины на италіяньску власть за те, що черезъ неѣ... монастырѣ не хочутъ вже даромъ выховувати и одягати дѣтвору бѣдныхъ людей! — Такъ отже хочь италіяньска єднôсть бôльшь нѣжь котра небудь друга єсть выплывомъ волѣ великои масы цѣлого италіяньского народа, хочь она окуплена єго мучеництвомъ, кровію и освячена загальнымъ майже однодушнымъ голосованѥмъ, — то мене нѣ трохи се не дивувало, що пôдчасъ моєи подорожи по Италіи стрѣчавъ я тутъ и тамъ плятоничнй охканя за старымъ режимомъ. Не дивувало мене се тымъ бôльше, що ѣздивъ я по Италіи що тôлько въ два роки по доконаню цѣлковитои єдности, значитъ по занятю Риму черезъ Виктора-Емануила. Але вертаю до своихъ записокъ про Парму.

На улицяхъ подыбую богато возôвъ на двохъ колесахъ, до котрыхъ запряженй мулы або ослы. Стрѣчаютъ ся часами и конѣ, хочь переважно тôлько у фіякрôвъ. Коники малй якъ нашй селяньскй. Бачу такожь вôзъ, тягненый тирольскими волами зъ дышлемъ, выгнутымъ напередъ на пôвъ сажня до горы немовь копаницѣ ôдъ санокъ, и припятымъ воламъ до рогôвъ. — Аркадъ въ Пармѣ нѣгде не видко. — Заходжу до фризіера обрыти собѣ бороду, а що до єго склепику нема дверей, а тôлько занавѣса, то брыє мене туй биля тротоару передъ лицемъ цѣлого свѣта. Сѣй на кождый случай трохи незвычайнôй обстановѣ дивую ся однакожь тôлько я самъ одинъ, бо зъ прохожихъ не звертає на неѣ нѣхто нѣ найменьшои уваги. — Такъ само и по кофейняхъ замѣсто дверей самй тôлько занавѣсы. Хлѣбъ поганый, не квашеный; квашеного, такъ званого французского (pane francese) годѣ де дôстати. За те дешевôсть велика. Хочь кофейня, до котрои я зайшовъ, перворядна, то плачу за двѣ ѧешнѣ (по 3 ѧець кожда), за хлѣбъ, за фляшку доброго краєвого вина и за двѣ чорнй кавы — 1 франкъ и 10 центимôвъ, значитъ 44 кр. а. в.! Въ кождôй кофейни грає вечеромъ музика. Прислуга хочь и говоритъ по французски, такъ чомусь не вымовляє звуку *ж*, а тôлько *з*, н. пр. *зе* ву прі, моссіе! (je vous prie, Mousieur). — Идучи передъ одну каменицю, бачу крôзь широку браму на днѣ великого подвôря великаньскй горы, купаючй свои лысй вершки въ чудово-голубôмъ блакитѣ неба. Не вѣрю власнымъ очамъ, бо зъ ôдкижь тутъ моглибъ взяти ся горы?! Заходжу отже на подвôрє и переконуюсь, що все те обманъ — намальованый дуже зручно на мурѣ, котрымъ подвôрє кôнчилось! — Выйшовши за мѣсто на битый шляхъ и перейшовши нимъ зъ якихъ два кильометры, не мôгъ я начудуватись ёго взоровôй гладкости. Нѣ одного камѣньчика не було на нѣмъ знати, не було пороху и вся дорога стелилась такъ тверда и такъ гладка, що цѣлыми милями, здавалось, можнабъ друляти ногою яйце и не стовчи єго. — О семôй годинѣ вечеромъ граютъ на Piazza Grande двѣ воєннй музики. Мѣсто до теперь досыть пусте, оживляє ся значно и наповняє ся народомъ всякихъ станôвъ. Хочь по моєму на дворѣ було цѣлкомъ тепло, однакъ мимо того переважна часть мужчинъ явилась въ пальтотахъ або въ широкихъ плащахъ (шинеляхъ) зъ пелеринами и безъ рукавôвъ. Мабуть домагалась сего пôзна пора року, бо певно що не климатъ бувъ причиною сеи осторожности, такъ само якъ заразъ слѣдуючои зимы подыбувавъ я неразъ въ Неаполю деякй дамы зъ зарукавками, хочь термометеръ показувавъ вечеромъ цѣлыхъ 16 до 18° надъ зеромъ, а не то въ полудне! — Офицерôвъ при музицѣ богато; ихъ мундуры хорошй а самй они народъ собѣ дуже веселый и привѣтливый. Пытаю одного зъ промѣжь нихъ про деякй поясненя дотычно топографіи мѣста, пытаю по французски, — заразъ окружаютъ мене єго товаришѣ юрбою и поясняютъ бôльше, якъ менѣ того на разѣ було треба. Подôбный досвѣдъ зробивъ я ôдтакъ єще въ Флоренціи: зачѣпивъ першого лучшого офицера на улици зъ просьбою, щобы помôгъ менѣ купити парасольку и офицеръ послуживъ менѣ зъ найбôльшою чемностею и охотою. Такъ само и въ Римѣ помôгъ менѣ одинъ офицеръ пôдчасъ иллюминаціи, — навѣть непрошеный о те, — перебитись крôзь найбôльшу товпу народа. Словомъ италіяньскй офицеры — справдешнй gentiluomini.

Забавивши чотыри днѣ въ Пармѣ, попрощались мы зъ симъ мѣстомъ и пустились въ дорогу до Флоренціи.

(Дальше буде).

Литературна хроника.

I.

(*Литературный Сборникъ, издаваемый галицко-русскою Матицею, подъ редакціею Богдана А. Дѣдицкого. 1885.*)

(Дальше)

На стр. 25—6-ôй находимо дуже важну вѣдомôсть о М. Шашкевичу. „Онъ (Шашкевичь) сознался подъ секретомъ, что его приглашалъ директоръ полиціи къ обѣду, роспрашивалъ о желаніяхъ молодыхъ Русиновъ, обѣщалъ все, только чтобы не вязались съ Поляками. Я пристыдилъ Шашкевича, что онъ столько легковѣренъ и полагается на Нѣмцевъ, тогда самыхъ большихъ противниковъ Славянъ, а Вагилевичъ прямо сказалъ: Стережись, — Шашкевичъ уже на той дорозѣ записатись въ полицейскіи шпіоны...“ Польскимъ „мечтателямъ“ авторъ, якъ мы высше бачили, не довѣрявъ, Нѣмцямъ также нѣ, зъ Погодиномъ ще тогды не знавъ ся: ясно, що уповавъ лише на власнй силы рôдного народа, а дороживъ при тôмъ и загально-словянскимъ дѣломъ. Щожь до самои конференціи Шашкевича съ директоромъ полиціи, то ôдкрываєсь намъ ту дуже цѣкавый выглядъ на ôдношеня правительства до Русинôвъ. Почавши ôдъ першого намѣстника Галичины гр. Пергена*) мало правительство, якъ переконуємось, разъ-вразъ на оцѣ Русинôвъ, а Sala справедливо замѣчає: Graf Franz Stadion brauchte die Ruthenen im J. 1848 nicht erst zu erfinden, er hatte sie bereits gefunden**). Кидає на сй ôдношеня свѣтло и звѣстна „приязнь“ директора полиціи Сахеръ-Масоха зъ Д. Зубрицкимъ***). А що правительство зъ Русинами числилось, то се лишь доказъ, що (мимо кокетованя зъ Поляками, на пр. пôдчасъ повстаня 1831 р.) бачило въ нихъ силу, цѣнну опору на случай потребы. Щожь до „надѣй“ на Нѣмцѣвъ, то будились они такъ само въ Шашкевичу, якъ и на пр. въ Яхимовичу, якъ и въ самôмъ авторѣ Записокъ, котрый въ пôзнѣйшôй (1846) брошурѣ „Zustände der Russinen“ также умѣє апелювати до Нѣмцѣвъ.

Послѣдуюче оповѣданє о першихъ рускихъ проповѣдяхъ у Львовѣ, росказане въ запискахъ такъ, як-

*) Пор. „Р. Библ.“ III, стр. X-a.

**) L. c. 102.

***) Зъ достовѣрныхъ устъ знаємо, що небогато пôзнѣйше въ подôбный способъ, якъ Ваг. о Шашкевичу, — если не острѣйше, — выражались деякй о Н. Устіяновичу.

бы автора при тôмъ не було. Въ загалѣ, годѣ неразъ въ записках розрôжнити се, що авторъ знає и оповѣдає яко довѣреный, сучасный свѣдокъ, ôдъ сего, що знає лише зъ оповѣданя, або що лише зачувъ; точнѣйше подає сюды дотычнѣ подробицѣ Н. Устіяновичь въ своѣй біографіи Шашкевича.

Зъ I-ои части записокъ Головацкого згадаємъ єще знакомство зъ „ученымъ“-политикомъ Погодиномъ. И ту подрôбностей доволѣ, але свѣтла мало, а такъ якъ зъ листôвъ Вагилевича и Головацкого до Погодина далеко не всѣ публикованѣ, то о „великôмъ вліянію“ (слова Головацкого, стр. 35) Погодина на обохъ товаришѣвъ все таки годѣ выробити собѣ яснѣйшу думку; передовсѣмъ неясне саме навязанє сихъ важныхъ зношень, навязанє переписки. Правительство запримѣтило сѣ зношеня*), а зъ листôвъ Вагилевича, Головацкого, Зубрицкого и иншихъ до Погодина вчасти проглядає се „велике вліяніе“, и то зъ кождого пôзнѣйшого листу сильнѣйше. Се велике вліяне замѣтне вже въ тôмъ, що першій звѣстный листъ Вагилевича (1836) писаный правописею Русалки и нарѣчіємъ бойкôвскимъ („горѳнским“), а послѣдный — майже зовсѣмъ по російски.

Въ II-ôй частинѣ вынятôй зъ автобіографичныхъ записокъ Головацкого, находимо мѣжь прочимъ важну и характеристичну вѣсть, що Поляки „набрехали при доносахъ на бѣдныхъ Русиновъ“. Хто змôгъ дôзнатись о тôмъ, що „набрехали“, сей — здаєсь намъ — мôгбы такожь знати дещо подрôбнѣйше о тôмъ: щó то они таке, и на к о г о — „набрехали“; а сежь безперечно булобы дуже цѣкаво и важно знати, особливо, що авторъ записокъ робитъ Полякамъ-товаришамъ по тôлькохъ лѣтахъ немаловажный, а загальный закидъ. И ту зновъ мусимо здогадуватись, студіювати уважно подрôбности поданѣ Нѣмцемъ S a l a, та шукати за пропавшими вже може актами о кôлькохъ рускихъ (питомцяхъ и священикахъ) „Hochverräther-ахъ“ 30-ыхъ и 40-ыхъ рокôвъ. Въ тôмже уступѣ читаємо: „въ то время было преступленіемъ заниматись с л а в я н с к о ю литературою и читати с л а в я н с к і и книги. Наша литературна дѣятельность была въ глазахъ полиціи преступною“. Звѣстно, що по выданю Русалки переслухували власти издателѣвъ. Дуже жаль, що о сихъ п е р е с л у х о в а н я х ъ — о закидахъ и о оборонѣ — не находимо въ запискахъ нѣчого близшого **).

Що до рукоположеня автора на священика, находимо въ запискахъ лишь сю коротку вѣдомбсть, що два священики мусѣли присягою потвердити, що авторъ „не принадлежитъ къ ніякому тайному обществу“. Цѣкаво, що Вагилевичови поставлено передъ высвяченѣмъ услôвія: 1. могилъ не розкопувати; 2. не зноситись „съ иностранными литераторами, особенно русскими“ (листъ до Погод. зъ 1-ого кивня 1845), а Головацкій знає навѣть (въ брош. „Zust. d. Russ.“ о р е в е р с ѣ, котрымъ Вагилевичь мусѣвъ зобовязатись: нѣчого не писати, и не давати до печати (weder im Inn- noch Auslande); наконець въ листѣ Зубрицкого до Погодина (1842) читаємо о Головацкôмъ и Вагилевичу, що „оба эти кандидаты богословія подозрительны правительству въ связы съ какимъ то тайнымъ обществомъ“.*)

О Николѣ В е р е щ и н ь с к ô м ъ (що давъ накладъ на Русалку) говоритъ авторъ, що се бувъ „ученый“, та що авторъ съ нимъ ч а с т о зносивсь. Цѣкаво бы було подрôбнѣйше знати, щ о д у м а в ъ, щ о г о в о р и в ъ сей ученый меценатъ и патріотъ, пôзнѣйшій (1848) организаторъ и предсѣдатель окружнои „Рады рускои“ въ Коломыи (родж. въ Ходоровѣ 1793, высвяч. 1817, а тогды директоръ головнои школы въ Коломыи), мужь „повзявшій е щ е в ъ В ѣ н ѣ (на теологіи) гадку, розбудити умственную дѣлательность между Русинами галицкими“, мужь, котрый усердно и безкористно займавсь литературою и литератами, збиравъ и выдававъ приповѣдки, загадки и пѣсни, и другихъ до литературнои дѣяльности заохочувавъ. Недостатокъ близшихъ подробиць о нѣмъ въ запискахъ єго сучасника, друга и — выхованка, тымъ дивнѣйшій, що значно бôльше довѣдуємось зъ коротенькои біографичнои вѣстки помѣщенои при выд. въ Коломыи (1879) „Проповѣдяхъ В-ого“ (т. I.), — тымъ дивнѣйшій у автора, котрый часомъ немовь радъ бы зôпхнути всю вину ч и с т о - н а р о д н о г о движеня на Галицкôй Руси въ 30-ыхъ и 40-ыхъ рокахъ — то на чужинцѣвъ: Гриммôвъ, Копитарôвъ, Караджичôвъ, то на девизу австрійского правительства: „divide et impera“ **).

---

*) Листъ Вагил. зъ 27 травня 1843: quod fovere videtur nexum cum scriptoribus russicis; „Р. Библ.“ III, 176.

**) Въ згаданôмъ вже разъ листѣ Г-ого (зъ 1-ого марта 1884) читаємо: „Зайдите въ митр. консисторію и постарайтесь у о. регистратора или канцлера, чтобы вамъ пріискалъ дѣла съ 1837 года о. М. Шашкевичѣ или съ 1842 года о моемъ чиноположеніи. Бывшій канцлеръ, нын. епископъ Ступницкій когда-то показывалъ мнѣ въ особомъ сватке протоколъ по поводу изданія Русалки, произведенный б. ректоромъ семин Венед. Левицкимъ съ Шашкевичемъ, Ваг. и со мною. Вы тамъ найдете воззрѣнія начальства на наши затѣи, создать галицко-русскую словесность, мнѣніе самого ректора и цензора русск. книгъ, и заявленія самыхъ виновниковъ“. Мы переглянули деякѣ звитки актôвъ зъ того часу (за що при способности складаємо сердечну подяку Впр. оо. Д. и К.), але сей протоколъ власне не найшовсь. Дотычнѣ акты будутъ може въ архивѣ семинарскôмъ, але мы не мали можности сей архивъ переглянути.

„Р. Библ.“ III, стр XXVIII-а XXXIV-а, 186-а. Пор. Sala L. c. 97—8

**) См статіи въ „Кіевскôй Старинѣ“. О Верещиньскôмъ зволивъ намъ дещо подати знавшій єго лично Вп. ц. к. судія Т. Реваковичь (21, II, 1884): „Верещ. живъ близь 90 лѣтъ; остатнѣ 12—13 лѣтъ въ домѣ маючихъ мѣщанъ ч е р н о в е ц к и х ъ Венцля и Фридрики Бляжекъ, котрѣ єго якъ рôдного ôтця до остатнои хвилѣ плекали. Якбы не сѣ поцтивѣ Бляжеки, то пок. Верещиньскій бувбы давно згинувъ нужденно въ шпитали, бо мавъ всего 35 злр. мѣсячнои пенсіи, зъ чого въ такôмъ дорогôмъ мѣстѣ, якъ Черновцѣ, выжити годѣ. Остатнѣ два лѣта перележавъ въ лôжку, бо стративъ власть въ ногахъ; п. Бляжекова обходила недужого зъ самопожертвованѣмъ, за що ѣй велике спасибôгъ. Коли Н. Верещиньскій померъ, не було єго за що поховати; пп. Бляжеки понесли майже всѣ кошты, а скромна складка зôбрана о. О. Кушикомъ уможливила купити за 16 злр мѣсце на грôбъ, котрого не вôльно перекопати; такъ може колись буде можь хоть скромный памятникъ на грôбъ сей покласти. Теперь є лишь деревяный хрестъ, котрый легко прогнити и стратити ся може. Казали менѣ Бляжеки, що В. неразъ казавъ, що нѣкого на свѣтѣ не має: жадного кревного, нѣ знакомого. Єго-жь майже и нѣхто не посѣщавъ: десь колись пок. парохъ Максимовичь, а передъ смертею пок. проф. Онишкевичь и о. О. Кушикъ. В. даровавъ свои книжки пр Онишкевичу, котрому принесли 2—3 кошѣ тыхъ книжокъ; мѣжь тыми книжками мали бути рускѣ зъ 40-ыхъ рокôвъ. П. И. Окуневскій, офиц. телегр. въ Черновцяхъ, бувъ студентомъ В-ого въ Коломыи; каже, що В. бувъ с л а в н ы й у ч и т е л ь, що якъ до гимназіи до Черновець приходили ученики зъ народныхъ шкôлъ, то все найлѣпшѣ були студенты коломыйскѣ, зъ пôдъ проводу Верещиньского. П Окуневскій оповѣдавъ менѣ, що передъ кôлькадесять роками покликувала консисторія львôвска В-ого на якусь почестну посаду до Львова, но В. не принявъ, кажучи, що ôнъ яко учитель може далеко бôльше добра зробити.“ За се старанне зôбране вѣстокъ о В-ôмъ належитъ ся Вп. п. Реваковичеви велике спасибôгъ.

Не менше непоясненими зостали и провôднї думки руководившї издателями „Вѣнкôвъ“, а рожницю що до правописи и языка мѣжь I-ою (1846) а II-ою (1847) частею „Вѣнка“ годѣ прецѣ пояснити собѣ такъ по просту (наведеною въ „предисловію“ до IX-ои ч.) приказкою: „Нового не запроваджай, старовины держись“; незовсѣмъ годитъ ся ся „старовина“ въ II-ôй части Вѣнка и зъ колишною ентузіястичною хвалою народного языка въ переднôмъ словѣ до приповѣдокъ зобраныхъ Илькевичемъ. Рôвножь и все, що сказано о написанôй 1846 р. по нѣмецки брошурѣ „Гаврила Русина“ (Hawryło Rusyn): Ueber die Zustände der Russinen in Galizien (авторъ Я. Головацкій),—и се все далеко не вповнѣ поясняє провôднї думки высказанї въ сѣй на скрôзь чисто-народнымъ духомъ провѣянôй, зъ талантомъ и огнемъ написанôй брошурѣ.

Єще кôлька слôвъ о автобіографичныхъ запискахъ Николы Устіяновича; дивно, що и ту находимо бôльше слôвъ, якъ точности и ясности. Революція польска (1830 до 31) „отворила“ вперве „очи“ авторови, перенятому зразу польскими идеями, особливо, що „примѣръ Чеховъ, Хорватовъ и Сербовъ увлекалъ на народное поприще“. 1836-ого р. пише авторъ свôй першій стихъ (на смерть Мих. бар. Гарасевича) „на скамейцѣ школьной“, сей стихъ зближає єго до Шашкевича, зыскує также похвалу настоятеля Яхимовича; щó спонукало автора, написати сей стихъ, якї провôднї думки руководили нимъ при тôмъ — сего не довѣдуємось. Помимо, що авторъ по тôй „первой неудачной (?) попытцѣ почти совершенно замолкъ“, довѣдуємось несподѣвано, що скоро опô сля попадає ôнъ (за стихъ похваленый Яхимовичемъ, та ще написаный въ честь памяти австрійского барона?) у политичныхъ властей „въ подозрѣніе опасного крамольника“, и грозитъ ємý утрата tutuli mensae — „вмѣстѣ съ Маркіяномъ и другими“. Здаєсь намъ, що ту не все ясно, тымъ бôльше, що власне сего „опасного крамольника“ покликує 1849-ого р. правительство (гр. Голуховскій) въ редакцію новозаснованого офиціяльного „Вѣстника“. „Въ продолженіи редакціи помянутого журнала, я пытался по возможности очищати галицко-русское нарѣчіе отъ полонизмовъ, и сближати его до литературного русского языка, якъ то усовѣтовано было на соборѣ 1848-ого года“. Се не зовсѣмъ такъ; така ухвала на „зборѣ рускихъ ученыхъ“ (1848) зовсѣмъ не запала.

Помимо такихъ змаганъ въ редакціи офиціяльного „Вѣстника“, читаємо заразъ низше, що авторъ зразу „былъ приклонникомъ дуализма (якъ довго? коли?) и отстоивалъ нарѣчіе галицкое, надѣясь, что оно сліется съ говоромъ (?) украинскимъ („говорôвъ украиньскихъ“ є бôльше), и очистится вмѣстѣ съ тѣмъ отъ нестроты нанесенной сосѣднимъ языкомъ польскимъ“. Єсли авторъ чогось подôбного бажавъ и сподѣвався, то, здаєсь, выжидавъ зъ того якихсь користей для рôдного народа. Однакожь опôсля сходитъ зъ очей взглядъ на такї користи, и для сеи чисто формальнои причины, що языкъ книжно-россійскій повставъ спôльною працею Южнои и Сѣвернои Руси, змѣняє пôзнѣйше авторъ высше высказанї переконаня. Дуже цѣкаве, що до такои змѣны поглядôвъ литературныхъ причиняютъ ся у автора немало слова Лешка Борковского высказанї 1862 р. въ соймѣ: „Świat zna tylko Polskę i Moskwę. Rusi nie ma! Jacyś Ruteńczyki istnieli tylko w mózgu Stadiona“. „И онъ отъ части (?!) правъ; его слова не одному изъ насъ издерли полуду изъ очей“ — додає ôдъ себе до слôвъ Борковского авторъ прекраснымъ народнымъ языкомъ написаного „Страстного Четверга“. Мы-жь поспытаємо: а щожь то за думки були „въ мозку“ Шашкевича, Верещиньского, „рускои тройцѣ“... на много, много лѣтъ передъ Стадіономъ? Отъ, предки нашї хиба вже зъ роду такї нерозумнї були! Годѣ придумати дотливѣйшу критику самого себе, якъ признанє, що импертиненція першого лѣпшого польского крикуна-Борковского змогла „здерти полуду зъ очей“ щирого руского патріота-народолюбця. *В. Коцовскій.*

(Конець буде)

Испытъ въ льв. рускôмъ Институтѣ дѣвочôмъ сс. Василіянокъ,

за р. шк. 1884—5.

При численнôй участи гостей ôдбувсь д. 29-ого червня испытъ выхованокъ нашого львôвского дѣвочого института. Саля, въ котрôй ôдбувавсь испытъ, прибрана була гарно въ цвѣты, а на стѣнѣ витали гостей слова „Спаси-Бôгъ“, уложенї зъ зелени однымъ зъ учителѣвъ института. Яко заступникъ ВПреосв. покровителя заведеня присутный бувъ на испытѣ ВП. крил. о. Величко.

Клясъ було въ сѣмъ школьнôмъ роцѣ 5 (III, IV, V, VI и VII), учениць 29; зъ тыхъ ôдъзначилось 17, а получили I-ій степень 12. Ôдповѣди выпали въ загалѣ дуже гарно. Въ прилеглôй сали находились численнї ручнї роботы выхованокъ, выконанї незвычайно гарно, котрї були для всѣхъ присутныхъ найвымовнѣйшимъ доказомъ пильности учениць и ревности учительки. Крôмъ того були майже всѣ ученицѣ поубиранї въ прегарнї народнї строѣ власнои роботы.

Не можемо ненавести гарнои и сердечнои промовы, котрою при кôнци испыту подякувала ученица п. Евгенія Ганкевичѣвна такъ ВПреосв. покровителеви якъ и всѣмъ присутнымъ, промовы, проникнутои горячимъ чутємъ религійности, патріотизму и гуманности (уложеноі при помочи учительки п. Ю. Ш.), а выголошеноі надъ сподѣванє плавно, поважно и зъ зрозумѣнємъ рѣчи. „Высоко-преподобный отче! Въ имени моихъ товаришокъ складаю сердечну подяку, що вы ласкаво прислухали ся успѣхамъ нашихъ цѣлорочныхъ трудôвъ. Передъ вами, Впр. отче, що заступаєте нашого покровителя, высказуємо вдячнôсть для него за єго опѣку и заходы около сего заведеня, въ котрôмъ мы не лише поверховну огладу, але правдиву науку и правила житя находимо. Рôвножь дякуємо и тобѣ ВП. настоятелько, и вамъ, Всесвѣтлї отцѣ духовнї. Заносимо мольбу до Всевышного, що дозволивъ намъ користати зъ вашихъ добродѣйствъ, и просимо Єго, щобы задержавъ васъ, Достойнї, черезъ многї лѣта для тыхъ, котрї якъ мы наукъ бажаючи згромадятъ ся пôдъ крыла вашои опѣки. И вамъ, ВП. пп. учителѣ, нехай буде вôльно, хочь не складно, высказати вдячнôсть, яка въ нашихъ серцяхъ живе: тажь вы, ВП. трудителѣ на нивѣ просвѣты, при всѣхъ великихъ обовязкахъ вашихъ, спѣшучи зъ духовымъ кормомъ до молодшихъ сестеръ, поносили стôлько трудôвъ, що мы глядячи на вашу дѣяльнôсть и жертволюбнôсть набираємо охоты до науки, до працѣ, и кожда зъ насъ въ малôмъ крузѣ, де ѣй жити судитъ ся, коло дѣлъ всѣмъ намъ святыхъ поратись'ме, щобы хочь тымъ способомъ нагородити вамъ труды коло насъ поношенї, и примѣромъ вашимъ служити дорогôй ôтчинѣ нашôй. Любовь до неи, до нашихъ подѣй, до рôднои письменности, до братôвъ нашихъ незрячихъ, до всего що наше, що правдиве, що добре, голосили вы намъ. Всѣ науки вашї переповненї були

сими святыми думками; кожде слово розбуджувало найблагороднѣйшй чутя сердець нашихъ, розвивало въ насъ душу, понятя о Бозѣ, о обовязкахъ кождои людины для всѣхъ, и всѣхъ для кождои, розясняло нерозвитый умъ, дало намъ зрозумѣти, що и женщина руска маѣ право заниматись всѣмъ, чимъ кожде людске серце занимаѣсь, и брати участь въ всѣхъ патріотичныхъ, въ всѣхъ пожиточныхъ, добрыхъ дѣлахъ. Вы показували намъ єдине добро, котре житє дорогимъ чинитъ. Черезъ уста мои приношу вамъ ôдъ всѣхъ товаришокъ сердечне „спаси-Бôгъ“. Покликъ сей найде ôдгомôнъ въ цѣлôмъ краю, и злучитъ ся съ просьбою: не покидайте насъ и на будуче, хотьбы труды и перешкоды скелями высокими звели ся. Памятайте, що запалюючи намъ зорю свѣтла, помагаєте намъ осущити идеалъ женщины-Русинки, дѣвицѣ-Русинки. Памятайте, що отвираючи намъ дорогу науки, побôльшаєте число способôныхъ робôтниць на нивѣ суспôльнои працѣ, на честну службу Ôтчинѣ, Народови!“—Сердечну сю промову нагороджено грôмкими оплесками. Вкôнци заохотивъ ВП. о. крил. Величко выхованиць короткою краснорѣчивою промовою до дальшои науки, пильности, вытревалости, до любви до Бога и до рôдного народа. *В. К.*

ВСЯЧИНА.

Volapück. Пасторъ Шляєръ (Schleyer) вынайшовъ всесвѣтню бесѣду, т. є. таку, що нею люде всѣхъ народôвъ моглибъ порозумѣтись. Назвавъ єи „воляпикъ“. Найбôльше пріятелѣвъ позыскавъ собѣ авторъ бесѣды въ Виртембергіи и Голяндіи. Они засновали товариство, займаюче ся плеканемъ и розширюванємъ сеи штучнои бесѣды: доселѣ числитъ оно 400 членôвъ. Товариство се зôбрало для ужитку Шляєра 4.000 марокъ и внесло до центрального нѣмецкого правительства прошенє, щобы телєграфичный урядъ нѣмецкои державы допустивъ „воляпикъ“ до межинароднои кореспонденціи.

Правда выйде на верхъ якъ олива. Въ Аквисгранѣ забавлявъ ся кондукторъ желѣзницѣ въ веселôмъ товариствѣ два дни рядомъ. Передъ начальствомъ вытолковавъ свою неприсутнôсть въ той спосôбъ, що оповѣдавъ въ яркихъ краскахъ болѣзнь своєи жены, котра зъ великимъ зноємъ привела єму доню. Лучилось се 1884 р. въ осени. Лѣтомъ того року посылає власть лѣкаря, щобъ дѣтинѣ защѣпити ôспу, — сесь доконавсь однакъ, що доня кондуктора не способна єще до щѣпленя, бо єи щоно кôлька тыжнѣвъ зъ роду. Зъ сего правдивого приключеня выходитъ мораль, щобы николи не свѣдчитись дѣтьми, котрыхъ єще нема.

Лѣкъ на жѣночу цѣкавôсть. Звѣстно, що жѣнки (часомъ и мущины) люблять товпитись по церквамъ въ часѣ весѣль, заспокоюючи зъ однои стороны свою цѣкавôсть и склоннôсть до вражѣнь, зъ другои выносячи зъ ôдтамъ тематы до будучихъ розговорôвъ. Старшина церковна пруского мѣста Котбусъ постановила обмежити способнôсть робленя сплетень въ той спосôбъ, що установили таксу ôдъ посѣщеня церкви въ часѣ слюбôвъ, припускаючи до церкви людей неналежачихъ до дружины весѣльнои лише за платными билетами. Таксу вступу призначено для приукрашеня церкви. Примѣръ до наслѣдованя.

Давна исторія за чорта по хиньски. Старый Хинчикъ вытерпѣвъ ôдъ жѣнокъ въ загалѣ а своєи жѣнки въ особенности богато лиха. Хотячи свого сына-одинака выбавити ôдъ худа, котре єму затравило цѣле житє, вывѣвъ єго въ безлюднѣ горы и поселивсь въ печерѣ, до котрои не заходивъ нѣ одинъ чоловѣкъ. Тамъ выховувавъ свое возлюблене дитя въ страсѣ Божôмъ и берѣгъ ôдъ зôткненя зъ людьми, особливожь зъ жѣнками, котрыхъ, якъ сказано, вважавъ жереломъ всякого нещастя на сѣмъ свѣтѣ. Кождого тыжня выправлявъ ся старикъ въ долину до найблизше ôддаленои люцкои оселѣ по ѣду, лишаючи сына Божôй опѣцѣ и поручаючи єму не стыкатись зъ нѣякими людьми, такъ якъ чорты люблятъ часомъ пробирати чоловѣчій образъ. Вырôсъ синъ пôдъ невсыпною опѣкою трудячого батька въ дородного молодця. Лучилось, що батько выйшовъ по борошно, а синъ зъ молитвою на устахъ и серци проходжувавсь помѣжь гôрскими велитами. Тамъ узрѣвъ случайно троє гуляючихъ дѣвчатъ и въ однôй влюбивсь цѣлымъ жаромъ молодечого серця, а влюбивсь тымъ сильнѣйше, бо якъ казалисьмо, живъ въ самотѣ. Задуманого и сумного молодця заставъ батько при молитвѣ и дôзнавсь ôдъ него за причину печали. Посумнѣвъ молодець тымъ сильнѣйше, скоро ôдъ батька дôзнавъ ся, що сѣ три дѣвчата — се чорты, такъ якъ діяволы люблять навѣщати молодцѣвъ въ видѣ дѣвчатъ.

Упôмненя и науки батькôвскй нѣдочого не здались. Молодець сумнѣвъ чимъ разъ бôльше, сохъ та розхорѣвъ ся. Бачитъ отець неминучу погибель дитины и постановляє згодитись на все, чого сынъ забагає, скоро то лише окажесь помôчнымъ для хорого. „Що тобѣ, що такъ марнѣєшь, яка думка наводитъ на тебе непокôй и трѣвогу, що тобѣ ôдобрало давный спокôй?“ „Батечку“, ôдповѣдає сынъ, „вселивъ ся въ мене оденъ зъ чортôвъ, за котрй я тобѣ давнѣйше згадувавъ, та ще той найвысшій, та чую, що не выдержу тутъ самотно безъ него“.

Батькови не лишилось нѣчого, якъ забратись зъ сыномъ въ долину и ôдшукати найвысшого зъ трохъ чортôвъ, що погубивъ праведну душу.

Ôдозва.

Пятнайцятъ лѣтъ минає ôдъ заложеня рускои бурсы въ Тернополи; колишнй нашй питомцѣ суть уже на своѣмъ хлѣбѣ, а дякувати людямъ доброи волѣ, що заведенє тое охотно вспираютъ, бурса рôкъ-рôчно дає приютъ численнôй рускôй молодежи, помагаючи ѣй до осягненя замѣренои цѣли. Но лише „въ своѣй хатѣ своя правда и сила и воля“, тому-жь то старало ся товариство бурсы, зъ скупыхъ своихъ средствъ щадити по можности, щобы лишь прийти до своєи хаты, а тымъ способомъ дати заведеню сильнѣйшу пôдставу. Богъ поблагословивъ нашому намѣреню; въ тыхъ дняхъ закупили мы красну реальнôсть зъ огородомъ въ Тернополи, но хотяй ôддали за ню всѣ нашй мозольно узбираній грошѣ, позôставъ намъ ще дуже гнетучій довгъ, котрый сплатити потреба.

Оповѣщуючи Вамъ, В. П. Патріоты, сю щасливу для рускаго заведеня обставину, ôдзываємо ся до Васъ сердечно: поможѣтъ намъ укôнчити дѣло! Знаємо добре, що часы не суть по тому, щобы було чимъ щедро дѣлити ся, тожь мы просимо: поможѣтъ, чимъ ласка, по можности! Найдрôбнѣйшій датокъ приймемо зъ щирою вдячностею, бо тымъ способомъ здобувати будемо цеголку по цеголцѣ на неограничену власнôсть рускаго заведеня.

Кому необоятне тоє дѣло, хто видитъ радо розвиваючу ся нашу Бурсу и чія воля поперти насъ въ нашôмъ стремленю, той зволитъ не полишити нашого щиро-рускаго ôдклику безъ ôдгомону.

Вôдъ Выдѣлу рускои Бурсы въ Тернополи дня 28-ого червня 1885. — *Дръ В. Лучаковскій.*

Зъ початкомъ другого пôвроку упрашаємо пренумерантôвъ нашихъ о скоре ôдновленє предплаты, а довжникôвъ „Зорѣ“ о скоре вырôвнанє залеглостей.

Редакція „Зорѣ“, скрѣплена новыми силами, приложитъ всего стараня, щобъ зъ єдинои на всю Русь литературнои часописи зробити справдѣ необходимого гостя нашихъ родинъ.

Якъ попереджаюче такъ и се число выдаємо въ два аркушѣ. — Слѣдуюче число „Зорѣ“ выйде по поводу шкôльныхъ ферій знову въ два аркушѣ, але ажь 15. (27.) серпня.

Зъ симъ числомъ розсылаємо 20. и 21. аркушь „Библіотеки Зорѣ“ (конецъ творôвъ Антона Могильницкого) вразъ зъ окладинками.

Слѣдуючй аркушѣ „Библіотеки“ выйдутъ ажь по вакаціяхъ.

Ôдповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.**

Выдае Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пôдъ зарядомъ К. Беднарского

Рôкъ VI. Львôвъ дня 15. (27.) Серпня 1885. **Число 15. и 16.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, вразъ въ додаткомъ „**Библіотека Зорѣ**“.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **9.** улиця Собѣского (рôгъ ôдъ улицѣ Галицкои).

ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належитъ присылати до **администрациi „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

Въ гостяхъ добре, а дома лѣпше.

(*Зъ житя руск-и емиграціи. — Историчне оповѣданє Дрозда.*)

Присвячую
ВП. Вандѣ и Юліяну Целевичамъ.

(Дальше.)

XIII.

Губернаторъ незвычайно ввѣчливо зустрѣвъ и витавъ Коваля: той хижій звѣръ, що выганявъ єго зъ театру, теперь обернувъ ся не-то въ овечку не-то въ лиса. Ôнъ силковавъ ся замазати те враженє, яке лишивъ на отця Демяна въ театрѣ; єму треба було теперь прихилити декана до себе, зробити єго своимъ помôчникомъ, загребати жаръ єго руками. Тымъ-то ôнъ заговоривъ до него доброю руско-украинскою мовою:

— Мы, говоривъ губернаторъ, одинъ народъ, одна семя — и религія у насъ повинна бути одна.

— Добре-бъ було, колибъ и на цѣлому свѣтѣ була одна религія, одповѣвъ Коваль, и до того мусить колись прийти; бо одинъ Богъ, одна совѣсть...

— Такъ, такъ! але починъ сего дѣла выпавъ на долю Россіи. У насъ усѣмъ религіямъ вôльно. — Отець Демянъ нагадавъ про себе тюрмы понабиванѝ роскольниками, нагадавъ засланя роскольникôвъ, органы... А губернаторъ далѣ говоривъ:

— Религія, якъ и кождый людскій закладъ, не може некорити ся прогресу; она повинна прогресовати, инакше она погибне. Головный принципъ вѣры, єи основнѝ истины и догматы, — помѣчайте: головнѝ догматы, а не всѣ,— конечно во вѣки не перемѣнять ся, але що до обрядовости, она мусить ити за вѣкомъ. Отъ вы всѣ либонь не суперечити'мете тому, що мѣжь унією а православіємъ вся рôжниця тôлько обрядова.

Деканъ и губернаторъ розпочали богословску дебату, котра скôнчила ся тымъ, що нѣхто нѣкого не переспоривъ и губернаторъ нарештѣ прямо показавъ свои карты и завôзвавъ отця Демяна запомогати єму „въ такому великому державному дѣлѣ“.

Деканъ похитавъ головою и промовивъ:

— Въ политику я не мѣшаю ся, то ваше дѣло; моє дѣло — религія и я бажаю вмерти въ тôй вѣрѣ, въ якôй родивъ ся.

Лисиця зникла и въ поглядѣ губернатора появивъ ся вовкъ; але ôнъ здержавъ себе и помымрѣвши ще щось про єднôсть религій и великѝ интересы россійскои державы, про волю царя, про єго щедроты, добрôсть, про єго „велику душу“ и любовь до своихъ пôдданыхъ, просивъ отця Демяна, коли вже совѣсть не дає єму самому повести пропаганду возсоєдиненія проповѣдею зъ церковнои амвоны, дакъ хочь не мѣшати въ сѣй справѣ другимъ.

Отець Демянъ выйшовъ ôдъ губернатора, неначе хто давъ єму пощочину: лице горѣло, въ очахъ темнѣло. Передъ нимъ устали живцемъ усѣ тѝ малюнки, якѝ ôнъ зустрѣвъ по дорозѣ: за органы, народнѝ слезы, кровь, проклоны, тюрмы, Сибирь... зъ другого боку деморализація, пôдкупы и навѣть пекло на тôмъ свѣтѣ! „Тѣкать треба, тѣкать назадъ въ Галичину“, подумавъ ôнъ; „але якъ втечешь? чи дадуть паспортъ?“ Та ôнъ же й выѣхавъ безъ паспорта... Якъ теперь вернеть ся? Якими очима гляне? що заспѣває єму митрополитъ, консисторія, намѣстництво? що скажуть свои люде? А до того довгôвъ ще половина несплачена... чимъ сплатити? чи навѣть жити'ме? що ѣсти'ме? А Леся якъ? Она заручена, та здаєть ся...

— Отець Демянъ! отець Демянъ! не пôзнаєте? окликнувъ єго Деньгинъ.

Коваль пôдвѣвъ голову и промовивъ:

— Выбачте! справдѣ не пôзнавъ... я таки й замысливъ ся: губернаторъ загадавъ таку загадку, що...

— То ходѣмъ до мене розгадувати... Ось заразъ и моя келія.

Ковалеви нѣяково було одмовити, ôнъ згодивъ ся. Пройшовши ще трохи улицею, завернули въ кватиру до Деньгина.

Деньгинъ не знавъ, де посадити, чимъ гостити отця Демяна.

Натурально зайшла розмова про визиту у губернатора, про „возсоединеніе“.

— Атъ! нехай собѣ возсоєдиняють! либеральничавъ Деньгинъ, вамъ що до того?!... умыйте руки! Ваша хата зъ краю.

— То-то, що нѣ, одповѣвъ отець Демянъ, набѣжно глянувши на образъ Матери Божои: мôй обовязокъ стерегти свою религію, оберегати свою духову паству... Хибажь вы гадаєте, що я спосôбенъ зрадити своєму обовязку?

— Васъ не приневолювати'муть?

— Совѣсть моя приневолить мене, кажу вамъ, наставляти своихъ парафіянъ, щобъ держали ся своєи религіи.

— Я-бъ сего вамъ не радивъ.

— Коли се мôй обовязокъ...

— Такъ, але єсть и другій на васъ обовязокъ, наложеный интересами нашои державы, нашои политики...

— То якъ же сѝ обовязки помирити, коли одинъ выключає другого?

— Атъ, якось помирять ся.

Деньгинъ поставивъ фляшку доброго вина, закуску и завôзвавъ до нихъ отця Демяна.

— Дякую! зъ роду не вживаю, та часъ и до дому, донька ждати'ме.

Хмара, що окутала Ковалеву душу, не зникла зъ єго лиця, коли ôнъ вернувъ ся до дому. Леси не треба було говорити, що въ него на души; она зъ одного погляду зрозумѣла, що тато мавъ якусь прикрôсть, одначе не тямила и не догадувалась: яку? и за що? Отець Демянъ росказавъ ѣй усе и знявши свою сутану, пôшовъ у садокъ копати ся въ своихъ квѣтникахъ. Але й квѣтки здавали ся єму вже не такими милыми и принадливыми, якими були доси! Ôнъ глянувъ на одну повну рожу, котра сегодня тôлько розпустила ся и промовивъ въ голосъ: „и квѣтка розпускаєть ся на те, щобъ завянути и люде живуть на те, щобъ вмерти... Квѣтка одцвитає, сохне, а квѣты вѣчно живуть!... Чоловѣкъ вмирає, а люде невмирущѣ... люде не переведуть ся, не вымруть во вѣки...“

Отець Демянъ присѣвъ обполоти якусь квѣтку, але й тутъ думка про губернаторску „загадку“ не давала єму спокою. „Чи вжежь таки они неволити'муть людей? може й мене? Ôнъ кинувъ полотє и выпрямившись промовивъ: „Е! нѣ! я чоловѣкъ вольный!“ — Ôнъ гордо пôшовъ по садку... Пôдъ вишнею ôнъ помѣтивъ, що у павутиню гойдаєть ся муха и подумавъ: „оттакій и я вôльный! оттакъ и мене окутало павутинє... О! Господи! дай силы, поможи менѣ выпутати ся зъ сего павутиня“...

На зустрѣчь ишла Леся кликати до обѣду. Отець Демянъ помѣтивъ, що у неи на очахъ роса. Ôнъ нѣчого не промовивъ, тôлько притуливъ єѣ до лона и палко поцѣловавъ въ одно и въ друге око...

XIV.

Деньгинъ ставъ вчащати до Коваля вечерами: спершу ôнъ чувъ себе якось нѣяково въ товариствѣ такои „дрôбноты“ якъ Калантай, єго сестра, попы, учителѣ гимназіи, але потроху ôнъ привыкавъ и силковавъ ся не помѣчати сеи „дрôбноты“.

До того-жь власне самолюбство пôдбивало єго ломити Лесинѣ гордощѣ, Лесину пыху! Самолюбство такого „великого“ дѣяча було незвычайно роздратоване. Скôлько то на своєму вѣку зустрѣчавъ ôнъ жѣноцтва и не пригадає нѣ одного случаю, щобъ яка женщина встояла передъ єго залицянємъ, а тутъ ось якась попôвна копилить губу, одвертає ся, не помѣчає єго залицяня! Чимъ бôльше Леся одвертала ся ôдъ Деньгина, тымъ бôльше дратовало ся єго самолюбство, тымъ бôльшь голова єго ходила ходоромъ выгадуючи, якимъ бы чиномъ привернути симпатію Лесѣ?

— Абы менѣ хочь трохи єи симпатіи добитись, а тамъ пôде дѣло якъ по рôвному.

Спершу Деньгину здавало ся, що всему шкодить Калантай, що Леся кохає Калантая; ôнъ почавъ придивляти ся, выслѣжувати, ревновати. Але незабавомъ одинъ несподѣваный Деньгиномъ случай одкрывъ єму очи и показавъ єго помылку въ поглядѣ на ôдносины Калантая и Лесѣ.

Разъ сидячи на ганку, Ковалевѣ гостѣ розмовляли про красу природы. Розмова звернула ся на красу Кіева. Деньгинъ малювавъ Кіевъ, єго горы, золотѣ верхи церковъ, Днѣпро, и малювавъ и вѣрными и доволѣ поетичными колёрами и порôвнанями. Зъ природы розмова перейшла на людей: стали говорити про знаємыхъ у Кіевѣ.

— Єсть тамъ и въ мене родимець и добрый знаємый, та щось довго нема про него нѣякои звѣстки.

— Се хто такій? спытавъ Деньгинъ.

— Учитель Держакъ, одповѣвъ Коваль: обѣцявъ загостити до насъ на великдень, а вже й Тройця минає... И не пише навѣть.

— Єму не до того теперь, мовивъ Деньгинъ. Леся впилась обома ухами въ слова Деньгина.

— Вы знаємѣ зъ Держакомъ? спытавъ Коваль.

— Ще якъ добре знаємѣ! одповѣвъ Деньгинъ: ôнъ не-що давно одруживъ ся зъ небогою богатого банкира... велике вѣно взявъ... запрошувавъ мене на весѣлє, та клята служба не пустила... На тыждень до Тройцѣ они вѣнчали ся.

У Лесѣ затрусили ся ноги. Она почула, що по усему тѣлу бѣгають комахи, що на серцѣ стало и нудно и палко. Она забажала воды, пôдняла ся, щобъ ити, хотѣла ступити — ноги не слухають. Леся сѣла и проти волѣ ôдкинула голову на спинку канапы. Рухъ и зблѣдле лице Лесѣ помѣтили усѣ гостѣ, особливо Деньгинъ и Калантай.

— Що ты, Лесю? мовивъ полохливо отець Демянъ.

— Що зъ вами? що зъ вами? пытали гостѣ.

Леся пôдвела голову и напружила усѣ свои силы, щобъ перемогти, сховати свôй внутрѣшній рухъ, хвилёванє своєи душѣ. Лице єи зъ блѣдого стало червонымъ.

— Нѣчого! нѣчого, одповѣла она: такъ щось трошки недобре менѣ... але байдуже... зо мною се часто буває.

Одначе гостѣ бачили, що Леся сама не своя, и небавомъ розôйшли ся. Отець Демянъ добре зрозумѣвъ, щó зъ Лесею...

— Татуню! проведѣть мене на лôжко! я сама не дôйду, нездужаю.

— О! моя бѣдна дитино: прошептавъ отець Демянъ вкладуючи на лôжко Лесю. Може-бъ лѣкаря?

— Не треба татуню! не поможе!... минеть ся само.

Отець Демянъ мовчки сидѣвъ у головахъ Лесѣ: єго душили слезы, але ôнъ мусѣвъ здержувати ихъ; зъ того єму було ще тяжше.

А Леси просто хотѣло ся кричати ôдъ болю, ôдъ одчаю! Єи перше, чисте, святе коханє було такъ зневажене, зъобиджене! Передъ нею вихромъ крутили ся днѣ коханя, день коли Держакъ признавъ ся ѣй въ своєму коханѣ до неи, єи самои коханє, єи надѣя, єи вѣра въ добре, въ людей, въ чистоту людскихъ замѣрôвъ, въ щирôсть и святôсть обѣцянокъ — и теперь все отсе вкрыло ся густыми хмарами, розбилось, розлетѣло ся! Теперь у неи нема нѣчого на свѣтѣ, крôмъ тата, нѣкого, кого-бъ она любила, кому-бъ вѣрила, до кого-бъ прихилила серце, кому-бъ повѣрила душу! Леся зарыдала и вткнула лице въ подушку, бажаючи сховати туды свои рыданя.

Молода Лесина душа мало тямила ще людей и ихъ ôдносинъ въ житю! Се для неи була, такъ мовити, перша наука житєва, а она не вѣдала, яка гôрка и тяжка перша наука, перша та скеля обманы, объ котру розбиваютъ ся нашѣ першѣ надѣѣ.

Отцю Демяну здало ся, що Леся заспокоилась, заснула: ôнъ тихенько выйшовъ въ другу хату, роздягъ ся и лѣгъ спати.

Але Леся не спала! Блѣдый, повновидый мѣсяць зазиравъ въ ôкно малесенькои кôмнатки, котра була спальнею Лесѣ. Глибока тиша стояла въ кôмнатѣ. Леся

лежала зъ розплющеными очима. Слезы втишили трохи бôль на душѣ и на серцѣ. Пригнѣченый чувствомъ розумъ починавъ, коли не думками дакъ сновидою, взрушати ся у Лесинôй головѣ. Серце починало шукати деиебудь, у чѣмъ-будь втѣхи. Але въ чому єѣ знайти? Въ молодôй чистôй душѣ похитнули ся не дитинні вѣрованя и надѣѣ, а корѣнь того святого чувства, котре скрашуєжитє людей... Лѣтня нôчь коротка. Незабавомъ почало днѣти. Леся хотѣла встати, ити въ садъ на свѣже повѣтрє. Пôдвела голову — важка, нѣбы оловомъ налита до верху. Усе тѣло чуло физичну утому. Леся нагадала вчорашній вечѣръ!... Овва! чи вжежь на вѣки загубила ся отта минувшина зъ єи надѣями, и не вернеть ся?

— Донечко! озвавъ ся нѣжный голосъ отця Демяна: якъ твоє здоровє?

— Голова, тату, болить.

Отець приложивъ долоню до Лесиного чола. Голова не горяча.

— Чи не выпєшь, доню, чаю?

— Нѣ, тату! не хочу... Тату? чи то все правда?

— Правда, доню.

— На щожь ôнъ обманювавъ насъ?

— Ôнъ и самъ себе обманювавъ, доню! Крѣпи ся! заступи тебе Мати Божа! не вбивай ся доню.

— Нѣ, татуню! я вже пережила свои муки. Держакъ задля мене ставъ рôвнодушнымъ.

Справдѣ Леся за нôчь пережила муки,... серця пережила муки, зневаги, але стревоженый станъ духовый ще тôлько що починавъ выявляти ся въ физичному организмѣ. Пôдъ вечѣръ Леси стало такъ недобре, що мусѣли кликати лѣкаря.

XV.

Ôдкрытє, яке зробивъ несподѣвано для себе самого Деньгинъ, спершу втѣшило єго. Але такъ втѣшаєть ся подорожный, котрому треба перебрыти рѣчку, а ôнъ тôлько першій брôдъ перебрывъ! Богато Деньгинъ бачивъ людей, але мало знавъ людску душу, и єму здавало ся, що теперь, коли нема въ него на дорозѣ Держака, дакъ нѣщо вже не перепне єму стежки до Лесиного серця. Помылявъ ся чоловѣкъ! Не диво! ôнъ и самого себе не знавъ и нѣякъ собѣ не гадавъ, щобъ Лесинъ недугъ такъ вразивъ єго душу! Що дня тягло єго до дому декана; що дня заходивъ ôнъ довѣдати ся про здоровє Лесѣ.

Коли Леся выдужала и Демянъ побачивъ єѣ вперше послѣ недугу, она здала ся єму ще милѣйшою, ще кращою. Вернувшись до дому ôнъ не мôгъ заснути: Лесинъ образъ стоявъ передъ нимъ, розжеврювавъ єго думки и чувство. Живо и ярко выявлявъ ся передъ нимъ кождый рухъ Лесѣ, кождый выразъ єи лиця, кождый поглядъ єи очей. Въ ушахъ у него бренѣвъ єи голосъ, чуло ся кожде Лесине слово. Ôнъ заплющивъ очи, ôнъ силковавъ ся заснути, а чувство розжарювало фантазію бôльшь и бôльшь. Якась невидима сила пхала Деньгина въ свою минувшину. Зрушене чувство, розхвилёвалый умъ середъ тишѣ въ темнôй кôмнатѣ, въ котру лишень скрôзь узкй щелины ôконниць проглядувавъ свѣтъ мѣсяця, примусили Деньгина зазирнути въ самого себе, въ своє я. О! Боже! якъ тамъ темно, якъ тамъ пусткою несе! скôлько було нечистыхъ, неморальныхъ, дрôбныхъ и бридкихъ дѣлъ, а ще бôльше замѣрôвъ! И щожь? чого ôнъ добувъ ся оттакимъ своимъ житемъ, житємъ джигуна, лева? Деньгинъ почувъ, що соромъ и жаль густою плямою окрывъ єго лице. Ôнъ ажь стрепенувъ ся въ постели. Довгій рядъ обманеныхъ и зневаженыхъ нимъ людей стоявъ передъ нимъ живымъ свѣдкомъ...

„Годѣ такъ жити“, подумавъ Деньгинъ: „годѣ!“ Ôнъ почувъ справдѣ потребу якогось иншого житя, почувъ, що серце єго рветь ся десь инде. „Щожь!“ гадавъ ôнъ: „я ще нестарый чоловѣкъ, дверѣ иншого житя не замкнено ще для мене, чомъ же не можу я стати иншимъ чоловѣкомъ? Чомъ же не можу я привернути до себе истинного щастя, истиннои любови, надѣѣ, тихихъ радощевъ? Може она мене полюбить, я буду працювати задля неи, жити єи бажанями. Чому нѣ?!“... и тодѣ фантазія стала малювати Деньгиіу н о в е житє зъ сею люблячою и любленою женщиною. Вперше зъ роду почувъ ôнъ въ своєму серцѣ отсе бажанє и єму стало такъ тѣсно въ хатѣ, такъ душно, що ôнъ скочивъ зъ лôжка и ôдчинивъ ôкно. Ранкове сонечко цѣлою течѣєю рожевого промѣня влетѣло въ ôдчинене ôкно.

Деньгинъ сѣвъ пôдъ ôкномъ и зновъ замысливъ ся. Золотй, рожевй, чистй якъ отсе промѣнє сонця мрѣѣ опановали нимъ. Такъ просидѣвъ Деньгинъ бôльшь годины, а далѣ вставъ, заходивъ широкими ступнями по кôмнатѣ и голосно промовивъ: „Нѣ! де вже! не менѣ! Дурнй мрѣѣ прилѣзли въ голову! Не тй лѣта, и силы нема, щобъ ожити и зновъ почати жити! Розвѣявъ я свои силы.. я вмеръ задля т а к о г о житя, а мертвыи не оживають.“ Деньгинъ гôрко всмѣхнувъ ся и на лицѣ єго выявила ся истома и нудьга. Ôнъ сѣвъ зновъ пôдъ ôкномъ; сонечко и свѣжый ранокъ зновъ поманили єго до себе и зновъ забажалось єму любови.

— Вжежь! мовивъ про себе Деньгинъ: або сякъ або такъ, а попробую... Що буде, то буде!

XVI.

Леся нездужала цѣлыхъ два тыжднѣ. Калантаѣвна увесь сей часъ перебувала въ домѣ Коваля, а Калантай не пропустивъ нѣ одного дня, щобъ не провѣдати отця Демяна. Мѣжь ними тôлько й розмовы було, що про Лесю и єи здоровє.

— Бôльше въ громадѣ, яко мога менше на самотѣ нехай буває Леся: — радивъ лѣкарь отцю Демяну, коли прийшовъ въ останній разъ до недужои — та до того якъ мога бôльшь на воздусѣ, та ще въ лѣсѣ... Нервы, нервы у неи слабй, ихъ треба укрѣпити, а лѣкôвъ на се въ аптецѣ нема; они въ тôй аптецѣ, яку выготовила сама природа. Въ лѣсъ, въ лѣсъ! Тамъ нехай сидить увесь день Леся та вдыхає чистый воздухъ.

За такою лѣкарскою порадою Коваль мусѣвъ що дня за доброи годины послѣ недугу Лесѣ ходити зъ нею въ лѣсъ. Лѣсъ бувъ недалечко одъ мѣста, але лѣсъ маленькій.

— Чи знаєте що! промовивъ разъ Калантай: отсе поѣдьмо мы завтра по ягоды въ Богданôвскій лѣсъ.

— Далеко, одповѣвъ отець Демянъ.

— Що тамъ за далеко! година ѣзды. Выѣдемо раненько, щобъ на спецѣ не ѣхати, заберемо самоваръ, казанокъ, да тамъ наваримо кашѣ и проведемо цѣлый день.

Калантаєва рада подобала ся Леси. Стали обсужувати зборы, щó и якъ взяти, хто добуде коней, кого ще закликати, щобъ бôльше товариство було, и т. инше. Ажь ось прийшовъ Деньгинъ и собѣ приставъ до рады, до гурту.

*

Вранцѣ другого дня на широкôй прогалинѣ Богда нôвского гаю сидѣло товариство, чоловѣкъ зъ десять мужчинъ и ôсѣмь душь жѣноцтва. Калантай вызвавъ ся господарувати: у-двохъ зъ сестрою сидѣвъ ôнъ биля самовару и наливали чай. День выпавъ палкій, горячій, такъ и обдавало варомъ. Легесенькій вѣтрець хочь и повѣвавъ, але мало приносивъ прохолоды: здавало ся, що надъ гаємъ висить якійсь наметъ, зъ котрого горячій шипетъ такъ и ллѣть ся на землю. Коли послѣ чаю розôйшли ся по гаю збирать ягоды, Деньгинъ не пôшовъ, а выбравъ собѣ захистокъ пôдъ густою липою, мѣжь двома кущами лѣщины, и лѣгъ у холодку.

Не скажу я, щобъ ôнъ що думавъ лежачи, бо не можна назвати думками отсѣ споминки, образы, надѣѣ и мрѣѣ, якѣ сновали у него въ головѣ, наче пѣрястѣ хмарки на небѣ. Та й округъ Деньгина природа выкликала бôльше роботу серця нѣжь мозгу. Зелене листе коли-не-коли зашелестить легесенько и шелестъ єго нагадаєе Деньгину шелестъ сукнѣ якои дѣвчины. Десь у травѣ цвѣркунъ, десь далѣ зазуля, ще далѣ чуєть ся голосъ иволжинъ. На листочку сидить божа корôвка и дивить ся на свѣтъ божій, а може и она шукаєе собѣ пары?...

Певно, що Деньгинъ довго-бъ такъ пролежавъ, колибъ зъ-за куща не показала ся тонка, сухощава фигура Лизуна, молодого галицкого Русина, недавно прибувшого до Вôлець. Лизунъ родомъ зъ Гуцульщины. Скôнчивши университетъ, ôнъ подавъ ся до Петербурга, служивъ тамъ недовгій часъ „докладчикомъ“ у министерствѣ заграничныхъ справъ, „докладуючи“ те, що писало ся въ часописяхъ про Русинôвъ и Полякôвъ. Тѣсно єму здало ся тутъ: молодѣ силы бажали бôльшои роботы. Ôнъ скомпонувавъ якусь записку „о способахъ пропаганды православія“; записка подобала ся и єго послали вести пропаганду „возсоєдиненія уніятôвъ“, а губернаторъ приставивъ єго въ помôчники до Деньгина. Але и самому Деньгину не було що робити, дакъ ôнъ и припоручивъ Лизуну выслѣжувати, „щó думають“ уніятскѣ попы.

Выконанє такои важноі припоруки давало Лизуну не тôлько право, але й обовязокъ терти ся мѣжь людьми, пôдслухувати, выпытувати и приносити до Деньгина пересуды и плётки.

— Богато ягôдъ набрали? спытавъ Деньгинъ.

— Колибъ хочь на смѣхъ, а то нѣ однои не бачивъ.

— Е! то вы такъ невмѣло дивитесь... тутъ такѣ буйнѣ ягоды єсть...

— Може, але я не бачивъ.

— Навѣть такои ягоды якъ Леся не помѣтили?

Лизунъ выскаливъ зубы.

— Правда, краля? пытавъ Деньгинъ: отъ ягода! И помовчавши мовивъ:

— Але сидить... нѣхто не хоче зôрвати...

— О! охочихъ бы богато, дакъ не пôдступна-жь така... глянешь на неѣ и боязко стане.

— Подобаєть ся вамъ она?

Лизунъ тôлько зôтхнувъ.

— Щожь! сватайте!

— Гарбуза пôднесе...

— А взялибъ, колибъ пôшла?

Лизунъ зновъ зôтхнувъ.

— Значить, я не помыливъ ся, подумавъ Деньгинъ. Та що сежь таке?... новый копець на моему шляху!!

Ôнъ ажь не влежавъ: скочивъ зъ мѣста и разомъ зъ Лизуномъ пôшовъ на прогаловину, де стояли возы.

Незабавомъ прийшла сюды и Леся. Лизунъ ставъ жалкувати на свою недолю, що не знайшовъ ягôдъ.

— А я, дакъ повный кошикъ набрала, похвалила ся Леся.

— Щасливѣ вы, промовивъ Деньгинъ.

— Що ягôдъ набрала?

— Щасливому по грибы ходити, вставивъ Лизунъ.

— Я чувъ,— мовивъ Деньгинъ,— одъ старыхъ людей, що кому таланить въ грибахъ, тому таланить и въ коханю! Чи правда се? — обернувъ ся ôнъ до Лесѣ.

— Хиба я знаю?

— А хиба вы не кохали?

Леся почервонѣла трошки и мовчала.

— Я готовъ объ закладъ, промовивъ до Лесѣ Лизунъ: що вы й теперь кохаєте?...

— А вжежь кохаю — татуся... И я знаю, що й вы закоханѣ...

— Въ кого? въ кого?

— Въ свою службу...

Деньгинъ подививъ ся на траву, а Лизунъ не зрозумѣвъ, до чого вела Лесина рѣчь и мовивъ:

— Я розумѣю коханє инше: любовь до живого чоловѣка. И Лизунъ промовивъ цѣлый ôдчитъ про любовь: яка она є, яка повинна бути, якою ôнъ вважаєе любовь.

— Коли такъ, спытавъ Калантай, дакъ скажѣть першь усего: самѣ вы кохали; чи тôлько по теоріи?

— Вы хочете сповѣдати мене?

Усѣ засмѣяли ся.

— Одначе-жь, одначе!— озвало ся кôлька голосôвъ до Лизуна: вы не дали ôдповѣди, а намъ справдѣ цѣкава она пôсля того, що вы говорили заразъ.

— Я чоловѣкъ... що людске, те може бути и моѣмъ. Сказавъ я и кажу вдруге, що безъ любови не може бути щастя... але треба, щобъ любовь була навзаємъ. Щó зъ того, коли я люблю, а мене не люблять?!... одна мука! Ôнъ зъ легка глянувъ на Лесю. Деньгинъ помѣтивъ той поглядъ — кровь захвилёвала ся у нему.

— Чи не пора назадъ намъ? промовивъ ôнъ: онъ яка хмара суне, треба до дощу до-дому.

— Байдуже! ще погуляймо! говоривъ Лизунъ.

— Нѣ, пора, пора! мовивъ отець Демянъ: Лесечко, дитино моя, будемо рушати. Крый Боже! застигне дощь...

— Я готова...

Деньгинъ сѣвъ на бричку до отця Демяна и сѣвъ проти Лесѣ. Всю дорогу ôнъ не зводивъ зъ неи своихъ очей.

(Дальше буде.)

ПАСТУШКА.

Пôдъ вербою, надъ водою,
Надъ потокомъ коструватый,
Мовь качатко ôдъ болота,
Ставъ хлопчина въ дудку грати:
Чогось въ дудцѣ єго ревно,
Не учено, — але певно.

Довкôль него „чередойка“
По левадѣ походжаєе;

На вербойцѣ птахъ щебече,
Вѣтеръ збѣжомъ колыхає.
А за вѣтромъ безъ принуки
Чути свѣжій пѣснѣ звуки.

Чомъ же звуки ті въ тужливу
Думку серця лишь унятї?
Чи ѣнъ може самъ у свѣтѣ
Вже не знає, що́ се „мати“?
Чи вже горемъ хлѣбъ соливъ ѣнъ,
Чи де тата загубивъ ѣнъ?

Чи крѣзь пѣсню такъ пытає,
Чого птицѣ такъ спѣваютъ?
Чого сонце йде по небѣ —
Чому зорѣ въ нѣчь сіяютъ?
Чомъ до неба такъ высоко...
Чомъ розпялось вно широко?...

Чи ѣнъ може жаль розводитъ
Що не въ дома ѣнъ у рѣдныхъ,
Лишень служитъ богачови,
И не знає хвиль свобѣдныхъ?
Що ѣдъ службы въ день и въ ночи
Червонѣютъ въ него очи?

Чи ѣнъ може знать хотѣвбы,
Чому иншї людскї дѣти
Все въ недѣлю гарно вбранї,
Чисто вмытї и одѣтї:
Ѣнъ зимою у рядниѣ, —
Лѣтомъ въ чорнѣй сорочиѣ?

Чи му може жаль, що въ школѣ
Иншихъ хлопцѣвъ вчатъ читати,
И що иншихъ вчатъ у церквѣ
Бога въ небѣ величати, —
А ѣнъ бѣдный при сопѣвцѣ
Въ буддень, въ свято пасе ѣвцѣ?...

В. И. Масляк.

Згублена Грамота.

Былина, росказана дякомъ *-скои церкви.**

(*Ик. Гоголя. Перекладъ С. Н. Исаєвича.*)

Дакъ вы хочете, щобъ я ще росказавъ вамъ про дѣда?... Чому нѣ? Чому не забавить прислѣвємъ?... Ехъ, старовина, старовина! Що за радѣсть, що за привѣле паде на серце, якъ почуєшь про те, що давно-давно колись дѣялось на свѣтѣ! А якъ ще плутаєть ся якій небудь родичь, дѣдъ то чи прадѣдъ, то хочь просто зъ глузду и зсовуй ся! Щобъ менѣ подавить ся за акафистомъ великомученицѣ Варвары, якъ не привижуесь, що ось-ось самъ все се робишь, немовьбы то залѣзъ въ прадѣдѣвску душу, або прадѣдѣвска душа гуляє по тобѣ!... Нѣ, менѣ гѣршь всёго оттї дѣвчата або молодицѣ: имъ тѣлько выткнись де на очи, заразъ: „Хома Григоровичь! Хома Григоровичь! а нуте яку-небудь страховинну казочку! а нуте, нуте!... тара-та-та, та-та-та...“ и пѣдуть, и пѣдуть... Росказать, чому нѣ, не жаль, да погляньте, що дѣєть ся зъ ними, якъ спати ляжуть. Аджежь я знаю, що кожда дрожить пѣдъ рядномъ, неначе нею трясе пропасниця и радѣсенька-бъ вся пѣдлѣзти пѣдъ кожухъ. Шкрябне горшкомъ щуръ, якъ небудь сама зачепить ногою кочергу, и Боже мѣй! и биля серденька вже похолонуло. А на другій день, немовь нѣчого й не було, зновъ чѣпляєть ся: роскажи ѣй страшну казку, да й тѣлько. Щожь бы таке вамъ росказать? Заразъ такъ и въ голову не прийде... Да, вже роскажу, якъ вѣдьмы грали зъ покѣйнымъ дѣдомъ у дурнѣ. Спершу тѣлько попрохаю васъ, панове, не збивайте зъ пантелику, а то така каша выйде, що соромно буде и у ротъ взяти.

Покѣйный дѣдъ, треба вамъ сказати попереду, бувъ не зъ простыхъ, за своихъ часѣвъ, козакѣвъ. Знавъ и „твердо-онъ-то“ и „слово-титлу“ постановити. У празникъ такъ бувало одмахає апостола, що теперь иншому й поповичу треба було-бъ сховатись. Ну, самї здоровї знаєте, що тогдѣ якбы зѣбрать зо всёго Батурина письменныхъ, то нѣчого пѣдставляти и шапки — въ одну жменю можна всѣхъ покласти. То й не диво було, що кождый стрѣчный здѣймавъ шапку и вклонявъ ся дѣдови трохи не до пояса.

Одного разу заманулось ясневельможному гетьману одѣслати за чимсь до царицѣ грамоту.

Тогдѣшній писарь полковый — отъ, катъ бы єго взявъ, и прозвища не нагадаю!—позвавъ до себе дѣда и сказавъ єму, що отъ наряжає єго самъ панъ гетьманъ гонцемъ зъ грамотою до царицѣ. Збиратись довго дѣдъ не любивъ: зашивъ грамоту въ шапку, вывѣвъ коня, цмокнувъ жѣнку и двохъ своихъ, якъ самъ ѣнъ прозвавъ, поросятъ, изъ котрыхъ одинъ бувъ рѣднѣсенькій батько хочбы нашого брата, и пѣднявъ за собою таку куряву, неначе пятьнадсять хлопцѣвъ грало посередъ улицѣ въ булку.

На другій день ще й пѣвень не кукурѣкнувъ у четвертый разъ, якъ дѣдъ уже бувъ у Конотопѣ. Саме въ ту пору бувъ тамъ ярмарокъ: народу высыпало на улицѣ стѣлько, що ажь въ очахъ мрѣло. А якъ ще було рано, то все куняло, простягшись на земли. Биля коровъ лежавъ гультай-парубокъ зъ червонымъ, якъ снѣгуръ, носомъ; оддалѣ трохи хропѣла перекупка зъ кремѣнємъ, синькою, дробомъ и бубликами; пѣдъ возомъ лежавъ цыганъ; на возѣ зъ рыбою чумакъ; на самѣй дорозѣ розкинувъ ноги бородачь-Москаль зъ поясами и рукавицями... Ну, всякои всячины, якъ то водить ся по ярмаркахъ. Дѣдъ зостановивъ ся, щобъ розгледѣти все гарненько. А тымчасомъ и въ будкахъ денеде починало поворушиватись: жидѣвка почала брязчати фляшками; дымъ починавъ пѣдѣйматись, и въ воздусѣ понадъ становищемъ потягло горячими сластёнами.

Дѣдъ згадавъ, що у него нема при собѣ нѣ кресала, нѣ тютюну, отъ и пѣшовъ волочитись ярмаркомъ. Не зробивъ ще й двадсяти ступнѣвъ — на зустрѣчь Запорожець. Гультай, и по обличю видно! Червонї, якъ жаръ, шаравары, синій жупанъ, ясный квѣтчастый поясъ, при боцѣ шабля и зъ мѣдною по самї пяты цѣпкою*) люлька, — Запорожець, тай тѣлько! Ехъ що то за люде були! Стане, вытягнеть ся, поведе по молодецкимъ усамъ рукою, брязне пѣдкѣвками, вдарить рукою по бандурѣ и заразъ же, пѣдпершись у боки, якъ вихоръ летить навприсядки, заллѣть ся пѣснею — душа гуляє! Нѣ, пройшло времячко: не побачити бѣльшь Запорожця!... Ну, дакъ отъ стрѣлись; слово за словомъ — теревенѣ и пѣшли и забалакались такъ, що дѣдъ забувъ

*) = ланцушокъ.

и про свою дорогу. Напôйка завелась, якъ передъ великимъ постомъ на сватьбѣ. Тôлько вже, мабуть, прискучило бить горшки и шпурляти грôшми, тай ярмарцѣ не вѣкъ же стояти! Отъ и змовились новй товаришѣ, щобъ не розлучать ся и ѣхати разомъ. Вже почало смеркать ся, якъ выѣхали они въ поле. Сонце вже сѣло, тôлько денеде на хмарахъ грало червоне промѣня; на поли рябѣли нивы якъ плахты чорнобривыхъ молодиць. На Запорожця саме напала охота балакати: дѣдъ и ще другій приблудный до нихъ гуляка, думали вже, чи не бѣсъ залѣзъ у него.

Зъ ôдкиль того всего набиралось! Былины и приказки такй диковинний, що дѣдъ не одинъ разъ хапавъ ся за боки и трохи не луснувъ одъ реготу. Чимъ далѣй ѣхали они, тымъ все темнѣйшь и темнѣйшь становилось въ поли и тымъ безхарактернѣйшою становилась молодецка мова.

А отъ Запорожець и зовсѣмъ стихъ.

— Гай, гай земляче! Да ты и справдѣ почавъ ловити гавъ *). Вже мабуть думаєшь, якбы до дому та на печь!

— Передъ вами нема чого таити, — сказавъ ôнъ, якъ стôй обертаючись и вырачивши на нихъ свои очи. Знаєте що? душа моя вже давно запродана нечистому.

— Отъ диковина! Хтожь на своєму вѣку не братавсь зъ нечистымъ? Тутъ и гулять то треба, якъ то кажеть ся, „на прахъ“.

— Ехъ, хлопцѣ! гулявбы, да сю нôчь страхъ менѣ молодцю! Гей, братцѣ! — сказавъ ôнъ ляснувши ихъ по долоняхъ: Ось, не выдайте! Не поспѣть однои тои нôчки! Вѣкъ не забуду васъ братцѣ.

Чому не пособить чоловѣкови у такому горю? Дѣдъ просто сказавъ, що боржѣй дасть обрѣзати оселедець зъ своєи головы, нѣжь дозволить чорту понюхати своєю собачою пикою христіяньскои душѣ.

Козаки нашй ѣхалибъ може и далѣй, якбы не затягло хмарами небо мовь чорнымъ рядномъ, и у поли стало такъ темно, хочь въ око стрѣль. Здалека, видно було, мрѣвъ огоньокъ, и конѣ зачувши оселю насторошили уха и вкопали очи въ млу. Огонь, здавалось, летѣвъ на зустрѣчь и передъ козаками выявись шинокъ, перекривленый на одинъ бôкъ, якъ буває на поворотѣ зъ крестинъ. Тогдѣ шинки були не такй, якъ нынѣ. Доброму чоловѣкови не тôлько розгорнутись, утяти „горлицѣ“ чи „гопака“, — лягти не було де, якъ хмѣль зайде въ голову и ноги почнуть писати „покой-онъ-по“. Двôръ бувъ повенъ чумацкихъ возôвъ; пôдъ повѣтками въ яслахъ, въ сѣняхъ, иншій згорнувшись, другій розкидавшись, мурчали якъ коты. Шинкарь одинъ биля каганця мѣтивъ на карбѣжь, скôлько квартъ и осьмухъ высушили чумацкй головы. Дѣдъ заказавши третину **) на трёхъ, пôшовъ у повѣтку. Всѣ въ трёхъ лягли покотомъ. Тôлько ôнъ ще й не повернувъ ся, ажь бачить: земляки єго сплять якъ мертвй.

Розбудивъ ôнъ приблудного козака и нагадавъ про обѣцянку товаришу. Той перевернувъ ся, протеръ руками очи и зновъ захрôпъ. Нема чого робити, прийшлось самому неспати. Щобъ чимъ небудь розôгнати сонъ, огледѣвъ ôнъ возы, довѣдавсь до коней, запаливъ люльку, прийшовъ назадъ и сѣвъ знову биля своихъ. Було тихо якъ въ усѣ, здавалось и муха не пролетѣла. Отъ и показуєть ся єму, що изъ-за ближнёго воза щось сѣре выставляє роги. Тутечки вже очи почали злѣплятись такъ, що повиненъ ôнъ бувъ разъ-у-разъ протирати ихъ кулаками и промывати послѣдками горѣлки. А якъ тôлько въ очахъ прояснялось, все заразъ зникало. Трохи згодомъ зновъ выявилась зъ пôдъ воза мара... Дѣдъ, яко мога, вырачивъ очи, да тôлько проклята дрѣмота все морочила єго; руки скамянѣли, голова скотилась, и мôцный сонъ огорнувъ єго такъ, що ôнъ упавъ, якъ прибитый. Довго спавъ дѣдъ, и якъ уже добре припекло єго выголене тѣмя, тогдѣ тôлько схопивъ ся ôнъ на ноги. Потягнувшись разъ да другій, запримѣтивъ ôнъ, що возôвъ стало не такъ густо, якъ учора. Чумаки, видно, потягли ще досвѣта. До своихъ: — козакъ спить, а Запорожця нема. Поспытавъ — нѣхто нѣчого не знає; одна тôлько кирея лежить на тому мѣсци. На смерть перелякавъ ся бѣдолашный дѣдъ. Пôшовъ подивитись на коней — нѣ свого, нѣ запороского! Щô-бъ се оно таке?! Ну, нехай Запорожця взяла нечиста сила; хто-жь коней? Помѣрковавши трохи, надумавсь дѣдъ, що мабуть чортъ приходивъ пѣшки, а якъ до пекла свѣтъ не близькій, то й злизнувъ єго коня. Дуже нѣяково єму було, що не здержавъ козацкого слова. „Ну“, думає, „нема чого робити, пôду пѣшки: може трафить ся на дорозѣ табунщикъ, якъ небудь уже куплю коня“. Тôлько кинувъ ся шапки — й шапки нема. Сплеснувъ долонями покôйный дѣдъ, якъ згадавъ, що ще вчора помѣнялись они на годину шапками зъ Запорожцемъ. Кому бôльшь и вкрасти, якъ не нечистому! Ось тобѣ и гетьманскій гостинець! Отъ тобѣ и привѣзъ грамоту до царицѣ! Тутъ дѣдъ почавъ частовати чорта такими прôзвищами, що не разъ мабуть тогдѣ чхалось у пеклѣ.... Да лайкою не пособишь; а потылицю скôлько дѣдъ не чухавъ, не вычухавъ нѣчогôсенько. Що робить? Метнувсь дѣдъ позычати чужого розуму: зôбравъ всѣхъ, якй були тогдѣ въ шинку, добрыхъ людей, чумакôвъ и проѣзжихъ, и росказавъ, що ось такъ и такъ, таке то спôткалось єму горе. Чумаки думали довго, пôдперши пужальнями бороды, крутили головами и сказали, що ще зъ роду не чули такого дива на крещеному свѣтѣ, щобъ чортъ укравъ гетьманску грамоту. Иншй ще приказали, що якъ чортъ да москаль що вкрадуть, то поминай якъ звали. Одинъ тôлько шинкарь сидѣвъ мовчки у кутку. Дѣдъ и пôдступивъ до него. Вже якъ чоловѣкъ мовчить, то мабуть багато набравъ ся розуму. Тôльки шинкарь не дуже слабкій бувъ на языкъ, и якбы дѣдъ не полѣзъ за пятьма золотыми въ кишеню, мусѣвбы простояти передъ нимъ задаремне. „Я навчу тебе, якъ знайти грамоту“, сказавъ ôнъ одводячи єго трохи одсторонь. У дѣда одлягло одъ серця. „Я бачу по очамъ, що ты козакъ — не баба. Дивись же! Близько шинку буде поворотка праворучь у гай. Тôлько якъ стане смеркать ся, щобъ ты вже бувъ на поготовѣ. Въ гаю живуть цыганы и выходятъ зъ своихъ фôръ ковати залѣзо въ таку нôчь, въ яку хиба вѣдьмы ѣздять на кочергахъ. Чимъ они забавляють ся, до того тобѣ дѣла нема. Скрôзь по лѣсѣ буде стукотѣти, тôлько ты не йди въ тй стороны, зъ ôдки чути буде стукотня; а просто навпередъ тебе буде маленька стежка обôдъ опаленого дерева: стежкою отсею иди, иди, иди... Стане тебе теренъ драпати, часта лѣщина заступати дорогу — ты все йди; и якъ прийдешь до невеличкои рѣчки, тогдѣ тôлько застановись. Тамъ и побачишь кого треба. Да не запамятай набрати въ кишенѣ того, для чого й кишенѣ зробленй... Ты й

*) = позѣхати.

**) замовивши третину горѣлки.

самъ здоровъ знаешь, що се добро и люде и чорты люблять". И се промовивши шинкарь пôшовъ у свою хатину и не хотѣвъ казати бôльшь нѣ слова.

(Конець буде)

ДАВНО А НЫНѢ.

Ты земле рôдная моя!
Дивлюсь — не надивлю ся я
На муры замкôвъ вѣковыхъ
У сивôмъ мосѣ... Вже у нихъ
Не сяє, не горить, потухъ
Твоихъ сынôвъ могучій духъ
И славы давнои скрижали
И цвѣлю й порохомъ припали.

Мôй краю рôдный, дорогій!
Де доньки дѣли ся твои?
Чи тожь давно колись они
Мовь кринъ пышали ѣя, росли
И горожанками они
По всѣй Украинѣ були?...
А нынѣ!... Боже мôй!... а нынѣ,
Они не женщины, они рабынѣ!...

Перебендя.

ПРО ШЛЮБЪ НА РУСИ-УКРАИНѢ ВЪ XVI-XVII СТОЛѢТЮ.

Вп. „Товариству рускихъ женщинъ" въ Станиславовѣ

присвячує

Левко Маячанець

(Дальше.)

Знаючи, якъ справлялись шлюбы въ Украинѣ въ XVI—XVII ст., легко теперь судити и про те, якій бувъ тогдѣ станъ замужнои жѣнки и якѣ були єи ôдносины до чоловѣка. Не выхваляючись рôдною минувшостею, а судячи безсторонно, мусимо признати, що тогдѣшный станъ замужнои жѣнки бувъ далеко кращимъ и вôльнѣйшимъ, нѣжь ôнъ теперь єсть не тôльки у насъ самыхъ, але и въ декотрыхъ бôльше культурныхъ народôвъ. Що до власности, право жѣнки нѣ ôдъ кого не залежало, и она почиталась вôльною господынею свого добра. А господарювати ѣй було надъ чимъ: усе що приносила она ôдъ своихъ родичѣвъ, у двое забезпечалось на маєтностяхъ єи чоловѣка, и она самостôйно володѣла своимъ вѣномъ (с. є. третою частиною чоловѣковыхъ маєткôвъ), якъ за живота мужа, такъ и по єго смерти, ажь поки не выходила вдруге замужь; але и тогдѣ наслѣдники єго повинні були сплатити ѣй цѣлу суму, на яку вѣно було записане. Такъ же вôльно розпоряжаласъ она и власными, спадковыми або набутыми маєтками: мала право ихъ дарувати, продавати, на церкву записати и въ заставъ дати. Не знала тежь жѣнка нѣякого ущербу и въ горожаньскихъ правахъ своихъ. Хочь по Статуту мужь почитавъ ся нѣбы опѣкуномъ своєи жѣнки, але на дѣлѣ она тѣшилась такою-жь незалежностею у своихъ вчинкахъ, якъ и ôнъ самъ: жѣнка самостôйно, ôдъ своєи власнои особы, выдавала правнѣ листы, сама позывалась, а коли й зручала чоловѣкови ставати въ судѣ за себе, то по закону повинна була дати єму на те „умоцованый листъ", якбы и чужому. Приймаючи чоловѣкове прôзвище, она не кидала й свого першого, родового имени, и можна знайти богато документôвъ, въ котрыхъ замужнѣ жѣнки пôдписувались однымъ родовымъ своимъ, батькôвскимъ прôзвищемъ. Жѣнка мала навѣть свою осôбну печать, зъ власнымъ именемъ и гербомъ, котру и уживала, коли ѣй була въ тôмъ потреба. Ще меншь залежала жѣнка ôдъ свого мужа яко особа. Про ту неволю, якою часто й густо буває для жѣнки шлюбъ въ нашѣ часы, тогдѣ й не чувано. Коли въ 1495 р. московскѣ послы намагались, щобъ руско-литовскій великій князь Олександръ выславъ на Москву жѣнку князя Бѣльского, що втѣкъ зъ Литвы до князя Московского, то князь Олександръ одказавъ имъ: „намъ ее силою нелзѣ слати, а коли всхощеть къ мужу своему ехати, мы ей не боронимъ. И братъ нашъ (Московскій князь) всказалъ къ намъ: што жъ въ ихъ законѣ хотя бы и не захотѣла жона къ мужу, ино ее по неволи выдать мужу. Ино въ нашемъ законѣ того нѣтъ: силою вольныхъ людей въ неволю давати нелзѣ"*). Про те, якъ мало звязана була воля жѣноча въ шлюбѣ, скажемо ширше, коли поведемо рѣчь про шлюбнѣ „розлуки"; а тутъ додамо, що й чоловѣки тогдѣ въ-загалѣ досыть шанували своихъ жѣнокъ, вважали ихъ за рôвныхъ собѣ и не обмежували ихъ дѣяльности тôльки пекарнею та поранємъ коло дѣтей. Жѣнка — то першь усёго була порадниця для свого мужа. Ще якъ були на Руси-Украинѣ свои удѣльнѣ князѣ, то ихъ жѣнки завсѣгды радили имъ не тôлько въ рѣчахъ домовыхъ, але и въ справахъ державныхъ и политичныхъ. Читаймо стародавнѣ грамоты тыхъ князѣвъ, и побачимо, що ихъ звычайна формула була така: „Мы князь Н. Н. чинимъ знаменито, ижь мы, дорадившися зъ нашою жоною, зъ нашими князи и зъ нашими паны, зъ нашою вѣрною радою, дали есмо..." чи тамъ „учинили есмо" те и те**). Читаймо теперь записи руско-украинскихъ земянъ и бояръ XVI—XVII стол. па усякѣ справы (купнѣ, продажнѣ, заставнѣ и другѣ) и тежь побачимо, що коли хто продававъ чи заставлявъ навѣть свôй власный маєтокъ, то й тогдѣ звычайно згадувавъ, що робить се „порадившися зъ малжонкою своею милою". Такъ водить ся и до сёго часу мѣжь украинскимъ селянствомъ, що добрый господарь не зважить ся и на малу яку рѣчь, не порадившись попереду зъ жѣнкою.

Черезъ те й шлюбнѣ ôдносины въ тогдѣшнôй Украинѣ въ загалѣ ôдзначались тревалостею, щирою прихильностею мѣжь чоловѣкомъ та жѣнкою и добрымъ согласнымъ житємъ мѣжь ними. Не вважаючи на те, що люде того вѣку були въ загалѣ досыть неужиточнѣ и дуже любили позыватись, въ тогдѣшныхъ судовыхъ справахъ вельми рѣдко споминає ся про якѣ-небудь сварки мѣжь подружями, про насильства, душегубства. Поки що, зъ XVI стол. бôльшь вѣдома подôбна справа мѣжь звѣстнымъ московскимъ прихôдькомъ княземъ Андреємъ Курбскимъ и єго жѣнкою, княжною Гольшаньскою, котра жалѣла ся навѣть королеви, що мужь ôднявъ ѣй добра, усяково знущавъ ся надъ нею, бивъ єѣ, сажавъ у лёхъ и чинивъ иншѣ збытки надъ нею; але ся справа свѣдчить хиба

*) Акты Зап. Россіи, т. I. стор. 153.

**) Див. на пр., Арх. Югозап. Р. ч. I. т. 6, N. 1; або „Грамоты Вел. князей Литовскихъ" пôдъ 1452 р. и инше.

*

тôльки про те, що Курбскій не змôгъ призвычаитись до украинскихъ норовôвъ и хотѣвъ завести у своѣй семьѣ московскй звычаѣ. За те, зъ другого боку, въ тыхъ-же актовыхъ книгахъ можна знайти богато показокъ, що свѣдчать про найкрасшй подружнй взаємины. Бôльшь усёго такихъ показокъ треба шукати въ тогдѣшныхъ „духовницяхъ“, записахъ про даровизну и тежь въ такъ званыхъ „доживотнихъ“ записахъ, якй тогдѣ дуже часто подруги давали одно другому. Въ такихъ документахъ чоловѣкъ, записуючи на пр. своѣй жѣнцѣ въ довѣчню власнôсть усѣ набутй зъ нею добра, або обдаровуючи єѣ правомъ „доживотя“, себъ то орудуваня до свого живота его ôтчиною, — бо зовсѣмъ збути єѣ забороняло єму державне право, — ось якъ промовлявъ про те, що єго пôдвело на такій учинокъ: „Познавши доброе а почтивое и вѣрное захованье малжонки до себе и хотячи ей за таковую добротливую милость и зычливость а повольность ей нагородити слушне и во всемъ отъ приятель а кревныхъ и дѣтей нашихъ убезпечити, щобы ей, малжонцѣ моей милой, по животѣ моемъ якои трудности не чинили...“ и т. и. За такій щирый дарунокъ жѣнка звычайно ôддячувала тымъ, що, коли мала свои маєтки, то записувала ихъ мужови, а не-то дарувала єго своимъ вѣномъ, а въ листѣ правнôмъ промовляла: „ижъ я, вирно а правдиво умиловавши малжонка мого милого а дознавши ку собѣ ласку, милость а доброе, почтивое и милое захованье его, ижъ онъ мене, малжонку свою, вѣрно милуючи, въ кождыхъ пригодахъ моихъ не опускалъ, одно во всемъ ласкаво а добротливо, яко на вѣрного а доброго малжонка належитъ, ся показовалъ, и хотячи тежъ я за милость и добродѣйство его свою хуть и милость сердечную противко его показати, а хотячи еще собѣ у его милости склоннѣйшую ласку а приязнь большую позыскати, даю, дарую и симъ листомъ записую...“ и т. д. Часто жѣнка ще заразъ по весѣлю обдаровувала мужа усѣмъ, що тôлько мала, пишучи въ листѣ: „злучившися святымъ малженствомъ, хочу зъедночитися и маетностью“.*) Подôбнй змаганя чимъ мога завдячити любôй дружинѣ за „ласку, милость и доброе захованье“, а ще бôльшь може жаданє на случай своєи смерти забезпечити станъ довѣчнёго товариша, — инколи доводили до того, що навѣть коли имъ стававъ у перешкодѣ законъ (н. пр., коли хто володѣвъ тôлько спадковымъ майномъ), подруги обходили сю перешкоду черезъ такъ званй „мниманые“ (фиктивнй) угоды, удаючи передъ урядомъ, буцѣмъ они позычили одинъ у другого грошей, и такій „мниманый“ довгъ убезпечали спадковыми маєтками.

Певна рѣчь, що такій ладъ въ тогдѣшнôй семьѣ, такй прехорошй взаємины мѣжь чоловѣкомъ та жѣнкою прямо залежали ôдъ того, що шлюбъ въ Украинѣ справлявъ ся тогдѣ на розумныхъ и справедливыхъ основахъ: добрôй, непринужденôй воли осôбъ, беручихъ шлюбъ, и ихъ рôвноправности. Але и при такихъ умовахъ иногдѣ траплялось, що чоловѣкъ та жѣнка, чи то черезъ несхожôсть норовôвъ, чи черезъ иншй якй причины удавались, якъ то кажуть, „не до пары“ и черезъ те не здатнй були спромогтись на сяке-таке згôдне житє мѣжь собою. Въ тыхъ громадахъ, въ котрыхъ жѣнка вважає ся за якусь низку, безправну истоту, що має тôлько довгій волосъ а короткій, дитинячій розумъ, — тамъ такій „не до пары“ шлюбъ доводить тôлько до того, що бôльше сильна особа — мужь, звязаный на вѣкъ зъ нелюбою жѣнкою, незабаромъ бере надъ нею верхъ, повертає єѣ за наймичку, що небдмовно мусить чинити єго волю, а жѣнка-невôльниця хочь-не-хочь корить ся гôркôй своѣй доли, зрѣкає ся зъ свого права людины и покôрливо гне шию пôдъ ярмомъ у свого владыки; и живе собѣ така пара немовбы й справдешне „супружество“, хочь житє таке гôрше каторги. Але се рѣчь майже неможлива въ тôй громадѣ, де зовсѣмъ иншій станъ жѣночій: нерозрывный звязокъ двохъ рôвноправныхъ, але одна другôй не милыхъ осôбъ неминучо разъ-у-разъ доводити'ме до такихъ сумныхъ наслѣдкôвъ, що громада рано-пôзно мусѣти'ме або зовсѣмъ зректись принципу довѣчного тревaня шлюбного звязку, або же бодай вынайти якій-небудь компромисъ мѣжь его велѣнємъ и небдмовнымъ вымаганємъ щоденного житя — себъ то въ такôмъ разѣ полегчити можнôсть шлюбныхъ р о з л у к ъ або розводôвъ. Щось подôбного до сего стало ся и въ исторіи Руси-Украины. Коли оно такъ стало ся — про се не зумѣємо сказати докладно. Кажуть, що либонь єще на флорентскôмъ синодѣ (1438—1439 рр.) Римляне докоряли Русинамъ тымъ, що они необачно розвязували у себе шлюбы и черезъ те легковажили сакраментъ „св. малженьства“. Такій самый докôръ закидавъ имъ въ кôнци тогожь таки XV ст. краковскій каноникъ И. Сакранъ, котрый въ своѣмъ творѣ Elucidarius errorum rithus Ruthenici свѣдчить, що за єго часôвъ Русины розвязували подружя мовбы то „безъ жаднои слушнои причины и думали, що кождый, хто просить розлуки, може розлучитись.“ Докладнѣйше знаємо про сю справу зъ половины XVI ст., ôдколи маємо власнй историчнй жерела. Зъ нихъ мы вбачаємо, що въ той часъ въ Украинѣ були вже досыть выроблены звычаѣ и установы розлучнй, котрй справдѣ дуже мало згожувались зъ церковными законами и навѣть зъ державнымъ правомъ, а одначе признавались тогдѣшными урядами не тôльки свѣтскими, але почасти й духовными. Въ тыхъ установахъ ще яснѣйше вбачаємо той самый г о р о ж а н ь с к і й, а не церковный поглядъ на шлюбъ, про котрый згадувано ранѣйшь. Видно, велику ще силу мавъ тогдѣ сей стародавный народный поглядъ, коли перемагавъ несхожй зъ нимъ навѣть каноны церковнй.

Якъ справлялась въ XVI ст. „розлука“ *) на Украинѣ, передъ якимъ урядомъ, по якôй формѣ и черезъ якй причины — се усе виднѣйше буде зъ живыхъ прикладôвъ, взятыхъ зъ тогдѣшного житя. Найранѣйшій „розлучный“ листъ мы знайшли въ однôй изъ найстародавнѣйшихъ актовыхъ книгъ кіевского архива, въ луцкôй замковôй книзѣ 1564 року. Въ мѣсяци липцю того року до луцкого замкового уряду прийшла земянка Марія Ивановна Борзобогатôвна-Красеньска, дочка звѣстного Ивана (Іоны) Борзобогатого, що бувъ потôмъ Луцкимъ владыкою и наробивъ чимало бешкетôвъ, — и положила для вписаня въ актовй книги такій записъ, котрый ради єго характерности выписуємо тутъ ôдъ слова до слова: „Я Марья Борзобогатовна Красенского ознаймую тымъ моимъ листомъ, кому потреба будетъ вѣдати,

---

*) Кн. гр. Луцка 1571 р., ч. 54.

*) Въ тогочасныхъ документахъ справа розвязаня шлюбу йменовалась рôзно: „р о з в о д ъ“ (дуже рѣдко), „р о з п у с т ъ або р о з п у щ е н є (и в ы з в о л е н е) зъ м а л ж е н ь с т в а“, „р о з с т а н є“ а у мѣщанъ — „розлука“. Намъ бôльшь подобаєть ся останній терминъ, котрый ще й доси уживає ся въ устахъ украинского селянства.

ижъ я была-мь, зъ воли Божои и дару его св. милости, пошла въ малженство за п. Яцка Стецковича Добрыльницкого, съ которымъ, мешкаючи часъ немалый въ станѣ малженскомъ, потомство, отъ Бога Сотворителя намъ даное, межи собою сплодили есмо. Але отъ годовъ мало не двохъ, зъ гнѣву и допущеня Божого, якоесь нетрафное мешканя межи нами ся почало и розницы великие. Бачачи я по мужу своемъ мысль отмѣнную и хуть ку мнѣ, жонѣ своей, не такую, якъ есть обычай малжонку противко малжонцѣ показовати, и розумѣючи то, ижъ я мешканя доброго вже зъ нимъ мѣти не буду могла, не зъ жадного примушеня ани понуженя, одно добровольне, въ умыслѣ а зуполномъ здоровьи будучи, а не хотячи бо̂льшого зайстя и розницъ межи нами множити, — я отъ сего часу и на потомные часы малжонка своего п. Яцка съ того мешканя малженского, которое я зъ нимъ по всѣ часы мѣла, отъ себе отъ малженства вольнымъ чиню: я отъ него вольна, а онъ отъ мене. А ижъ насъ Панъ Богъ за грѣхи наши тымъ навѣдити и малженство розлучити рачилъ, прото я, Пану Богу поручивши, позволяю п. Яцку за себе кого хотя поняти, а мнѣ тежъ вольно замужъ за кого хотя пойти, на што есмо промежку себе и листы роздали. А што се тычетъ дѣтей нашихъ, тые маютъ быти: при мнѣ двѣ дочце — Магдалина и Настася, а при пану Яцку сыны два — Иванъ и Якимъ. Тыми такъ я, яко и онъ ведле повинности хрестьянскои опекати ся и старати о нихъ, яко цнотливымъ родичомъ о дѣтехъ своихъ пристоитъ, маемъ вѣчне. А того ростаня и постановеня нашого въ жадномъ артикулѣ не маемъ взрушати, подъ зарукою его корол. милости пяти сотъ копъ грошей, а сторонѣ такожъ пятн сотъ копъ грошей; а заплативши тые заруки, предся тое постановенье вѣчно держано и въ покою на обедвѣ стороны заховано быти маетъ. А при томъ были и того добре свѣдоми: его милость панъ Андрей Русинъ, подстаростий луцкий, а п. Михайло Корытенский, которые ихъ милость панове печати свои, за прозьбою моею, къ тому моему вызнаному листу приложили; и я тежъ сама печать свою приложила и руку подписала. Писанъ въ Луцку, лѣта Божого нароженя 1564, месеца мая 27 дня".*) — Такій же самый листъ давъ своѣй жѣнцѣ и п. Яцко Добрылницкій, про котрого мы уже не вѣдаємо, чи о̂нъ оженивсь у-друге, чи нѣ; а що до Марусѣ Борзобогато̂вны, то она таки незабаромъ по̂йшла замужь за п. Олександра Жоравницкого, що потомъ бувъ луцкимъ старостою.

Зъ приведеного запису, котрый може вважатись за найповнѣйшій и найкращій взорець „розлучныхъ" листо̂въ, можна вывести такі добутки: а) при розвязаню шлюбу, якъ и при єго звязаню, воля и обопо̂льна згода подруго̂въ почиталась першою и найголовнѣйшою засадою справы; б) коли мѣжь чоловѣкомъ та жѣнкою не було звычайнои згоды та любови, то се одно уже вважалось за слушну причину до „розлуки", хочь по церковнымъ законамъ ся причина не почитає ся такою; завважмо й на те, що въ листѣ Борзобогато̂вны, якъ и въ иншихъ такихъ листахъ, нѣхто зъ подруго̂въ не складає на другого вины до незгоды и не удає зъ себе жертвы чужои кривды, а черезъ те не можна гадати, буцѣмъ хто зъ нихъ зле обходивъ ся або зобижавъ другого; в) въ противно̂сть приказанямъ церковного и навѣть статутового права, розлуку можна було справити безъ усякои участи дрховеньства: досыть було, щобъ чоловѣкъ та жѣнка при свѣдкахъ подали одно другому „розлучнѝ" листы и потомъ облично, або й черезъ возного, ознаймили ихъ передъ урядомъ; г) розходячись, обидвѣ особы давали одна друго̂й право за̀ново побратись зъ иншими особами — а се зовсѣмъ уже не згожувалось зъ церковными законами; и д) коли у розлучаючихъ ся мались дѣти, то, розходячись, они дѣлились ними, якъ самѝ змовлялись мѣжь собою.

(Дальше буде.)

*) Книга Н. 2038, л. 94.

ЗЪ ПОДОРОЖЕЙ ПО ИТАЛІИ.

(*Написавъ Мих. Подолиньскій.*)

7. Зъ Пармы до Фльоренціи.

Послѣдуючи засадѣ, о̂дбувати всю нашу подорожь по можности то̂лько за дня, щобъ бачити яко мога найбо̂льше околицѣ, всѣли мы въ Пармѣ дня 15. жовтня 1872 р. дуже раннымъ ранкомъ до желѣзничного поѣзду, щобъ ѣхати о̂дси до Фльоренціи. Дорога до сего мѣста веде на Мо́дену, Ре́джіо ді Емілія*), Больонію и Пістою. Зъ наведеныхъ городо́въ мавъ я замѣръ бачити доконечне бодай хочь Больонію, але що на разѣ нашою метою бувъ Египетъ, де мы задумали провести зиму, а ся пора року вже наближалась, тому̀ оставили мы собѣ отсе мѣсто, ро̂вножь якъ и Римъ, на опо̂сля, на часъ нашого повороту зъ краю Фараоно̂въ, и порѣшили оглянути поки-що добре то̂лько Фльоренцію и Неаполь. Отъ и причина, задля котрои зъ Пармы ѣхали мы прямо до Фльоренціи, не зупиняючись нѣгде по дорозѣ.

Зъ Пармы до Ре́джіо веде дорога ро̂вниною, гладкою якъ сто̂лъ. Зъ правого боку дороги виднѣютъ въ дали горы, зъ лѣвого же стелитъ ся непроглядна площа, якъ далеко око засягне. Земля тутъ всюды добре справлена; кро̂зь густѝ ряды овочевыхъ деревъ, садженыхъ повздовжь межь, выглядаютъ села, похожѝ на мѣстечка. Хаты крытѝ якъ у Пармѣ жолобковатою цоглою.

Р е д ж і о числитъ якъ Парма, Піза, Падуа, Равенна, и богато иншихъ италіяньскихъ мѣстъ около 50.000 жителѣвъ, лежитъ зъ правого боку дороги, обведене валами и славитъ ся родиннымъ мѣстомъ Людвика Аріоста (родж. 1474 р.), богатого въ фантазію автора романтичнои епопеѣ Orlando furioso. Зъ Реджіомъ сусѣдує Корреджіо, знакоме намъ родинне мѣстечко Антона Аллегрія, а такожь еще и славне зъ исторіи село Каносса зъ руинами замку Матильды Тускійскои, въ котро̂мъ то замку 1077 року римско-нѣмецкій цѣсарь Генрихъ IV. покоривъ ся такъ тяжко передъ папою Григоріемъ VII.

За Реджіомъ переѣзджає поѣздъ давну границю межи Пармскимъ а Моденьскимъ княжествомъ и добѣгає заразъ за першою стаціею до Мо́дены.

М о́ д е н а, столиця колишнёго княжества тогожь имени, єсть мѣсто крыхо̂тку бо̂льше о̂дъ Пармы,—бо числитъ 55.000 душь,—творитъ правильный пятикутникъ, и обведене валами якъ кожда твердыня. За римскихъ часо̂въ звало ся се мѣсто Mutina и памятне въ римско̂й исторіи черезъ во̂йну межи Деціемъ Брутомъ и Антоніемъ (bellum Mutinense).

Чимъ близше до Больоніи, тымъ бо̂льше наближаютъ ся зъ правого боку до желѣзнои дороги горы. Земля о̂дъ Реджія ажь по Больонію чорна и добре справлена, хочь не видко тутъ сто̂лько винниць, що въ по̂вно̂чно̂й Италіи. Зва-

*) Въ Калябріи е ще друге Реджіо — Реджіо ді Калябрія.

живши, що причиною сего не може бути анѣ неурожайнôсть землѣ, а єще менше недбалôсть поселянъ, треба догадуватись, що вино зъ якихсь иншихъ причинъ — може вохкости землѣ або чого другого — не конче тутъ удає ся и що для того єго тутъ менше продукуютъ якъ де инде въ Италіи. — Переѣхавши ôдтакъ черезъ богату, численными церквами, дворищами и хорошими домами украшену околицю, бачимо гору дивно-живописного виду, завершену пышною церквою. Гора ся, чи радше спорый горбокъ, выглядає зовсѣмъ якъ найправильнѣйша печатна клямра, положена горизонтально ——~——. Єсть се голосный на всю Италію горбокъ Monte Guardia зъ церквою Madonna di San Luca, до котрои-то церкви ведутъ зъ низу великаньскй крытй аркады, надаючй горѣ зъ одного боку повысше описаный правильный видъ. Наблизивши ся ôдтакъ знову за яке дальше чверть годины єще бôльше до сеи горы и до гôръ загаломъ, котрй тутъ вже зовсѣмъ зъ близька споглядаютъ на насъ, бачимо наконець велике мѣсто розложене на рôвнинѣ стелячôй ся пôдъ хорошимъ Monte Guardia — мѣсто вызначаюче ся двома кривыми вежами. Єсть се старинна столиця Емиліи Больонія „la Grassa“ *), про котру, коли стане мѣсця въ сегорôчнôй „Зори“, писати'му опôсля.

Товаришами подорожи зъ Пармы до Больоніи мали мы молоду пару Англійцѣвъ, чоловѣка зъ жѣнкою. Чудный то собѣ народъ! Цѣлу дорогу молодй новоженцѣ не сказали до себе нѣ слова, не для того, щобъ гнѣвали ся, або щобъ ихъ не кортѣло говорити, але для того, що се, бачь, при людяхъ неприлично, „shocking“! — Подôбне поведенє англійскихъ новоженцѣвъ бачивъ я опôсля єще разъ на дорозѣ зъ Риму до Неаполя. И тамъ ѣхали зъ нами: якійсь молоденькій — судячи по численнôй прислузѣ и всѣмъ иншимъ обставинамъ — вельможа, або на кождый случай великій богачь, маючій що найбôльше 22 або 24 рокôвъ, и єго молоденька, не бôльшь якъ 16-лѣтна жѣнка. Товаришѣ зъ Пармы до Больоніи не говорили зъ собою всего тôлько якихъ 4 або $4^1/_2$ годинъ, бо такъ довго треває ся ѣзда, але зъ Риму до Неаполя ѣде ся близь 9 годинъ и за цѣлый той часъ межи англійскими молодятами всеи розмовы було дословно ось скôлько: Коли на трохи довшôй стаціи я выбѣгъ зъ вагону и принѣсъ собѣ и товаришеви смачного студеного мяса на нарочно до того приготовленыхъ дешевыхъ деревяныхъ тарѣлкахъ и фляшку червоного вина, и коли мы почали ѣсти а поѣздъ рушавъ вже зъ мѣсця, пôдняла моя хороша британьска сусѣдка свои чудовй, блыскучй чорнй очи зъ книжки, котру читала доси безнастанно, розтинаючи єѣ зáєдно чудово рѣзбленымъ ножемъ зъ слоновои кости, и споглянула першій и послѣдный разъ за цѣлу дорогу на мене, а ôдтакъ на свого чоловѣка, що сидѣвъ напротивъ неи. Мабуть и єму ôдъ нашого апетиту набѣгла такожь слинка до рота, бо осмѣленый поглядомъ своєи молодои „lady“ спытавъ єѣ зъ тихонька: Will you eat (чи будете ѣсти)? Почувши ôдъ неи дожидане yes! сягнувъ ôнъ за гарною шкôряною вализкою и выймивъ зъ неи двѣ срѣбнй тарѣлки, два такйжь ножѣ и двоє вилокъ. Коли потиснувъ ôдтакъ за якусь пружину, выскочила зъ вализки мисочка зъ студенымъ мясомъ и краяною мясною паштетою. Нове потисненє чародѣйнои пружины достарчило єму хлѣба и булки. Роздѣливши смачный даръ Божій межи себе и свою красшу половину (лишь не по половинѣ, бо єго „половинѣ“ дôстала ся заледви третина того, що наклавъ для себе), положивъ ôнъ мовчки жѣнчину тарѣлку ѣй на колѣна, накрытй дорогоцѣннымъ кашмирскимъ шалемъ. Доперва теперь ôдложила „очень приличная“, якъ каже Гоголь, дама свою книжку на бôкъ и почала ѣсти. Зъѣвши скоренько подану собѣ страву, ôддала она мужеви порожну тарѣлку и благоволила сказати єму милозвучне, тихеньке: thank you (спасибô)! Симъ мабуть бувбы и кôнчивъ ся весь ихъ розговоръ, наколибъ костистому, ясноволосому сынови Альбіона не прийшла охота запытати єще разъ своєи „лєді“: Will you drink (чи будете пити)? „Лєді“ знова заледви чутно прошевелѣла своє коротке: yes!, взяла зъ рукъ мужа пышный срѣбный, цизельованый и въ серединѣ вызолоченый кубокъ, наповненый виномъ, надпила єго до половины и ôддаючи останокъ своєму „husband“-ови (чоловѣкови), сказала у послѣдне: thank you! Англієць допивъ чарку, наливъ собѣ другу, а ôдтакъ, усмѣхаючись зъ-легонька, заразъ и трету, выкинувъ остальне вино зъ фляшкою черезъ ôкно, запакувавъ посуду до вализки, сѣвъ и — мовчавъ ажь до самого Неаполя, а єго жѣнка читала дальше свою цѣкаву книжку. Бôльше не чули мы зъ ихъ устъ нѣ одного словечка, якъ не чули єго ѣдучй другою клясою и що стаціи навѣдуючй ся до нихъ зъ запытанємъ, чи не прикажутъ чого, ихъ куріеръ, камердинеръ и панна покоєва. Доперва высѣдаючи въ Неаполю зъ вагону, зловивъ я нашу товаришку на тôмъ, що зволила єще разъ споглянути на мене! Все що росказую є найсвятѣйшою правдою. Чи не забавный собѣ народъ сй Англійцѣ зъ своєю флегмою и своими звычаями!

На двôрци въ Больоніи прийшло ся намъ перестояти бôльше годины, бо поѣздъ опôзнивъ ся. Дворець сей остане менѣ на завсѣгды памятнымъ, а то бôльше якъ зъ одноі причины. По перше бачивъ я тутъ за три чверти року опôсля, коли повертавъ зъ Неаполя, переѣзджаючу домовину и похоронный кондуктъ Ратаццiя, патріота, министра и особистого друга Виктора Емануила. Въ Римѣ справлено єму величавый похоронъ. Самъ король ишовъ, якъ писали опôсля газеты, пѣшки за домовиною и выпровадивъ єѣ ажь на желѣзницю. Коли я найшовъ ся въ Больоніи на двôрци, якъ разъ тогдѣ везено мощѣ до Алессандріи, родинного мѣста покôйника, на вѣчный спочинокъ. Отся сцена зробила на мене глубоке враженє. Стоимо и дожидаємо, ажь тутъ даютъ ся чути телеграфичнй сигналы. Зôбрана безчисленна товпа наролу занѣмѣла, немовбы якимъ чаромъ наливъ ѣй хто воды въ губы; ôдтакъ озвались приглушенй звуки жалôбного маршу, весь народъ ставъ мовчки знимати шапки—и на перронъ вкотивъ ся звôльненька жалôбный поѣздъ, зложеный зъ кôлькохъ вагонôвъ. Мѣжь вагонами побачили мы одинъ цѣлкомъ отвертый, а на нѣмъ катафалкъ, де посередъ безлѣчи вѣнцѣвъ спочивала домовина, окружена шѣстьма мужчинами во фракахъ зъ жалôбными киреями черезъ плечѣ и на капелюхахъ. Була се почесна сторожа тѣла, зложена зъ депутацій Риму, Алессандріи, парляменту и иншихъ знатныхъ тѣлъ, до котрыхъ покôйникъ належавъ. Ся сторожа числила кôлькадесять осôбъ и тй мѣняли ся въ стояню коло домовины що стація. Деякй депутаты зôйшли зъ поѣзду, щобъ покрѣпити ся въ гостинници двôрца. За той часъ заспѣвали зôбранй больоньскй спѣвацкй товариства якусь сумну пѣсню. Депутаты вернули назадъ до поѣзду. Зновъ озвались звуки жалôбного маршу, машина свиснула и пôдчасъ коли многй отирали слезы, мужчины махали капелюхами а женщины хустками и зъ многихъ устъ озвалось тихе: addio carissimo! — выѣхавъ поѣздъ зъ двôрца, увозячи зъ собою тѣло одного зъ головныхъ засновательвъ италіяньскои єдности. Ся майже зовсѣмъ нѣма сцена мала въ собѣ справдѣ щось величавого и трогаючого. Въ устроюваню всякого рода публичныхъ манифестацій ледви чи котрый народъ дорôвняє Италіянцямъ. Все таке ôдбуває ся у нихъ статочно, величаво и зъ грацією.

*) жирна, масна. Италіянцѣ твердятъ, що всѣ стравы въ Больоніи приряджуютъ надто жирно.

Дворець желѣзницѣ въ Больоніи памятный менѣ ôдтакъ такожь еще яко сполученый зъ цѣкавыми, хочь далеко не конче приємными пригодами, якѝ я мавъ на дорозѣ зъ Больоніи до Фльоренціи и безпосередно по першôмъ моѣмъ приѣздѣ до славнои столицѣ Тосканы. Перше всего, якъ було вже сказане, нашь ôдъѣздъ зъ Больоніи спôзнивъ ся по якôйсь тамъ причинѣ надмѣрно и я такъ якось дивно на двôрци заскучавъ, що для забитя часу взявъ ся ажь до читаня довгого спису сигналôвъ, уживаныхъ на италіяньскихъ желѣзницяхъ, списку, прибитого на однôй изъ стѣнъ дожидальнѣ. Коли наконець по довгôй годинѣ почули мы горячо дожидане: Partenza, signori, per Firenze (ôдъѣздъ до Фльоренціи)! выбѣгли мы всѣ немовь гонены бурею на перронъ. Дивимо ся, ажь ось тутъ стоятъ два поѣзды готовѝ до ôдходу. До котрого зъ нихъ всѣдати?— сего важного пытаня нѣхто не знаѥ, бо зъ желѣзничнои прислуги не видко нѣ живого духа. Кождый сѣдаѥ отже або на-вздогадъ, або якъ ѥму хто-тамъ пораитъ. Такъ робимо и мы, я зъ товаришемъ, и сѣдаѥмо на ослѣпъ до вагону одного зъ двохъ поѣздôвъ, бо одинъ зъ подорожныхъ запевнивъ насъ, що „оно мабуть“ отсей поѣздъ иде до Фльоренціи. Вже пересидѣли мы добру хвилю въ вагонѣ, вже минуло давно друге дзвонене, коли мовбы зъ неба являє ся кондукторъ и гонитъ насъ до другого поѣзду, впевняючи насъ якъ найчемнѣйше, що signori si sono sbagliati — помылили ся, бо сей поѣздъ иде до Равенны. Заледви встигли мы пересѣсти ся до якогось купе вказаного намъ поѣзду, де вже була цѣла купа народу, кондукторъ затрѣснувъ за нами дверѣ, крикнувъ: partenza!, дзвôнокъ задзвонивъ три разы и мы — стоимо на мѣстци якъ передже, поѣздъ не рушаѥ ся. Выглядаѥмо черезъ ôкно, бачимо, що нашь кондукторъ щезаѥ якъ-разъ за дверми реставраціи, куды схоронились мабуть и другѝ ѥго товаришѣ, бо зновъ не видко коло поѣзду нѣ живои душѣ. Подорожнѝ починаютъ нетерпеливитись: ôдчиняютъ ôкна, кричатъ и кленутъ. Ôдтакъ замовкли и дожидаютъ, ачей панове кондукторы наумѣютъ ся и не дадутъ намъ довше ждати. Але надаремне, —все ще не видко нѣкого зъ прислуги, поѣздъ не двигаѥ ся зъ мѣсця. Якъ разъ пôднимаютъ подорожнѝ адскій крикъ, отвираютъ на силу свои купе, вылазятъ зъ вагонôвъ и зъ затиснеными кулаками починаютъ змѣряти до реставраціи. Теперь ажь являєсь начальникъ стаціи и стаѥ успокоювати публику, обѣцюючи, що ôнъ „заразъ зробитъ ладъ и прожене кондукторôвъ зъ реставраціи“. На таке комичне заявленѥ начальника стаціи,—половины публики чепивъ ся пустый смѣхъ. Всѣ вертаютъ до вагонôвъ и справдѣ по якихъ двохъ-трехъ хвилинахъ являютъ ся кондукторы зъ машинистомъ на чолѣ и за дальшихъ двѣ-три хвилинъ пускаємось вже щасливо въ дорогу.

Желѣзна дорога зъ Больоніи до Фльоренціи побудована въ найкоротшôмъ напрямѣ черезъ тосканьскѝ Апеніны, и належитъ до найзнаменитшихъ творôвъ сего рода, хочь якъразъ задля своѥи штучности пôдпала она по выкôнченю дуже строгôй критицѣ. Вже саме число тунелѣвъ (45), межи котрыми кôлька маѥ по 1 и 2 кильометрôвъ довготы а одинъ доходитъ навѣть до $2^2/_3$ кильометрôвъ, даѥ намъ понятѥ о ѥи штучности. Кромѣ того маѥ отся дорога еще множество мостôвъ, галерій и віядуктôвъ. Віядуктъ коло стаціи Пістеччіо маѥ ажь три поверхи и не менше якъ 18 лукôвъ!

Заразъ въ Больоніи засвѣчено у всѣхъ вагонахъ лямпы на доказъ, що треба буде перебиратись черезъ тунелѣ. И справдѣ вже по пôвгодиннôй ѣздѣ попались мы въ горы. Тіи зовсѣмъ похожѝ на нашѝ, по крайнôй мѣрѣ хочь що до величины, але за те значно бôльше порѣзанѝ долинами и закидуютъ денеде на живописнѝ формы Альпъ. Обрывôвъ, провалôвъ, кручь ярôвъ и голыхъ скалъ тутъ значно бôльше, нѣжь у нашихъ Карпатахъ. — Скоро тôлько дôбрались мы до гôръ, почавъ лити густый дощь и мы въѣхали у першій тунель, а за нимъ заразъ у другій, третый, четвертый и т. д. Що выѣде ся на хвилинку зъ тунелю, заразъ попадаѥ ся въ другій; що тôлько побачитъ ся на минуту свѣтъ божій, яку хорошу панораму, яке мѣстечко або село у дали, такъ заразъ темнѝ ворота новожитныхъ пôдземныхъ ходникôвъ поглощаютъ насъ въ свою ôдхлань и закрываютъ передъ нашими очима красу гôрскои околицѣ, покрытои пиніями, дубами и оливнымп гаями.

Вже переѣхали мы мѣстечко Порретту, славне купелеве мѣсце зъ горячими на 36° Ц. сѣрчаными и мôцно кухонною сôлью заправлеными жерелами, а ôдтакъ черезъ горѣшну долину рѣки Рено, повздовжь котрои по сѣмъ боцѣ Апенінôвъ веде дорога. Вже перебрались мы ôдтакъ черезъ стацію Праккію и въѣхали въ найдовшій тунель цѣлои сеи линіи, на 2690 метрôвъ довгій и положеный на самôмъ щитѣ Апенінôвъ,—коли наразъ давъ ся чути голосный, дивный гукъ немовбы ôдъ выстрѣлу моздѣря або петарды. Безпосередно за тымъ озвавъ ся урываный свистъ пищалки кондуктора и наступило напрасно загальмованѥ всѣхъ вагонôвъ поѣзду. Менѣ кровь у жилахъ застыла, бо—якъ вже було сказане,—читавъ я зъ нудьги въ Больоніи списъ сигналôвъ уживаныхъ на италіяньскихъ желѣзницяхъ, а тамъ говорилось, що въ разѣ небезпеченьства зôткненя двохъ поѣздôвъ, будкарь маѥ урываным свистомъ своѥи пищалки а такожь и пôдложенѥмъ петарды на шины застановити наближаючій ся поѣздъ и зазвати ѥго до ôдвороту. Почутый нами выстрѣлъ, свистъ а такожь и нагальне задержанѥ поѣзду свѣдчили ажь надто, що я не помылявъ ся и що намъ грозило небезпеченьство зôткненя. Що таке нещастѐ було легко можливе, посвѣдчувало менѣ недбальство желѣзничнои прислуги, якого доказъ мали мы при ôдъѣздѣ зъ Больоніи, а такожь и ся обставина, що до нашого вагону (першои клясы!) затѣкавъ дощь, и мы зъ тунелѣвъ були навѣть радѝ, бо хочь въ нихъ мали мы спокôй ôдъ дощу. Рôвножь и мои товаришѣ затрѣвожились немало описаною сценою, хочь зъ ихъ бесѣдъ замѣтивъ я, що о родѣ грозячого намъ небезпеченьства не мали они такои певности якъ я. Они безнастанно пытали одинъ другого, щó се такого. Одинъ мужчина и одна дама хотѣли однакъ доконче выскакувати зъ вагону, а те видѣло ся имъ тымъ лекшимъ, що поѣздъ мало-по-малу уже майже зовсѣмъ затримавъ ся. Менѣ однакожь показавъ ся ихъ замѣръ безхосеннымъ а навѣть ще небезпечнѣйшимъ для нихъ, якъ оставанѥ въ вагонѣ, тому-то пôйшовъ я за порадою кондукторôвъ, бѣгаючихъ вздовжь поѣзду и накликуючихъ: pazienza signori, non c'è pericolo! chiuder le porte e le finestre!*) и станувши при однôмъ ôкнѣ ôдопхнувъ я ôдъ него на силу даму, що хотѣла доконче высѣдати. За моимъ прикладомъ зробивъ те саме и якійсь Італіянець и ôдорвавъ ôдъ другого ôкна наляканого мужчину, котрый встигъ вже бувъ ôдчинити собѣ ôкно и намагавъ ся власне отворити дверѣ, черезъ що напустивъ намъ до вагону цѣлу хмару дыму, котрымъ тунель бувъ наповненый. Заледви отсе стало ся, — а цѣла описана сцена тревала що найбôльше одну минуту — почавъ нашь поѣздъ зразу звôльна а ôдтакъ чимъ разъ жвавѣйше вертати ся взадъ. Намъ всѣмъ полекшало на серци. Минула ще хвиля и необавки выѣхали мы зъ тунелю та зъ подвоѥною скоростею наспѣли назадъ до стаціи Праккія. Тôлько що поѣздъ задержавъ ся и мы отямились зъ пережитого страху, якъ безпосередно за нами — але вже на побôчнѝ шины въѣхавъ ôдъ

*) „Нема небезпеченьства! замыкати дверѣ и ôкна!“

стороны тунелю тяжаровый поѣздъ, зъ котрымъ мы мали зôткнути ся. — Слѣдуючого дня читавъ я въ фльорентійскихъ газетахъ коротку згадку про „accidente“, якій мавъ вчерашній больоньскій особовый поѣздъ на дорозѣ до Фльоренціи. Признаю ся, що хроникарска короткôсть и епичный холодъ сеи дневникарскои замѣтки мене таки немало обрушили. Для себе же вынѣсъ я зъ сеи пригоды тую науку, що навѣть зô скуки не треба нѣколи читати списку сигналôвъ уживаныхъ на желѣзници, котрою збираємось ѣхати. Крôмъ того ще снилась менѣ неразъ опôсля отся славна ѣзда зъ Больоніи до Фльоренціи.

Вернувши ся назадъ до тунелю, зъ котрого втекли мы зъ ледвою бѣдою, переѣхали мы єго симъ разомъ щасливо. Якъ дôзнавъ ся я опôсля, лучали ся въ сѣмъ тунелю, особливо безпосередно по выбудованю желѣзницѣ, частѝ выколѣня поѣздôвъ, а то зъ слѣдуючои причины. Тунель сей має для вентиляціи отвôръ, выходячій на верхъ горы. На горѣ пасутъ пастухи козы и ôвцѣ и, немаючи лучшои забавки, кидаютъ камѣня до сего отвору, що и було причиною згаданыхъ выколѣнь. Сѝ выколѣня трѣвали такъ довго, ажь доки не закрыто сей отвôръ наверха высокимъ коминомъ и не замкнено єго надто густыми желѣзными решѣтками и сѣтками для задержаня спадаючого камѣня.

Заразъ за тунелёмъ спускає ся желѣзна дорога по пышнôмъ великаньскôмъ віядуктѣ коло Пістеччіо, про котрый вже була мова, до водного дѣлу рѣки Омброне а ôдтакъ до долины рѣки Арно. Чудова ся долина покрыта цѣлымъ лѣсомъ вежь, куполъ, дачь, домôвъ и садôвъ и обмежена верхами та горбками, заквѣтчаными гаями пиній та оливныхъ и иншихъ полудневыхъ деревъ. Скоренько доѣзджаємо до П і с т о ѣ, першого мѣста щасливои Тосканы. Пістоя богата въ памятники штуки. — Дощь лле безнастанно. До нашого купе всѣдає якась француска пара, мабуть акторы. Дама говоритъ такъ голосно и такъ двозначно, що о єи еманципаціи ôдъ всякихъ правилъ, коли вже не морали, то бодай хочь приличности, найменшого сумнѣву бути не може. Ѣдемо дальше: дощь єще взмагає ся и засланяє намъ околицю. Разъ у разъ блыскає. Бачимо пѣнячу ся рѣчку, котрои береги выложенѝ высокими камѣнными валами. Околиця дуже горява; ôдъ П р а т о долина розширяєсь значно. Винна лоза саджена тутъ на якійсь осôбный ладъ, бо тôлько повздовжь межь. Рôвножь и въ неаполитаньскôй Кампаніи бачивъ я винницѣ посередъ оливныхъ рѣдонькихъ гаѣвъ, чи докладнѣйше, бачивъ я поля засадженѝ оливными деревами, горѣ котрыми спиналась винна лоза, обвѣшана густыми и довгими грознами.—На самѝ сумерки наспѣли мы до Фльоренціи и объѣхавши добрый кусень мѣста опинились на головнôй єго стаціи Stazione Centrale.

Симъ мôгбы я и кôнчити описъ моєи дороги зъ Пармы до Фльоренціи, колибъ не одна нова пригода, котру принѣсъ менѣ сей въ цѣлости досыть памятный день мого житя, а въ котрôй мѣститъ ся дуже важна наука для кождого, хто пускає ся въ дорогу въ далекій краѣ.

(Дальше буде).

„ПОСЛАНІЄ“ ШЕВЧЕНКА.

Естетично-критична студія

Иліи Кокорудза.

Вѣдомо, якѝ трудности муситъ поборювати, хто хоче въ нынѣшныхъ часахъ зъ якои-небудь точки выходу працювати надъ творами Шевченка. Бо хоть лише 24 лѣтъ минуло ôдъ смерти єго, то мимо того стає ся Шевченко, щобъ такъ казати, темнымъ що до идей, якѝ высказавъ въ своихъ творахъ и неяснымъ що до поглядôвъ на соціяльнѝ, економичнѝ и историчнѝ ôдносины Украины. Не диво томý, що до сего часу кождый критикъ Шевченка бачивъ въ творахъ єго то, що самъ хотѣвъ, накручовавъ и объяснявъ поодинокѝ мѣсця творôвъ такъ, якъ се лицёвало зъ єго власными поглядами.

Причина сего, думаю, лежитъ насамперед въ недостатку обширнои всестороннои студіи надъ творами Шевченка, въ поверховнôмъ, часто некритичнôмъ объясненю поодинокихъ пєсъ безъ освѣченя фактами, а ôдтакъ въ неусталенôмъ текстѣ, котрый кождый выдавець змѣнявъ въ словахъ и цѣлыхъ реченяхъ такъ, якъ єму подобало ся. Ба, навѣть въ выданю праскôмъ суть подекуды варіянты, котрѝ незнати зъ ôдки взяли ся.

Попри се спиняютъ добре объяснене творôвъ Шевченка ще многѝ иншѝ обставины. Передовсѣмъ се, що мы не знаємо добре ôдносинъ, въ якихъ Шевченко живъ, — кружкôвъ, въ якихъ Шевченко обертавъ ся, — людей, котрѝ на него вліяли, — гадокъ и мыслей суспôльности, якими Шевченко перенимавъ ся.

Єсли ото ученѝ люде звернутъ увагу на тѝ три чинники и по можности розяснятъ фактами и добутками исторіи цивилизаціи тогдѣшнои Россіи (въ Петербурзѣ и Кіевѣ), дальше листами Шевченка єго задушевнѝ гадки, то чейже дôстанемо одноцѣльный поглядъ на творы Шевченка, на єго дѣяльнôсть и змаганя. Але заразомъ мушу тутъ заявити, що у такого поета, котрый мавъ такъ розмаиту долю, не належитъ шукати въ политичнôмъ, соціяльнôмъ, економичнôмъ и религійнôмъ взглядѣ точного и консеквентного переведеня всюды однои и тои самои идеѣ, але такожь противно не годитъ ся приписовати Шевченкови того, о чѣмъ анѣ єму анѣ громадѣ, въ котрôй ôнъ живъ, навѣть не снило ся.

Якъ отже дѣє ся зô всѣми творами Шевченка, такъ передовсѣмъ „Посланіє“ Шевченка дôзнало розличныхъ и суперечныхъ выяснень. Бо наколи однѝ видѣли въ „Посланію“ Шевченка неукомъ, другѝ соціялистомъ, то иншій знову бачитъ въ словахъ „въ своѣй хатѣ своя правда и сила и воля“ слѣпый и узкій національнизмъ. Очевидно всѣ тѝ критики опирались на одно або два мѣсця въ утворѣ, не зважаючи на внутрѣшню звязь цѣлого утвору и не увзглядняючи внѣшныхъ рôжныхъ обставинъ, на котрѝ при объясненю „Посланія“ конечно памятати належитъ.

Щобъ вѣрно и непохибно понятиˊ „Посланіє“ Шевченка, треба передовсѣмъ застановитись надъ внутрѣшнымъ розвоємъ душѣ поета до часу написаня „Посланія“ и надъ, такъ сказати-бъ, — органичнымъ вытворюванємъ поглядôвъ Шевченка на долю своєи ôтчины подрôбно, и на квестію суспôльну въ загалѣ, — дальше надъ товариствомъ, въ котрôмъ поетъ обертавъ ся и зъ котрого предметъ бравъ для своєи поезіи, — въ кôнци надъ загальнымъ ходомъ думокъ про справы цивилизаційнѝ въ Россіи въ єго часахъ.

Якъ вѣдомо, выступає Шевченко въ своихъ першихъ поемахъ романтикомъ, позаякъ тутъ стоявъ ôнъ выразно пôдъ вплывомъ великорускихъ поетôвъ Жуковского и Козлова. До сего періода ôдносятъ ся баляды: Причинна, Тополя и Утоплена. Въ дальшôмъ розвою свого поетичного таланту стає ся ôнъ бôльше реальнымъ, однакъ завсѣгды збиваєсь на мельдраму, якъ то видимо на єго, житє-бутє описуючихъ, поемахъ: Катеринѣ, Наймичцѣ и Вѣдьмѣ. Дальше природнымъ ходомъ звернувъ поетъ свою увагу на историчну долю свого народа и ôтчины. Тутъ на першій заразъ поглядъ впавъ єму въ око контрастъ мѣжь теперѣшностею а минувшостею, въ котрôй початково ôнъ бачивъ славу Украины. Ту минувшôсть

звеличивъ ôнъ въ историчныхъ поемахъ: Иванъ Пôдкова, Тарасова нôчь, Гамалѣя, Гайдамаки. Середъ сихъ историчныхъ споминкôвъ являє ся у него думка, хто взявъ волю Украинѣ, — чи она на вѣки заспала? Зъ тою природною дорогою мусѣвъ у Шевченка выступити антагонизмъ противъ царатови и ôнъ єсть предметомъ поемы: „Сонъ“ (р. 1844), въ котрôмъ выступає поетъ именно противъ Петра I. и Катерины II., выбираючи образы противъ Петра зъ „Исторіи Руссовъ“ Псевдо-Конискаго, — дальше поемы „Великій льохъ“ (1845), де поетъ ворогомъ стає противъ Хмельницкого, а прихильникомъ Мазепы, — поемы „Розрыта могила“ въ котрôй „якбы то“, каже, „найти те, що поховали батьки, то не плакалибъ дѣти, мати-бъ не рыдала“, — въ кôнци поемъ „Заповѣтъ“ (1845 або 1846? р.), „Кавказъ“ и „Холодный яръ“, котрыми зазываєземлякôвъ до ломаня кайданъ.

Звѣсно, гадокъ противъ царату набравъ ся Шевченко въ самôй столици Россіи, де ôнъ перебувавъ въ першôй добѣ своєи письменнои дѣяльности. Въ Петербурзѣ живъ Шевченко середъ людей вченыхъ, у котрыхъ (якъ и у самого Брюлова) вырывались часто мысли противъ царизму. Однакъ они не являли ся въ такôй силѣ, якъ въ поемѣ Шевченковôй „Сонъ“. Тому мусѣвъ поетъ и самъ додумоватись до серіознѣйшихъ, яснѣйшихъ и яскравшихъ гадокъ политичныхъ. Въ Петербурзѣ отже, далеко ôдъ Украины,—де ôнъ не мôгъ очима видѣти сеи недолѣ и темноты парода и здирства панôвъ, тыхъ панôвъ, що самѝ чванились либерализмомъ,— зовсѣмъ природно розвивались єго идеи, а ôдтакъ и понятє про станъ Украины. Отсю выставлявъ ôнъ собѣ романтичнѣйшою зъ цѣлою єи природою и житємъ; минувшôсть єи славивъ ôнъ и называвъ героичною, а царя уважавъ за ворога, що не хоче запровадити давного порядку. Въ Петербурзѣ додумовавъ ся ôнъ, що легко Украинцямъ, потомкамъ гайдамакъ, повстати и зломити кайданы.

Инакше однакъ представивъ ся Шевченкови украинскій свѣтъ, коли ôнъ въ него самого заѣхавъ. Тутъ побачивши наочно нужду народа, прийшовъ ôнъ до переконаня, що то нѣчо не поможе оспѣвовати давнѝ часы, давныхъ героѣвъ, що то може они самѝ въ великôй части суть причиною сего лихого розкладу на Украинѣ, — що то тяжко кидатись на царя, котрого народъ убожає и що нелегко бунтоватись противъ рядови. Тутъ треба посередныхъ средствъ, щобъ мочи выратовати народъ зъ цѣлковитого паденя економичного; тутъ треба ити раціональною, тихою дорогою. Сею єсть просвѣта, надъ котрою всѣ мусятъ перше працювати, нѣжь славитись тôлькы славянофилами, пятись въ либералы, а въ дѣйсности нѣчо для народа не робити. Сѝ ото гадки высказавъ Шевченко въ своѣмъ „Посланію“, котре, якъ тодѣ для Украинцѣвъ, именно вченыхъ мужѣвъ и паньства украинского було написане, такъ и на завсѣгды позôстане и повинно позôстати євангеліємъ въ змаганяхъ и працяхъ Русинôвъ.

Що до товариствъ кіевскихъ, то хиба тайне товариство Кирила и Методія (р. 1844—47) могло мати якій вплывъ на Шевченка. Однакъ того вплыву не належитъ перецѣнювати, позаякъ змаганя братчикôвъ сего товариства, якъ Костомарова, Бѣлозерского, Савича и иншихъ були якъ найрôжнороднѣйшѝ, якъ то бачимо зъ артикулу Кулѣшевого въ 2. рочнику „Правды“, затитулованого „Жизнь Кулѣша“. Одни братчики хотѣли науку ширити, другѝ крѣпацтво зносити, иншѝ федерацію будовати, а ще иншѝ панславизмъ здвигати. Братчики не важились своихъ гадокъ выявити выразно нѣ-то Шевченкови, нѣ-то Кулѣшеви, котрый все въ своѣмъ мистицизмѣ (пôсля єго личныхъ обставинъ змѣняючôмъ ся) гадавъ, що самъ собою настане часъ, що впадутъ стѣны єрихоньскѝ, а Украина нѣ зъ сего нѣ зъ того ôджиє. Впрочѣмъ Шевченко передъ писанємъ „Посланія“ навѣть не знавъ ся зъ Костомаровомъ, котрый самъ каже, що пôзнавъ Шевченка 1846 р., коли тымчасомъ „Посланіе“ написане 1845 р. въ мѣсяци грудни. Дальше въ цѣлôмъ „Посланію“ не бачимо анѣ гадки про ширенє панславистичныхъ мыслей, хиба противно дорѣканя, що паны чванятъ ся бути панславистамш, а своєи мовы не знаютъ. Наконець самъ Костомаровъ росказує въ „Воспоминаніи о двухъ маляряхъ“, що Шевченко бôльше вплывавъ своими горячими гадками на братчикôвъ, якъ они на него. Не диво, що въ „Посланію“ часто находимо аллюзіи до самыхъ братчикôвъ, дорѣкаючи имъ ихъ нездарностею. Шевченко хотѣвъ дѣлати, а не тôлько говорити. Тому поезія єго була вправдѣ для нихъ солодкою але заразомъ страшною. Костомаровъ въ згаданôмъ творѣ такъ пише: „Я увидѣвъ, що муза Шевченка роздирала занавѣсу народнои жизни. И страшно и солодко, болячо и роскôшно було заглянути сюды! Поезія все иде въ передъ, все, рѣшаєсь на смѣле дѣло, по єи слѣдамъ идутъ исторія, наука и практичный трудъ“.

Окрôмъ кіевского универзитетского кружка була инша громада украинофилôвъ, а то панôвъ лѣвобôчнои Украины въ Чернигôвщинѣ и Полтавщинѣ, у котрыхъ Шевченко перебувавъ. Зъ тыми то панами, якъ пише Аѳанасіевъ-Чужбиньскій въ „Воспоминаніи о Григор. Шевченкѣ, СПб. 1861“, забавлявъ ся Шевченко, пивъ и у нихъ мавъ способôбнôсть наслухатись много фразъ про либерализмъ европейскій, науковый хôдъ въ Европѣ, филозофію и т. д. и на кождôмъ кроцѣ бачити контрастъ мѣжь ихъ пустыми словами, поверховнымъ образованємъ, а самымъ дѣланємъ. Ся ото обстанова була другою причиною до написаня „Посланія“.

Наконець що до загальныхъ гадокъ тоглѣшнои суспôльности интелигентнои въ Россіи, то найлучше ôдкличу ся на слова Микишина (XIV. стор. прас. выд. I. III.), де каже, що „въ 50-тыхъ годахъ все и всѣ отъ мала до велика, отъ университетскои катедры до болтовни и лепета недоучившейся гимназической молодежи, на всѣ лады тянуло гражданскія пѣсни либерализма. Диссонансы слышались со всѣхъ сторонъ. Страшная фальшь безголосныхъ запѣвалъ, подирая трезвое ухо, царила повсюду“. На Украинѣ же знову тѝ паны Украинцѣ такъ жили, якъ описує Чужбиньскій: „Въ той часъ паны нашѝ, якъ то кажутъ, жили на широку стопу и гостинnôсть патріярхальна не теряла нѣ однои черты зô свого поважного характеру. Молоде поколѣнє було вже бôльше-менше образоване. Женщины высшого стану, именно молодѝ, всѣ вже були выхованѝ въ институтахъ, пансіонахъ, або дома пôдъ надзоромъ гувернантокъ. Французскій языкъ не тôлько не выдававъ ся дивоглядным, якъ въ початкахъ 30-хъ рокôвъ, але уважавъ ся за конечно потрѣбну прикмету всякого образованого товариства. Говорили нимъ бѣгло и порядно одни впрочѣмъ женщины, а кавалеры по бôльшôй части не умѣли вести розговору въ тôмъ языцѣ, але кождый уважавъ за обовязокъ просити даму до танцю тôлько по французски. Хоть многѝ помѣщики пренумеровали журналы, якъ „Библіотеку“, „Отечественныя записки“, однакъ критичнѝ творы Бѣлиньского оставались нерозрѣзаными тому, що въ нихъ все начинає ся ôдъ Адама“ и т. д. Въ иншôмъ мѣсци такъ пише Чужбиньскій: „Тѣсный кружокъ умныхъ и благородныхъ людей, именно гуманныхъ и користуючихъ ся загальнымъ способомъ житя — належавъ до числа тыхъ говорунôвъ, котрѝ, не находячи дѣяльности въ тогдѣшнѣй суспôльности, заледво змогли спекати ся гулящои молодечои жизни, а вжежь находили одиноке своє задоволенє въ похмѣлю и выбрали собѣ девизою звѣсну латиньску пословицю: in vino veritas... Кружокъ такій звавъ ся „обществомъ мочемордія“ ит.д.

Якъ бачимо зъ сихъ двохъ замѣтокъ, суспôльнôсть тогдѣшня россійска, именно паньство и дворяньство, була зовсѣмъ здеморализована; національнй и краєвй пытаня дуже мало єѣ обходили. Всѣ, образованя ради, кидались на европейскй гôршй утворы литературнй, а не могучи ще тогдѣ выбрати того, що въ литературѣ захôдно-европейскôй, а особливо французскôй було пригоже, правдиве и гарне, а заразомъ хосенне для людскости и для Россіи, перенимались плохими теоріями и фразами ненауковыми, котрй дармо було чекати, щобъ були способнй, поклонникôвъ до якои пожиточнои и позитивнои працѣ наклонити, а тымъ менше тамъ, де бы ихъ власнй интересы були нараженй на потерю. Паны говорили о воли, але мимо того хлопа душили; говорили о славнôй исторіи Украины, бо имъ зъ тымъ добре було; баяли о системахъ филозофичныхъ, божь то була манєра часу, хоть нѣхто зъ нихъ зъ филозофіи нѣчо не розумѣвъ,—се найлучше видно по тôмъ, що правдиво науковй дѣла, якъ критика Бѣлиньского, лежали нерозрѣзанй у нихъ. Таку то мавъ Шевченко около себе интелигентну суспôльнôсть, котру хотѣвъ въ „Посланію“ бодай въ саркастичный способъ ôдвести ôдъ блудного поступованя на дорогу систематичнои працѣ для просвѣты народа. На мѣсци бувшои козацкои исторіи кладе ôнъ теперь па першій плянъ теперѣшню нужду народа, — на мѣсци силлогизмôвъ филозофичныхъ нѣмецкихъ кладе ôнъ чисту любовь до народа, — на мѣсци теорій про всеславянство кладе ôнъ свôй власный народъ, бо якъ ôнъ змарнѣє, то и всеславянство и федерація до нѣчого не доведутъ и хôсна не принесутъ Украинцямъ.

(Дальше буде.)

Литературна хроника.

I.

(*Литературный Сборникъ, издаваемый галицко-русскою Матицею, подъ редакціею Богдана А. Дѣдицкого. 1885.*)

(Конець).

И „молодй“ и „старй (колишнй) нынѣ постарѣлись або й повымирали; мы незамѣтно-быстро ступили дальше. Спôръ давныхъ „старыхъ“, такихъ якъ: Семашь, Лисинецкій, В. и І. Левицкй — съ „молодшими“ (Шашкевичь и товаришѣ) — була се, (якъ мы вже въ „введеню“ до III-ого т. „Рускои библіотеки“ замѣтили), въ своєй основѣ боротьба романтизму съ псевдоклясицизмомъ, звѣстна и въ великорускôй и въ загально-европейскôй литературѣ, боротьба — нынѣ вже давно порѣшена у насъ такъ якъ и всюды. Нема уже нынѣ давныхъ „старыхъ“. Нынѣ цѣлкомъ вже не може бути бесѣды о „твердôмъ“ (книжнôмъ, церковнôмъ) и „мягкôмъ“ языцѣ, або й о „старыхъ“ (колишныхъ) та „молодыхъ“; нынѣ иде лишь о нашь народный — южнорускій языкъ, або о (такожь народный) сѣверноруский (великорускій) языкъ.*) Давною „непріятною мѣшаниною“, (якъ єи недавно само „Слово“ на смѣхъ прозвало), не-то церковно-рускою, не-то книжно-россійскою (XVIII-ого столѣтя, зъ часôвъ Хераскова та Сумарокова)— пишутъ нынѣ хиба ще ино деякй взвычаєнй „старшй“, старй, добрй патріоты, а решта, хто не хоче писати по народному, сей пише або бодай намагає писати по великоруски! Хиба ще и се лучаєсь, що такôй псевдо-общерускôй „мѣшанинѣ“ надаєсь словами: „якъ“ (вм. какъ) та формами: „языцѣ“ (вм. языкѣ) легенька мѣсцева прикраса (оттѣнокъ мѣстнаго нарѣчія), себъ-то на доказъ, якъ то небогато рôжнитъ ся: „мѣстный гôворъ атъ літєратурнаво“, такъ що... выстане змѣнити „якъ“ на „какъ“, або на ôдворотъ; нехай имъ и такъ! Але сй, що берутъ ся нынѣ до великорущины, се вже не „старй“, се власне „молодй“, се наша саме — наймолодша „партія“, партія — що неменше ôдъ „мягкихъ“ насмѣхаєсь надъ „непріятною мѣшаниною“, ба навѣть зъ гнѣвомъ ôдпыхає ôдъ себе своихъ найчестнѣйшихъ „старыхъ“ корифеєвъ, посивѣвшихъ въ праци „старыхъ“— хоть зовсѣмъ ще не постарѣвшй силы; сихъ „старыхъ“ называютъ вже нынѣ радше „неутральными“... Годѣ-жь бо й нынѣ попри демонстраціяхъ та агитаціяхъ найти часъ и охоту до серіознои працѣ! Поки-що ся наша наймолодша партія ще не-то боитъ ся, недовѣряє собѣ, не-то встыдаєсь, але все таки выступає що разъ выразнѣйше на явъ; покрываніе стаєсь що разъ труднѣйше, а будучнôсть ясно покаже, яка буде судьба тыхъ „наймолодшихъ“, „чіи они дѣти, чія у нихъ правда“, якй ихъ думки и цѣли, чи се справдѣ ихъ щирй думки и цѣли, — та щó на сй думки и цѣли скаже наша просвѣчена суспôльнôсть, нашь народъ. Мы-жь уважали своимъ обовязкомъ высказати, чи справдѣ можь о патріотахъ нашихъ зъ-передъ 1848-ого р. сказати, що они самй добре не знали, чого хотятъ, або що они — „писали, якъ знали, абы по руски“.*)

---

*) „Въ добѣ Петра В., на початку 18-ого вѣку, южни Русины... были такъ сказавши творителями литературы сѣверноруской або російской... Сочиненія ихъ уже лише по половици належатъ до рускои литературы. — При конци 18-ого в. выступилъ И. Котляревскій творитель литературы рускои.“ См. „замѣтки“ Вагилевича, „Р. Библ.“ 151—3. — Головацкій говоритъ такожь: южна (рѣдше „мала“) и сѣверна Русь.

*) Полемизуючи въ своихъ послѣдныхъ „Литерат. запискахъ“ зъ помѣщеною мин. р. въ „Зори“ статією п. з. „Перлы полемики“, высказує о. Блоньскій также подôбну думку. Зрѣкаючись довгихъ выводôвъ означимо передовсѣмъ докладно властиву спôрну точку. Всѣ здоровомыслячй нашй патріоты допускаютъ народный языкъ въ литературѣ, але одній зъ нихъ радй-бъ ограничитись при тôмъ на письмахъ для народа, та ще хиба на „идилліяхъ“ и „комедійкахъ“, пôдчасъ коли другій уважаютъ такй границѣ яко поставленй цѣлкомъ самовôльно и за узкй, и не бачутъ найменьшои причины ôдказувати южнорускôй мовѣ котре небудь зъ правъ кождои литературнои мовы, — якъ се выказано въ „Перлахъ полемики ; обѣ стороны впрочѣмъ признаютъ, що дотеперѣшный письменный южнорускій языкъ маєдеякй недостатки. — Цѣкаве, що ôдповѣдаючи на наведеный въ „Перлахъ полемики“ примѣръ Сербôвъ (котрй приймали навѣть „польске“ *j*), о. Блоньскій замѣчає, що— Сербамъ въ ихъ хатѣ вôльно робити, що схотятъ; но, (та певно!) що Сербамъ въ ихъ хатѣ вôльно, а намъ въ нашôй нѣ! Friss Vogel, oder stirb — сказавъ одинъ любовникъ птиць, годуючи свою улюблену птичку. „У насъ“, тамъ на Украинѣ, є-жь прецѣ на щось (якъ замѣчено вже въ „перлахъ“) „полицейскй“ та „административный порядокъ“; впрочѣмъ даєо. Блоньскій пôзнати, що Сербôвъ за ихъ народный языкъ и за *j*“ зовсѣмъ не надто любитъ. Позволимо собѣ вконець замѣтити, що Пыпинъ все таки „филологомъ“ нѣколи не бувъ и не буде! — Що до имени автора „Перелъ полемики“ то не є се такъ велика тайна; розумѣемъ цѣкавôсть о. Б-ого, алежь бо и ôнъ не все пôдписуєсь повнымъ именемъ (часомъ на пр. лишь: Т. К. Б.). Хибно однакожь бачитъ о. Б. въ криптонимѣ якусь нерицарскôсть: можь здобутись на ôдвагу глянути око въ око грôзному ворогови, а можь помимо того дуже бережливо обминати всяке болото,— отже и порнографичне. Пробку „невозмутимои“ и неодолимои порнографичнои наклôнности находимо и въ послѣдныхъ „литерат. запискахъ“; о. Блоньскій чѣпляєсь слова „хистъ“, та ще й выводитъ при тôмъ на сцену — „непорочну дѣвицу“!! Der alte

Коли уже говоримо о литературнôмъ движеню на нашôй Руси передъ 1848-ымъ рокомъ, то позволимо собѣ при способности навести кôлька — по нашôй думцѣ — цѣкавыхъ дрôбниць, ôдносячихъ ся до сего давного часу, пересвѣдчений, що кожда дрôбниця, кидаюча свѣтло на часъ и людей, є цѣнымъ причинкомъ для доповненя образу.

Около 1832—3 р. знайшли студенты гимназіяльнй: Лелигдовичь, Ник. Коцовскій и М. Дембицкій, зайшовши до гр. кат. семинаріи у Львовѣ, въ комнатѣ вицеректора К. Дембицкого (родж. 1791, орд. 1815, опôсля грем. крил. и пароха при св. Юрѣ) случайно на столѣ польскй стишокъ на Полякôвъ, обсмѣваючій ихъ повстане зъ 1830—1 року. Стишокъ зачинавсь: Hej, Polaki nieboraki, wytrzepie was Moskal! а дальше: Wnet gdzie była wprzód Warszawa, tam porośnie rzęsna trawa; a jak się zacznie Moskal bić и пр. и пр. Гимназіясты були дуже вдоволенй своєю находкою, и сейчасъ собѣ стишокъ переписали, а за кôлька день рецитували єго на память. У Львовѣ спѣвано тогды безъ женады по улицяхъ и шинкахъ патріотичнй польскй пѣсни (на пр. про Хлопицкого, „Hej bracia“), и говорено тихцемъ, що Австрія спріяє повстаню; що йно по усмиреню повстаня Россією заказано такй пѣсни. До сегожь повстаня, або въ загалѣ до польскихъ рухавокъ, ôдноситъ ся єще иншій стишокъ. Авторомъ сего другого стишка бувъ о. Никола Васильковскій (родж. 1792, орд. 1817, ум. въ Молотовѣ, Ходорôвского деканату 1863), горячій рускій патріотъ ще зъ передъ 1848-ого року, котрый щиро причинявсь до здвигненя „Народ. Дому“; наводимо кôлька стрôчокъ зъ сего стишка (звѣстна декуды парафраза пѣсни: Jeszcze Polska...): „Jeszcze Polska nie zginęła, Ale — już dochodzi, Kąpie ona się w intrygach, Jako mucha w wodzie. Jeszcze Polska nie zginęła, Ale zginąć musi, Bo co Moskal nie wybije, To Prusak dodusi. Jeszcze Polska nie zginęła, Ale pewnie zginie! — зачиналась инша строфка, а конець (маб. на нуту: Marsz, marsz Dąbrowski): „Cesarzu Mikołaju do nóg ci padamy, Przebacz głupstwa, przyjm do łaski, o to Cię błagamy. Nie będziem już Twoim wrogiem, Tylko nas z częsta batogiem, — Bodaj ci nie żyli, co ten bunt radzili (bis). Навѣть граючи зъ польскими дѣдичами въ карты, та курячи люльку, пôдспѣвувавъ собѣ старенькій о. Никола пôвголосомъ свою дотепну пѣсоньку.*)

Ок. 1833-ого р. завязуєсь у Львовѣ за иниціятивою товариша-гимназіяста Кароля Шайнохи мѣжь учениками „гуманіорôвъ“ (теперь V и VI гимн. клясы) тайный кружокъ, зъ бôльше науковымъ характеромъ**). Всѣхъ членôвъ було ок. 15,—цѣль: вправлятись въ науковыхъ выробахъ, при чѣмъ рефлектовано въ части на выходившй тогды у Львовѣ „Rozmaitości“, де лѣпшй выробы малибы даватись до помѣщеня. Кружокъ выбирає „комисію“; до комисіи належатъ: Шайноха (предсѣдатель), Bolberitz, Huppen, ще два „czynni członkowie“, Антôнъ Шашкевичь и Н. Коцовскій (секретарѣ). Крôмъ того находимо въ кружку: братей Іосифа и Павла Кулачковскихъ, Данила Танячкевича (батька), Павла Калитовского, Заячкôвского. На засѣданя сходивсь кружокъ мабуть на годину спѣву; що до сходинъ товаришѣ порузумѣвались циркуляндами, передаваными зъ рукъ до рукъ пôдчасъ шкôльныхъ годинъ. Шайноха мавъ велике поважане у товаришѣвъ; бувъ дуже образованый, мало говоривъ, стоявъ очевидячки въ звязи зъ якимись позашкольными кругами. Що до праць товаришѣвъ, то на пр. Н. Коцовскій принявсь написати дещо о мѣсци свого уродженя, селѣ О., о мѣстѣ, де ходивъ до шкôлъ нормальныхъ (Жидачовѣ) и т. п. Кружокъ сей не потревавъ довго. Учителѣ мали тогды наказъ пильно наглядати ученикôвъ; нещастє хотѣло, що одно циркуляндумъ, опинившись напослѣдъ у братей Кулачковскихъ, (выхованкôвъ зъ звѣстнои „бурсы“ Якова Геровского), найшлось у нихъ въ дома наверха мѣжь паперами. Дôставши свистокъ (съ пôдписами!) до рукъ, пôзнавъ Геровскій сейчасъ, що то щось „тайного“, укаравъ провизорично (тѣлесно) обохъ своихъ выхованкôвъ, але — що найгôрше — давъ также сейчасъ о всѣмъ знати президентови губерніи Крiгови и директорови полиціи Бржежанi. Ще того самого дня ôдбулись у всѣхъ ревизіи и индагаціи на полиціи. Кара не выпала строга: чотыри товаришѣ мусѣли черезъ кôлька годинъ стояти пôдчасъ прелекцій. Пôзнѣйше прогнано Шайноху за давнй и новй провины зъ гимназіи.

Ще кôлька слôвъ о рукописяхъ М. Шашкевича. Деякй новй рукописи найшлись у о. Крушинского; має ихъ теперь сынъ о. Крушинского, а по послѣдувавшôй недавно смерти сына Маркіяна, Володимира, опинились въ тыхже рукахъ также и рукописи оставшй по сынѣ, мѣжь тыми и деякй рукописи Маркіяна. Для незалежныхъ ôдъ п. Крушинского причинъ не могли мы переглянути сихъ рукописей, и знаємо лишь загально (зъ устъ п. И. Е. Левицкого, мавшого сй рукописи въ рукахъ) о нихъ, що є тамъ дещо цѣкавого, такъ на пр. урывки перекладу „Слова о полку“, казаня (непечатанй), — также якесь свѣдоцтво зъ часу, коли Маркіянъ по прогнаню зъ семинаріи бувъ дієтаремъ мабуть при костелѣ св. Лазаря у Львовѣ. Звертаємось съ усильною просьбою такъ до п. Крушинского, якъ и до п. Дѣдицкого, редактора „Сборника“, щобы позволили бодай дечому важнѣйшому зъ згаданыхъ рукописей явитись въ „Сборнику“; розумѣєсь, що належалобъ при тôмъ цѣлковито придержати правопись первописи.

Рукопись переводу євангелія (М. Шашкевича) ôднайшлась въ библіотецѣ „Просвѣты“ (перевôдъ сей выпечата-

---

Herr will einmal der Alte bleiben. Не дивуймось сѣй невеличкôй, а нѣжнôй,... „веселости“ духовного отця.

Якъ же жаль, що не можемо о о. Т. К. Блоньскôмъ того самого сказати, що сказавъ передъ 42-ма роками Іос. Левицкій о батьку о. Тита, Кирилѣ (о. Титъ мавъ тогды 14 лѣтъ) „До усердныхъ защитниковъ“ (каже Л-ій), „природного галицко-русского языка, хотя своихъ трудôвъ друкомъ не оголосили, належатъ: Вен Лѣвіцкій, др богосл. и проф., М. Гнѣдковскій, Кир. Блоньскій, І Сокульскій, и т. д.“ (см. варшавску часопись „Денница“, 1843, ч. II., стр. 41, статія І. Левицкого). А що розумѣвъ Л-ій пôдъ „природнымъ галицко-рускимъ языкомъ“, се ажь надто ясне зъ иншихъ слôвъ сеи самои статіи: „Языкъ бо западно- и южно-русскій есть такъ давнымъ, якъ и народъ русскій, тому во тыхъ сторонахъ западнои и южнои Руси кореннымъ“ (1843, I, 189); „народъ малорусскій, або югозападный-русскій складаєсь зъ 13,144.000...“ зъ приведеныхъ увагъ читатель може собѣ легко выобразити, же доля языка галицко-русского тѣсно злучена зъ долевь народа“ (II, 40—43); языкъ великорускій зове Л-ій „сѣверовосточнымъ-русскимъ“. Такъ говоривъ 1843-ого року чоловѣкъ зъ партіи давныхъ „старыхъ“, противникъ Шашкевича и Русалки, — ненайгôршій филологъ (ученикъ славного Копитара). Але о. Титъ не вагаєсь нынѣ натякати, що стояти за се, за що колись стояли батько єго Кирилъ и др., за ôдрубнôсть южноруского языка „сепаратизмъ“, и можна лишь, „получивши что-то изъ якихъ-то фондôвъ“. Зъ якихъ же то фондôвъ „получалъ что-то“ сепаратистъ о. Кир. Блоньскій? Зъ австрійского диспозиційного, якъ наша „Наука“, чи зъ россійскихъ фондôвъ школьныхъ (ôдъ теперѣшного варшавского инспектора Апухтина), якъ — таяжь „Наука“ (4.000 руб.)?

*) О вплывѣ повстаня 1830—1 на рускихъ вѣденьскихъ питомцѣвъ подає цѣкавй вѣстки Дѣдицкій, въ житєписи А. Добряньского.

**) Мы згадали вже сей кружокъ въ „введеню“ до III-ого т. „Руск. Библ.“ стр. XVIII-а.

ный вже въ III-ômъ т. „Р. Библ.“ пôсля копіи проф. Онишкевича); число рук. 662; передавъ єё „Просвѣтѣ“ „23. лат. жовтня 1871 — Володимиръ Шашкевичъ“. Вся рукопись вправлена въ тонкій синій окладины, а на бѣлôй, на окладинахъ прилѣпленôй картцѣ читаємъ: „Святе письмо — перевідъ — Маркіяна Шашкевича“ (написане рукою Волод. Ш.). Копія проф. Онишкевича, описъ и варіянты („Р. Б.“ III, стр. XXX-а и XI-а) — якъ мы пересвѣдчились — дуже старанній; лише главы означуванї кирильскими (не римскими) числами. Рукопись ся дуже важна такъ зъ огляду языкословного, якъ и исторично-литературного, и заслугувалабъ на близшій розбôръ. Правопись єи фонетично-етимологична, подôбна до правописи Русалки: ѣ = *і*, але де ѣ не єсть етимологичне, тамъ находимъ *і* (се волхви от всхід сонця, пр. 1-а); декуды бачимо *ъ* и ы, але непостôйно; постôйно бачимо „ў“ (*у* „со слитною“). Наводимо слѣдуючій пробы правописи: зъ стор. 1-ои: братѣй, воўхвів, нижче, господный (вм. -ній), стороны домашнѣ, ных (!), щоби, рыданье, тое камѣня (nom. sg.), жите, в городѣ именуємѣм, реченное; не пôдлежатъ сумнѣвови формы: (3 prs. sg.) любить, взрить (гл. IV-а Ив.; вѣру ймить (напевне imperat. plur.) ми, тилько (кôлька разы) — гл. XIV-а Ив.; близнець (XXI). На 3-ômъ листку читаємо дату ѣ февр. ѡѿмѣ (1842); отже працювавъ Маркіянъ надъ симъ переводомъ пôдъ самъ конець житя (умеръ 1843, 7. червня). Вже се одно (поминувши духъ и правопись выданого въ три лѣта по єго смерти „Вѣнка“, ч. I-а) ясно показуе, що всѣ вѣсти о якôйсь змѣнѣ переконань у Маркіяна въ послѣдныхъ лѣтахъ — належатъ по просту до чистои митологіи. Хто знае, чи булибъ мы дожили тôлько сумныхъ примѣрôвъ „блуканины“ та — ренегатства, слибъ не вчасна смерть Шашкевича, въ силѣ мужеского вѣку.

Ще лучилось намъ бачити свистокъ записаный рукою М. Шашкевича, зъ датою: 1833, де находимо урывки польского переводу (маб. Бєльовского) „Слова о полку“ писанї рускою скорописею (рукою Маркіяна). Чи писане се для вправы, чи може маємо тутъ пробу принятя спôльнои словяньскои азбуки, — або, чи писане се може для якого польского товариша, неумѣвшого рускои скорописи, — не умѣемо рѣшити; цѣкаве, що „wietrze“ транскрибоване: „вѣтрже“. На тôмже свистку сконстатували мы: *ô* (о зъ д.); таке *о* впровадивъ вперве, о скôлько знаємо, кіевскій проф. М. Максимовичь; просимо порôвнати ӧ (о съ двома точками) въ рукописи, выпечатанôй въ „Р. Б.“ III, 378 (княжôвских).

На конець кôлька біографичныхъ подробиць. Въ „Нов. Проломѣ“ находимо (1885) некрологъ „Ивана“ Ш., „брата“ Маркіяна; чи се рôдный братъ? Въ „Дѣлѣ“ (1885, ч. 5) читаємо, що першій печатаный стихъ Маркіяна появивсь „12. лат. лютого 1835“, а въ „Батькôвщинѣ“ (1885, ч. 6) подана дата сего стишка: „21. сѣчня 1835“; нѣ „Дѣло“, нѣ „Батьк.“ не подаютъ свого жерела; що сей стишокъ появивсь „передъ 2-имъ мартомъ 1835“, сконстатували мы вже въ „Р. Б.“ III, стр. XXIV-а. Пôсля информацій удѣленыхъ єго сестрою, мавъ Маркіянъ родитись въ Пôдлисю, а не въ Княжôмъ (якъ звычайно думаютъ); се дуже правдоподôбне, але рѣшити може ту лише метрикальна книга (1811) *).

В. Коцовскій.

*) При способности поправляємо слѣдуючій важній похибки печатній въ III-ômъ т „Р. Библ.“ (незамѣчений попередно): стор. XXXI-а, стрôчка 15-а зъ д. вм. „въ правдѣ“ має бути „въ *Правдѣ*“; стр. XXXVIII-а, стрôч. 16-а зъ г вм. 1833 — 1839; стр. XL-а, стрôч. 1-а зъ г. вм. „знаємъ *не*“ — „знаємъ *де*“; до стр. XLII-ои додаємо, що коротка біографія славного Русина-професора М. Гриневецкого (василіянина) подана въ вѣд. „Сборнику“ зъ 1866-ого р. чч. 4 и 5, стр. 16 — 20. — Въ ч. „Зорѣ“ 12-ômъ стр. 141-а, стрôч. 8-а зъ д. має бути: Алазонахъ вм. Амазонахъ.

ВСЯЧИНА.

Богатство языка не всѣмъ служитъ однаково. Англійскій лингвистъ Marsh пише, що мова англійска має 100.000 слôвъ на услугу людямъ образованымъ, артистамъ и ученымъ. Зъ тыхъ слôвъ уживаєся заледво половина. Навѣть люде найвысше образованї не уживаютъ ихъ бôльше, а єсть много добрыхъ бесѣдникôвъ такъ англійскихъ якъ и американьскихъ, котрї ограничаютъ ся на 10.000 выразôвъ, мѣжь тымъ коли люде культуры середнои задоволяютъ ся 3—4000 словами. Хтось, що не робивъ надъ симъ пытанємъ окремыхъ студій, мôгбы думати, що Шекспиръ, а бдтакъ Мильтонъ черпали найбôльше зъ всѣхъ зъ скарбницѣ рôдного языка, а помыливбы ся, бо число слôвъ, уживаныхъ Шекспиромъ, сягає заледво до 15.000, а у Мильтона не бôльше якъ 8000. Старый Завѣтъ числитъ въ англійскôмъ 5642 выразôвъ; всѣ египетскій гіероглифы, разомъ взявши, числятъ лише 800 знакôвъ, а словарь поточнои италіяньскои бесѣды єсть не о богато обширнѣйшій.

Вôйско тѣней. На парискôй выставѣ звертавъ особлившу увагу людей зъ поетичнымъ чувствомъ великій образъ, займавшій вздовшь 50 стôпъ стѣны въ великôмъ Salon Carré. Пôдпись образу: „Solum Patriae“. Єсть се армія тѣней, що чвалять напередъ себе пѣшо и верхомъ, мовбы великаньскї бовдуры хмаръ, наповненыхъ тучею и гоненыхъ бурею. Передъ тѣнями отверте, пусте поле, на котрôмъ стоятъ плуги безъ орачѣвъ, бо тї повтѣкали и поховались десь а и плуги и поля заберутъ заразъ и знѣвечатъ опирѣ воздушнї; въ ихъ рувахъ вѣтромъ розвиненї хоругви зъ емблемами французскими ôдъ часôвъ друидичныхъ ажь до наполеоньского прапору зъ золотымъ орломъ. Верцингеторикс въ крылатôмъ шеломѣ галійскомъ несе хоругвь, подôбну видомъ своимъ до римскои; недалеко ôдъ него Дѣвиця Орлеаньска зъ лиліями на прапорѣ, а за ними товпы селянъ, узброєныхъ въ цѣпы и лемѣшѣ, перековани на оружє. Цѣлый образъ будитъ незвычайне враженє, бо кромѣ знаменитого помыслу єсть тутъ и выкôнчена техника. Малярь, на имя Фритель, єсть родомъ чи зъ Альзаціи, чи зъ Лотарингіи.

Мурашкова кислота. Прикметы антисептичній (здержуючій гнилизну) мурашковои кислоты ôдкрывъ теперь Шнецлєръ. Кислота ся нищитъ микробы найнебезпечнѣйшій и хоронитъ ôдъ гангрены. Бактеріи, котрї кидаютъ ся на печѣнку, суть безперечно найтугѣйшій зъ всѣхъ микробôвъ, бо выдержатъ цѣлу годину въ кипячôй водѣ и не гинутъ. Кислота мурашкова забиває однакъ тї животины въ однôй хвильцѣ. До однои кропельки воды, котра мѣститъ миліоны тыхъ животинъ, додаймо одну каплю воды, въ котрôй розпущено тысячну часть грану мурашковои кислоты, а въ мигъ ока згинутъ тї бактеріи. Вода, заострена сею кислотою, не шкодитъ зовсѣмъ нашимъ органамъ травленя. Шнецлєръ замѣряє слѣдити вилывъ сеи кислоты на холеричный міязмъ.

Якъ два попереджаючій такъ и се число выдаємо въ два аркушѣ. Сими триразовыми пôваркушевыми додатками заступили мы пропущене (15.) число зъ дня 1. (15.) серпня, такъ що нашій В. П. Читателѣ не ноносятъ на тôмъ нѣякои шкоды. Слѣдуючій числа будутъ выходити якъ звычайно въ пôвтора аркуша.

До нынѣшного числа не долучаємо „Библіотеки Зорѣ“. Дальшій єи аркушѣ розôшлемо зъ слѣдуючимъ числомъ.

Ôдповѣдає за редакцію **Ом. Партыц**кій.

Выдає **Товариство имени Шевченка.** Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пôдъ зарядомъ К. Кобринского

Рôкъ VI. Львôвъ дня 1. (13.) Вересня 1885. **Число 17.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, вразъ въ додаткомъ „**Библіотека Зорѣ**“.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **9.** улиця Собѣского (рôгъ ôдъ улицѣ Галицкои).

ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр.. на пôвъ року **2** зр. **50** кр.. на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належитъ присылати до **администрациі „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

Въ гостяхъ добре, а дома лѣпше.

(Зъ житя рускои емиграціи. — Историчне оповѣданє Дрозда.)

Присвячую
ВП. Вандѣ и Юліяну Целевичамъ.

(Дальше.)

XVII

Рôкъ-два въ житю молодои дѣвчины ставить велику перемѣну, особливо въ духовому розвою и поглядахъ на житє, на людей, на ихъ ôдносины и на идеалы житя.

Леся зъ малку выховувалась лишь пôдъ вплывомъ и проводомъ отця; натурально, що головну течѣю сего вплыву ставило религійне чувство. Се чувство пôдперте ще убожествомъ, бѣдованємъ, выховали у Лесѣ безмежну любовь до отця, покôрливôсть доли и надѣю на милосердє неба. Она слѣпо надѣяла ся и слѣпо вѣрила и въ Бога и въ честнôсть людей.

Часъ пережитый въ Вôльцяхъ, пережите нею коханє Держака, пережита зрада не могли не повернути Лесиныхъ поглядôвъ въ другій бôкъ. Якъ саме житє, такъ и перечитанѣ Лесею книжки розгорнули єи свѣтоглядъ: она стала смѣливѣйше и яснѣйше судити; у неи проснула ся потреба критичного анализу, але она чула разомъ, що анализъ у неи ще слабый, не глибокій, що у неи ще мало знатя, — она чула потребу вчити ся ще.

Перше въ своихъ молитвахъ до Бога она просила лишень здоровя для тата, та для себе тихого, спокôйного, семейного житя въ любови. И она вѣрила, що єи проханя не можуть бути не задовольненѣ. Теперь на зраду Держака она хочь и дивилась якъ на кару Божу, але у неи ворушило ся пытанє:

— За що кара? що она вчинила достойного такои кары?

Инколи Леся силковала ся одвернути ôдъ себе отсе пытанє, алежь оно, якъ въѣдлива муха лѣзло до неи, копало ся у неи въ душѣ, вымогало ôдповѣди.

— Якій мôй грѣхъ? въ чому мôй грѣхъ? щó я заподѣяла? сповѣдала сама себе Леся и не маючи ôдповѣди, зновъ починала молити ся:

— Господи прости мене!

Але въ чомужь було прощати єѣ чисту, молоду непорочну?

Не знаходячи „грѣха“ въ своѣй совѣсти, въ своєму житю, Леся згадала, що „за грѣхи родителѣвъ караютъ ся дѣти“ и стала споминати, розглядувати житє свого тата: чи нема тамъ такого грѣха?

Поверховный поглядъ Лесѣ трохи-по-троху, ковзаючись поверхъ житя свого тата, пробиравъ ся и въ громадске житє, въ сучаснѣ обставины єго и почавъ задержувати ся на думцѣ: чи не бувъ великимъ грѣхомъ переѣздъ єи тата въ Россію? Правда, тамъ єму було жити тяжко; але чи не лежавъ на нему обовязокъ сидѣти дома, мучити ся, страждати, але працёвати задля народа? Аджежь Христосъ мучивъ ся, страждавъ не за себе, не для себе, а за народъ... Въ головѣ молодои дѣвчины пôднявъ ся и стоявъ хаосъ отсего пытаня, котрого нѣ обсудити, нѣ рѣшити гараздъ она не вмѣла и не могла.

Зъ кимъ порадити ся? у кого спытати? Зъ татомъ? ...не приходить ся... И она силковала ся сама собѣ раду дати. Думки єи переносили ся въ Галичину: нагадувала она собѣ житє тамъ въ селахъ, людей, и теперь оно здавало ся ѣй иншимъ нѣжь тодѣ, иншѝ гадки выкликало оно...

Зъ такими гадками сидѣла разъ Леся у себе въ садку и не помѣтила, якъ прийшовъ Калантай.

— Добрый вечѣръ!

Калантай помѣтивъ незвычайну замысленôсть Лесѣ и спытавъ, про що она думає.

Леся одповѣла.

— Я завсѣгды бувъ тіеи думки, що Русинамъ не слѣдъ до насъ ѣздити, у нихъ дома по уши роботы.

Духъ у Лесѣ сперло одъ сихъ слôвъ. Ѣй стало и тяжко и соромно за своихъ родимцѣвъ, за тата...

Наче бажаючи хочь трохи выправдити ихъ, она промовила:

— Колижь и тамъ тяжко!

— Всюды тяжко; але тамъ булабъ хочь та втѣха, що люде працюють на користь рôдного краю, рôдного народу, а тутъ!...

Калантай повѣвъ рѣчь про народне бѣдоване, темноту, про велику потребу добрыхъ роботниковъ-патріотôвъ и скôнчивъ:

— У насъ оттутъ и на Украинѣ цѣлкомъ нѣчого не даютъ робити на користь народнои освѣты, народня мова заборонена; инша рѣчь въ Галичинѣ и Русинамъ Галичины часъ бы зрозумѣти, яка велика миссія выпала на ихъ долю въ справѣ національного розвою, народнои освѣты, въ розвою національнои культуры. Не сюда, не на послугу темнотѣ и ассимиляціи треба лѣзти Русинамъ зъ Галичины, а тамъ у себе працёвати. У васъ тамъ свѣтає: дехто зрозумѣвъ вже, яке широке сяєво повинно зъ галицкого край-неба розгорнути ся и освѣтити усю руску землю.—Калантай вказавъ на тѝ працѣ, котрѝ того часу вже завязували ся въ Галичинѣ на нивѣ національно-народного житя.

Калантаєва розмова повагомъ здôймала зъ Лесѣ пелену и помѣчала ѣй точки того житя, про котре доси она не замыслювалась такъ якъ слѣдъ. Разомъ зъ пôдъ тіеи завѣсы выходило чувство любови иншои, любови

до рôдного народу, до рôдного краю; разомъ завязувала ся и къ кôнци розмовы народила ся у Ковалѣвны мôцна думка — вернути ся до дому, на рôдну землю, въ рôдный край, вернути ся до роботы въ гуртѣ зъ новыми людьми на користь рускому народу и его земли.

XVIII.

А зъ Деньгинымъ тымчасомъ ось що дѣяло ся. На гулянцѣ, коли ото ѣздили по ягоды, ôнъ засвѣдчивъ ся, що Лизунъ закоханый въ Ковалѣвну. Чувство страшеннои ревности разомъ зъ самолюбствомъ пôдняли въ єго души цѣлу хуртовину. Въ такому духовому станѣ ôнъ ще нѣколи не бувъ. На него напавъ острахъ, що Лизунъ перебє єму дорогу, вырве у него Ковалѣвну. „Треба швидше признати ся, посватати єѣ“—думавъ ôнъ, але тутъ нападавъ на него новый острахъ: ôнъ не знавъ, що дѣяти, коли часомъ Ковалѣвна закохана въ Лизуна, коли она одмовить єму, дасть гарбуза.

И зъ дня на день Деньгинъ одкладувавъ своє сватане, доки хочь бôльше трохи не розвѣдає про чувство Лесѣ до Лизуна. Якбы тамъ не було тяжко, але коли покажеть ся, що Ковалѣвна бôльшь має симпатіи до Лизуна нѣжь до него, дакъ нѣчого й рота роззявляти передъ Лесею; лѣпше вже перемучити ся самотою, щобъ нѣхто й не вѣдавъ.

Зъ такою думкою Деньгинъ пôшовъ въ суботу въ вѣдомый вже намъ салонъ „чистыхъ москалѣвъ“; прийшовъ туды рано и наче на лихо господыня и директорка гимназіи почали дратовати єго „попôвною“, почали насмѣхати ся, що ôнъ прилипъ до деканового дому, що попôвна насмѣхаєть ся надъ нимъ, и певно на єго любощѣ и залицянє ôдповѣсть насмѣшкою.

— Якій любощѣ, яке залицянє!—змагавъ ся Деньгинъ: — я й не думаю, захожу инколи до Коваля, але за порадою по дѣламъ уніятскимъ, а щобъ до попôвны, дакъ менѣ она й байдуже!

— Говорѣть, говорѣть! мы все знаємо... знаємо, якъ вы и по ягоды ѣздили... Не ховайтесь, лѣпше вже признайтесь! Щожь?! дѣвчина гарна, тôлько що... мужиковата...

— Просто таки неотеса...

— И себъ-то она вамъ пôднесе гарбуза?! Ну, знаєте, я-бъ не хотѣла бути на вашому мѣстѣ... Сорому...

Деньгина кинуло въ жаръ: самолюбство єго допекли до самого центру! ôнъ вхопивъ шапку, сказавъ, що єму треба швидше до дому, що въ него єсть спѣшна робота, котру ôнъ залишивъ, попращавъ ся — и пôшовъ прямо до Коваля.

Отець Демянъ ще не вернувъ ся зъ церкви. Леся сидѣла сама. Она помѣтила, що Деньгинъ щось неспокôйный, що у него щось мулить на языцѣ; она принимала єго хочь и не холодно, але Деньгинъ не чувъ, щобъ вѣяло тепломъ, сердечностю.

Ôнъ ставъ говорити про коханє, про семейне тихе житє, про щасте; але говорячи, ôнъ не помѣчавъ, щобъ єго слова робили на Лесю якій вплывъ, розогрѣвали єѣ. „Скажу прямо!“ рѣшивъ ôнъ и промовивъ:

— Лесю! у мене нема бôльшь силы таити ся передъ вами зъ своимъ чувствомъ до васъ: я мушу признати ся вамъ, що глибоко, безконечно люблю васъ! — Ôнъ вставивъ свои очи на Лесю... серце єго замерло, ждучи ôдповѣди... Ôнъ ждавъ останнои хвилѣ. А Леся мовчала, тôлько дивила ся на него широкими очима, поглядомъ зневаги, поглядомъ гордои, непôдступнои царѣвны.

— Я люблю васъ, я не можу жити безъ васъ... Я прошу вашои руки.

Ковалѣвна все ще не справила ся зъ такою несподѣваностю и не тямила, що сказати.

Деньгинъ протягъ свою руку до руки Ковалѣвны. Леся стрепенула ся, быстро встала зъ свого мѣсця и ступивши ôдъ него на кôлька ступнѣвъ, стала середъ хаты, пôднявши до половины въ гору руки. Деньгинъ и собѣ вставъ, але не смѣвъ рушити ся зъ мѣста и нѣмо дививъ ся на Лесю; въ очахъ єи палавъ небесный огонь, єи постать, поглядъ, уся она нагадувала пророчицю!

— Деньгинъ!— промовила она такимъ голосомъ, що того обняло холодомъ; ôнъ почувъ, що ноги у него дрижать. — Деньгинъ! я не сподѣвала ся одъ васъ сего... сіеи чести... Дякую вамъ, але скажу прямо, я не пôду за васъ.

Деньгинъ застогнавъ... губы єго дрожали... ôнъ якось невымовно промовивъ, вѣрнѣйшь сказати, прошептавъ:

— Чому?

— Тому, що вы не Русинъ...

— Національнôсть въ коханю... въ житю... шептавъ Деньгинъ.

Леся выпрямила ся у весь рôстъ, она почула въ собѣ незвычайну якусь силу и мовила:

— Любовь не знає національностей, се правда, але якъ же мы жили-бъ побравшись, коли вы россійскій пôдданый, Великоросъ, а я австрійска Русинка.

— Станете тодѣ и вы...

— Россійскою пôдданкою—перебила єго Леся и лице єи покрыло ся усмѣшкою глибокои зневаги — и разомъ зъ вами, мовила далѣ Леся, служити'му идеи обрусенія, идеи знищуваня національности мого народу. Деньгине! скажѣть правду: одружившись зô мною, вы переѣхалибъ въ Галичину, сталибъ пôдданымъ Австріи?

— У насъ сего не можна... законъ забороняє безъ волѣ царя...

— А менѣ совѣсть забороняє, забороняє мôй обовязокъ служити народови свого краю. Подумайте жь самі: чи добре-бъ було менѣ, колибъ я й кохала васъ, промѣняти на своє особисте коханє, ради свого егоизму промѣняти любовь до рôдного краю и народа? О! Боже! яка-бъ то для мене була тяжка, страшенна, пекельна кара, колибъ я закохала ся въ чоловѣка, котрый стоить ворогомъ моєй національности, котрый не може служити моєй дорогôй Галичинѣ!

— Держакъ... вырвало ся у Деньгина.

— А! вы про те знаєте? Не таюсь... я любила Держака, але то була любовь дитины; я тодѣ була дурна ще, темна, инакше гадала, та правду мовити дакъ цѣлкомъ не гадала про свои обовязки яко Русинка. Искра патріотизму тлѣла у моєму серцѣ, але менѣ ажь соромно теперь про те згадати! За те-жь не потаюсь одъ васъ, якъ я теперь ненавижу Держака за те, що ôнъ перемѣнивъ вѣру, ставъ ренегатомъ... Ну, та що було, те минуло... теперь мушу гадати не про минувшину, а про будущину...

— Беру въ свѣдки Бога! що ваша будущина зо мною буде яснымъ, теплымъ, веснянымъ днемъ вашого житя до самои могилы...

— Деньгинъ! Хиба у мене може бути весна, доки я не въ Галичинѣ? Хиба може б[illegible] весна будущина у

мене, коли мôй рôдный край буде зневаженый, угнѣченый? — спытала Леся.—Нѣ, добродѣю! спасибô вамъ за ваше чувство до мене, але скажу вамъ ще разъ, що я не инакше стану дружиною, якъ того чоловѣка, котрый жити'ме въ Галичинѣ и працёвати'ме для неи, для народа.

Въ кôмнату вступивъ отець Демянъ. Леся росказала ѥму свою розмову зъ Деньгиномъ и спытала ѥго порады.

— Донечко! одповѣвъ отець Демянъ: ты вôльна сама выбирати собѣ подружѥ, я тебе не неволити'му...

XIX.

Деньгинъ вернувшись до дому замкнувъ ся у своѣй кôмнатѣ. Лице ѥго було суворе, въ горлѣ и сухо и гôрко. Ôнъ бувъ цѣлкомъ зневаженый, зломаный, роздавленый. Ѥго самолюбство було здоптане... И хтожь ѥго здоптавъ?... якась попôвна!

— Що я наробивъ! що я наробивъ! — говоривъ Деньгинъ бѣгаючи по кôмнатѣ, мовь розлютованый звѣръ по клѣтцѣ; ôнъ рвавъ на собѣ волосѥ. Ôнъ чувъ, що ступѣнь, котрый ôнъ зробивъ, що одмова Лесѣ въ саме серце вразили ѥго.

На серцѣ у Деньгина закипѣло чувство пôмсты.

— Я ѥ!... памятати'ме она мене... во вѣки памятати'ме — говоривъ ôнъ и загадавъ истомленôй своѣй головѣ роботу: шукати способу пôмсты Ковалѣвны.

Деньгинъ не лягавъ цѣлу нôчь спати. Зъобижене самолюбство не могло заспокоити ся, не могло вгамовати ся.

Довго не спавъ и отець Демянъ. Пôсля того якъ Деньгинъ выйшовъ зъ ѥго хаты, Леся довго розмовляла зъ татомъ про Галичину, про Русинôвъ, котрй перенесли ся зъ ôдтиля до Россіи и служать бридкôй идеи обрусенія. Коваль не суперечивъ, цѣлкомъ згожавъ ся зъ донькою, але коли лѣгъ въ постѣль, на него налетѣвъ цѣлый рôй думокъ, навѣяныхъ розмовою зъ Лесею.

Въ ранцѣ Деньгинъ выйшовъ освѣжити голову, розважити свои думки; ôнъ вынѣсъ на улицю свôй бôль, гадаючи, що може розвѣѥ ѥго трохи. Ôнъ ишовъ поузъ церкву. Церковь була повна народу. Якась сила потягла въ церкву и Деньгина. Коли ôнъ ставъ пôдъ стѣною церквы, недалеко одъ лѣвого крилоса, въ ту саму годину на проповѣдници появивъ ся отець Демянъ.

Тяжкій бôль стисъ серце Деньгина; ôнъ озирнувъ усю церкву: Лесѣ нѣгде не видко.

Коваль говоривъ проповѣдь на ту тему, що колись Христосъ страждавъ за народъ, теперь наступаѥ, вже наступивъ навѣть часъ народови пострадати за Христа. Пострадать за Христа — се значить свято держати ѥго вченя, держати ся своѥи вѣры, мовы, національности, хочбы довело ся за те и постраждати и вмерти. Далѣ Коваль ставъ выясняти вченѥ Христове про любовь до ближнёго и промовивъ: „у кого двѣ одежины, той нехай оддасть одну тому, въ кого нема нѣ однои; у кого двѣ стравы, оддай одну голодному; у кого двѣ хаты, впусти въ одну того, у кого нема захистку.“

— Соціализмъ! промовивъ про себе Деньгинъ, скрегочучи зубами и пôшовъ зъ церквы до губернатора.

Тогожь дня пôдъ вечѣръ Леся выйшла зъ свого двору: она йшла въ гостѣ до Калантаихи.

— Отъ наша краля, наше сонечко! промовила Настя, Ковалева куховарка, у слѣдъ Лесѣ.

— Настояща краля, одповѣла ѣй сусѣдова куховарка: въ церквѣ хочбы скôлько не було людей, хочбы якъ були оттй панянки розряженй, а она мѣжь ними мовь мѣсяць мѣжь зôрками выдѣляѥть ся.

— Се правда, озвала ся третя молодиця, що сидѣла рядомъ зъ Настею пôдъ ворôтьми: и добра и ласкава и привѣтна душа, а не даѥ Богъ талану, не посылаѥ женихôвъ... а вжебъ и часъ...

— Не вгадали сестро, мовила Настя: сама она не хоче; отъ и вчора сватали ся до неи.

— Хто такій?

— Оттой, коли знаѥшь, Деньгинъ.

— Щожь она?

— Гарбуза дала.

— Чому?

— Тому що кацапъ.

— Чи правда?

— Сама чула, брехать не буду. У вечерѣ вчора шию собѣ у спальнѣ долôвку. Чую, они собѣ у двохъ розмовляють... старый ще въ церквѣ бувъ... Я прочинила дверѣ, да ухомъ до щелины... а ну, мовь, послухаю. Ото ôнъ до неи лебезуѥ, залицяѥть ся, липне... нарештѣ въ ноги до неи... Сватаѥть ся, а она ѥму якъ утне: „не хочу, не пôду! вы кацапъ!“

— Отъ яка она!

— А ты думала якъ?

Якъ въ степу перекотиполе, такъ въ невеличкихъ мѣстахъ котять ся зъ устъ въ уста, переносять ся зъ дому въ дôмъ пересуды, плётки, гуторки. Такъ перекотиполемъ покотила ся по Вôльцямъ гутôрка про сватанѥ Деньгина и прикотила ся ажь въ самый салонъ „чистыхъ Москалѣвъ“.

— А щó! а що! такъ ѥму й треба... нехай не хвастаѥ...

— Нехай не водить ся зъ попôвнами!

— Нехай шануѥ свою громаду!

— Якій же ôнъ „левъ“, коли попôвна втерла ѥму носа...

Такй речи вели ся въ салонѣ про Деньгина.

(Дальше буде.)

ГНОБИТЕЛЯМЪ.

Вы мыслите, що хôдъ судьбы рукою
Зупините,
Що духа вôльного въ ѥго розвою
Обмежите?

Вгасѣтъ попередъ зъ синёго склеплѣня
Громады зôръ
И зупинѣтъ палаюче промѣня,
Що ллѥсь въ простôръ.

Зломѣтъ ту мôць, що цвѣты розвиваѥ
У теплу ярь,
Зстудѣтъ огонь, котрымъ нутро землѣ палаѥ,
Вульканôвъ жаръ.

Згасѣтъ! Но искоръ, що кидаѥ геній
Въ умы людства,
Що сонцемъ съяютъ въ жизни тôй злиденнôй,
Вгасить дарма!

*

Но силу духа, що въ имя любови
И братерства всѣхъ
Змагаѥсь, — хто въ нерозрывнй оковы
Вкувати змôгъ?

Хто совѣсть нашу на братôвъ терпѣня
Зглушитъ? Бурнымъ,
Розлитымъ филямъ свѣтлого стремлѣня
Хто знайде стримъ?

Чи вы, рабы, облудній фарисеѣ,
Въ котрыхъ погасъ
Огонь чутя, любови для идеѣ,
Для блага масъ?

Вы пережитй, вы мертвй въ застою,
Йдѣть до могилъ!
Не здержать вамъ могучихъ, зъ зломъ до бою
Розвитыхъ крылъ.

Дармый вашь опôръ! поступъ ломитъ, тисне,
Й зôтре вашь слѣдъ, —
И мовь зъ за хмаръ ще тымъ яснѣйше блысне
Рожевый цвѣтъ.

Д. 19. марта 1885. *Юлія Шнайдеръ.*

Згублена Грамота.

Былина, росказана дякомъ *-скои церкви.**

(*Изъ Гоголя. Перекладъ С. Н. Исаѥвича.*)

(Конець.)

Покôйный дѣдъ бувъ чоловѣкъ — не то, щобъ зъ боязкихъ: бувало, якъ зобачить вовка, дакъ и хапаѥ ѥго простѣсенько за хвôстъ; пройде зъ кулаками помѣжь козаки, — всѣ якъ грушѣ падають на землю. Одначе пôшовъ у него поза шкурою морозъ, якъ выйшовъ ôнъ въ таку глупу нôчь у гай. Хочбы зôронька де на небѣ! Темно й глухо, якъ у погребѣ *); тôльки й чутно, що далеко-далеко вверсѣ холодный вѣтеръ гуляѥ верхôвѥмъ деревъ, и дерева, якъ пяній козацкй головы, гойдають ся зъ боку на бôкъ, шопотячи листомъ пяну розмову. Якъ отъ завѣяло такимъ холодомъ, що дѣдъ згадавъ заразъ про свôй баранячій кожухъ, и тутъ заразъ якъ застукотить немовь сто молотôвъ такимъ стукотомъ, що у дѣда зазвенѣло у головѣ и немовь зôрницею освѣтило гай. Дѣдъ заразъ нагледѣвъ стежку, промѣжь чагарничкомъ. Ось и опалене дерево, и терне! Такъ, все такъ само, якъ було ѥму казано; нѣ, не одурив шинкарь. Однакъ не дуже весело було продиратись кущами. Ще ôнъ и зъ роду не бачивъ, щобъ проклятй сучки и терне такъ боляче драпались. Трохи по малу выбравъ ся таки дѣдъ на просторне мѣсце, и, скôлько мôгъ скинути окомъ, дерева ставало все менше и менше, и чимъ далѣй они ставали такй широкй, якихъ дѣдъ не бачивъ и по той бôкъ Польщи. Дивить ся дѣдъ и бачить межи деревомъ вылыскуѥть ся рѣчка, якъ загартована криця. Довго стоявъ дѣдъ биля берега, оглядаючись на всѣ боки. На другому березѣ видно багатя **), и таке мизерне, що, здаѥть ся, ось-ось погасне, коли нѣ зновъ зажеврѣѥ въ рѣчцѣ, одсвѣчуючись дрижачи, якъ ляцкій шляхтичь у козацкому борѣ. Ось и мостокъ! „Ну, тутъ хиба тôлько бѣсôвскôй чортопхайцѣ проѣхати“. Дѣдъ ступивъ одначе смѣливо и хутчѣйшь, чимъ хто-бъ дôставъ рôжка, понюхати табаки, бувъ уже на тôмъ боцѣ. Тутъ тôльки роздивився ôнъ, що биля огнища сидѣли люде и такй все осоружнй пики, що въ другу бъ годину, хто ѥго зна, чого-бъ ôнъ не давъ, щобъ якъ небудь дать зъôдсиль драла. Да вже нѣчого було робити, мусѣвъ поздоровкатись. „Магай-Бôг вамъ, добрй люде!“ — Хочбы тобѣ одинъ кивнувъ головою; сидять мовчки, да щось сыплють въ огонь. Бачить дѣдъ одно порожне мѣсце и, не балакаючи довго, сѣвъ и собѣ къ багатю. Ще довго сидѣли мовчки. Дѣдови вже й осточортѣло; давай шукати у кишенѣ, витягъ люльку, озирнивсь навколо — нѣ одинъ и не дивить ся на него. „Уже дôбродѣйство, будте ласкавй, якбы такъ, щобъ примѣрно сказать, того... (дѣдъ таки бачивъ свѣта чимало, знавъ уже, якъ пôдвезти москаля, и якъ що да й передъ царемъ не окаплунивсь бы), щобъ примѣрно сказать, себе не забуваючи, да й васъ не облишити. Люлька, бачите, у мене ѥ, да того, чимъ бы запалить ѥѣ, *чортъ ма*“. И на сю рѣчь хочбы хто пару зъ устъ; тôльки одна пика сунула головнею дѣду межи очи такъ, що якбы ôнъ не одхиливъ ся, може прийшлось бы попрощатись зъ однымъ окомъ на вѣки вѣчнй. Дивлячись на послѣдокъ, що година плыне задаремне, надумавсь дѣдъ — чи то буде слухать нечисте породѣлѥ, чи нѣ — росказать своѥ дѣло. Пики й уха насторочились и лапы попростягались. Дѣдъ збагнувъ ся, зôбравъ у жменю всѣ грошѣ и шпурнувъ, якъ собакамъ, имъ въ середину. Якъ тôлько кинувъ ôнъ грошѣ, все передъ нимъ змѣшалось, земля задрожала и якъ, уже ôнъ сего й самъ не бувъ въ силѣ росказати, опинивсь трохи не въ самѣсенькому пеклѣ. „Боже мôй!“ скрикнувъ дѣдъ, обгледѣвшись гарненько. Що за мара! Пика на пицѣ, якъ кажеть ся, не видно. Вѣдёмъ такого до бѣса, якъ отъ инодѣ, трапляѥть ся, на рôздво выпаде снѣгу; вшатованй, розмазанй, якъ панночки на ярмарцѣ. И всѣ, скôлько не було ихъ тамъ, садили якогось чортячого тропака. Пылюгу пôдняли таку, що й Боже мôй! Хрещеный чоловѣкъ почавбы ѣсти дрижаки, побачивши, якъ высоко скакало бѣсôвске кодло. Мимо всего страху, регôтъ напавъ на дѣда, коли побачивъ, якъ чорты пôдпускали вѣдьмамъ бѣсики, выхиляючись передъ ними на нѣмецкихъ нôжкахъ, а музики бумкали себе по щокахъ и свистѣли носами, якъ у сопѣлки. Тôльки зуздрѣли дѣда — и стали сунути до него ордою. Кабанячй, собачй, козлинй, кôньскй пики, всѣ повытягались и отъ такъ и лѣзуть цѣловатись. Плюнувъ дѣдъ, така нечисть напала! А потôмъ схопили ѥго и посадовили за стôлъ, завздовжки може зъ дорогу одъ Батурина до Конотопа. „Ну, се ще не дуже погано“, погадавъ собѣ дѣдъ, побачивши на столѣ свинину, ковбасы, шатковану зъ капустою цыбулю и багато иншихъ ласощѣвъ; „видно нечиста сила постôвъ не держить“. Дѣдъ, треба таки вамъ сказати, не минавъ нагоды перехопить того сего на зубы. Ѣвъ, покôйный, нѣчого Бога гнѣвити, таки такъ, що ажь за ушами лящало, и одтого не балакаючи довго, присунувъ до себе миску зъ кришенымъ саломъ, взявъ вильце мало чимъ менше одъ вилъ, якими селяне кидають на вôзъ сѣно, настромивъ на него таки чималенькій кусманъ, пôдставивъ скоринку хлѣба — и дивись, поклавъ у чужій ротъ. Ось-ось

*) пивниця, лёхъ.

**) огонь.

биля самѣсенькихъ ушей, и чутно ажь, якъ чіясь пика жує и пламкає губами на цѣлый стôлъ. Дѣдъ нѣчого; схопивъ другій и ось, здаєть ся, и по губамъ помазавъ, тôльки зновъ не въ своє горло. Въ трете — зновъ минуло. Розсердивсь дѣдъ, забувъ и страхъ, и де ôнъ, прискочивъ до вѣдёмъ: „Щó вы справдѣ, иродове кодло, довго ще будете глузовати зъ мене, чи що? Якъ що не отдасте менѣ заразъ моєи козацкои шапки, то хай я буду католикъ; якъ не переверну вашихъ кабанячихъ пикъ задомъ на передъ!“ Ще ôнъ и не скôнчивъ, якъ всѣ пики вытрѣщили зубы и пôдняли такій регôтъ, що у дѣда на серцѣ похолонуло.

— Добре! — писнула вѣдьма, котру вшановавъ ôнъ за старшу надъ усѣма, бо обличє у неи було трохи не саме красше: — шапку ôддамо тобѣ тôлько тогдѣ, якъ зôграешь зъ нами тричи у дурня!“

Що маєшь робити? Козаку сѣсти зъ бабами у дурня! Дѣдъ одборонювавсь, одборонювавсь, да й мусѣвъ таки сѣсти. Принесли карты, такѝ засмальцёванѝ, якими хиба тôльки старѝ дѣвки гадають про женихôвъ.

— Слухай же! — забрехала вѣдьма въ друге: — якъ що хочь разъ выграєшь, твоя шапка; колижь всѣ три зôстанешь ся дурнемъ, да не во гнѣвъ будь тобѣ сказано, не тôлько шапки, може й свѣта бôльшь не побачишь!

— Дѣлѝ, дѣлѝ, пáскуде! Що було, те бачили, а що буде, те побачимо.

Ось и карты вже роздѣлили. Взявъ дѣдъ свои въ руки — и дивить не хочеть ся, такій дрôбязокъ, хочь бы на смѣхъ одинъ козырь *). Зъ масти десятка сама старѣйша и паръ не має; а вѣдьма все пôдсыпає пятерики. Прийшлось зôстатись дурнемъ! Тôльки що дѣдъ зôставъ ся, — зо всѣхъ бокôвъ якъ заиржали, захрюкали, загавкали пики: „дурень, дурень, дурень!“

— А щобъ вы луснули, дiявольске одрôдє! — закричавъ дѣдъ, затуляючи уши. „Ну“, мѣркує собѣ, „вѣдьма пôдтахлёвала, теперь дѣлити'му самъ“. Роздѣливъ, засвѣтивъ козыря, подививсь на карты: масть хочь куды, козырѣ є. Изъ почину дѣло йшло якъ и не треба красше; тôльки вѣдьма — пятерикъ зъ королями! У дѣда на руцѣ одниѝ козырѣ! Не збираючись довго, хвать всѣхъ королѣвъ по усамъ козырями!

— Ге, ге! Да се не по козацки! А чимъ ты крыешь земляче?

— Якъ чимъ? козырями!

— Може по вашому се й козырѣ, тôльки по нашому нѣ.

Дивить ся — справдѣ проста масть. Що за диковина! Прийшлось и въ друге бути дурнемъ, чортовинє зновъ пôшло драти горло: „дурень, дурень!“ такъ, що стôлъ дрожавъ и карты скакали по нему. Дѣдъ розпаливъ ся; роздѣливъ у послѣдокъ. Зновъ иде карта гарна. Вѣдьма зновъ пятерикъ; дѣдъ побивъ и набравъ зъ колоды повнѣсеньку руку козырôвъ.

— Козырь до клику! — крикнувъ ôнъ и ляпнувъ картою по столѣ такъ, що єѣ скоробило въ три погибели; тая не казавши и словечка, побила ôсѣмкою масти.

— А чимъ ты, старый дiяволъ, бєшь?“ Вѣдьма пôдняла карту, пôдъ нею була проста шѣстка.

— А, бѣсôвска заморока! — сказавъ дѣдъ и зъ досады ударивъ, що було силы, по столѣ кулакомъ. На щастє дѣда у вѣдьмы була погана масть, а у дѣда, на ту пору, пары. Почавъ набирати зъ колоды, тôльки таке лѣзе, що дѣдъ и руки попустивъ. Въ колодѣ нема нѣ однои карты. Пôшовъ уже не дивлячись, простою шѣсткою; вѣдьма прийняла. „Ось тобѣ й на! Се що таке? Еге-ге! Мабуть, щось да не такъ!“ Отъ дѣдъ карты нишкомъ пôдъ стôлъ да й перехрестивъ; дивить ся — у него на руцѣ тузъ, король, хвилька козырна, а ôнъ замѣсть шѣстки спустивъ кралю. „Ну, дурень же я бувъ!“

— Король козырный! Щó, прийняла? Ага, кошече породѣле, туза не хочешь? Тузъ! Хвилька!...

Гомôнъ пôшовъ по пеклу; на вѣдьму напали корчѣ и зъ ôдкиль не взялась, шапка бухъ! прямѣсенько дѣду на видъ. „Нѣ, сего мало!“ закричавъ дѣдъ пôдбадёрившись и надѣвъ шапку. „Якъ що не стане заразъ передъ мене кôнь мôй юнацкій, то ось, побій мене грôмъ на сему самому нечистому мѣстѣ, коли не перехрещу святымъ хрестомъ всѣхъ васъ!“ И вже було и руку пôднявъ, якъ заторохтѣли передъ нимъ кôстки кôнскѝ.

— Ось тобѣ кôнь твôй!

Заплакавъ, сердега, якъ мала дитина нерозумна, гледючи на нихъ. Жалко старого товарища!

— Дайте-жь менѣ якого небудь коня, выбрати ся зъ гнѣзда вашого!

Чортъ ляснувъ — кôнь, якъ огонь, выхопивсь пôдъ нимъ, и дѣдъ якъ птиця вылетѣвъ на верхъ. Одначе страхъ напавъ єго дорогою, якъ кôнь, не слухаючи нѣ крику нѣ поводôвъ, плыгавъ черезъ балки й болота. Де тôлько ôнъ тогдѣ не побувавъ, морозъ було йде поза шкурою, якъ було почне дѣдъ росказовати про се. Подививсь собѣ пôдъ ноги — и перелякавсь ще бôльшь: провалє! круча страшенна! А чортовôй худобѣ и байдуже: прямо черезъ него. Дѣдъ було держать ся, да куды! Черезъ пеньки, черезъ куп—шкареберть полетѣвъ въ провалє и такъ гепнувъ на днѣ єго объ землю, що здавалось и духъ выйшовъ. Не знавъ ôнъ, щó й дѣялось тогдѣ зъ нимъ; нѣчого не памятавъ и якъ наслухавсь чимало чмелѣвъ и вже очунявсь трохи и почавъ оглядатись, то вже розсвило зовсѣмъ, передъ нимъ маячили знаємѝ мѣста, а самъ ôнъ лежавъ на своѣй хатѣ.

Перехрестивсь дѣдъ, якъ злѣзъ до долу. Оттаке чортовиня! Що за бѣсôвъ батько, яка чудасія була зъ чоловѣкомъ! Поглянувъ на руки — всѣ въ крови; подививсь у бочку зъ водою — и обличє тежь. Вмывшись гарненько, щобъ не перелякать дѣтей, входить ôнъ потихоньки у хату, дивить ся: дѣти одступають до него задомъ, и зъ ляку показують єму пальцями, кажучи: „Дивѣть ся, дивѣть ся: мати мовь дурна скаче!“ И справдѣ, баба сидить на днищи, заснувши передъ гребенемъ, держить въ руцѣ веретено и сонна пôдскакує на лавцѣ. Дѣдъ взявши за руку розбудивъ єѣ: „Здорова була жѣнко! Якъ ся маєшь?“ Довго дивилась она, а потôмъ вже пôзнала дѣда и росказала, якъ ѣй привижувалось, нѣбы-бъ то печь ѣздила по хатѣ и выганяла лопатою горшки, помыйницѣ, катъ зна ще що таке. „Ну“, каже дѣдъ, „тобѣ зо сну, менѣ справдѣ. Треба, бачу, буде освятити зновъ нашу хату; менѣ-жь, тымчасомъ, чекати нѣчого“. Проказавши се и трохи ôддыхавши, дѣдъ дôставъ коня и не зостанавлявсь нѣ въ день нѣ въ ночи, поки не доѣхавъ до мѣсця и не оддавъ грамоты самôй царици.—Тамъ дѣдъ нагледѣвсь такихъ дивъ, що стало єму пôсля того на довго росказовати: якъ повели єго въ палаты, такѝ высоченнѝ, що хочбы хатъ и зъ десятокъ постановить одна на дру-

*) адутъ, à tout.

ту, то й тогдѣ-бъ може не достали стелѣ; якъ заглянувъ въ одну горницю — нѣ, въ другу — нѣ, въ третю — ще нѣ, въ четвертôй — ще не було, да вже въ пятôй, въ сѣренькôй новôй свиточцѣ, въ червоныхъ сапянцяхъ, и золотѣ галушки ѣсть; якъ звелѣла насыпатн ѳму повнѣсеньку шапку синицями; якъ... всёго й не згадаѳшь! Объ гостёваню своѳму въ пеклѣ дѣду и гадки було мало и якъ що, траплялось, хто нагадувавъ объ сёму, то дѣдъ мовчавъ, наче й рѣчь не про него велась и таки великои коштовало працѣ ублагати дѣда, щобъ ôнъ росказавъ зновъ все, якъ було. И мабуть за те вже покаравъ ѳго Господь, що не заразъ огледѣвъ ся—освятити хату. Бабѣ, рôвнѣсенько черезъ кождый рôкъ, у ту саму годину, робилось таке, що танцюѳ бувало баба да й тôльки. За що було не вôзьметь ся, ноги выробляють своѳ, и отъ такъ и торкаѳ пôйти навприсядки.

ПРО ШЛЮБЪ НА РУСИ-УКРАИНѢ ВЪ XVI-XVII СТОЛѢТЮ.

Вп. „Товариству рускихъ женщинъ“ въ Станиславовѣ

присвячує

Левко Маячанець

(Дальше)

А ось маѳмо цѣкавый прикладъ розлуки, що була справлена передъ гродскимъ урядомъ безъ „розпустного“ листу, а черезъ одно словне ознаймленѳ розводячихъ ся, въ присутности третои особы, котрôй мужь тутъ формально уступивъ своѳ мужне право дотычно бувшои своѳи жѣнки, зъ осôбными, цѣкавыми умовами. Въ 1581 р. въ гродскій володимирскій судъ прийшли: Янушь Глиньскій, ѳго жѣнка Катерина и якійсь Иванъ Щаурскій. Глиньскій знявъ таку рѣчь: „Вашей милости, пане подстаросто, вѣдомо, ижъ недавно, за помочью слугъ вашей милости, найшовъ я тутъ у Володимерѣ жону свою на ймя Катерину Криковну, которую до в. м. привелъ и до вязеня осадити далъ. Въ той часъ тая жона моя одреклась мене, яко мужа своего, и другого — Ивана Щаурского мужемъ своимъ менила быти; але потомъ, опамятавшись и взявши Бога въ сердце, мене за мужа своего признала и черезъ приятелей своихъ и моихъ просила, абы-мъ я ей все тое, што она злого чинила, пробачилъ и одпустилъ а ее зъ малженства выпустилъ. Уважаючи просьбы нашихъ приятелевъ и тежъ видячи, ижъ она милости правои малженскои и щирого сердця до мене не маетъ, я теперъ передъ в. м. чиню ее вольною одъ себе зъ стану святого малженского на вѣчные часъ и уже напотомъ жадного дѣла до неи не маю и мѣти не буду. Вольна она съ тымъ мужемъ своимъ, которого теперъ маетъ, Иваномъ Щаурскимъ, яко зъ власнымъ, шлюбнымъ, мешкати въ стани малженскомъ поты, поки вола Божая будетъ. А коли бъ той мужъ еи Щаурский напередъ, нежли она, умеръ, тогды тая Катерина Крикозна маетъ право замужъ за нацыю нашу ити, одно за чоловѣка закону греческого або римского и иншихъ“. Тутъ же стоячи передъ урядомъ и тая Катерина Щаурска (далѣй въ документѣ она называѳть ся вже симъ именемъ) зъ тымъ усѣмъ згодилась „и того истого Януша Глинского зъ стану святого малженского выпустила и вольнымъ учинила на часы вѣчные и дала ему вольность зъ другою жоною ся оженити, обицуючи ему въ томъ жаднои трудности и шкоды не задавати“, пôдъ зарукою на обидвѣ стороны по 200 кôпъ грошей и такои-жь сумы на короля. „И то тежъ тая Катерина зознала: где-бы тому постановеню досыть не вчинила, а по смерти мужа своего Щаурского еслибы, оставшися, за нацыю народу цыганского пошла замужъ, тогды ничимъ иншимъ, одно горломъ маетъ быти карана. А по тыхъ обохъ зознаняхъ, стоячи передъ урядомъ очевисто (с. е. personaliter), Иванъ Щаурский созналъ и шлюбовалъ тому Янушу Глинскому самому, братьи, приятелѳмъ, слугамъ и подданымъ ихъ за вшелякий покой и безпечность здоровья, а Янушъ такъ же тому Щаурскому шлюбовалъ, подъ тыми жъ закладами звышъ поменеными“.*)

Въ сѣмъ актѣ, крôмъ оригинальности вже самои формы розôрваня шлюбу, звернѣмъ увагу ще й на те, що незаконный звязокъ Катерины зъ Щаурскимъ, за якій она, по воли мужа, була посаджена у вязницю и навѣть по силѣ Статута, могла бути карана горломъ,—сей самый злочинный звязокъ уже признаѳ ся й урядомъ за чесный, законный шлюбъ зъ того часу, якъ тôлько першій мужь згодивсь признати ѳго за такій и ослобонивъ свою бувшу жѣнку ôдъ попередного шлюбу. Про потребу церковного вѣнчаня для другого шлюбу немаѳ й згадки; Глиньскій передъ свѣтскимъ урядомъ передаѳ Щаурскому своѳ малженьске право — и сей зразу-жь таки стаѳ „власнымъ, шлюбнымъ мужемъ“ Катерины и вважаѳть ся за такого самымъ урядомъ. Сей фактъ пôдпираѳ нашу попередну гадку, що церковне вѣнчанѳ не вважалось тогдѣ за рѣчь конче потрѣбну въ шлюбнôй справѣ.

Поки-що мы помѣчали, що ознаймленя про розлуку приймаѳ и стверджаѳ гродскій або замковый урядъ; а ось маѳмо два иншѣ приклады, въ котрыхъ таке ознаймленѳ робить ся передъ иншимъ урядомъ. У волыньского пана Яна Лагодовского бувъ „рукодайный“ (с. ѳ. що служивъ за плату) слуга Надь Янушь, Угринъ, жонатый зъ дочкою боярина Лагодовскою Ганною Едановскою. Въ 1609 р. обоѳ подруги прийшли до свого пана и привели зъ собою „людей добрыхъ“ — свѣдкôвъ и возного зъ уряду. Тутъ, передъ п. Лагодовскимъ, Надь Янушь ознаймивъ, що, мешкаючи кôлька лѣтъ въ малженствѣ зъ Ганною Едановскою, они не мали „мешканя доброго“ и не було мѣжь ними „милости слушнои малженскои“, а черезъ се ôнъ „зъ доброи воли, а не по неволѣ, ни зъ жадного примусу, тую жону свою вольную чинитъ одъ стану малженского и зъ нею мешкати а ни въ неи бувати и жадного перенагабаня ей чинити не маетъ вѣчными часы“, а коли въ чѣмъ зламаѳ сю угоду, то „маетъ быти караный горломъ“. Ганна Едановска зъ своѳи руки ознаймила, що она тежъ „чинитъ вольнымъ п. Януша одъ стану малженского“, а потôмъ розлученѣ подруги дали одно другому „розпустные листы“, ствердженѣ присутными свѣдками, и зручили сѣ листы возному, щобъ ôнъ уписавъ ихъ „для вѣчнои памяти“ въ урядовѣ гродскѣ книги**). Цѣкаво, що на тыхъ листахъ, мѣжь иншими свѣдками, пôдписались три священики зъ окôльныхъ парафій. — Тутъ уже помѣчаѳмо, що розлука справляѳ ся передъ доминіяльнымъ судомъ „пана-державця“, а возный потôмъ свѣдчить про сю справу передъ гродскимъ урядомъ и вписуѳ розлучнѣ листы въ урядовѣ книги. — А ось другій, иншій прикладъ. Луцкій гродскій писарь Семенъ Хребтовичь-Богуринь-

---

*) Книга гр. Володимирска, 1581 р., Нр. 942.

**) Кн. гр. Володим. 1609 р., Нръ 973.

скій оженивсь зъ дочкою п. Андрея Русина, нареченого владыки Пинского и Туровского, панною Раиною; але мѣжь молодыми недовго тревала „добра згода и милость". Тогдѣ они скликали своихъ приятелѣвъ и за „угодливымъ ихъ выналѣзкомъ" стала ся въ 1572 р. мѣжь п. Русиномъ и єго зятемъ „угода и постановенье: ижъ п. Богуринский малжонку свою, а малжонка его зъ малженства выпустити мѣли". Чинячи досыть сему постановленю, они обоє черезъ якійсь часъ стали передъ гродскимъ Луцкимъ урядомъ, щобъ „вызнати" про свою розлуку и записати се вызнанє до урядовыхъ книгъ. Але тутъ мѣжь тестемъ и зятемъ вчинила ся сварка за посагъ и вѣно, и справа не дойшла до кôнця. Черезъ рôкъ въ м. Берестечку лучивъ ся соймъ, куды зъѣхалась шляхта зъ усёго воєводства Волыньского для обраня депутатôвъ на „елекцию" нового короля. Туды-жь повѣзъ свою жѣнку и п. Семенъ Хребтовичь-Богуриньскій, щобъ тамь „передъ згромаженьемъ всего рицарства" взяти розлуку зъ нею. На лихо имъ, соймъ бувъ такъ „затрудненій" политичными справами, що не мавъ часу обходити ще й приватнѝ справы *). Але для насъ досыть знати, що не тôлько низшѝ свѣтскѝ уряды, а навѣть и соймы брали до свого розсуду справы про розлуку подругôвъ.

Зъ наведеныхъ прикладôвъ вбачаємо, що причиною до розлуки частѣйшь усёго було незлагôдне житє подругôвъ. Але зустрѣчають ся, хочь и рѣдко, случаѣ, що розлучались и черезъ иншѝ причины, на пр. черезъ тяжку хоробу або що. Въ 1594 р. земянка Федора Головиньска ознаймила передъ гродскимъ луцкимъ урядомъ ось-якій листъ: „Недавно минулого часу я уступила-мъ была, за призрѣньемъ Божимъ въ станъ святый малженский съ п. Яномъ Валицкимъ. А ижъ мене Панъ Богъ барзо великою хоробою навѣдити рачилъ, то я частокротъ просила сама пана малжонка свого, абы мнѣ того позволилъ и отъ себе зъ малженства своего вѣчными часы вольною учинилъ. Панъ малжонокъ мой, бачечи такъ тую хоробу, яко тежъ уваживши частые прозбы мои, а розумѣючи то, ижъ я вже зъ нимъ мешканя въ станѣ малженскомъ мѣти не могу, листомъ своимъ зъ малженства своего на вси потомные часы мене отъ себе вольною учинилъ; такъ же и я его милость п. Яна Валицкого отъ малженства своего вызволяю, позволивши ему оженитися, якожъ и передъ судомъ духовнымъ, ставши очевисто, вызволенье п. Яну вызналамъ и вольнымъ его отъ себе учинила есми, подъ зарукою въ тысячу копъ грошей литовскихъ. Помнечи тежъ зычливость и пильное старанье и накладъ п. Валицкого, приводечи мене ку доброму здоровью, дала есми ему 442 копы грошей" и иншѝ рѣчи**). Такій же самый листъ давъ своѣй жѣнцѣ и панъ Валицкій. Се ще першій розлучный листъ, въ котрôмъ споминає ся про „духовный урядъ" въ такôй справѣ, але мусимо признати, що участь, яку бере на себе сей урядъ въ справѣ розôрваня шлюбу, чисто пассивна: не ôнъ рѣшає справу — Валицкѝ згадують тôлько про те, що „ставши очевисто передъ судомъ духовнымъ" (въ парафіи жѣнки) они тôльки „вызнали" про своє „вызволенє зъ малженства", а про санкцію духовного уряду не споминають нѣчого. Значить, духовный урядъ справивъ тутъ не бôльшь того, що въ иншихъ случаяхъ справлявъ гродскій або замковый урядъ а навѣть доминіальный урядъ пана-державця, с. в. ôнъ тôлько принявъ ознаймленє про розлуку. Головнымъ же акторомъ въ справѣ розôрваня шлюбу и на сей разъ єсть та-жь сама обопôльна воля мужа и жены. Безъ неи нѣякѝ й церковнѝ причины, навѣть перемѣна вѣры однымъ зъ подругôвъ, не мали змоги розôрвати шлюбный звязокъ. Такъ въ 1589 р. служебникъ князя Константина Острожского, якійсь Константинъ зъ Превойска вызнавъ передъ гродскимъ Володимирскимъ урядомъ такій записъ: „Зъ доброи воли моеи я до закону або вѣры хрестиянскои приступилъ (до того часу ôнъ бувъ жидомъ), а жона моя Тиля Юсковна, не хотечи зо мною въ вѣрѣ хрестиянской мешкати, просила мене, абы-мъ я зъ стану малженского ее выпустилъ. А такъ я, за певнымъ постановенемъ, тую жону мою зъ стану малженского добровольно вызволяю и вже есми вызволилъ и отъ сего часу до неи самои жадного дѣла мѣти не маю" *).

Але годѣ зъ подробицями, щобъ часомъ не докучити ними. И зъ тыхъ прикладôвъ, якѫ доси приведено, можна, здаєть ся, доволѣ ясно зрозумѣти, якѝ въ загалѣ були звычаѣ и установы коло малженскихъ розлукъ въ Украинѣ въ XVI—XVII ст. Безсуперечно, що сѝ звычаѣ дуже мало згожувались якъ зъ церковными такъ навѣть и зъ державными установами, бо Статутъ зовсѣмъ лишавъ розлучнѝ справы на волю и розсудокъ права духовного. А проте мы бачили, що свѣтскѝ уряды не вагаючись признавали законнôсть такихъ розлукъ, котрѝ справлялись по однымъ звычаєвымъ формамъ, навѣть безъ ознаймленя про те до права духовного. Гляньмо-жь теперь, якъ ôдносивсь до такихъ розлукъ урядъ духовный?

Щобъ зрозумѣти сѝ ôдносины, треба памятати, що руско-украинске духовеньство въ тогдѣшнôй суспôльности зовсѣмъ не мало одрубного становища и нѣ въ чѣмъ не ôдрôзнялось ôдъ иншихъ свѣтскихъ станôвъ. Не тôлько простѝ священики, але и высшѝ духовнѝ достойники — архіереѣ и митрополиты безпосередно выходили на свои уряды зъ мирянъ и въ своихъ поглядахъ, звычаяхъ и въ цѣлому житю зоставились такими-жь, якими були до посвяченя. Въ тогдѣшнôмъ клирѣ не було й знаку якои-небудь дисциплины: архіереѣ не слухали митрополита, простѝ священики не знали своихъ владыкъ и бôльшь годили своимъ панамъ, ôдъ котрыхъ залежало право подаваня посадъ душпастырскихъ. Черезъ те въ церквѣ бôльшь панували народнѝ звычаѣ, нѣжь каноны и установы церковного права. До якого занедбаня и легковаги доходили часомъ церковнѝ каноны, можна помѣчати хочбы зъ того, що въ другôй половинѣ XVI ст. було не мало такихъ архіереѣвъ, котрѝ жонатыми брали посвяченя и, сидячи на владычыхъ катедрахъ, не розводились зъ своими жѣнками и плодили дѣтокъ**). Коли самѝ архіереѣ легковажили каноны въ такихъ поважныхъ рѣчахъ, то чи булижь они здатнѝ дбати про иихъ въ меншихъ справахъ, дотыкаючихъ ся особъ свѣтскихъ. А треба знати, що, по тогдѣшнымъ звычаямъ, справы малженскѝ належали до духовного права и розсудку не одныхъ архіереѣвъ, якъ теперь, але и простыхъ парохôвъ, якъ те помѣтили вже мы въ справѣ коло розлуки пп. Валицкихъ. Певна рѣчь, що

*) Кн гр. Луцка 1573 р, Нръ 2047.

**) Кн гр. Луцка 1594 р, Нръ 2101.

*) Кн. гр. Володим. 1589 р., Нръ 965.

**) Въ „Актахъ Зап. Россіи" и въ иншихъ, можна знайти доволѣ свѣдоцтвъ про сѝ речи.

священики ще меншь, нѣжь владыки, дбали про церковнѝ каноны, та мало й вѣдали про нихъ, а бо́льшь пильнували старосвѣтскихъ побожныхъ звычаѣвъ. Коли хто зъ парафіянъ потребувавъ у нихъ розводу, они благословляли розво́дъ, якъ що о́нъ не бувъ противный звычаямъ; а коли хто обертавсь съ такою-жь справою до уряду свѣтского або навѣть до пана-державця — имъ и про те було байдуже. Пригадаймо, що коли въ 1609 р. Надь Янушъ розводивсь зъ жѣнкою передъ своимъ паномъ, то свѣдками сего розводу, по́дписавшими й „роспустнѝ“ листы, були три мѣсцевѝ пароxи, не вважаючи на те, що розво́дъ справлявъ ся чисто по формахъ звычаєвыхъ, навѣть безъ попередного вызнаня передъ урядомъ духовнымъ. Повысшѝ духовнѝ достойники, архієреѣ и митрополиты, правда, въ XVI ст. инколи встоювали за тымъ, щобъ вылучити малженскѝ справы зъ розсудку свѣтскихъ урядо́въ и прилучити ихъ выключно до своєи юрисдикціи. Тымъ-то они неразъ жалѣлись королеви, що урядники гродскѝ и старостинскѝ а навѣть приватнѝ особы — князѣ, земяне, державцѣ и ихъ намѣстники й урядники въ справы духовнѝ мѣшаютъ ся, „малженства вѣнчаные межи народомъ хрестьянскимъ розводятъ, мужовъ зъ жонами роспускаютъ й роспусты берутъ, а до права духовного ихъ не выдаютъ“, и король деколи выдававъ на те свои заборонни универсалы, котрѝ звычайно не мали нѣякого скутку*). На то́мъ и переставали нашѝ владыки въ боротьбѣ противъ звычаєвыхъ малженскихъ розводо́въ, дарма що царегородскѝ патріархи неразъ гремѣли гро́зными осудами противъ такихъ розводо́въ. А коли траплялось, що до архієреѣвъ оберталисъ зъ справами про розводы, то они й самѝ розвязували шлюбы по тымъ же свѣтскимъ звычаямъ, а не по церковнымъ установамъ.

(Конець будс.)

*) Дивись. н пр. Акты Зап. Рос. т. II., стор. 397, и т. III. стор. 96.

ЗЪ ПОДОРОЖЕЙ ПО ИТАЛІИ.

(*Написавъ Мих. Подолинъскій.*)

7. Зъ Пармы до Фльоренціи.

(Дальше.)

На дво́рци желѣзнои дороги стрѣли мы, якъ всюды въ Италіи, готелевѝ омнибусы, ясно освѣтленѝ, зъ надписями готелѣвъ и зъ кондукторами выкликуючими голосно имена тыхже. Коли вынайшли мы собѣ омнибусъ готелю Porta Rossa, до котрого хотѣли заѣхати, всѣли мы заразъ до него и о́ддали рецеписъ на нашѝ пакунки кондукторови. Сей передавъ єго кондукторови другого воза того самого готелю, що мавъ остатись на дво́рци, дожидати выдачѣ пакунко́въ и привезти ихъ опо́сля за нами. Приѣзджаємо отже спокойно до готелю, до́стаємо пригожѝ намъ комнаты, розмѣщаємось въ нихъ и сходимо въ низъ до ѣдальнои салѣ, щобъ нагодувати нашѝ переголоднѣлѝ жолудки. Однакъ заледви сѣли мы до стола и замовили стравы, якъ ось приступає до мене комнатный слуга и оповѣщає мене, що пакунковый кондукторъ маєсь дѣло до мене. Выбѣгаю проте заразъ на коритарь и довѣдую ся, що одинъ зъ нашихъ куфро́въ „отворивъ ся самъ по дорозѣ“ и що на желѣзници не хотятъ єго выдати безъ мене, бо упершь мушу я самъ, яко надавець, потвердити, що зъ него нѣчого не щезло. Почувши таку, на всякій случай не конче приємну звѣстку, нагадую собѣ щото́лько, що до одного зъ сихъ куфро́въ вложивъ я близь 500 подво́йныхъ червонцѣвъ, чи радше французскихъ и италіянскихъ золото́вокъ по 20 франко́въ. Ще коли мы переѣжджали черезъ Боценъ, давъ менѣ було мо́й товаришь, котрому я бувъ за кассіера, 3000 рублѣвъ до перемѣны на золото, бо сказано намъ, що по Италіи найвыго́днѣйше ѣздити зъ французскимъ або италіяньскимъ золотомъ, и що за рублѣ платятъ тамъ мало, по́дчасъ коли въ Австріи курсъ ихъ стоявъ досыть высоко, мабуть по 1 злр. 60 кр. а. в. за рубель. Такъ отже вымѣнявъ я заразъ всѣ тѝ грошѣ и до́ставъ за нихъ близь 600 подво́йныхъ золото́вокъ, зъ котрыхъ що-ино невеличка сума розо́йшла ся намъ въ Милянѣ и въ Пармѣ. Зъ Боценъ до Миляна вѣзъ я сѝ грошѣ при собѣ въ полотняно́мъ поясику, купленóмъ нарочно до сеи цѣли. Коли однакъ сей спосо́бъ воженя грошей показавъ ся неконче выго́днымъ, бо о́дъ золота заболѣли мене боки и крижѣ, тогдѣ порадивъ менѣ мо́й товаришь вложити золото въ куферъ, и такъ вѣзъ я єго зъ Миляна до Пармы, а теперь зъ Пармы до Фльоренціи. Коли заѣзджали мы въ Милянѣ и въ Пармѣ до готелю, то о́ддававъ я завсѣгды властителеви тогожь всѣ грошѣ до перехо́вку, щобъ ихъ менѣ часомъ не вкрадено зъ комнаты. Иншого же небезпеченства для завѣреныхъ менѣ грошей я не знавъ. Ажь ось тутъ кажутъ менѣ теперь, що одинъ зъ моихъ куфро́въ отворивъ ся самъ нѣбы-то. Найбо́льше занепокоюючѝ здогады перешибнули менѣ блыскавкою черезъ мозокъ. „Хто менѣ може ручити за се“, — думавъ я — „чи не по́дмыкано нарочно на дорозѣ всѣ нашѝ куфры, чи не перешукано ихъ всѣхъ и не лишено отвором именно той куферъ, въ котро́мъ були грошѣ, щобъ называло ся, що о́нъ самъ о́дчинивъ ся?! Або хочбы и не те, хочбы не злодѣѣ були причиною всего лиха, то бѣда не спитъ и хто єго знає, чи не о́дчинивъ ся случайно таки справдѣ самъ котрый зъ нашихъ куфро́въ, та именно сей куферъ, въ котро́мъ я вѣзъ грошѣ? Коли же таке сподѣялось, то чижь можна припускати, щобъ звязуючій єго послугачь желѣзницѣ не заглянувъ, хочбы случайно, до него, а заглянувши щобъ мавъ насто́лько моральнои силы, не выймити зъ него грошей, бо Gelegenheit macht Diebe, тымъ бо́льше, що, о ско́лько я тямивъ, грошѣ були зложенѝ въ згадано́мъ поясику заразъ наверха, по́дъ самымъ вѣкомъ куфра зъ правого боку въ кутику?! Чимъ жежь доведу я крадѣжь и чи обовязана желѣзница звернути менѣ шкоду, скоро я куфро́въ не ассекуровавъ осо́бно, анѣ не надававъ ихъ инакше, якъ надає ся звычайнѝ пакунки?...“ Тѝ и то́мъ подо́бнѝ мысли гонились менѣ вихромъ по моѣй головѣ, коли я, навпо́въ мертвый зъ переляку и неневности, сѣвъ вразъ зъ кондукторомъ до готелевого фіякра и пустивъ ся ѣхати на желѣзницю. Дорога, якъ звычайно въ такихъ разахъ, показалась менѣ незмѣрно довгою, а во́зникъ и конѣ таки зовсѣмъ нездалыми. Але не буду скучати ласкавого читателя описомъ моєи трѣвоги! Досыть, приѣжджаю на дворець, входимо до магазину: — тамъ сидитъ коло купки куфро́въ и вализокъ, въ полумрацѣ до половины погашеныхъ лямпъ, заспаный урядникъ и позѣхає. Коли мы приступили до него и о́нъ по́знавъ мого товариша, лице єго розъяснилось и о́нъ каже: „Signore, я такъ довго на васъ дожидавъ!“ очевидно, щобъ звернути мою увагу на те, що за єго услужно́сть належитъ ся єму нагорода о́дъ мене. Але я єго майже и не чую, бо вже моє зо́рке око добачило, що якъ разъ той зъ помѣжь нашихъ трехъ куфро́въ звязаный запльомбованымъ мотузкомъ, въ котро́мъ сховавъ я золото. Теперь менѣ вже на правду въ очахъ потемнѣло, але мужаючись и не кажучи нѣчого при-

глядую ся на позôръ цѣлкомъ рôвнодушно, якъ урядникъ розтинає при моихъ очахъ шнурокъ и зазыває мене, щобъ оглянувъ, чи въ куфрѣ все якъ було. На сей зазывъ майже махинально приступаю близше, пôднимаю вѣко, сягаю рукою въ запамятаный кутокъ зъ правого боку и — находжу тамъ мôй цѣнный поясокъ, звитый въ клубокъ, холодный та важненькій ôдъ жовтои мамоны. Оперезавши єго по можности хутко и безъ бренькоту золотомъ доокола себе, выймаю зъ кармана цѣлого „наполеона“ и даю єго здивованому и урадованому урядникови. Сей дякує и проситъ, щобъ все оглянути и єму пôдписати приготовленый документъ... Що сей документъ я таки заразъ, безъ дальшого перешукованя куфра, пôдписавъ и чимъ хутше зъ облекшенымъ серцемъ повернувъ до готелю, ачей вже и непотребую запевняти моихъ Впв. читателѣвъ.

Найвыгôднѣйшій спосôбъ, щобъ не возитись зъ грôшми и не мати зъ ними подôбныхъ приключокъ якъ описана, а при тôмъ щобъ не бути нѣколи въ грошевыхъ клопотахъ въ дорозѣ, є: зложити грошѣ въ якôмъ великôмъ банку и дôстати (за малый процентъ, розумѣє ся,) натомѣсть чеки, платнѣ въ кождôмъ бôльшôмъ мѣстѣ за показанємъ свого паспорту, або же и своєи фотографіи, прилученои до книжочки зъ чеками. Новѣйшими же часами можна въ деякихъ державахъ, а мѣжь иншими такожь и въ Италіи, депонувати грошѣ въ почтовôй касѣ и брати зъ нихъ опôсля скôлько кому завгодно, поки старчатъ, на кождôй почтѣ. Але сей послѣдный спосôбъ не бувъ ще пôдчасъ моєи подорожи заведеный въ Италіи, а о першôмъ я, сказати правду, таки зовсѣмъ не знавъ.

8. Фльоренція.

(*Положенє, видъ и характеръ мѣста*). „Красива“ Фльоренція, Firenze (въ середныхъ вѣкахъ Fiorenza) la bella, столиця колишнои Тосканы, а ôдъ 1864 до 1870 року и всеи соєдиненои Италіи, числила въ 1870 р. 142,423 душь. Се число людности пôдняло ся теперь до 169,000 и выносило вже въ XV столѣтію поважну на той часъ цифру 90.000 душь. Мимо въ цѣлости такъ численного населеня представляла Фльоренція ажь до свого хвилевого перемѣненя на столицю великои державы видъ вправдѣ хорошого, але все таки тихого, спокôйного, провинціонального мѣста, займаючого ся передовсѣмъ плеканємъ штуки и наукъ. Однакожь переймивши ôдъ Турина почесне становище престольного города Италіи, выложила Фльоренція великаньскій сумы на свою окрасу и перемѣнила ся скоро въ одно зъ найкрасшихъ мѣстъ середнои величины въ Европѣ. При сѣй нагодѣ задовжилось, мимоходомъ сказавши, се мѣсто такъ страшенно, що по перенесеню центральнои власти до Риму значну часть єго довгôвъ мусѣла переймити на себе держава, бо инакше финансова руина закиненои хвилевои столицѣ булабы стала неминучою.

Якъ положенє приморскихъ мѣстъ Неаполя и Ґенуы звѣсне на цѣлый свѣтъ зъ своєи красы, такъ передує Фльоренція своимъ хорошимъ положенємъ межи всѣми италіянськими городами положеными на суши. Долина оспѣванои поетами рѣки Арно, надъ берегами котрои розцвилась столиця Тосканы, належитъ незаперечно до найкрасшихъ закутκôвъ землѣ.

Географичне положенє сего мѣста представляє ся якъ слѣдує. Якихъ чотыри-пять миль на пôвночи ôдъ Фльоренціи тягне ся ôдъ пôвнôчного заходу на полудневый всхôдъ головный хребетъ Апенінôвъ и розсылає на оба боки, т. є. на пôвнôчь и на полудне свои зеленѣ, полудневою природою украшенѣ рамена. Одно зъ такихъ полудневыхъ раменъ, впрочôмъ досыть низьке и розлоге, ôддѣлює ся якъ разъ на самôй пôвночи ôдъ Фльоренціи ôдъ головного пасма Апенінôвъ и сягає, идучи на полудне и полудневый всхôдъ, до мѣста Фєзолє, чи радше ажь до самои Фльоренціи. Друге же, рôвножь полудневе, але бôльше на всхôдъ положене рамя, пôдъ назвою Prato Magno, єсть о много довше и змушає выплываючу зъ-за него, — зъ пôдъ высокои горы Monte Falterone (1522 м.) — рѣку Арно, робити довгій закрутъ, здужаючи упершь на полудне, ôдтакъ на захôдъ, а далѣй зновъ на пôвнôчь. Въ мѣсци, де Арно въ сѣмъ своимъ крутôмъ бѣгу достигає найвысше на пôвнôчь положенои точки, вливає ся до него зъ пôвночи рѣка Сієве, ôддѣляюча оба згаданѣ рамена Апеніну одно ôдъ другого. Тутъ звертає ся Арно, звôльняючи свôй бѣгъ, прямо на захôдъ и вступає въ розкôшну долину, середъ котрои о двѣ миль дальше на захôдъ зацвила Фльоренція. Якъ зъ пôвнôчного такъ и зъ полудневого боку новои дорѣги Арна (котрои, мимоходомъ сказавши, не опускаєсь ôнъ ажь до моря) товарищатъ єму горы, вправдѣ вже трохи нисшѣ, якъ пôвнôчнѣ безпосереднѣ рамена Апенінôвъ, але за те не менше влѣзливѣ, бо мѣсцями ще бôльше якъ пôвнôчнѣ стѣсняютъ они єго долину. Именно же въ мѣсци, де лежитъ Фльоренція, пôдсуваютъ ся сѣ полудневѣ товаришѣ Арна такъ близько до єго филь, що цѣла полуднева часть Фльоренціи, положена на лѣвôмъ єго березѣ, побудована на самыхъ горахъ, чи радше горбкахъ. И такъ лежитъ славный Palazzo Pitti и звѣстна на цѣлый свѣтъ церковь San Miniato на такихъ горбкахъ, на полудневôмъ березѣ Арна.

Щобы мати повный образъ мѣста и єго положеня, треба доконче выйти на одинъ зъ тыхъ верхôвъ а передовсѣмъ оглядати Фльоренцію и єи околицю зô сходôвъ згаданои церкви San Miniato. Ôдси упоює ся око однымъ зъ найчудовѣйшихъ видôвъ всеи Италіи. Долина Арна славитъ ся зъ своєи урожайности, притôмъ она дуже справлена и выпосажена въ усѣ принады италійскои природы. Оливы, ципресы, фиги, перемѣшанѣ зъ вязами, тополями и винною лозою, покриваютъ всю ровень а такожь и спôднѣ части горбкôвъ, и перемѣняютъ всю буйну околицю въ зеленый цвитучій гай. Зъ усѣхъ бокôвъ пôдступаютъ до мѣста зеленѣ верхи, покритѣ высокопенною пінією и упестренѣ бѣлѣючими поодинокими хатами або же цѣлыми оселями, спинаючими ся по горахъ до значнои высоты. Особливо видъ мѣста Фєзолє, покриваючого вершокъ шапковатои горы, справдѣ чаруючій. Пестрѣючихъ домôвъ всюды такъ богато, вся околиця засѣяна ними такъ густо и мѣсцями пôдступаютъ они такъ близько до мѣста, що часами годѣ ажь и сказати, де кôнчитъ ся село, а де починає ся Фльоренція.

Зъ посередъ сихъ богатыхъ и чудовыхъ, щобъ такъ сказати, рамокъ выглядає и вылыскує, мовь дорогоцѣнный бисеръ зъ посередъ богатои короны, само мѣсто Фльоренція. Передовсѣмъ чѣпаєсь тутъ ока великаньска катедра, il Duomo зъ величезною своєю банею и высочезною вежею. Она, рôвножь якъ и оригинальна вежа палаты Signoria, ôдтакъ церкви Santa Croce, Maria Novella и другѣ выстаютъ высоко зъ помѣжь моря домôвъ, начебъ и имъ хотѣлось оглядати околицю. Заразъ же пôдъ нашими ногами манитъ нашь поглядъ до себе блыскучій Арно, оперезаный численными и оригинальными мостами. — Споглядаючи на всѣ тѣ дива мимохôть насуває ся видцеви гадка, що геній красоты и граціи, найшовшій собѣ пристановище въ души фльорентійскои людности, розливъ свои чары и надъ куточкомъ землѣ, заселенôмъ нею.

Хочь Фльоренція въ цѣлости має о много бôльше цѣкавыхъ и своєродныхъ, нѣжь справдѣ хорошихъ улиць и

площадей, то всежь таки представляє ся се мѣсто въ серединѣ дуже принадно. Оригинальнôсть фльорентійскои архитектуры впадає, правда, менше въ око, якъ прикладомъ архитектура Венеціи, Больоніи або Ґенуы, однакожь значне число подôбныхъ до твердынь палатъ, живописнѣ церкви, площади и улицѣ, численнѣ историчнѣ памятники, подыбуванѣ що кроку, и темна барва будôвляного матеріялу надаютъ мѣсту характеръ поважный и историчный.

Якъ объємъ кождого италіяньского и загаломъ кождого гôрода, въ котрôмъ нема жидôвъ, такъ само и объємъ Фльоренціи показує ся на око за великимъ сорозмѣрно до цифры залюдненя, бо, вѣдомо, жаденъ нарôдъ не дбає такъ мало про выгоду и не любитъ такъ копити ся на однôмъ мѣсци, якъ ощаднѣ сыны Израиля. Такожь и велике число палатъ, публичныхъ будынкôвъ и церквей розширяє ще бôльше сей объємъ, хочь улицѣ въ Фльоренціи въ цѣлости узкѣ и домы высокѣ.

Не менше якъ великій объємъ мѣста замѣчальна въ Фльоренціи ще и велика охарнôсть сего мѣста. Що до сеи охарности, то она тутъ незрôвнано бôльша, якъ прикладомъ въ Неаполю або же въ Римѣ и хиба тôлько Туринъ и Миляно можутъ що до сего мѣрятись зъ Фльоренцією. Пôдчасъ мого двократного побуту въ сѣмъ мѣстѣ стрѣвъ я всего-на-всего одно тôлько справдѣ неконче чисте мѣсце, та и то була нимъ торговиця рыбъ, на котрôй крôмъ того находятъ ся ще и численнѣ рѣзницкѣ ятки. Впрочѣмъ же всюды улицѣ и площади выложенѣ великими плытами и гарно позамѣтанѣ. Тожь само и домы удержанѣ такъ прилично и чистенько, начебъ були свѣжо, якъ то кажутъ, вынятѣ зъ коробки. До найкрасшихъ площадей и улиць належатъ: Piazza del Duomo, Piazza della Signoria, площадь передъ церквою Santa Croce, ôдтакъ улицѣ Tornabuoni, Calzajoli и довжезна набережна улиця Lungarno, ведуча до великого и пышного парку „Кашины“ (Cascine). Сей паркъ похожій на вѣденьскій Пратеръ, лише що меншій; въ нѣмъ можна побачити всѣ можливѣ полудневѣ дерева.

(Дальше буде)

„ПОСЛАНІЄ“ ШЕВЧЕНКА.

Естетично-критична студія

Иліи Кокорудза.

(Дальше.)

„Посланіе“ було написане, якъ вже я згадавъ, на Украинѣ въ Вюнищу, полтавскои губерніи, 1845 року въ грудни, по написаню поемъ „Кавказъ“ и „Сонъ“. Въ тôмъ часѣ охолонувъ бувъ вже Шевченко зъ петербурского революціонизму. И дѣйсно по часѣ написаня „Посланія“ не находимо вже такихъ чисто политично-тенденційныхъ поемъ въ творахъ Шевченка, хиба ажь по 1857 р., почавши зъ поемою „Неофиты“.

Надпись поемы „До мертвыхъ и живыхъ и ненародженыхъ землякôвъ моихъ въ Украинѣ и не въ Украинѣ сущихъ моє дружнеє посланіе“ має такій мистичный видъ въ тôй цѣли, щобы „Посланію“ надати пророчои торжественности, а заразомъ зазначити, що посланіе єго має всякнути не тôлько въ сучасныхъ єму землякôвъ, але такожь муситъ посередно вплынути на будуче поколѣнє, а заразомъ дати поглядъ и на минувшôсть такій, щобъ ôнъ помôгъ осягнути се, що поетъ въ „Посланію“ землякамъ своимъ наказує.

Основною гадкою поемы єсть зазывъ, щобъ всѣ Украинцѣ, паны и чорноробы, просвѣченѣ и темнѣ обнялись разомъ и пôдносили добробытъ спôльный и правдиву просвѣту; щобъ паны и просвѣченѣ не вдоволялись тôлько либеральными фразами, але щобъ и на дѣлѣ робили се, що народови помочѣ може, щобъ меншѣ братя учили ся и твердыми руками а вольными устами поцѣловали своихъ вольныхъ дѣтей.

Поема розпадає ся на 3 головнѣ дѣлы: 1) вступъ, що сягає до слôвъ „въ своѣй хатѣ, своя правда и сила и воля“; 2) середня аргументаційна часть, сягаюча до слôвъ „учѣте ся браты мои...“ и 3) закôнченє. Въ вступѣ представляє поетъ свою нещасну долю, котра тымъ нещаслившою стає ся, що люде не бачутъ и не хотятъ бачити, бо жіютъ въ неправдѣ, зневажаютъ Господа и кривдятъ братôвъ своихъ. Звертає ся про те Шевченко до нихъ зъ апострофою, щобъ покинули бавити ся въ чужѣ, народови непожиточнѣ теоріи, коли на дѣлѣ суть катами свого народа; щобъ радше полюбили свою Украину и нарôдъ и пôдносили єго зъ упадку, бо коли працею д о м а у себе станутъ сильными, то тодѣ доперва засіяє и правда и воля. Коли хочете вы, народолюбцѣ, — єсть дальша мысль вступу — найти правду и силу и волю, то найдете єѣ тôлько працею надъ власною Украиною, на котрôй живете и котру вы самѣ доконче повинны ратовати, бо анѣ Нѣмець анѣ нѣхто иншій сего за васъ не зробитъ. Нѣмець дбає про свою Нѣмеччину и роздумує надъ рѣчами, ôдповѣдными культурѣ своєи ôтчины, а ôдъ тои працѣ Нѣмця Украина ваша не встане. Коротко сказавши, Украинцѣ маютъ на у к р а и н ь с к ô м ъ грунтѣ найти свою силу и правду и волю.

Въ другôй части, зложенôй зъ 3 пôдподѣлôвъ, основною гадкою єсть высказанє, що нерозумне хапанє поверховныхъ науковыхъ (нѣмецкихъ) теорій робитъ нашихъ людей моральными калѣками у котрыхъ мысли стоятъ въ суперечности зъ дѣлами, що такій науковый дилетантизмъ призвычаює до пустозвонъства и пустои фразеольогіи, а не заохочує до выслѣджованя своєи власнои исторіи, вывченя своєи власнои мовы, пôзнаня обстановъ свого власного житя; ôнъ задовольняє ся лишь воздушными путаницями, котрѣ чоловѣка роблятъ автоматомъ безъ народу и ôтчины.

Подрôбно єсть розложена ся мысль въ 3 пôдподѣлахъ въ сей спосôбъ: Въ першôмъ пôдподѣлѣ, сягаючôмъ до слôвъ „якъ бы вы вчились такъ якъ треба“, высказує поетъ, що Украинцѣ зъ чужого поля, де пôйшли шукати правды и волѣ, принесли богато лише слôвъ, а на дѣлѣ, якъ поклонялись неправдѣ, такъ и кланяютъ ся, якъ дерли шкôру зъ брата, такъ и дерутъ. Лучше бы отже було, каже Шевченко, щобы тѣ фарисеѣ таки не вертали ся на Украину, бо бодай тодѣ Украина въ своихъ власныхъ дѣтяхъ не видѣла бы неправды живои, не знала бы, щó се за орлы и не приготовляла бы страшного суду надъ нами.

Словами: „якбы вы вчились такъ якъ треба, то й мудрôсть бы була своя“ переходитъ поетъ до другого пôдподѣлу. Въ тôмъ розбирає ôнъ вже подрôбнѣйше тѣ зачерпнутѣ науковѣ фразы. Передовсѣмъ каже, що родимцѣ забавляють ся филозофичными теоріями про се „хто я?“, а самѣ не знаютъ найголовнѣйшои рѣчи с. є. свого походженя, свого племени; дальше уганяютъ ся они за иншими словяньскими мовами, а тымчасомъ не знаютъ своєи рôднои; говорятъ про значѣнє исторіи и єи вагу, а самѣ своєи не выстудіовали, або маютъ о нѣй хибне понятє. Бо якбы добре пôзнали свою исторію, — така вылоняєсь мысль зъ дальшихъ вѣрщѣвъ, — то мали бы науку зъ неи на теперѣшнôсть и пôзнали бы, що тѣ ясневельможнѣ, котрыми хвалятъ ся, самѣ згубили Украину, бо пôддавались Москвѣ або Варшавѣ, — що тѣ козаки, що Синопомъ, Трапезунтомъ галушки варили, дбали о себе зъ дня на день, а не о укрѣпленє могучости Украины; що они по собѣ лишили намъ тôлько свои кайданы.

Въ третôмъ пôдподѣлѣ, що зачинаєсь словами: „Доборолась Украина до самого краю“, поетъ реасумуючи всѣ злѝ наслѣдки тои пездарности земляко̂въ каже, що таке дѣлане добѣ Украину цѣлковито, коли сыны Украины мѣсто дбати о пôднесенѣ єи моральне, будутъ безвзглядно бавитись въ пустѝ и неумѣѣтнѝ теоріи, усуваючи тымсамомъ грунтъ зъ пôдъ себе. Въ закôнченю поемы заохочуѣ поетъ земляко̂въ до правдивои, основнои науки и чужои и своєи, до точного вывченя исторіи народу, а наконець благае, щобъ поученѝ сромотными дѣлами батько̂въ своихъ, ратовали свою ôтчину въ иншій спосôбъ, якъ тамтѝ, а то: загальною братною любвою и згодою.

Видимо зъ того, якъ хорошій єсть розкладъ цѣлои пѣсы: въ кождôй части повтаряєсь на першôмъ плянѣ головна мысль: любовь до Украины; побôчь тои мысли идутъ рôвнобѣжно до себе у всѣхъ частяхъ побôчнѝ чувства, котрѝ въ першôй части прибираютъ гнѣвный, острый тонъ, въ середучôй вже саркастично-научаючій, а въ кôнци лагôдно-наклоняючій.

Близше объясненѣ поодинокихъ частей.

I.

Гарный контрастъ мѣжь спочинкомъ иншихъ людей, а своимъ блуканѣмъ по велелюдныхъ розпутяхъ дае поетѣ спосôбнôсть вставити свою особу по своєму звычаю въ поему. Не можна брати сего поетѣ за зле, бо власне тôлько те переконанѣ о собѣ, що ôнъ голосителемъ народного лиха и бажаня, не дало упасти єго енергіи и поетичнôй твôрчости навѣть въ неволи. Ôнъ уважавъ свою литературну працю не тôлько артистичною потребою своєи душѣ, але нею чувъ ся бути покликанымъ дѣлати для добра Украины и народа. Ôнъ бувъ тому́ свято переконаный, що єго слова не впадутъ марно на ниву украиньску, але що они принесутъ єму славу (пор. I. 340). Споминаючи про свою особу хоче надати поетъ бôльше значѣня свому „Посланію“. Словами „а нѣхто не бачить; и не бачить и не знае... оглухли не чуютъ“ выявляѣ ôнъ той самый жаль, що I. 322, де каже: „либонь уже десяте лѣто, якъ людямъ давъ я Кобзаря. А имъ неначе ротъ зашило: нѣхто й не гавкне, не лайне, неначе й не було мене! Не похва́лы собѣ, громадо — Безъ неи може обôйдуся — а рады жду собѣ, порады“. Бо пôсля моєи думки не можна ôдносити слôвъ: „тôльки я мовь окаяный и день и нôчь плачу“ до нещасного особистого положеня, божь тодѣ Шевченкови на Украинѣ, якъ я повысше сказавъ, добре вело ся мѣжь Украинцями; слова сѝ радше треба ôднести метафорично до єго гадокъ и працѣ около добра народа, въ котрôй то праци нѣхто зъ украиньского паньства не хотѣвъ єго пôдмагати, бо всѣ „кайданами мѣняли ся, правдою торговали и Господа зневажали, а людей запрягали въ тяжкѝ ярма“. Що такъ дѣйсно було, высказавъ я въ вступѣ до сеи критики, и многѝ мѣсця Шевченка доказуютъ се, пор. “Сонъ“ (II. 15 и 16 стор.) и „Великій Льохъ“ (II 45). А яке понятѣ мавъ Шевченко о украиньскôмъ паньствѣ, тыхъ потомкахъ давныхъ козако̂въ, найлучше видно зъ слѣдуючихъ вѣршѣвъ: „Бували войны и вôйсковѝ свары, — Галаганы и Киселѣ и Кочубеѣ-Нагаѣ. Було добра того чима́ло! Минуло все, та не пропало... остались шашелѣ: грызуть, жеруть и тлять старого дѣда... няньки, дядьки отечества чужого! Не стане идола святого и васъ не стане“ (II 259), або: „А скрôзь на славнôй Украинѣ людей у ярма запрягли паны лукавѝ“. Насильства сихъ панôвъ, котрѝ либеральничали и „въ Украину принесли великихъ слôвъ велику силу тай бôльшь нѣчого“ представляѣ Шевченко яскравыми барвами II. 129 (ажь страхъ погано!), въ „Княжнôй“ II. 90 („а голодъ стоѣне на селѣ“), а ще досаднѣйше въ „Иржавци“ II. 97: „якбы розказать про якого небудь одного магната исторію правду, то перелякать саме пекло можно, а Данта старого полупанкомъ нашимъ можна-бъ здивовать“. Длятого належитъ однести выразъ „недолюдки, дѣти юродивѝ“ до нашихъ украиньскихъ панôвъ, що въ сороковыхъ рокахъ було зачали бавитись въ украиньскій патріотизмъ и народолюбство, а самѝ, якъ и перше, дерли шкôру зъ братôвъ незрячихъ гречкосѣѣвъ. Ихъ, яко такихъ, высмѣваѣ Шевченко въ I. 253: „значить: панъ у себе зъ причетомъ гуляють. Отсей годованый кабанъ, отсе ледащо—щирый панъ! Потомокъ гетьмана дурного и превзятый патріотъ, тай христіянинъ ще до того — у Кіѣвъ ѣздить всякій годъ; У свитѣ ходить мѣжь панами и пѣ горѣлку зъ мужиками, и вольнодумствуѣ въ шинку. Оттутъ ôнъ весь, хочь надрукуй“. Отсѝ слова найлучше характеризуютъ тодѣшне украиньске паньство. Не дивно тому, що поетъ зъ такою досадою и грозьбою звертаѣ ся до тыхъ панôвъ: „побачите, якѝ будутъ жнива.. Схаменѣть ся недолюдки, дѣти юродивѝ! подивѣть ся на край тихій — на свою Вкраину; Полюбѣте щирымъ серцемъ в е л и к у р у и н у“. Сими словами ставитъ поетъ напротивъ ихъ панованя несправедливого тихій и зруйнованый край, Украину κατ' ἐξοχήν. Що тутъ треба приняти варіянтъ к р а й, а не р а й, того сама мысль домагаѣ ся, бо де бѣда и руина, тамъ нема раю. Домыслитись можна, що нацѣхованемъ Украины, „великою руиною“ хоче поетъ неначе натякнути на непожиточне либеральничане панôвъ, котрѝ шукаютъ идеалôвъ въ далечинѣ, а руины, котрои може самѝ причиною, не хотятъ бачити. Длятого подаѣ поетъ имъ заразъ позитивну раду: „Розкуйте ся, братайте ся; у чужому краю не шукайте, не пытайте того, що не маѣ и на нсбѣ, а не тôлько на чужому поли... Въ своѣй хатѣ — своя правда и сила и воля!“ — Сими ото словами коротко и геніяльно высказавъ Шевченко всѣ средства до пôддвигненя Украины. И такъ ôдносно до попередного закиду: „кайданами мѣняють ся“ радитъ поетъ розкуватись; ôдносно же до докору, що „людей запрягають въ тяжкѝ ярма“ радитъ ôнъ брататись; а щобы розкутись, то не треба шукати помочи и средствъ въ чужому краю, на чужому поли с. є. величатись тôлько ложными фразами про волю и правду. Фразы позôстанутъ самѝ собою фразами бездушными, котрѝ не могутъ побудити до енергичного дѣланя навѣть тыхъ, що ихъ голосятъ, якъ то видно на панахъ украиньскихъ. Нѣколи однакъ я не мôгбы погодитись зъ тыми, що правятъ, неначе бы Шевченко словами „въ своѣй хатѣ — своя правда и сила и воля“ заявивъ себе слѣпымъ націоналомъ на ладъ россійскихъ „восточникôвъ“ противъ захôдно-европейскои культуры и поступу наукового. Такій то поглядъ збиваѣ пôзнѣйше высказанѣ въ „Посланію“: „и ч у ж о м у н а у ч а й т е с ь“; неменше и зô слôвъ: „не шукайте, не пытайте того, що не маѣ и на небѣ, а не тôльки на чужому поли“ належитъ вычитати науку, що спасти себе можемо лишень тымъ, коли р о з к у ѣ м о с я у себе дома, не чекаючи зъ заложеными руками на спасенѣ въ наслѣдокъ либеральныхъ теорій захôдного свѣта. Бо щобы рôля выдала плôдъ, треба єѣ справити; щобъ Украину розкувати, треба засѣяти на Украинѣ гадки, идеи, щобъ мало-по-малу розрослись, увôйшли въ душу Украинцѣвъ и приготовляли ихъ до выбореня правды и силы и волѣ. Кождый край маѣ свôй спосôбъ житя, свою исторію, свôй питомый характеръ, такъ що въ згодѣ зъ тыми свойствами муситъ звôльна поступати увôльненѣ краю; гадки чужѝ и противнѝ характерови народа нехайбы були спасеннѝ, всежь таки не приносятъ хôсна, коли не приноровлятъ ся

до звычаѣвъ, обычаѣвъ, традицій и поглядôвъ народа. Длятого добре каже поетъ дальше: „Нема на свѣтѣ Украины, немає другого Днѣпра, а вы прете ся на чужину шукати доброго добра, добра святого, волѣ, волѣ, братерства братнёго“ — се значитъ: воля чужа не єсть волею украиньскою; коли говорите о воли, то муснте говорити зô становища Украинцѣвъ; коли говорите о братерствѣ, мо мусите говорити о братахъ-Украинцяхъ; въ такôмъ разѣ буде наука хосенною, а инакше буде се „великихъ слôвъ велика сила“. Вы говорите — дорозумѣваємось зô слôвъ Шевченка — о тыхъ идеяхъ, але ихъ не реализуєте, бо забули вы на ту руину Украины, а що бôльше, навѣть самѝ не правитесь, не поводуєтесь тыми идеями, бо „кричете, що Богъ создавъ васъ не на те, щобъ вы неправдѣ поклонялись... а хилитесь, якъ и хилялись и знову шкуру дерете зъ братôвъ незрячихъ гречкосѣѣвъ“, и шукаєте правды на чужинѣ. Розъяреный такимъ фарисейскимъ поступованѣмъ земляkôвъ, каже Шевченко въ кôнци зъ досадою, що лучше булобъ для Украины, колибъ не мала сихъ панôвъ зъ ихъ добрами, щó забрали ихъ дѣды черезъ розбôй пôдневоленого народа (такъ треба розумѣти „крадене добро“), бо тодѣ Днѣпро, хоть лишивбы ся сиротою с. є. бувбы позбавленый сего краденого добра, мôгбы бодай повеличатись чистыми, незагарбаными, святыми горами, котрыхъ не сплямили дѣла такихъ земляkôвъ. Єсть тутъ дуже трудне мѣсце, а то для того, що перехôдъ мысли зъ попереднього єсть невыразный и наглый, а дальше тому, що значѣнє слова „мизерія“ не дасть ся докладно означити. Зъ попередучого высказаня: „дозрѣване правды на чужинѣ“ належалобы розумѣти пôдъ „мизерією“ принесену силу слôвъ зъ чужины, однакъ коли звернемо увагу на слова: „дѣдами крадене добро“, котрѝ суть аппозиціею до слова „мизерія“, то нѣякимъ способомъ не зможемо приняти повысшого объясненя, именно коли Шевченко всюды тôлько сучаснымъ закидає те шуканє правды на чужинѣ. Сю саму гадку высказує поетъ дальше въ формѣ проклону, де уживає довшого поважного стиха: „Ехъ якбы то сталось, щобъ вы не вертали, щобъ тамъ и здыхали, де вы поросли, не плакалибъ дѣти, мати-бъ не рыдала... не чулибъ у Бога вашои хулы“. Сими словами розумѣє поетъ три рѣчи, въ котрыхъ грѣшатъ такъ выхованѝ земляки: поперше мати-бъ не рыдала, бо не видѣлабъ, якъ єи сыны стаютъ ся перевертнями, якъ самѝ они пхаютъ єѣ до катастрофы, котру такъ знаменито нацѣховавъ Шевченко пониже словами: „схаменѣть ся! будьте люде и т. д.“, тай якъ они свою мову перекручуютъ, на що вказує потôмъ поетъ словами: „та й заговорили такъ, що и Нѣмець не второпа“. По друге дѣти-бъ не рыдали, бо не видѣлибъ, якъ переходитъ майно ихъ въ жидôвскѝ руки, о чѣмъ выразно каже Шевченко II. 129: „гинуть, гинуть у ярмахъ лицарскѝ сыны. А препоганѝ паны жидамъ, братамъ своимъ хорошимъ, остатнѝ продають штаны...“ По третє не осквернилибъ такѝ земляки вѣры ôтцѣвскои, хапаючи зъ филозофіи деякѝ слова безъ розумѣня и системы и говорячи безъ ладу и складу: „и мы не мы, и я не я, и все те бачивъ, все те знаю: нема нѣ пекла, анѣ раю, нема й Бога, тôльки я, та куцый Нѣмець узловатый, та й бôльшь нѣкого“.

Зъ великою горечею и сарказмомъ написавъ Шевченко сѝ слова, бо якъ знаємо зъ єго творôвъ, бувъ ôнъ ажь до выгнаня свого дуже религійнымъ; ба, навѣть 1850 р., коли то по першій разъ ôнъ роздумуючи надъ правдою божією и надъ своєю неволею неповинною, усумнѣвшись написавъ при кôнци стиха „Якбы вы знали паничѣ“: „нѣ, нѣ! нѣчого нема святого на земли! менѣ здає ся, що й самого тебе вже люде прокляли“ (II, 154),—то прецѣнь сего року (II, 155) написавъ ôнъ: „жива душа поетова святая, жива въ святыхъ своихъ рѣчахъ, и мы, читая, оживаємъ и чуємъ Бога въ небесахъ“. Навѣть въ „Неофитахъ“, написаныхъ 1857 р. не каже ôнъ „молитись нѣкому на земли, тôльки Богови святому на небеси“. Вправдѣ въ поемѣ „Княжна“, написанôй 1847 р. читаємо: „А Богъ куняє, бо се булобъ диво, щобъ чути и бачить и не покарать“, однакъ здає ся, що сѝ слова доданѝ поетомъ 1858 р., коли то ôнъ и вступъ до сеи поемы написавъ (гляди II, 84).—Гнѣвъ Шевченка на тыхъ людей показує ся ще лучше въ словахъ, котрыми ôнъ называє ихъ „гноємъ на чистôй, широкôй, на вольнôй земли“.

Словами: „и не покивалибъ на васъ головою“ торує собѣ поетъ дорогу до перестороги, яку имъ дає словами: „схаменѣть ся, будьте люде!“ Зворотъ „будьте люде“ ôдповѣдає дальше слѣдуючому: „Умыйте ся, образъ божій багномъ не сквернѣте“, бо ôдрѣкаючись своєи ôтчины и мовы, гнетучи своихъ меншихъ братей, хулячи Бога, перестали они бути людьми. Въ пророчій способъ высказавъ поетъ свôй засудъ страшный на всѣхъ тыхъ, котрѝ не схаменутъ ся. Такимъ людямъ грозитъ Шевченко, що розкуює ся народъ самъ, Днѣпро и горы будутъ свѣдчити противъ нихъ, кровь потече у сине море, братъ ôдцурає ся брата, мати дитины, а дымъ заступитъ хмарою сонце, — дѣйсно образъ, гôдный найбôльшого поета, образъ, въ котрôмъ короткими чертами цѣлый хôдъ такого засуду такъ плястично змальованый, що здає ся, мовбы все передъ нашими очима дѣяло ся, мовбы мы самѝ въ тôй рѣзни и пожарѣ були.—Въ другôй части засуду, починаючôй ся ôдъ слôвъ „умыйте ся, образъ божій багномъ не сквернѣте“ выразно высказує поетъ, щó маютъ дѣлати, щобъ сеи кары убѣгчи. И такъ, длятого, що самѝ буцѣмъ вченѝ, нехай не хочутъ надъ невчеными пановати, бо и невчене око зъумѣє заглянути въ ихъ серце, пôзнати сю ихъ хитру науку и немудрѝ зъумѣютъ премудрыхъ осудити. Зъ антитезы мѣжь вченый и невченый, немудрый и премудрый, и зъ цѣлои мысли другои части засуду можна высновати яснѣйшу гадку, яку поетъ мавъ о тодѣшнѣй учености панôвъ украиньскихъ: наука ихъ була тôлько средствомъ, щобъ стати высше надъ хлопствомъ и щобъ пôдъ позоромъ тои интелигентнои высшости взяти буцѣмъ то долю народа въ свои руки, а властиво пановати надъ народомъ.

(Дальше буде).

„РУСКО-УКРАИНЬСКА БІБЛІОТЕКА“

Евг. Олесницкого

розвиваєсь чимъ разъ гарнѣйше. Повѣсть **„Юрій Горовенко“** збудила загальный интересъ мѣжь читателями такъ въ Галичинѣ якъ и на Украинѣ. Въ слѣдуючôмъ выпуску (11-тôмъ) выйде описъ подорожи Ив. Нечуя Левицкого п. з. **„Въ Карпатахъ“**, въ 12-тôмъ вып. **„Галицкѝ образки“** Ив. Франка а въ 13—15 знаменита исторична повѣсть Кулѣша п. з. **„Чорна рада“**.

„Слово о полку Игоревôмъ“

въ новôмъ выданю редакціи „Зорѣ“

обôймає 160 стор. друку и стоитъ 90 кр.

☞ До нынѣшного числа долучаємо 22. и 23. аркушь „Библіотеки Зорѣ“ (початокъ комедіи „Соколики“ Григорія Григорієвича)

Ôдповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.**

Выдає Товариство имени Шевченка. **Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пôдъ зарядомъ К. Беднарского**

Рôкъ VI. Львôвъ дня 15. (27.) Вересня 1885. **Число 18.**

Выходитъ два разы на мѣсяць, кождого **1**-ого и **15**-ого, вразъ въ додаткомъ „**Библіотека Зорѣ**“.

Редакція „Зорѣ“ въ каменици пôдъ ч. **9.** улиця Собѣского (рôгъ ôдъ улицѣ Галицкои).

ЗОРЯ

Пренумерата выноситъ: на цѣлый рôкъ **5** зр., на пôвъ року **2** зр. **50** кр., на чверть р. **1** зр. **25** кр.

Пренумерату належитъ присылати до **администрациі „Зорѣ“** (улиця Академична ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

Въ гостяхъ добре, а дома лѣпше.

(*Зъ житя рускои емиграціи. — Историчне оповѣданє Дрозда.*)

Присвячую
ВП. Вандѣ и Юліяну Целевичамъ.

(Дальше.)

XX

Незабавомъ Калантай принѣсъ Ковалеви не добру звѣстку: губернаторъ звелѣвъ полиціи держать пôдъ потайнымъ назирцемъ отця Демяна.

Коваль стревоживъ ся, але нѣчого було робити!

— Я розумѣю, зъ-ôдкôль се вѣтеръ вѣє! се дѣло Деньгина, промовивъ Коваль... се ôнъ помщає за свôй гарбузъ, всмѣхнувъ ся отець Демянъ до Лесѣ.

— Тату! спытала Леся: вы выплатили вже свои довги?

— Выплативъ, серденько, хвала Богу: теперь моя совѣсть и передъ жидами навѣть безпечна.

— То можебъ теперь мы до дому... Менѣ здаєть ся, що отсей потайный назирець тôлько першій ступѣнь пôмсты Деньгина.

— Здаєть ся такъ.

— Дакъ поки що, чи не податись бы намъ зъ ôдсѣль... а то...

— Та щожь ôнъ вдѣє намъ?

— Мало хиба може вдѣяти лихій чоловѣкъ?

— Добре... але чи пустять ще? чи дадуть паспортъ?

— Чомъ же нѣ? мы-жь тутъ не на припонѣ... Мы вольнî люде...

— Тутъ нема вольныхъ людей и не може бути, зъ гôркою усмѣшкою промовивъ Калантай.

— Треба про се якось стороною розвѣдати, сказавъ отець Демянъ.

А доки ôнъ розвѣдувавъ, выпавъ такій случай, що ставъ єму поперекъ дороги, залишивши великî слѣды на єго житю. Коваль щодня ходивъ купати ся. Разъ входячи до купальнѣ ôнъ зустрѣвъ на порозѣ выходячихъ зъ купальнѣ Деньгина и Лизуна. Коваль поклонивъ ся. Лизунъ кивнувъ на поклôнъ головою, а Деньгинъ нѣбы не замѣтивъ и Коваля и єго поклону.

— Давай, доню! чаю, пôсля купаня ѣсти схотѣло ся! промовивъ Коваль до Лесѣ, вôйшовши въ хату и ставъ росказувати про свôй зустрѣтъ зъ Деньгиномъ.

Не вспѣвъ ще отець Демянъ напити ся чаю, якъ вôйшла въ хату полиція зъ двома посторонними людьми и объявила, що прійшли зробити ревизію, потрусити.

— Чого шукатимете? полохливымъ голосомъ спытавъ Коваль.

Єму ôдповѣли, що Деньгинъ выходячи зъ купальнѣ, забувъ тамъ свôй золотый годинникъ. Слѣдомъ за Деньгиномъ вступивъ до купальнѣ ôнъ, Коваль, значить, годинникъ ôнъ взявъ.

У Коваля полегшало на душѣ: ôнъ всмѣхнувъ ся и мовивъ:

— А я гадавъ чого инчого... ажь бачь! годинникъ! не бачивъ я єго въ купальнѣ... Та, глядѣть лишень, чи й бувъ ôнъ тамъ.

Полиція трусила, а Коваль ходивъ по хатѣ и тôлько сплёвувавъ.

— Се, тату, все за мене такъ?..

— Розумѣю... Якъ то чесно... охъ, охъ!

Полиція завернула до пекарнѣ: полѣзла на пѣчь и — о диво дивнє! чудо чуднеє! на печи пôдъ перевернутымъ горшкомъ лежавъ годинникъ Деньгина!...

Куховарки не було дома: она выпросилась у Лесѣ до мѣста заразъ якъ Коваль пôшовъ купати ся...

— Що-жь се таке? скрикнувъ не своимъ голосомъ отець Демянъ. Чия-жь се така пôдла штука?... Я розумѣю, що се справа самого Деньгина, але черезъ чіи руки она йшла? кого ôнъ пôдкупивъ? Хто пôдкинувъ сюды годинникъ!?

Коваль сполотнѣвъ. А полицейскій урядникъ, слухаючи єго рѣчь, писавъ протоколъ, та хитро поглядувавъ на него зъ пôдлоба.

Вернулась Настя; опытали єѣ; она ажь землю ѣла да кляла ся, що нѣчого не тямить, нѣчого не вѣдає.

Скандалъ выйшовъ страшенный!... по всему мѣсту тôлько и говôрки було, що „деканъ укравъ годинникъ“, „у декана вытрусили годинникъ...“ Розпочало ся слѣдство надъ Ковалемъ... Мы залишимо писати про тî годины, якî переживали Коваль и Леся. Зрозумѣти ихъ духовый станъ не трудно, але описати єго неможливо!... За тыждень отець Демянъ зъ чорноволосого ставъ сивый якъ лунь!

До кôнця процесу годѣ було думати, щобъ выѣхати зъ Кôлець, бо слѣдчій взявъ зъ Коваля обовязокъ нѣкуды зъ Кôлець не выѣздити. Полиція пильно назирцемъ ходила по слѣдамъ отця Демяна... Ôдъ церковного уряду прійшовъ заказъ Ковалеви правити богослуженє до кôнця процесу. А коли той процесъ скôнчить ся и чимъ ще ôнъ скôнчить ся? що скаже судъ?... Якъ не пôдбодрювавъ Коваля Калантай, якъ не обнадежувавъ єго, що зъ сіеи пôдлои штуки Деньгина нѣчого не выйде, але отець Демянъ нудивъ ся, журивъ ся!... Деньгинъ у Кôльцяхъ сила, усѣмъ орудує, прикаже суду, и судъ осудить, обвинуватить!... Тяжше всего було отцю Демяну те, що крôмъ Калантая усѣ знаємî єго, такъ наче ôдъ заразливого недужого ôдчахнулись.

Слѣдчій бачивъ добре, що тутъ пôдла штука пôдведена, але нѣчого не мôгъ зробити. Зъ формального боку Коваль вызначавъ ся выновatымъ. Лизунъ вызнавъ

у слѣдчого, що Деньгинъ принѣсъ годинникъ у купальню и тамъ забувъ єго. Лизунъ и сторожь купальнѣ вызнали, що слѣдомъ за Деньгиномъ вступивъ до купальнѣ Коваль и пôсля него нѣхто бôльшь не купавъ ся... Полиція вытрусила годинникъ на печи пекарнѣ Коваля... Чого ще бôльшь?

XXI.

Незабавомъ пôсля сего скандалу Калантаєва куховарка Олена сидѣла у вечерѣ за столомъ у пиварнѣ: проти неи стояла велика фляшка пива. Поручь зъ Оленою сидѣла Настя и ще одна молодиця. Въ другôмъ кутику пиварнѣ сидѣли два парубки зъ якоюсь дѣвчиною и пили собѣ пиво. Товариство Олены не звертало на нихъ жаднои уваги, якъ звычайно буває у корчмѣ або въ пиварнѣ.

Олена частувала Настю.

— Ось нуте бо, сестрице! нуте! допивайте, та ще наллю.

— Буде, голубонько, буде, я вже й такъ повеселѣла... а то й до дому не дойду, впаду ще середъ улицѣ...

— Сѣлькись! зъ чого тамъ? зъ-двохъ склянокъ пива, та ще якого пива? Тôлько слава, що пиво; а то просто сама вода... Допивайте Настусю?

Настя допила склянку; Олена налила ѣй другу.

— Щобъ оце я выпила? и не думайте! Якъ то можна... минѣ до дому часъ давно вже; я й такъ забарила ся...

— А що тамъ! выпийте! будьмо живй! Нуте-жь бо, нуте! торкайте!!

Настя одпила до половины и мовила: Одначе! вода, кажете, водою, а она таки розбирає... верну ся до дому — Коваль заразъ пôзнає, що пяна... ôнъ такій чуткій...

— Ôнъ доси спить! Пийте бо, сестриченько!

— Ехъ! не до сну єму теперь... сонъ єго не бере бѣдолашного! Настя зôтхнула.

— Говорѣть же! хто-бъ єго такого сподѣвавъ ся! священникъ, деканъ ще, а таке вчинивъ, — докôрливо мовила Олена.

— Що вчинивъ? що? скрикнула несподѣвано Настя: нѣчого ôнъ не вчинивъ, ôнъ святый чоловѣкъ...

— Одначе годинникъ...

— Мовчи про годинникъ! будь ôнъ проклятый! анахтема єму! Настя грюкнула кулаками объ стôлъ: хиба то отець Демянъ?...

— А хто-жь? перебила Олена: коли у него вытрусили...

— Мовчи, кажу! не нагадуй про те... у мене зъ того годинника пявки серце ссуть! Боже! Боже! о такъ погубить чоловѣка, о такъ занѣвечить, а за що? За що я, клята душа, отакъ єму ôдплатила...

— Хиба вы що? хитро пытала Олена.

— Я що? я всему лиху заводчиця...

— Господь зъ вами! що се вы?

— Те що чуєшь! Думаєшь, я пяна, не знаю, що верзу... нѣ! я добре тямлю, що я душу свою чортови продала... За десять рублѣвъ продала...

Олена приняла ся заспокоювати Настю, довѣряти, що она справдѣ верзе нѣсенѣтницѣ. Але Настя ще бôльшь дратувала ся и на всю пиварню гукала, що продала отця Демяна.

— Отой гаспидський, отой анахтемський кацапъ, отой Деньгинъ спокусивъ мойе: якъ приставъ, якъ приставъ, я й здала ся: взяла 10 рублѣвъ и на спôдницю, та й пôдкинула годинникъ! Ще чортяка домагавъ ся, щобъ пôдложити годинника пôдъ панноччину постѣлю; нѣбы то, бачте, Олеся переховувала... Та вже одъ сего якось мене одвернуло... Господи! що я вчинила? душу свою продала! чимъ я спокутую свôи тяжкій грѣхъ? Проклята я, проклята и на сѣмъ и на тôмъ свѣтѣ!...

Настя вдарила ся кулаками въ груди и заголосила.

Тодѣ Олена наче зъ рукава посыпала докорами и погрозами кары божои.

— Покайся! покайся Насте! спокутуй свôй грѣхъ!

— Чимъ, чимъ я єго спокутую? Навчѣть, навчѣть люде добрй! ридала Настя. Парубки зблизили ся до Настѣ и собѣ давай роспытувати, чого она голосить. Настя ще разъ розказала усе якъ було зъ годинникомъ.

Парубки й собѣ погрозили Божимъ судомъ Настѣ и радили ѣй хочь частину свого грѣха швидче зняти зъ себе: пôйти до слѣдчого и вызнати єму усе якъ було.

— Вже теперь нѣчого тобѣ таитись, отъ скôлько тутъ насъ, усѣ чули якъ ты призналась; гôрше-жь тобѣ буде, коли мы пôдемо до слѣдчого, да вызнаємо оте, що ты намъ вызнала; тодѣ тобѣ певно не минуть тюрмы и Сибирѣ, а на тому свѣтѣ и пекла тобѣ мало буде... Заразъ иди до слѣдчого...

— Бою ся, мои голубята, бою ся! хиба поведѣть мене.

— Добре! мы всѣ съ тобою пôдемо.

Було вже близько опôвночи, коли Калантай прожогомъ влетѣвъ въ хату до отця Демяна и обнимаючи єго, цѣлувавъ, а за слѣзми не мôгъ нѣчого промовити...

— Що таке зъ вами? дивувавъ ся отець Демянъ.

Калантай трохи заспокоившись ôдъ радощѣвъ, розказавъ усе отцю Демяну: якъ єго куховарка выпытала усе у Настѣ, якъ Настя усе вызнала, прийшла сама до слѣдчого и повинила ся...

— Я не спускавъ зъ нихъ очей, я наче тѣнь ходивъ за ними и отсе заразъ своими очима прочитавъ у слѣдчого протоколъ!... Теперь конецъ! наша взяла... Слава тобѣ Богу, благодѣтелю нашому...

Калантай ажь танцювавъ по хатѣ! А отець Демянъ впавъ навколѣшки, звѣвъ руки до Бога и довго стоявъ, молячись безъ слôвъ... Потôмъ обхопивъ Калантая и трохи не задушивъ єго, тиснучи до лона.

— Калантаю! ты ставъ минѣ другомъ! батькомъ! спасителемъ! чимъ я ôддячу тебе? говоривъ плачучи отець Демянъ.

— Вы вернули менѣ, спасли менѣ отця, єго честь, єго спокôй, Калантаю! возьмѣть-же за се въ подяку мою руку, моє серце, всю мене! — промовила Леся и повисла на шию Калантаю.

Тихй, горячй, вдячливй слезы Лесѣ змочили Калантаєве лице...

— Нѣ, нѣ! сего не можна! не можна, — ôдповѣвъ Калантай: нехай про се завтра, мы всѣ троє теперь ôдъ радощѣвъ не при собѣ... годѣ про се! лѣпше сядьмо да спочиньмо.

Въ ту хвилину ôтдчинили ся зъ пекарнѣ дверѣ и Настя повалила ся въ ноги отця Демяна...

— Простѣть мене! простѣть мене кляту! голосила она цѣлуючи Ковалевй чоботы...

Швидко понеслась говôрка про годинникъ „утаєный“ деканомъ; теперь громовиною лѣтала друга говôрка — про пôдлый пôдкупъ Денгинымъ Настѣ. Въ ранцѣ все мѣсто знало вже сю новину.

Губернаторъ покликавъ до себе Деньгина и ставъ докорять єго. Деньгинъ вперъ ся на те, що деканъ пôдкупивъ Настю и она за грошѣ сама на себе звела таку клевету и єго впутала. — Губернаторъ не знавъ, чи вѣрити. чи не вѣрити. „Нехай, — промовивъ ôнъ, — що судъ скаже“.

XXII.

Нѣ на одну годину не звѣвъ очей Калантай цѣлу нôчь, гадаючи що дѣяти. Ôнъ давно и глибоко любивъ Лесю, але боявъ ся, не смѣвъ и виду подати ѣй, не те що признати ся ѣй.

Теперь она сама признала ся, сама ôддає себе єму. Та чи слѣдъ же єму брати єѣ? Чи она кохає єго? Чи то тôлько порыванє було? чисте, святе, але все таки порыванє, а не любовь?... Що я для неи? гадавъ собѣ Калантай: добрый чоловѣкъ... и годѣ! хиба сего досыть, щобъ бути мужемъ? другомъ? Я чоловѣкъ пôдтоптаный, изтомленый, изкалѣченый житємъ... Годѣ менѣ гадати про своє щастє. Любовь моя до Лесѣ, бажаня єи щастя примушують мене не брати єи.

Такъ говоривъ Калантаєви розумъ, а серце шептало що инчого; вымагало чого инчого...

Въ ранцѣ Калантай спѣшивъ до отця Демяна. Леся радо зустрѣла єго на порозѣ: она чула себе веселою, такою веселою, якою вже давно не була. Але глянувши на Калантая якось злякала ся! Господи! якъ ôнъ перемѣнивъ ся за одну нôчь!... О! то була перша и остання въ житю Калантая така довга нôчь!...

— Лесю! промовивъ ôнъ: вы думали про те, що вчора менѣ сказали?

— А якъ же, думала, сказала Леся и вставила въ него свои очи, ясніи, спокôйніи и такѣ привѣтнѣ, люблячѣ...

— И я думавъ... О! я довго, довго думавъ! Лесю, я люблю васъ давно, люблю бôльшь усего на свѣтѣ; вы мои святощѣ. Отся любовь не зникне, не перемѣнить ся, доки житиму. Але... люблячи васъ, — мушу-жь бажати вамъ щастя и тымъ то — мушу вернути вамъ те слово, що вчора вылетѣло у васъ разомъ зъ порыванємъ радости... Не дивуйтесь! вы зрозумѣєте мене. Вы знаєте, що я чоловѣкъ вбогій, живу нудкою и тяжкою працею урядника. Вы тямите, що у мене на рукахъ мати и двѣ сестры калѣки... Вы тямите, що я чоловѣкъ малои освѣты, пôдтоптаныхъ лѣтъ и нѣякои инчои працѣ, крôмъ гидкои працѣ канцелярськои не вмѣю и не навчу ся вже... пôзно... Теперь судѣть самѣ: що буде, коли мы поберемо ся? Лишити ся вамъ тутъ, або менѣ зъ вами перебрати ся до Галичины? Тутъ для васъ пекло, муки...

— Ваша правда... я не маю силы бôльше жити въ Россіи.

— Ото-жь и я кажу. Менѣ переносити ся въ Галичину!... куды вже!... нехай бы вже матѣрь и сестеръ я залишу тутъ на волю Божу: вы-бъ замѣнили менѣ ихъ, — але хто имъ замѣнить мене? що они ѣстимуть? Чимъ и мы зъ вами житимемо?... въ Галичинѣ я чоловѣкъ нѣкчемный, непотрѣбный... кому тамъ треба моєи чорнильнои працѣ? Хиба тамъ мало своихъ? Выходить ясно — що я чи тамъ, чи тутъ завязавъ бы вамъ свѣтъ, зробивъ бы васъ нещасною... Лесю! вы стоите щастя!... оно васъ жде, тôлько не зо мною!... Въ Галичинѣ я тинявъ ся-бъ безъ працѣ, нудивъ бы свѣтомъ и хто скаже: чи вынѣсъ бы я дивлячись на васъ, вызнаючи, що не давъ вамъ щастя, заступивъ вамъ стежку до щастя?... А вы така ще молода... вамъ тôлько жити та жити! Будьте-жь щасливою безъ мене... вы будете щасливою... А я... дотягну до свого, якъ доси тягъ, любитиму васъ, якъ доси любивъ.

Калантай припавъ до Лесинои руки: губы эго пявкою впили ся въ єи руку.

— Любѣть мене Лесю, якъ брата, друга, готового за васъ положить свою душу... бôльшь менѣ... зъ мене й сего буде... говоривъ Калантай, хлипаючи...

Леся схилила голову на груди и тяжко зôтхала...

— Що-жь Лесю? яка ваша думка?...

Леся скочила зъ свото мѣста и промовивши: „вы святый чоловѣкъ... нѣ! вы не чоловѣкъ, вы нашь, мôй ангелъ-оборонитель!“ побѣгла въ другу хату... Слезы єѣ душили, она не хотѣла плакати при Калантаю. Згодѣ она выйшла зновъ и мовила до Калантая:

— Де-бъ я не була, що-бъ не стало ся зо мною — присягаю вамъ, що въ моєму серцѣ перше мѣсто во вѣки займатимете вы... Отъ вамъ моя рука и Богъ тому порукою...

(Конець буде.)

Н И В А.

Гей ты ниво, твого гону
Одъ Карпату ажь до Дону,
Та широка-жь, якъ погляну,
Геть укрылась килимами,
Огорнула ся лугами
Й простягла ся до Лиману.

Що-жь то, ниво, лихомъ збита,
Потомъ, кровію полита,
Заподѣялось съ тобою?
Не красуєшь ся стогами,
Не пышаєсь ся скиртами,
А глушишь ся лободою!

„Охъ вы жáлôбники дѣти,
Та не вамъ бы й говорити,
Коли сáмѣ марно спали!
Де-жь були вы? Чужѣ руки
Завдавали минѣ муки,
Репяхами засѣвали“.

„Колись добре я родила:
Выростала зъ мене сила
Ворогамъ на страхъ и горе!
А теперь я знай дичаю
И не бачу тому й краю,
Бо нѣхто мене не оре!“

Правда, ниво! За слезами
Не рушали мы зъ ралами....
Гей-же въ поле! Гине нива!
Додамо до працѣ руки:
Хочь не мы, то може внуки
Дочекають того жнива.

1877 р. *Гетьманець.*

*

ГЕССЕНЬСКА МУХА.

Оповѣданѥ.

Рокôвъ зо два, а може й бôльшь, набѣгъ на наше село якійсь панъ, и зôзвавъ всѣхъ скôльки було на селѣ въ збôрню. Поприходили мы хутко, неначе на пожежу. Стоимо й мѣркуємо собѣ: на що мы тому панови здали ся? Одинъ каже: мабуть вôйна велика буде, такъ у Москалѣ братимуть; другій каже, що недалеко явленый образъ найшли, такъ збиратимуть грошѣ на каплицю; третій каже, що десь, у якомусь селѣ проявивъ ся якійсь жукъ, що весь хлѣбъ поѣвъ, та й ще просить, такъ, мабуть, чи не повинность яку накладимуть. Еге, думаю, хай ѥму бѣсъ, коли ще й жукови повинности платити!

— Панове-громадо, кажу, якъ що панъ начне що про жука казати, такъ не вѣрте, бо ôнъ хочь панъ, а инодѣ бреше такъ якъ и мы грѣшнî! Видано дѣло, щобъ жукъ хлѣбъ поѣвъ, та ще й повинности требувавъ?!

— Ты, Хомо, каже минѣ сватъ Панасъ, дождешь ся таки зъ своими вытрибеньками, що влѣплять тобѣ такого жука, що три дни не сидѣтимешь!

— Дарма, кажу!

— Ось буде тобѣ дарма, пôдожди!

— Та тамъ ще чи буде, чи нѣ, а на щотъ жука такъ и одвѣтъ держатимемъ — що такого у насъ не проявлялось, а якъ що проявить ся, то мы заразъ и оповѣстимо ихъ благородіѥ; тодѣ вже й на щотъ повинности рѣчь буде.

— Держись, каже минѣ кумъ Данило, ты староста — первый и въ одвѣтъ пôдешь, якъ що чого не дай Боже!

— Та вже-жь, кажу, що буде то буде, а якъ у насъ такого жука не проявлялось, то де-жь мы ѥго вôзьмемъ!

На тôмъ и порѣшили. Тôльки що розмѣстились оддыхати поки начальство прийде, ажь ось бѣжить десяцькій, що на послугахъ у пана бувъ.

— Требують, каже, старшину и чоловѣкъ трохъ понятыхъ.

Отъ тобѣ й разъ, думаю, чи не прочуло оно якимъ небудь побытомъ, що мы тутъ про мѣжь собою балакали. Нѣчого робити, треба йти, коли требуѥ, на те начальство. Взявъ зъ собою Опанаса свата — ôнъ чоловѣкъ видомъ поважный, кума Данила — бо ôнъ, хочь у яку халепу влѣзь, а ôдъ тебе не одстане, и Глухомелю Степана — сей товкъ ся по наймахъ у панôвъ, то придививъ ся таки трохи на нихъ и не такъ скоро знесмѣлить ся, та й балакати зъ нами привыкъ, и по письменному инодѣ зможе. Перехристились разôвъ зо три, та й пôшли. Моторошно якось! Серце колотить ся, наче щось недобре лучить ся. Прийшли, постояли трохи, якъ ось выходить.....

— Я, каже, приѣхавъ до васъ за для того, щобъ розпытати, якъ вы живете?

— Благодаримъ покôрно, потроху, Вашими молитвами! — гаркнувъ Данило, щобъ ѥму нудно стало!

— „Не объ тôмъ, — каже, — рѣчь!“ Та ажь покраснѣвъ, такъ ѥму не прийшлась по нутру Данилова рѣчь. „Скрôзь, каже, проявилась муха и хлѣбъ ѣсть, такъ я приѣхавъ розпытати васъ — чи не проявлялось и въ васъ такои бѣды, га?

— Якъ, кажу, не проявлялось? Чи ѥ, кажу, хиба на свѣтѣ така земля, де-бъ мухъ не було? Сего звѣря скрôзь багато; хиба въ раѣ та въ пеклѣ нема, а то на що церква, та й то по самому престолу лазять и на евангелію сѣдають. Мы, кажу, до сеи бѣды привыкли.

— Вы, каже, мене не понимаѥте. Я кажу вамъ про ту муху, що хлѣбъ ѣсть; чи нема въ васъ такои?

— Та не тôльки що хлѣбъ, а й молоко, й борщь, и все, а вже що мѣдъ люблять, такъ и не приведи Боже! У пана ажь очи пôдъ лобъ закотились.

— Чи вы, каже, дурнî, чи глузуѥте надо мною! Я пытаю васъ, чи ѥ въ васъ така муха, що на степу хлѣбъ ѣсть?

— Та й на степу й дома, сего дива скрôзь багато, — каже Данило.

— Ты-жь ѥ бачивъ? каже панъ вызвѣрившись на него.

— Чому-жь, каже, не бачивъ! Чи ѥ-жь въ свѣтѣ такій чоловѣкъ, щобъ мухи не бачивъ?

Якого чорта, думаю, ôнъ приставъ до насъ зъ своєю мухою?

— Ты-жь пôзнаѥшь ѥ? присѣкавъ ся панъ до Данила.

— Та чому-жь, каже, не пôзнать?

— А яка она?

— Та така точнѣсѣнько, якъ ото въ вашои милости по лисинѣ лазить.

Якъ рявкне ôнъ на насъ: „вы пянî, вы кепкуѥте, начальство объ васъ турбуѥть ся, а вы глузуѥте та ярыжничаѥте!....“ *)

А щобъ ты, думаю, розсѣвъ ся на мѣстѣ, коли мы ярыжничаємъ! Яка тамъ у чорта турбота, що ѣзде по селахъ та про мухъ розпытуѥ! Що она ѥму навязла, проклята муха?

— Такъ вы не хочете дѣломъ балакати зо мною? Такъ я васъ научу, якъ зъ начальствомъ розмовляти! Одведи, каже десяцькому, ихъ у холодну, нехай тамъ трохи прочуняють ся!

Отъ тобѣ й разъ! Добре, мы то прочуняємось, а чи прочуняѥшь ся ты? Идемо собѣ, та й балакаємо: И зъ ôдкôля оно така бѣда зтрясла ся? Жили, жили собѣ, нѣкого не займали и насъ нѣхто не займавъ; повинности всѣ справляли якъ слѣдъ, а тутъ на! У другихъ, чутка, начальство жука лове та годуѥ, а у насъ мухъ.... отсе, хай тобѣ абы що!... Певно, що оно, мабуть, не къ добру, або-жь все начальство зъ глузду зсунулось.

— Ну, що, кажу, Данило, и навôщо тобѣ було перебивать пана? Ôнъ такъ добре почавъ, може й довѣвъ бы до чого небудь путнёго, а то перебивъ, и дуже ѥму се, мабуть, не по нутру прийшлось!

— Е, каже, ты не знаѥшь! Се у нихъ завжде такъ, коженъ разъ на ѥго рѣчь одвѣтствувати треба.

— Ну, що-жь намъ съ тією мухою робити?

— Та що? — нѣчого! Мовчѣмъ та й годѣ, каже Данило. Оно, мабуть, на молодику ѥму такъ пороблено; днѣвъ зо три повередуѥ та й поѣде.

— Та оно такъ, кажу, — та въ холоднôй дуже не весело! Хиба отъ що: пôди, кажу десяцькому, по хатахъ, або пôшли кого, да назбирайте яѥць або що зъ сотню, да якъ небудь и всучи панови. Може ôнъ якъ выпѥ, та яѥшнею зъ саломъ закусить, то оно и пройде. Бо оно тî паны вередливî: инодѣ розсердить ся на кого

*) Жарты строите.

небудь або на що небудь, а на всѣхъ грима, поки серце пройде.

Прийшли въ холодну, сидимо собѣ та й думаємъ — що-жь дальше робити? Тôльки Глухомеля й каже:

— Давай наловимо єму багацько всякихъ мухъ, бо се ôнъ, мабуть, для дѣтей, такъ нѣчимъ мы єму такъ не вгодимо.

— Якъ, кажу, для дѣтей?

— А такъ, каже, — ôнъ, мабуть, дѣтей дуже любить, такъ и потáка' имъ. Бо якъ я служивъ у одного пана, въ нихъ бувъ хлопчикъ... и не приведи Богъ яке вередливе. Панъ, було, инодѣ й грима' на него, а панѣ — такъ сохрани Боже зачепити панича! Такъ, оно, було, инодѣ сидить, та мухъ и лове; пôйма', соломинку въ неѣ вткне, та й дивить ся, акъ она лѣта'. Не дай Боже перебити єму, заразъ до панѣ, и всѣй двôрнѣ достанеть ся: дитя, каже, мале, а они єму й грать ся мѣшають!...

— Добре, кажу, а якъ же въ него дѣтей нема, тодѣ що?

— Якъ нема? А на ледащого-жь батька єму та муха здала ся? Хиба самъ може на гулянкахъ?.... Такъ вже дуже здоровый для сіеи забавы.

На тôмъ и порѣшили, щобъ всѣ бабы хочь по однôй мусѣ представили, а мы вже якъ небудь ублагаємо пана.

Комаха.

(Конець буде.)

Либералъ нашого часу.

По О. Толстому.

Все роздумавши я добре
Шляхъ обравъ собѣ гарненькій
И иду впередъ цимъ шляхомъ —
Помаленьку, помаленьку.

Не скажу, щобъ не сердúвъ ся
Я нѣколи, — якъ се можно!
Мусишь инодѣ сердúть ся —
Осторожно, осторожно!

Коли хто мене обрáзить,
Самъ подумай ты, мôй друже,
Треба лаять ся — и лаюсь, —
Та не дуже, та не дуже.

А коли-бъ мôй братъ топивъ ся,
Я-бъ не ставъ бовтáть ногами,
Заразъ кинувъ ся-бъ у воду —
Съ пухирями, съ пухирями.

Всѣмъ друзямъ я другъ на вѣки,
Кину ся за нихъ хочь въ бôйку,
Помôчь радый дать всѣмъ кревнымъ —
На копѣйку, на копѣйку.

К. Не—я.

ДРѢМАЮЧІЙ МОНАХЪ.

(Ярослава Врхлицкого.)

Що спѣвы поважнѣ въ понурому хорѣ
Вже зносять ся 'дъ гóрѣ,
Що братчикôвъ купка єго дожидає, —
Ôнъ бѣдный не знає.

Що морщить игуменъ мохнатѣ бровиска
И гнѣвъ въ оцѣ блыска,
Бо той, що днесь прімъ мавъ, ще й доси дрѣмає, —
Ôнъ бѣдный не знає.

Щось нѣжно такъ гладить лице єго й очѣ,
Мовь косы дѣвочѣ....
Роса мовь на цвѣтахъ пахучихъ играє, —
Но що се? — не знає.

Тьфу! сонъ се поганый! недогаръ проклятый
Грѣха — дотлѣває....
Но що зъ тыми снами житє ôнъ утративъ —
Ôнъ бѣдный не знає.

Изъ ческого перекл. Миронъ.

ПРО ШЛЮБЪ НА РУСИ-УКРАИНѢ ВЪ XVI-XVII СТОЛѢТЮ.

Вп. „Товариству рускихъ женщинъ“ въ Станиславовѣ

присвячує

Левко Маячанець

(Конець.)

Намъ вѣдомо кôлька такихъ случаѣвъ: н. пр. въ 1578 р. володимирскій владыка давъ розвôдъ князеви Курбскому и єго жѣнцѣ княжнѣ Гольшанскôй, котрѣ розводились тôльки черезъ те, що не стало мѣжь ними злагôдного житя. Хочь по церковнымъ законамъ се одно зовсѣмъ не почитаєть ся за слушну причину до розводу, а про те князь Курбскій незабаромъ оженивсь у друге, за живота першои жѣнки. А ще ранѣшь, въ 1570 р., самъ кіевскій митрополитъ Іона давъ розвôдъ луцкому судіѣ Гаврилови Бокієви и тежь черезъ незлагôдне житє. А ось маємо третый прикладъ, зъ котрого найкрасше можна довѣдатись про те, якъ ôдносивсь высшій духовный урядъ до звычайныхъ „розлукъ“. Знаный зъ своєи горячои прихильности до рускои вѣры и народности Василь Загоровскій, каштелянъ Брацлавскій и городничій замку Володимирского, оженивсь бувъ спершу зъ княжною Марушою Збаражскою; але не було мѣжь ними справдешнои малженскои згоды, и они незабаромъ розлучились по звычайнôй формѣ, с. е. розмѣнявшись при свѣдкахъ розлучными листами и навѣть не ознаймивши ихъ нѣ передъ якимъ духовнымъ або свѣтскимъ урядомъ. А черезъ якійсь часъ Загоровскій оженивъ ся вдруге зъ княжною Катериною Чорторыйскою, проживъ зъ нею трохи не девять рокôвъ и мавъ ôдъ неи двохъ сынôвъ. Але въ 1577 р., коли вкинулась на Волынь татарска орда, Василь Загоровскій выступивъ противъ неи на чолѣ посполитого рушеня, смѣливо, але необережно, вырвавъ ся впередъ — и доставъ ся въ руки Татарамъ, котрѣ завели єго бранцемъ у Крымъ, де ôнъ и вмеръ незабаромъ, въ 1580 р. Друга жѣнка Загоровского, княжна Чорторыйска, якъ видко, тежь була не дуже прихильною до свого чоловѣка: за рôкъ до єго полону она поѣхала до Литвы буцѣмъ-то одвѣдати свою болящу матѣрь и не схотѣла бôльшь вернутись до мужа и маленькихъ дѣтокъ; черезъ те Загоровскій въ своѣй духовници, що прислявъ зъ Орды, ôдрѣкъ ѣй права опѣки надъ дѣтьми и навѣть заборонивъ ѣй жити зъ ними до ихъ зросту, а выхованє своихъ сынôвъ и разомъ зарядъ єго великими маєтностями вручивъ своѣй тѣтцѣ Софіи Загоровскôй. Але симъ усѣмъ наважилась покористуватись перша, розведена жѣнка Загоровского, княжна Збаражска. Она взяла собѣ на думку, що коли ознаймить передъ духовнымъ урядомъ своє право першои и, значить, канонично-законнои жѣнки Загоровского, то урядъ признає за нею, яко за вдовою, и право спадщины на якусь частину єго маєткôвъ. Зъ такою думкою княжна Збаражска позвала до права духовного княжну Чорторый-

ску, винуватячи єѣ въ тôмъ, що буцѣмъ она фальшиво змыслила и „привлащила“ собѣ титулъ жены Загоровского за живота законнои єго малжонки, себъ то, самои княжны Збаражскои. Доказуючи незаконнôсть другого шлюбу Загоровского, княжна Збаражска непомалу користувалась тымъ, що єго розлука зъ нею була справлена чисто по-домашнёму, такъ що й розлучнѣ ихъ листы не були навѣть вписанѣ въ урядовѣ книги, а бôльшь всего она брала собѣ на помôчь каноничне право, котре безперечно було на єи боцѣ. Справа перейшла черезъ кôлька урядôвъ, була навѣть у самого митрополита, котрый нарештѣ здавъ єѣ въ останнє на розсудокъ правный епархіяльному (Володимирскому) владыцѣ Теодосію Лазовскому. Княжна Збаражска дуже добре зготовилась до процессу: она мала кôлька листôвъ ôдъ кіевского митрополита, епископôвъ луцкого и пинского и навѣть ôдъ самого патріарха царегородского на доказъ того, що нѣ одинъ зъ сихъ достойникôвъ не дававъ ѣй правного розводу зъ Загоровскимъ; крôмъ того она приплела ще й другій листъ ôдъ патріарха, въ котрôмъ ôнъ грôзно докорявъ рускому духовеньству за те, що они допускали мѣжь народомъ самовольнѣ розводы, узывавъ такѣ розводы „блудомъ“ и предававъ анатемѣ тыхъ священикôвъ, котрѣ важать ся вдруге вѣнчати розведеныхъ осôбъ. А супротивница Збаражскои, княжна Чорторыйска спромоглась тôльки собѣ въ оборону розшукати и показати на судѣ приватный записъ про розвôдъ Загоровского та свôй вѣновый записъ, а бôльшь все боронилась тымъ, що девять рокôвъ жила она въ шлюбѣ зъ Загоровскимъ и за увесь отсей часъ нѣхто, навѣть сама Збаражска, не вважали незаконнымъ єи шлюбу. Певна рѣчь, що зъ погляду церковного права така оборона здавалась занадто слабою, и супротивница вже заздалегôдь радѣла, що выграє справу. Але-жь що сталось? Два днѣ владыка засѣдавъ надъ справою та радився зъ своими „крилошанами“, а на третій выголосивъ декретъ, котрымъ узнавъ княжну Катерину Чорторыйску за законну жену небôщика Загоровского, а єи дѣтей за его законныхъ наслѣдникôвъ.*)

Оттакѣ то були ôдносины навѣть высшого руско-украинського духовенства до звычайныхъ розводôвъ! Правда, съ початкомъ XVII ст. въ тыхъ ôдносинахъ помѣчаєть ся невелика змѣна, и маємо доказъ, що на сю змѣну вплывало не що инше, акъ церковна унія. Католицкѣ богословы, якъ люде звычнѣ до широкого панованя въ своѣй церквѣ каноничного права, здавна непомалу вражались деякими рускими звычаями въ рѣчахъ религійныхъ и неразъ дорѣкали за те рускому духовенству. Колу въ 1577 р. звѣстный єзуитъ Петро Скарга выдавъ свою книгу: „O jedności kościoła Bożego i o greckim odstąpieniu“, то мѣжь иншими „błędami tych, które się w Ruskim nabożeństwie naydują“, ôнъ не забувъ зробити Русинамъ докôръ и про легкôсть, зъ якою они розвязують у себе подружя, нагадуючи, що про сю легкôсть либонь докорявъ имъ самъ папа ще на синодѣ флорентійскôмъ. Пôдъ вплывомъ такихъ докорôвъ рускѣ владыки, а особливо тѣ, що заздалегôдь були прихильнѣ до уніи, починають чимъ-дужь заходитись коло того, щобъ конче выдерти право розвязаня шлюбôвъ не тôльки зъ рукъ свѣтскихъ урядôвъ, але навѣть и зъ рукъ самыхъ священикôвъ. Такъ володимирскій владыка, звѣстный Ипатій Потѣй, въ 1594 р. соборною грамотою грôзно пôдъ анатемою заказавъ священикамъ своєи епархіи, щобъ они не важились нѣкому самѣ давати „розпусты“, и ôдсылалибъ такѣ справы до розсудку епископа и єго крилошанъ.*) А черезъ рôкъ, коли зъѣхались владыки на синодъ, щобъ посылати до папы й короля свои умовы на унію, то мѣжь иншими умовами написали й таку: „просимо, щобъ свѣтскѣ особы, въ маєтностяхъ котрыхъ, часто по ихъ жаданю, священики самовôльно розвязують подружя, не щитили такихъ священикôвъ, але выдавали ихъ владыкамъ до кары духовнои“.**) Якѣ були наслѣдки подôбныхъ змагань — не вѣдаємо; але добре знаємо, що до кôнця XVII ст. розводы справлялись по стародавнымъ звычаямъ. Найпôзнѣйшій, намъ вѣдомый, случай такого розводу, що бувъ справленый передъ гродскимъ (Овруцкимъ) урядомъ по звычайнôй формѣ, дотыкаєть ся 1684 року. Въ XVIII ст., коли въ захôднôй Украинѣ майже зовсѣмъ запанувала унія, знаходимо де-що инше: 1711 р. магистратъ м. Выжвы (Ковельского повѣту) засудивъ мѣщанина Семена Гилика на данє до церкви трехъ фунтôвъ воску за те, що ôнъ подмовлявъ зятя, зневажавшого єго дочку, дати ѣй „розлуку“; а въ 1713 р. летичѣвскій уніятскій деканъ вписавъ въ гродскѣ книги, по наказу львôвского епископа, грôзный протестъ противъ того, що летичѣвскій гродскій урядъ зважывъ ся приняти до актôвъ „противный Божескимъ и костельнымъ законамъ“ розлучный листъ, справленый мѣжь шляхтичами Томашевскими, котрѣ розлучились не передъ урядомъ духовнымъ, и тôльки черезъ те одно, що (якъ самѣ писали) „знати зъ волѣ Божои, не мали мѣжь собою помешканя належитого и ласки слушнои малженскои“.***) И чудно якось разомъ съ тымъ начитувати про такій случай, що въ 1776 р. кіевска латиньска консисторія не узнала „противнымъ законамъ костельнымъ“ дати розвôдъ якôйсь Бригитѣ Яцковскôй тôльки черезъ ту одну причину, що, выходячи замужь за п. Богдановича, панѣ Бригита, бачите, не вѣдала напевно про те, що ôнъ не бувъ правдивымъ шляхтичемъ.****) Се вже ксёндзы выдумили були якѣсь новѣ, чисто шляхетскѣ каноны!

Дуже помиливъ ся бъ той, хто гадавъ бы, що нашѣ предки XVI—XVII ст., користуючись легкôстю тодѣшнихъ розводôвъ, уживали ихъ на зле, мѣняли шлюбы мовь одежу и зрывали ихъ легковажно, черезъ найменчѣ речѣ. Противъ такого надужитя и легковаги де-якѣ гарантіи знаходились вже въ самыхъ формахъ и звычаяхъ, зъ якими справлялась тодѣ розлука: розумѣємо попереднѣ змовы та перемовы родичѣвъ, кревныхъ и приятелѣвъ однієи и другои стороны, а потôмъ — прилюднôсть справы, при свѣдкахъ, котрѣ повиннѣ були вѣдати про всѣ єи обставины и мали змогу судити про єи слушнôсть; а бôльшь усего — те, що при сёму актѣ якъ чоловѣкъ, такъ и жѣнка повиннѣ були обоє прилюдно ознаймити свою добру волю и згоду на розлуку, бо воля одного тôльки супруга безъ волѣ другого не мала нѣякои ваги. Тымъ то и въ актовыхъ книгахъ розлучнѣ справы зустрѣчають ся не густо: перечитавши кôлька сотъ книгъ за остатнѣ три столѣтя, мы спромоглись вышукати не бôльше, якъ кôльканадцять такихъ справъ. Се певно свѣдчить про те, що люде розлучались

*) Кн. гр. Володим. 1583 р., л. 339.

*) Акты Зап. Рос. т. IV., Нръ 47.

**) Theiner, Vetera Monum. Poloniae et Lithuaniae, III., Нръ 185.

***) Кн. гр. Летичевска, Нръ 5252, л. 20.

****) Кн. гр. Кіевска 1776 р., Нръ 87.

не абы-якъ, а зъ розвагою, съ повнымъ розумѣнемъ поважности такои речѣ и тôлькн тодѣ, коли вважали розлуку за рѣчь неминучо-потрѣбну. Отъ черезъ те всѣ розлучнѣ листы, якѣ намъ доводилось читати, проймає якійсь теплый, братерскій, миролюбный духъ. Часто вчуваєть ся въ нихъ тихій сумъ и щирый жаль розлучаючихъ ся про страчене щастє и сердечна вдячнôсть розлученому товаришови за минулу любовь та шанобу. Въ однôмъ изъ такихъ листôвъ жѣнка, вызволяючи чоловѣка зъ подружя, выряжає єго такимъ добрымъ словомъ: „Нехай здоровъ зъ другою женить ся и нехай єго Богъ благословить зъ другою лѣпшимъ пожитємъ въ малженствѣ, нежли зо мною“. Бувало часто й таке, що, розлучаючись, супруги дарували одно другого грôшми або якимъ иншимъ способомъ.

Нѣчого, здаєть ся, широко й розводитись про те, що стародавна „розлука“ мала тôльки корыстный вплывъ якъ на шлюбнѣ ôдносины, такъ загаломъ и на суспôльню моральнôсть тыхъ часôвъ. Она давала природный, миролюбный выхôдъ усякимъ „розтыркамъ“ и „зайстямъ“, котрымъ, на превеликій жаль, нѣколи не можна зовсѣмъ запобѣгти въ подружю и котрѣ безъ такого выходу скрôзь приводили и приводять людей до великого горя и до великихъ злочиньствъ. И справдѣ, до початку XVIII ст. наша исторія дуже не багато знає такихъ злочиньствъ мѣжь подружями; невѣдомѣ йѣ тежь и звычаѣ насильныхъ постригôвъ чоловѣками жѣнокъ у черницѣ, якъ те часто й густо робилось въ тѣ часы въ Московщинѣ. А въ XVIII ст., коли руска шляхта и уряды (свѣтскѣ и духовнѣ) майже зовсѣмъ ôдорвались ôдъ народного грунту и стали гордувати стародавными народными звычаями, въ судовыхъ книгахъ, якъ и въ тодѣшнôмъ житю, зовсѣмъ не стало розлучныхъ листôвъ, за те прибавилось тутъ де-чого такого, чого не було попереду: читайте декреты тогочасныхъ судôвъ — а передъ вашими очима такъ и замелькають ось-якѣ справы: шляхтичь знущаєть ся надъ жѣнкою; шляхтичь замучує жѣнку до смерти; мужь проганяє жѣнку зъ дому, обôбравши єѣ до нитки; а зъ другого боку: панна утѣкає ôдъ родичѣвъ черезъ те, що они присиловують єѣ йти за нелюба; жѣнка троить свого чоловѣка и т. инше. Идея довѣчнѣго триваня шлюбного звязку, що й казати, єсть велична идея въ теоріи; але скôльки-то слѣзъ и крови пролилось и проливаєть ся за неѣ на свѣтѣ! Якъ-бы можна було зôбрати ихъ до-купы, то, надѣйсь, и пекло злякалось бы сёго моря.

Народъ украинській ще й доси памятає тѣ часы, коли можна було по волѣ розôйти ся зъ нелюбою дружиною. И теперь безщасна жѣнка, що, якъ то кажуть, „пе повну“ ôдъ свого непутящого чоловѣка, втѣшаєть ся старосвѣтскою пѣснею:

„Ой, ты пешь та гуляешь,
Не говоришь зо мною:
Доведеть ся, мôй нелюбе,
Розбйти ся съ тобою!...
Ой пôду я до попа,
Скажу єму стиха:
„Розвяжи намъ, попе, руки,
Бо нароблю лиха!...
Я невѣрну дружину
Та на вѣки покину,
А сама пôду до роду,
Зъ родомъ не загину!“ *)

Але про се можна тôльки спѣвати, а зробити се — годѣ!

Левко Маячанзць.

*) Чубинскій, Труды этнограф. экспедиціи въ Югозап. край, стор. 569, 577 и иншѣ.

ЗЪ ПОДОРОЖЕЙ ПО ИТАЛІИ.

(*Написавъ Мих. Подолинській.*)

8. Фльоренція.

(Дальше.)

(*Значене мъста.*) Властиве значенє Фльоренціи не лежитъ нѣ въ єи объємѣ нѣ же въ єи положеню або красотѣ, а тôлько въ єи минувшости, въ єи исторіи. Въ старину Италією бувъ Римъ, въ середныхъ же вѣкахъ и въ новôйшôй добѣ осередокъ всего духового житя Италіи перенѣсъ ся зъ „вѣчного мѣста“ до Фльоренціи. Фльоренція въ головнôй мѣрѣ выплекала нынѣшну италіяньску литературу; єи нарѣчіє стало основою для спôльнои италіяньскои письменнои мовы. Що бôльше: зъ столицѣ Тосканы выйшло ôдроджене штукъ и наукъ на пôдставѣ ôджившихъ клясичныхъ студій. Золотый вѣкъ медичейскій въ XV и XVI столѣтію, славне въ исторіи „il cinque cento“, выкликавше се ôдроджене, єсть золотою, незабутною картою въ свѣтлôй и для культуры такъ вельми благодатнôй исторіи Фльоренціи. Тогдѣ то заблысло надъ берегами Арна по довгихъ мрачныхъ и сонныхъ вѣкахъ нове свѣтло, вродивъ ся новый поглядъ на штуку и науку, перемѣняючій до непôзнаня весь давный свѣтоглядъ. Се нове свѣтло розлилось зъ Фльоренціи упершь по Италіи, а ôдтакъ и по всѣхъ краяхъ Европы. Именно же цѣла новожитна штука сполучена зъ милою Музамъ и Граціямъ тосканьскою столицею. Тутъ бо водворилась она и зацвила до высокои степени досконалости давно ще передъ XV столѣтемъ, а въ добѣ „ôдродженя“ (renaissance) дôйшла она тутъ вже майже ажь до свого зеніту. Фльоренція одна межи всѣми новожитными центрами штуки и науки заслугує справедливо на почесне и такъ часто надуживане имя „Новыхъ Атенъ“.

Щобъ выробити собѣ докладнѣйше понятє о культурнôмъ значеню Фльоренціи, нагадаймо собѣ въ короткости, якѣ то имена озаряютъ се мѣсто своимъ блескомъ. И такъ єсть Фльоренція колыбелю безсмертного Данта Аллігієрі, автора „Божескои Комедіи“. Родивъ ся ôнъ тутъ 1265 року, а умеръ на выгнаню въ Равеннѣ 1321. — Въ Фльоренціи проживавъ ôдтакъ Иванъ Боккаччіо, славный авторъ „Декамерона“, крôмъ того ще объяснитель Данта и горячій ширитель клясичныхъ студій. Такожь и Макіявеллі, знаменитый историкъ и оклеветаный несправедливо авторъ голосноі книжки Il Prіncіpe*) родивъ ся и звѣкувавъ таки чи не весь свôй вѣкъ въ сѣмъ мѣстѣ. Крôмъ згаданыхъ славитъ ся Фльоренція ще и знаменитымъ историкомъ Ґвічіярдіні и многими другими высокозаслужеными мужами науки и писателями. Въ мурахъ Фльоренціи пробувавъ мѣжь иншими на кôлька заводôвъ такожь и великій астрономъ Ґалілеі.—Що же тычитъ ся штуки, то лишили тутъ свои безсмертнѣ творы архитекты: Арнольфо ді Камбіо (въ XIII столѣтю), творець пышноі катедры, про котру ще буде мова, далѣй Андрей Чіоне, прозваный Орканя, вславившій ся своєю будôвлею Loggia dei Lanzi (1375 р.) а 40 рокôвъ пôзнѣйше Пилипъ Брунеллєскі, будôвничій великаньскои банѣ на катедральнôй церкви. — Въ рѣзьбярствѣ, котре розцвилось рôвножь дуже рано въ Фльоренціи, затемняє всѣ другѣ имена Мікель-Анджельо Буонароттѣ, рѣзьбярь, малярь, архитектъ и поетъ въ однôй особѣ, родженый 1474 а померший 1563 р. — Неменшій блескъ якъ поеты, ученѣ, архитекты и рѣзьбярѣ кидаютъ на Фльорен-

*) Тôлько партійна ненависть могла зробити зъ „Фльорентійского секретаря“ ворога свободы. Єго „il Prіncіpe“ писаный не яко пôдручникъ для тиранôвъ, а яко пересторога для кождого народу, що єѣ розумѣє („a chi l'intende“), якъ каже самъ авторъ.

цію ще и єи малярѣ. Въ сѣй мѣрѣ займає се мѣсто безъ сумнѣву мѣжь всѣми городами перше мѣсце. Иванъ Чімабуе, засновательсеи штуки въ Италіи (родж. 1240 р.), бувъ родомъ зъ Фльоренціи. Однакъ на добре розрослась тутъ отся штука що-но пôдъ конець XIII столѣтя, коли малярь Джіотто ді Бондоно (родж. 1276 р. пôдъ самою Фльоренцією) заступивъ рутину своихъ попередникôвъ черезъ зъидеализоване наслѣдованє природы. Сей новый напрямъ Джіотта трѣвавъ цѣлыхъ сто лѣтъ. Єго наслѣдниками були Тадей Ґадді, Джіоттіно, Андрей ді Чіоне, Спінелльо Аретіно, Антоніо Венеціяно и др. Зъ початкомъ XV вѣку вызначились въ фльорентійскôмъ малярствѣ: Мазаччіо, Фра Філіппо Ліппі и Фра Джіованні-Анджеліко да Фєзолє — всѣ три бôльше-менше идеалисты, коли знов Домеиіко Ґірландаіо и Беноццо Ґóццолі († 1485) послѣдували бôльше принципови реалистичному. До найвысшои своєи досконалости дôйшло малярство остаточно въ „зслотôмъ вѣку“ въ творахъ двохъ безсмертныхъ мужѣвъ, котрыхъ имена и у насъ загально звѣсні и про котрыхъ вже и въ сихъ записках була мова. Мужами сими суть Лєонардо да Вінчі, звѣсный намъ зъ Миляна и всесторонный артистъ Мікель-Анджельо Буонароттї, про котрого що-тôлько мы згадували. Лєонардо родивъ ся недалеко Фльоренціи 1452 р. а померъ въ роцѣ 1519. Оба сй малярѣ були ученики Ґірляндая, однакъ ихъ головнй творы не находятъ ся въ Фльоренціи. Попри сихъ великихъ именахъ вызначаютъ ся ще ихъ сучасники Фра Бартольомео (1469—1517) и Андрей Вануккі, прозваный del Sarto (1488—1530.) Въ XVI и XVII столѣтю вславили фльорентійску малярску школу: Рідольфо Ґірляндаіо, Джіорджіо Вазарі, Крістóфоро Алльорі, Карльо Дольчі и др.

Зъ сказаного выходитъ, що нѣяке друге мѣсто на свѣтѣ не може повеличатись такъ численными великими именами, и такимъ значенємъ для штуки и науки въ середныхъ вѣкахъ, якъ Фльоренція. Не менше важною и цѣкавою єсть и политична исторія тосканьскои столицѣ, именно же въ XIII, XIV и XV столѣтю. Въ сихъ-то часахъ перебѣгла Фльоренція майже цѣлковитый кругъ всѣхъ можливыхъ политичныхъ и культурно-историчныхъ формъ и ступнѣвъ розвою, такъ що єи исторію можнабъ справедливо назвати „яйцемъ“ новожитныхъ часôвъ.

(*Исторія Фльоренціи.*) Фльоренція не належитъ до найстаршихъ городôвъ Италіи. Єи заложенє не сягає мабуть дальше якъ до часôвъ диктатуры Суллѣ, т. є. до першого столѣтя передъ ерою христіяньскою. Въ наслѣдокъ свого користного положеня дôйшло се мѣсто скоро до певного значеня. Вже Тацитъ згадує про просьбу Фльорентійцѣвъ до римского сенату, щобъ не робити для рѣки Кіяно нового русла, бо се принеслобъ велику шкоду ихъ мѣсту. Ся згадка Тацита єсть для насъ ще и по тôй причинѣ важна, що доказує, що имя сего мѣста не можна выводити, якъ то хотѣли деякй, ôдъ Fluentia, але ôдъ florere (цвисти), скоро Тацитъ говоритъ о „Florentinis“ а не о Fluentinis (Ann. I. 79.). — За часôвъ Тотилѣ зôстала Фльоренція цѣлковито знищена. Кароль Великій велѣвъ побудувати єи нáново. Фльорентійскй переказы згадуютъ такожь, що кôлька нѣмецкихъ королѣвъ опѣкувались симъ мѣстомъ особливо, и що за часôвъ Оттона Великого поселилось въ нѣмъ споре число нѣмецкихъ рицарѣвъ, ôдъ чого опôсля и деякй знатнѣйшй фльорентійскй роды выводили своє походженє зъ Нѣмеччины. Нема отже сумнѣву, що въ середныхъ вѣкахъ завдячувала Фльоренція своє политичне значенє передовсѣмъ свому географичному положеню, подаючому стратегичну точку опоры для нѣмецкихъ цѣсарствъ. За часôвъ Льотара I мѣститъ се мѣсто въ своихъ мурахъ вже высшй школы. Всежь таки ажь до початку XI столѣтя остаєсь становище Фльоренціи въ цѣлости таки все ще пôдрядным. Сусѣдне старинне мѣсто Фєзолє перевысшає пôзнѣйшу столицю Тосканы своимъ крѣпкимъ положенємъ; въ торговельнôмъ же взглядѣ була Фльоренція цѣлковито зависима ôдъ Пізы. Доперва ôдъ покореня сусѣдного Фєзолє 1010 року (про котре згадує Макіявеллі на вступѣ до своєи фльорентійскои исторіи, починаючи ся зъ 1215 р.), стає роля Фльоренціи виднѣйшою и наше мѣсто пôднимає ся скоро до значеня перворядныхъ городôвъ Италіи. Вже 1198 стоитъ Фльоренція яко республика на чолѣ союза тосканьскихъ мѣстъ проти Филипа Швабского. Мѣстомъ и єго областею пôдъ той часъ управляє шѣсть консулѣвъ и мѣйска рада, зложена зъ 100 поважныхъ горожанъ; судейска же власть спочивае въ рукахъ выбраного „подесты“. — Въ борбахъ межи папами и цѣсарями держалась Фльоренція зъ разу переважно стороны Вельфôвъ, бо сего вымагала єи спокôйна консервативна политика, а такожь и дбалôсть про свою независимôсть. Знесенє многихъ, тяжко здобутыхъ привилеѣвъ черезъ цѣсаря Фридриха I, а ще бôльше приказане симъ цѣсаремъ вылученє дворяньства, яко безпосередныхъ пôдданыхъ державы, зъ пôдъ мѣйскихъ законôвъ и властей, пôдсычували неприхильнôсть Фльоренціи до цѣсарскои партіи. Року 1222 удає ся Фльоренціи освободитись ôдъ торговельнои зависимости ôдъ Пізы и станути тымъ остаточно зовсѣмъ на своихъ ногахъ. Та рôвночасно зъ тымъ заостроюютъ ся и внутрѣшнй партійнй ôдносины мѣста и Фльоренція починає перебѣгати сей кругъ безнастанныхъ змѣнъ и переворотôвъ, про якй мы вже згадували и на котрй такъ тяжко жалуєсь въ своѣмъ „Чистилищи“ (VI, 145) Данте, упавшій жертвою сихъ змѣнъ. На короткій часъ удає ся Ґібелінамъ, репрезентованымъ черезъ могучу родину Уберті и при помочи цѣсаря Фридриха II прогнати зъ мѣста року 1246 Вельфôвъ, на котрыхъ чолѣ стоитъ неменше могуча родина Буондельмонті. По смерти Фридриха повертаютъ Вельфы 1250 року назадъ до Фльоренціи. Теперь наступає згода обохъ сторонництвъ и народъ (Popolani) зъ выключенємъ дворяньства (Nobili) установляє собѣ демократичну власть, зложену зъ 12 горожанъ, заступникôвъ шести по воєнному зъорганизованыхъ ремеселъ и, для уникненя суперечокъ, зъ двохъ чужинцѣвъ — Capitano del popolo и Podestà, яко судѣѣвъ. За слѣдуючихъ десять лѣтъ сусѣдні мѣста Пістоя, Ареццо и Сієна подаютъ ся добровôльно въ зависимôсть ôдъ Фльоренціи. — Зъ запановањемъ Манфреда надъ Неаполемъ ôджила наново надѣя Ґібелінôвъ, але старшина мѣста довѣдавшись про те узброює народъ и проганяє ихъ зъ мѣста. Ґібеліны збираютъ ся въ Сієнѣ и просятъ ôдси Манфреда о помôчь. Фаріната делі Уберті осмѣлюєсь напасти на фльорентійску збройну силу и побиває єѣ надъ рѣкою Арбією (1360) такъ крôваво, що поконанй втѣчутъ до Люкки, не бачучи ратунку для Фльоренціи. По сѣй побѣдѣ въѣхавъ вождъ Ґібелінôвъ Джіордано торжественно до Фльоренціи и знѣсъ въ имени Манфреда республиканьскій устрôй мѣста. Щобъ убезпечити своє пановане, предкладали навѣть деякй Ґібеліны знищенє родинного мѣста, але сему оперъ ся самъ Фаріната делі Уберті. Тымчасомъ и Вельфы не остались бездѣльнй. Коли Манфредъ въ борбѣ проти Кароля Анжулемского потерявъ своє королѣвство и житє, ихъ вплывъ въ мѣстѣ взмôгъ ся до тои степенѣ, що королѣвскій намѣсникъ Ґвідо Новелльо мусѣвъ прилучитись до народного сторонництва и ôдновивъ демократичный устрôй фльорентійскои державы. Коли однакъ не схотѣвъ повинуватись всѣмъ вымогамъ подужавшого наново мѣщаньства и пробувавъ зновъ оперти свою власть на Ґібелінахъ, мусѣвъ передъ зворушенымъ людомъ опустити мѣсто.

Запанувавшій наново въ Фльоренціи Вельфы завели теперь ще бôльше демократичный ладъ. Сей ладъ въ многôмъ подôбный до порядкôвъ во Франціи за часôвъ славетного „комитету безпеченьства“. Папа затвердивъ Кароля Анжулемского викаріємъ тосканьскимъ. Маєтки уйшовшихъ Гібелінôвъ сконфисковано. Ненависть партійна взмагала ся чимъ разъ бôльше, але рôвночасно росло значенє и организація цехôвъ. Такожь и мѣсто розростало ся швидко. „Поповляне“, розбогатѣвши черезъ промыслъ и торговлю, почали вже блестѣти бѣглостею въ рицарскôй штуцѣ, образованємъ и замилуванємъ до штуки, такъ що Фльоренція вже теперь, въ XIII вѣку, стала пристановищемъ штуки. Для побôльшеня блеску и безпеченьства найвысшои власти, (значитъ мѣйскои рады, котра теперь вже звалась Signoria), побудовано 1298 року величаву палату (Palazzo Vecchio) на мѣсци, де стояли колись домы родины Убертіївъ. Макіявеллі въ своихъ Storie Fiorentine въ II. книзѣ каже: „Нѣколи наше мѣсто не находилось въ бôльше цвитучôмъ и щаслившôмъ станѣ якъ пôлъ ту пору, такъ що до числа людности, якъ и що до своихъ богацтвъ и свого значеня; мало 30.000 узброєныхъ горожанъ а 70.000 збройного люда зъ пôдвластнои собѣ околицѣ (suo contado); цѣла Тоскана була будьто пôдчинена, будьто въ союзѣ зъ нами“. Бѣднѣйшій дворяньскій родины мѣста занимались теперь вже торговлею и промысломъ и становили въ цехахъ властиве мѣйске дворяньство, мѣжь тымъ коли старинне дворяньство, т. зв. Grandi, стратили цѣлковито свôй вплывъ на управу мѣста. (Дальше буде.)

„ПОСЛАНІЄ“ ШЕВЧЕНКА.

Естетично-критична студія

Іліи Кокорудза.

(Дальше.)

II.

„Якбы вы вчились такъ якъ треба, то й мудрость бы була своя“. — Сѝ слова рôвно якъ попереднѝ: „въ своѣй хатѣ своя правда и сила и воля“ дали декотрымъ критикамъ похопъ назвати Шевченка узкоглядным націоналомъ, щó ôдкидує все чуже, а ограничаєсь тôлько на народнѝ традиціи та принципы, котрѝ маютъ выстарчити для збудованя своєи власнои мудрости, незалежнои ôдъ чужои. Я мушу назвати такій поглядъ на Шевченка и таке розумѣнє нашого мѣсця противнымъ усѣмъ творамъ Шевченка и негôднымъ такъ великого поета, котрый вѣщымъ духомъ, згôдно зъ загальнымъ девизомъ цивилизаційного поступу, въ чотырохъ вѣршахъ высказавъ цѣлу грясть и цѣль поступу культурного и наукового: „и день иде и нôчь иде, и голову схопивши въ руки, дивуєшь ся, чому не йде апостолъ правды и науки“. Узкій націоналъ бувъ бы не написавъ: „думайте, читайте и чужому научайтесь“, котрѝ то слова умѣстивъ Шевченко за мотто въ своѣмъ буквари, що выдавъ для украиньского народа. Впрочѣмъ зъ самого тексту нѣколи не далобъ ся натягнути на узкій націонализмъ, скоро поетъ тôлько каже, що своєи мудрости нема, бо не учатъ ся такъ, якъ треба, инакше сказавши, сѝ науки, якѝ они зъ за границѣ побираютъ, (а котрѝ поетъ дальше схарактеризувавъ), зовсѣмъ не суть такѝ, щобъ могли на Украинѣ „свою мудрость“ взбудити, — с. є. Украинцѣ моглибы, поученѝ „захôдными“ науками, самѝ взятись до ôдрубного, самостôйного слѣдженя своєи исторіи, языка, политичныхъ и економичныхъ ôдносинъ, мѣжь тымъ дотеперь принимали они завсѣгды се за добре, що хтось другій о нихъ написавъ. Закидує отже зовсѣмъ справедливо нерозумне и некритичне хапанє тôлько поодинокихъ слôвъ зъ фильозофіи Фихтого: „и мы не мы и я не я“, котрѝ, якъ Дръ Ом. Огоновскій въ своѣй оцѣнцѣ въ „Правдѣ“ догадуєсь, маютъ ôдповѣдати засадѣ: „das Ich setzt sich als bestimmt voraus durch das Nicht-Ich“. Наслѣдкомъ такого некритичного хватаня фразъ було выступуванє противъ догмôвъ религійныхъ безъ ставленя мѣсто нихъ чогось позитивного; були у нихъ тôлько фразы, але систематичного вывченя природныхъ наукъ, физики, астрономіи, исторіи, не було. Украиньскѝ паны, выступивши противъ религійныхъ догмôвъ безъ субстрату наукового, сталисъ дѣйсно не людьми, але „гноємъ на вольнôй, широкôй, на чистôй земли“. Тому старавъ ся Шевченко якъ найбôльше допечѝ имъ вкладаючи имъ въ уста саркастично: „и все те бачивъ, все те знаю, нема нѣ пекла, анѣ раю, немає й Бога, тôльки я“, божь дѣйсно треба смѣятись зъ такого ученого, котрый зъ того, що бачивъ, заключає на неистноване пекла анѣ Бога.

Щобы ще яснѣйше представити туманнôсть неясного пониманя фихтôвскои теоріи, додає Шевченко цѣлый уступъ, котрымъ показує, що фихтôвска теорія зовсѣмъ не така якъ они єѣ понимаютъ: Нѣмцѣ знаютъ, хто они и хто вы, тôлько вы, не знаючи, хто вы, Нѣмцямъ вѣрите на слово; отже въ дѣйсности не заперечаєте можности знаня того, хто вы, тôлько що самѝ не хочете правды доходити, та вѣрите Нѣмцямъ; якъ Нѣмець скаже, що не знає, то й вы не знаєте, а якъ Нѣмець скаже, що вы Славяне, або Моголы, то вы на се пристаєте.

„И Коляра читаєте зъ усіеи силы, и Шафарика, и Ганку и въ славянофилы такъ и претесь, и всѣ мовы славяньского люду всѣ знаєте, а своєи дасть-Бôгъ“. Слова сѝ, думаю, вже не належитъ ôдносити до панôвъ Украинцѣвъ, зъ котрыхъ певно нѣхто не читавъ Коляра нѣ Ганку, але до тыхъ, що думали о панславизмѣ, отже передовсѣмъ до товариства Кирило-Методіевского, котре мало на цѣли дѣлати въ тôмъ напрямѣ, щобъ Славяне колись получились въ федерацію. Вправдѣ сей панславизмъ бувъ рôжный ôдъ панславизму славянофилôвъ въ Москвѣ, котрѝ завсѣгды мали на думцѣ московске царство, то всежь таки украиньскій панславизмъ бувъ выкликаный Шафарикомъ, Коляромъ и Ганкою; а ихъ то певно мусѣли читати коли не украиньскѝ паны, то братчики товариства, тымъ бôльше, що панславистичнѝ дѣла тыхъ трехъ мужѣвъ скоро ширились. Не по нутру бувъ такій панславизмъ Шевченкови, бо ôнъ хотѣвъ уперше нôднести Украину, а ôдтакъ ажь о панславизмѣ думати. Гнѣвавъ ся тому Шевченко на братчикôвъ, котрымъ поезія єго була солодкою, а заразомъ страшною, бо нею попыхавъ ôнъ ихъ до безпосередного дѣланя для народа, до политики, черезъ що держали єго братчики далеко ôдъ себе. Тымъ ото бôльше, що у приятелѣвъ Шевченка не було уладженыхъ певныхъ думокъ, поетъ мôгъ скорше вплывати на нихъ, якъ они на него. Вѣдомо, що Шевченко вже зъ Петербурга принѣсъ зъ собою багато европейскихъ гадокъ.

Слова же: „своєи дасть-Бôгъ“ треба ôднести не тôлько до братчикôвъ, але и до Украинцѣвъ-панôвъ, щó ôдреклись украиньскои мовы, скоро лишь будь якого чину доступили и говорятъ по московски. „Колись будемъ и по своєму глаголать, якъ Нѣмець покаже, а до того й исторію намъ нашу розкаже. Отъ тодѣ мы заходимось!“ Тѝ слова, думали денекотрѝ, написанѝ Шевченкомъ въ тôй цѣли, щобъ натякнути на Боденштедта, котрый переложивъ бувъ украиньскѝ пѣсни на языкъ нѣмецкій и выдавъ пôдъ заголовкомъ „Poëtische Ukraine“ 1845 р. Се однакъ тяжко припустити, бо сѝ пѣсни выйшли майже рôвночасно зъ написанємъ „Посланія“, такъ що Шевченкови ще не могли бути звѣснѝ. Тутъ противно треба признати, що Шевченко иде дальше въ разъ обра-

нôмъ напрямѣ, именно въ закидѣ, що Украинцѣ нѣчого для себе не роблятъ та чекаютъ на готове ôдъ Нѣмцѣвъ, чекаютъ, ажь имъ Нѣмець исторію напише, ажь ихъ языка научитъ и т. д. Дивно тутъ, чому Шевченко каже, що „Нѣмець исторію роскаже“, коли, якъ вѣдомо, пôдъ той часъ була вже „Исторія Руссовъ“, исторія Каменьского, котрыхъ идеями Шевченко въ початкахъ дыхавъ; тутъ показує ся ясно, що Шевченко вже додумавъ ся до иншихъ гадокъ про минувшôсть историчну, якъ вычитавъ бувъ въ исторіи Конискаго; тому такъ остро и непощадно осудивъ ôнъ дальше словами: „подивѣтъ ся лишень добре“ народнѝ традиціи и зъ такъ безпощадною критикою обернувъ ся ôнъ до украиньскои исторіи. Однакъ не належитъ припускати, що Шевченко свои погляды змѣнивъ пôдъ вплывомъ Костомарова, зъ котрымъ прiѣхавши до Кіева ставъ вчитись исторіи, божь прецѣнь 1845 р. Шевченко зъ Костомаровомъ ще не знавъ ся; впрочѣмъ Костомаровъ самъ въ тыхъ рокахъ ще вѣрывъ свято въ „исторію Руссовъ“, а не взявъ ся ще до читаня актôвъ, котрѝ вывчивши поставивъ пôзнѣйше украиньску исторіографію на грунтѣ, на якôмъ слѣдъ ѣй стояти. Зъ такои то точки погляду мôгъ Шевченко казати, що правдивои исторіи поки що ще нема.

Закидує Шевченко своимъ землякамъ такожь, що они языка украиньского не умѣютъ. И дѣйсно ще по 12 лѣтахъ, коли Шевченко вернувъ бувъ зъ неволѣ, радивъ ôнъ Тургеневу, коли хоче вывчитись малоруского языка, читати писаня Марка Вовчка, „бо ся тôлько володѣє украиньскою рѣчю“. Закинувши отже землякамъ, що не знаютъ найблизшои имъ рѣчи с. є. своєи исторіи и языка, смѣє ся ôнъ дальше зъѣдливо зъ нихъ, що мимо то пхаютъ ся въ мудрецѣвъ, та горлаютъ про „гармонію, силу, музику, исторію, — поему вольного народа“. Тутъ зôбравъ поетъ наумысно рôжнородниѝ понятя въ одну купу, щобъ наглядно представити сю велику дурницю, яка выходитъ зъ поверховного и безсистемного знаня єго земляковъ, що не постаравшись упередъ о пôдставу и елементарниѝ вѣдомости, сягаютъ за верщками европейских наукъ, котрѝ, скоро набуваютъ ся не систематичною дорогою, выходятъ природно на галиматіясъ рôжныхъ понятій, и не то що не просвѣчаютъ чоловѣка, але противно ôдбираютъ єму простый здоровый розумъ.

„У насъ Бруты и Коклєсы славниѝ, незабутѝ. У насъ воля выростала, Днѣпромъ умывалась, у головы горы клала, степомъ укрывалась“. Такъ кажутъ Украинцѣ. Шевченко же, щó лучше пôзнавъ исторію украиньску, утративъ вѣру въ козацкиѝ идеалы и на першôмъ мѣсци поставивъ пытанє просвѣты народнои, мôгъ теперь добре насмѣяти ся зъ тыхъ, що своихъ гетманôвъ высше ставили надъ Брутôвъ и Коклєсôвъ римскихъ, не знаючи нѣ то римскои, нѣ своєи исторіи. Длятого то ставитъ ôнъ таки заразъ на мѣсце ихъ фантазійного, принадного образу — иншій прозаичный, але за те дѣйсный: „Кровью она умывалась, а спала на купахъ, на козацкихъ, вольныхъ трупахъ, обкраденыхъ трупахъ“. Тутъ не случайно повторене слово „трупахъ“, але умысно, щобъ вказати, що цѣла исторія була тôлько рѣзнею и убиванємъ. Трудне єсть выясненє слôвъ „обкраденыхъ трупахъ“. Можутъ они значити, що або самѝ козаки козацкѝ трупы обкрадали, або вороги обдирали трупôвъ забитыхъ козакôвъ. Колибъ мы приняли перше поясненє, то мусѣлибъ мы припустити, що Шевченко дививсь на всѣ козацкѝ вôйны якъ на розбишацкѝ, въ котрыхъ не тôлько чужихъ здирали, але и своихъ; однакъ се не дасть ся справдити нѣякимъ иншимъ мѣсцемъ у Шевченка. Бо Шевченко дививъ ся и 1845 р. на давниѝ козацкѝ часы яко на веселѝ (Невôльникъ 1845 р. въ падолистѣ): „коли панувала братерска наша воля, безъ хлопа и безъ пана, сама собѣ у жупанѣ, розвернула весела, оксамитомъ шляхи стеле, и єдвабомъ застиляє и нѣкому не звертає“ (Чернець 1848 р.). А въ 1850 р. отъ-що высказавъ про бувшу козаччину. Сивоусый козакъ вставши зъ могилы каже: „Диви ся дитино — отсе козаки: — На всѣй Украинѣ высокѝ могилы, диви ся, дитино, усѣ тѝ могилы, усѣ оттакѝ: начиненѝ нашимъ благороднымъ трупомъ, начиненѝ туго; отсе воля спить. Лягла она славно, лягла она вкупѣ зъ нами козаками. Бачишь, якъ лежить! Неначе сповита. Тутъ пана не має: Усѣ мы и встанемъ, та Богъ єго знає, коли то те буде. Диви ся-жь дитино, та добре дивись! А я розкажу, за що Украина наша стала гинуть, за що й я мѣжь ними въ могилѣ лежу“ (I. 324.) Шевченко отже дививъ ся завсѣгды на справу козаччины якъ на справу народну, щобъ вдержати волю Украины середъ лютыхъ ворогôвъ. Нечистыми, злыми и зрадниками народнои справы здавались єму гетьманы, котрыхъ украиньскѝ панове, яко паны, называли Брутами и Коклєсами. Такими здавались бути городскѝ козаки, котрѝ готовѝ були для свого панованя ôдступити часть волѣ черни и Запорожцѣвъ. Порôвнаймо ще II. 100.: „Та все пôшло на грище: И Запорожя, и село, и манастырь святый, скарбница. Все, все несытѝ рознесли, а вы, вы, горы ôддали... Бодай нѣколи не дивить ся на васъ, проклятѝ.... Нѣ, нѣ! Не вы проклятѝ, а гетьманы, усобники, Ляхи поганѝ“. Порôвнати такожь треба I. 213, де козакъ зъ могилы таке спѣває: „Наносили землѣ, та й до дому пôшли и нѣхто не згадає.... Насъ тутъ триста, якъ скло, товарыства лягло, и земля не приймає. Якъ запродавъ гетьманъ у ярмо христіянъ, насъ пôславъ поганяти, по своѣй по земли кровь розлили й зарѣзали брата, крови брата напили ся и оттутъ полягли у могилѣ заклятôй“.

Не мôгъ Шевченко стерпѣти, що украиньскѝ паны хвалились давными гетьманами, давнымъ козацтвомъ, Запорожємъ, а притôмъ имъ байдужнымъ було, що тамъ, де Запорожє було, теперь Нѣмець картопельку садитъ и байдуже єму, чіею кровью земля напоєна, щобы тôлько була добра пôдъ засѣвъ. Они чванились томý, щобы показатись славными предками, а не щобъ въ души плекали яке чувство щире для украиньскои минувшости, або щобъ думали о получшеню теперѣшнои долѣ того славного народа. Длятого Шевченко закидує имъ, що они властивого змѣсту исторіи козаччины не знаютъ а тымъ хвалятъ ся, щó именно не єсть похвальне; велитъ имъ отже прочитати зновъ тую главу — не знати яку — зъ кождою комою и титлою; а тодѣ пôзнаютъ, що тѝ Бруты, ясневельможниѝ гетьманы, суть нôднôжками Москвы або Варшавы, и що не въ тôмъ слава, що они ходили въ ярмѣ такъ само, якъ и вы ходите теперь, — не въ тôмъ слава, що братство Трапезунтомъ, Синопою галушки варило и наѣдалось, а для васъ нѣчо но зôставило, — не въ тôмъ, що за Москву и Варшаву кровь проливали; се суть побôчниѝ рѣчи и слабѝ стороны козаччины; але въ тôмъ слава, що козацтво за волю, за землю украиньску встоювало. Сего паны украиньскѝ не пôдносятъ, бо имъ добре бути въ кайданахъ, якъ и ихъ попередникамъ, гетьманамъ, коли зъ сего користь тягнутъ; они задоволенѝ зъ тыхъ батькôвъ, що имъ лишили свои кайданы и свою славу. Тутъ видимо здоровый и ясный поглядъ Шевченка яко историка. Ôнъ, — що 1841 р. въ поемѣ „До Основяненка“ дививъ ся ще на зверхню форму козаччины и жалувавъ, що не встанутъ гетьманы, не покрыютъ Украину червонѝ жупаны, — каже теперь, що не гетьманы, не поодинокѝ рицарскѝ ôдважниѝ дѣла козакôвъ суть нашою славою, але идея волѣ, незалежности, рôвности, братерства цѣлого народа украиньского, котру то идею скривили поодинокѝ гетьманы въ своихъ егоистичныхъ цѣляхъ. Не зъ тои то точки погляду, що паны-Украинцѣ, треба сла-

вити историчнѣ дѣла козаччины. Тому то и теперь тѣ паны, потомки ясневельможныхъ гетьманôвъ, розпинаютъ Украину наслѣдуючи своихъ батькôвъ лукавыхъ. По ихъ прикладу накидуютъ ся народови за гетьманôвъ, щобы єго буцѣмъто просвѣтити сучасною наукою, повести за прогрессомъ европейскимъ, а мѣжь тымъ, щобъ кровь зъ єго реберъ точити. Однакъ нарôдъ пôзнає, каже Шевченко, отсю науку и дасть имъ заплату такъ славну, якъ славнѣ були дѣла ихъ предкôвъ лукавыхъ. И тодѣ ажь дѣйсно почуютъ они живу славу дѣдôвъ своихъ и батькôвъ лукавыхъ.

(Конець буде.)

Литературна хроника.

Нива, украинський литературный збирникъ. Одесса 1885 року.

Нове се, ôдрадне явище на поли нашои литературы, тымъ ôдраднѣйше, що приходитъ зъ Одессы, въ котрôй украинська литература доси не могла здобути собѣ такого поля, якъ бы се повинно бути. Пôсля „Збірника творів Єремії Галки“ и „Марка проклятого“ „Нива“ єсть першою значнѣйшою книжкою украинською, выданою въ Одесѣ. Слухи про єи выданє посились уже бôльшь року, але задля цензурного тиску книжка выйшла доперва теперь, и то, якъ здаєсь, значно общипана. Очевидна рѣчь, що при такихъ цензурныхъ обставинахъ, зъ якими теперь муситъ боротися руско-украинське слово на Украинѣ, на „своѣй не своѣй землѣ“, книжки ажь надто часто выходятъ тамъ такѣ, за якѣ редакція ихъ не може въ повнѣ брати на себе одвѣчальности. Такъ було зъ другимъ томомъ кіевского збôрника „Рада“, такъ мабуть єсть и зъ одескою „Нивою.“ Переглянемо єи змѣстъ.

Одинайцять писателѣвъ бачимо заступленыхъ въ „Нивѣ“, мѣжь котрыми стрѣчаємо звѣстнѣ вже въ нашôй литературѣ имена И. Левицкого (Нечуя), П. Нѣщиньского, М. Старицкого и В. Чайченка, спôвробôтника „Зорѣ.“ Дальше йдутъ новѣ, незвѣстнѣ доси писателѣ: Днѣпрова чайка, Панченко, Антонина В., Тишковскій, Кость Ухачь, Бобенко и Незвѣстный. Всѣхъ творôвъ, стихомъ и прозою, мѣститъ „Нива“ 25.

„Чортяча спокуса“ И. Левицкого Нечуя, оповѣданє гумористичне съ трагичною розвязкою. Герой оповѣданя — молода вдова, Кишинѣвска мѣщанка Настя. Оповѣданє можна подѣлити на двѣ части, ôдрубнѣ ôдъ себе змѣстомъ и дуже нерôвнѣ що до стôйности артистичнои. Перша часть — пригоды Настѣ зъ єи кумою Хабронею, котра спокушає Настю на пянство. Та часть, писана въ манерѣ давнѣйшихъ очеркôвъ тогожь автора „Не можна бабѣ Парасцѣ вдержатись на селѣ“ и „Благословѣть бабѣ Палажцѣ скоропостыжно вмерти“, але не тôлько що не дорôвнує тамтымъ очеркамъ живостею та силою гумору, але декуды навѣть ображує чутє артистичнои правды, грѣшитъ натяжками та розволôклостею. За то друга частина тои повѣсти, любовнѣ пригоды Настѣ съ цыганомъ Грегоромъ, поражає читача пластикою рисунку, пышнотою красокъ та мѣткостею психологичнои обсерваціи. Загаломъ та часть повѣсти робитъ велике вражѣнє; а є въ нѣй картины, котрѣ треба почислити до найкрасшихъ перелъ творчости Левицкого.

Зовсѣмъ иньше вражѣнє робитъ очеркъ Днѣпровои чайки „Знахарка.“ Знати молоду, початкуючу руку. Хочь мова гарна та чиста, та за те предметъ дуже неглубокій. Баба Герещиха знахарка змалёвана ту чисто въ дусѣ т. зв. етнографичнои школы, т. є. змалёвана радше по етнографичнымъ збôрникамъ, нѣжь зъ житя. За приказками, шептами и проимъ етнографичнымъ апаратомъ, знакомымъ украинському читачеви ще зъ Квѣтчинои „Конотопскои вѣдьмы,“ авторка зовсѣмъ не дає намъ заглянути въ душу знахарки, не малює намъ людины. Се кардинальна хиба очерка, котра побавлює єго всякого глубшого интересу.

Третя прозова штука въ „Нивѣ“ „Зъ старои памяти Подолянина“— властиво матеріялъ историчный, споминки про давныхъ панôвъ подôльскихъ, не знати для чого поназываныхъ тôлько иниціялами. Впрочѣмъ споминки ôдзначаютъ ся мѣшаною мовою: „споличеньство“, „маєнтности,“ „онить“.... Богъ єго святый знає, на яку се памятку такѣ квѣтки пропущено въ украинську книжку. Впрочѣмъ деякѣ анекдоты, розказанѣ Подолянином (зъ якои раціи ôнъ пôдписався Антонина В., коли оповѣдає очевидно мужчина, се тожь якась містерія!) доволѣ цѣкавѣ, хочь и не такъ дуже новѣ, якъ авторови здаєсь; деякѣ давно вже звѣстнѣ, и то докладнѣйше, зъ польскихъ жерелъ. До тои самои рубрики треба бы зачислити ще й „Де кôлька анекдотôвъ“ п. Тишковского; тôлько що п. Т. розказує анекдоты зъ житя мужицкого и розказує дуже гарно, живо и чистою мовою.

За однымъ заходомъ згадаємо ту й про збôрничокъ пѣсень народныхъ зъ Одеского уѣзду, села Любомила, замѣщеный въ Нивѣ. Всѣхъ пѣсень 13 (не знати для чого редакція въ переднôмъ словѣ нарахувала ихъ 14). Пѣснѣ тѣ цѣкавѣ не самѣ по собѣ, але якъ образчики пограничнои полосы, де збѣгаютъ ся та мѣшаютъ ся окрушки народныхъ пѣсень Украины, Галичины и Московщины. Анѣ одна зъ замѣщеныхъ ту пѣсень не представляє цѣлого, суцѣльно обробленого мотиву. Найцѣкавѣйша — перша пѣсня про матѣрь, котру прогнавъ сынъ, а приняла дочка; въ Галичинѣ той мотивъ розширеный въ формѣ казки. Пѣсня н-ръ 2 — мѣшанина мотивôвъ украинськихъ (початокъ Шевченка „Ой одна я одна“) зъ галицкими коломыйками. Пѣсня нръ 3 — московска, слабо перероблена на украиньске, тай ще декуды покалѣчена; троха ôдмѣнный варіянтъ я записавъ въ р. 1880 въ Березовѣ нижнôмъ, коломыйского округа ôдъ дѣвчатъ, що ходили до Бессарабіи на заробôтки. Пѣсня нръ 8 — звѣстна въ Галичинѣ и Украинѣ пѣсня весѣльна, тôлько покалѣчена. Прочѣ пѣснѣ зложенѣ зъ обрывкôвъ знаныхъ уже пѣсень и не представляютъ жадного бôльшого интересу.

Майже половину книжки занимає оперета п. Старицкого „Утоплена,“ перероблена зъ Гоголевои повѣсти. О тôмъ драматичнôмъ творѣ, зладженôмъ властиво для сцены а не для литературы, мы не будемо ширше говорити, замѣтимо тôлько, що мова въ єго вѣршованыхъ якъ и въ прозовыхъ частяхъ дуже гарна, зовсѣмъ чиста ôдъ тыхъ чудернацькихъ кованыхъ слôвъ, якими ôдзначалась колись поезія (особливо переводы) п. Старицкого.

Зъ помѣжь творôвъ поетичныхъ въ „Нивѣ“ безперечно перше мѣсце занимає прекрасный перекладъ шестои пѣснѣ Гомеровои „Одиссеѣ“, доконаный п. Нѣщиньскимъ. Змѣстъ тои пѣснѣ не чужій нашôй литературѣ, ôдъ коли П. Кулѣшъ пересадивъ сю запахущу квѣтку старогрецкои поезіи на нашу рôдну украинську ниву въ формѣ прекраснои идилліи „Орися.“ Про перекладъ п. Нѣщиньского нѣщо й говорити; хто тямитъ єго майстерскій переспѣвъ Софоклевои Антигоны, той найде и въ переспѣвѣ пѣснѣ про Навзикаю тѣ самѣ добрѣ прикметы, безъ тыхъ дрôбныхъ похибокъ манерности, якѣ мы закинули були „Антигонѣ.“ На чôльнôмъ мѣсцѣ збôрника напечатаный вѣршъ Панченка „Рôдній край.“ Въ шести строфахъ малює авторъ украинській крайобразъ въ рôжныхъ порахъ дня и року (ранокъ, полудень, вечѣръ, весна, лѣто и зима), а въ трохъ слѣдуючихъ въ формѣ заключеня выливає свою любовь до того краю, котрый „силу лє у душу и навѣває супокôй,“ для котрого авторъ „мусить жити, трудитись, а м о ж е й вмерти.“ С е закôнчене троха комічне и псуе вражѣнє цѣлости, котра впрочѣмъ не ôдзначаєся анѣ силою кольориту анѣ новиною красокъ. Похвалити треба намаганє автора до чистоты вѣршовои формы; ритмъ и римы всюды проведенѣ добре и чисто, хочь подекуды не безъ насилуваня мовы; въ однôмъ и другôмъ д. Панченко — ученикъ Старицкого. Въ єго поезіи найшли мы ось якѣ невживанѣ доси а може й уковани слова: часъ п р е д з о р н і й (у Старицкого далеко краще: нôчка беззора; у Шевченка: досвѣтняя година); чистый п л е с ъ, у насъ: чисте п л е с о — Wasserspiegel, а такожь глубоке, тихе мѣсце въ рѣцѣ; захôдъ о д ж е в р ѣ в ъ, звычайно: захôдъ розжеврѣвъ ся; с р ѣ б р о в о д ы й ставокъ, слово коли й нове (намъ доси не стрѣчалось), то на всякій способъ гарно утвовене и обогачуюче нашу поетичню мову.

Середъ поетôвъ „Нивы“ звертає на себе особливу увагу знакома вже намъ авторка „Знахарки“, Днѣпрова чайка. Зъ поезій єи помѣщенѣ ту двѣ: „Вѣсточка“ и „Пѣсня.“ „Вѣсточка,“ се бодай въ початку цѣкава проба — змалювати деякѣ моменты зъ житя украинського народа живу-

великій, що авторка мабуть и не запримѣтила тои золотои жилы, на котру зъ разу попала, и замѣсць показати намъ реально та живо широку картину того житя и тымъ способомъ здобути, що такъ скажемо, нове поле для нашои поезіи, заповнила всю останню часть своєи поемы добре звѣстными ôдъ часôвъ Шевченка сумованями, пугачами, сусѣдками-цокотухами та слѣзми, однымъ словомъ, акцесоріями зовсѣмъ не характеристичными, не новыми и не цѣкавыми. Попавши на тоту протоптану стежинку — наслѣдуваня Шевченка въ єго слабшихъ творахъ, авторка й сама не счуваєся, коли декуды доходитъ до тривіяльности або психологичнои неправдоподôбности. Тривіяльнымъ и зовсѣмъ не артистичнымъ мусимо назвати той устуиъ, де

Стара мати стогне важко,
Въ груди бє (кого?), ридає,
И до серця сынôвъ чобôтъ
Пильно пригортає.

Тривіяльне се мѣсце не для того, якъ колибъ самъ видъ матери, пригортаючои до зболѣлого серця чобôтъ погибшого въ морѣ сына бувъ не поетичный; непоетичне и сухе ту тôлько выражене авторки, а ще гôрше разитъ слѣдуюча затымъ єи замѣтка: „Смѣхъ и горе!“ Зъ чого ту смѣятись, сего я зовсѣмъ не розумѣю. Всяке правдиве горе повинно будити въ насъ не смѣхъ, а тôлько спôвчутє; побачивши матѣрь, пригортаючу до серця яку небудь реликвію по дорогôй дитинѣ, жаденъ чутливый чоловѣкъ смѣятись не буде. А вже зовсѣмъ психологично неправдива та сцена, де сусѣдка вбѣгає рано въ хату Параски, щобъ донести ѣй о смерти єи чоловѣка, и замѣсць слова потѣхи калѣчитъ єи серце глупыми, чисто нелюдскими докорами:

Ой сусѣдко любко,
Годѣ тобѣ панувати;
Забувай голубко
Якъ пôзненько уставати,
Раненько лягати,
Въ паньске плаття одягатись,
Левка выглядати;
Якъ наймичку наймать, сына
У школѣ учити,
Якъ ласенько обѣдати,
Чай та кохвій пити...

Невже-жъ таки се поезія? Найзопсутѣйша морально людина зъ простого народа не буде такъ говорити въ виду великого, тяжкого нещастя другои людины. Хочемо вѣрити, що Днѣпрова чайка тôлько зъ несвѣдомости, а не зъ якого небудь принципу звела таку клевету на жѣнокъ зъ нашого простолюдя, и для того радимо ѣй одно: придивлятись пильно живому житю и живымъ людямъ, и въ поезіи и въ прозѣ держатись тôлько тыхъ живыхъ фактôвъ, якй сама бачила, выстерѣгатися Шевченкôвскои поетичнои фразы, а малювати тôлько такй рѣчи, характеры и факты, котрй зовсѣмъ рельефно и повно живуть въ уявѣ — простыми, звычайными а не стереотипными словами; звертати увагу бôльшь на обрисовку реальныхъ, звѣстныхъ ѣй мѣстцевыхъ обставинъ, анѣжь на шаблоновй, етнографичнй чи поетичнй акцесорія.

„Пѣсня“ тои самои авторки по своєму змѣсту зовсѣмъ слаба; предметъ якось штучно прикроєный, анѣ слѣду нема того свѣжого, безпосередного выливу чутя, безъ котрого нема лиричнои поезіи, хочь форма „Пѣснѣ“ гарна. Ще слабша пѣсня Невѣдомого — мизерна парафраза пѣснѣ народнои безъ проблиску якоись власнои мысли автора. На що и для кого властиво друкуются того рода фабрикаты — святый знає. До тои самои категоріи належитъ и „Порада“ п. Нѣщиньского; вартôсть єи становитъ властиво тôлько гарна музика, додана до неи.

Назву Бобенка першій разъ стрѣчаємо въ нашôмъ письменствѣ. Въ „Нивѣ“ напечатанй три єго вѣршики, навѣянй, бачитъ ся, бôльше музою Некрасова та Лермонтова, нѣжь украинськими взôрцями. Впрочѣмъ вѣршикъ: „Осѣнь холодна на дворѣ“ — окрôмъ слабои послѣднои строфы — доволѣ вдачный и гарный и вказує талантъ автора до реального зъображуваня природы. Два другй вѣршѣ того-жъ автора слабшй; впрочѣмъ „Не стою я пôдъ липою“ уйде ще: пѣсня народна, Шевченко и проблискъ власного авторового обличя („Моє серце покинула вѣра и надѣя“) сплѣтаютъ ся въ цѣлôсть коли й не сильну и не оригинальну, то все таки зрозумѣлу и доволѣ гармонійну. Але що значитъ вѣршь „Готовъ уже кôнь мôй“, до якого краю ôнъ ôдноситъ ся? Дивоглядный се край, зъ котрого авторъ выѣздитъ; край той „засне ненагрѣтый вгорнувшися въ драну свитину,“ єго „зима снѣгомъ холоднымъ на роспутѣ въ нетопленôй хатѣ покрые.“ Мимоволѣ згадуются злобнй слова Тургенева про украиньского поета: „грає, грає, воропає, по долинѣ гопъ!“ Друге нове имя, що стрѣчаємо въ „Нивѣ,“ се Кость Ухачь. Онъ давъ до збôрника 7 поезій, зъ котрыхъ тôлько одна и то найменша, „Вчися дитинко“ стопла печати, бо тôлько въ нѣй однôй проявляєся яка небудь думка. Жаль тôлько, що и въ тôй маленькôй поезійцѣ (12 стрôчокъ) п. Ухачь зъумѣвъ всунути бодай два стихи нѣ по мовѣ нѣ по основѣ на людей не похожй. Ось яка выходитъ у него строфа:

Люде научать, якъ кривдити бѣдныхъ,
Якъ на пораду старыхъ не зважать (?),
Якъ задля лыску грошвы — своихъ рôдныхъ,
Рôдну родину... Бодай не казать!

Ну, чомубъ єго не сказать? Не вже такъ дуже страшно чи що? А той „лыскъ грошвы“ пышный собѣ! Гей, пане Ухачу, — адже Шевченко написавъ два томы поезій може й не гôршихъ ôдъ Вашихъ, а нѣгде єму не приходила конечна потреба — замѣсць „блеску грошей“ вôткнути „лыскъ грошвы!“ Чи може Вы вбачаєте въ тыхъ двохъ чудернацькихъ словахъ якусь прикрасу Вашои поезіи? Чи вже въ грудяхъ Вашихъ таки зовсѣмъ нема почутя того комічного враженя, яке мусятъ робити тй и тымъ подôбнй языковй капризы въ поезіи, котра сли має на всѣхъ Вашихъ одноплеменникôвъ робити таке вражѣне, яке Вы хочете нею зробити, повинна-жъ бути написана мовою бодай въ приближеню для всѣхъ однако зрозумѣлою, чистою и не капризною.

Отъ тôлько мавъ я сказати про „Ниву.“ Бажати бъ треба, щобъ она не була тою одною ластôвкою, котра не робитъ весны, але щобъ сталася початкомъ правильного и частого выдавництва, при котрôмъ бы могли громадитись новй мѣсцевй силы и розвиватись тй таланты, котрй проявили себе хочь деякими початковыми творами въ сѣй першôй книжцѣ. *Ив. Франко.*

Звертаємо увагу на славнозвѣстный мѣсячникъ

„КІЕВСКАЯ СТАРИНА“

поважный органъ, зъ котрого наша галицко-руска публика може добре слѣдити за ходомъ историчнои, а по части й литературнои працѣ въ Россіи, особливо тои, що доторкаєсь нашои Руси-Украины.

„Кіевская Старина“ выходитъ 1. (13.) кождого мѣсяця книжками въ 12 аркушôвъ.

Предплата за 12 книжокъ зъ перес. до Галичины 11 руб. за рôкъ.

Адреса: Въ редакцію „Кіевской Старины“ Кіевъ, Софійская площадь Нръ 11.

Зъ пренумератою можна ôднестись такожь до Адм. „Зорѣ“.

ПЕРЕПИСКА РЕДАКЦІИ.

Впов. о. Левъ Витошиньскій. Вашй споминки про Антошка Ревизорчука будуть напечатанй въ найблизшихъ н-рахъ „Зорѣ“. Просимо не забувати насъ и на дальше. Особливо пожаданй булибъ намъ ще деякй споминки, и коли можна й документы, про Грдлѣчку и єго дѣяльнôсть. Чи въ устахъ народа не осталось о тыхъ дѣяхъ якихъ пѣсень, оповѣдань та поговорокъ? Чи не могли бъ Вы або хто зъ знакомыхъ удѣлити намъ деякихъ звѣстокъ про Лукяна Кобылицю?

Впов. К Н. У. въ Угрино. Поезіи „На нашôй земли“ и „Надъ Збручемъ“ одержали. Сердечно дякуємо за щиру память, але помѣстити не можемо зъ причинъ, котрй ачейже й самй здоровй знаєте.

Панъ Еленъ Г. въ М. Даруйте, Панѣ, коли не згодимось зъ Вашою думкою, що треба стати птичкою, щобъ „бтчиноньцѣ и родинѣ пѣсеньку спѣвати и изъ серця тягарь-тугу пѣсневъ выливати“. Намъ здаєсь, що для такого дѣла птичцѣ треба статись людиною, патріоткою. Не штука то .пôднести ся геть высоко понадъ свѣта горе, що широке и глубоке, якъ те сине море“, щобъ „тамъ жити веселѣйше въ пôднебесномъ краю и летѣти думочками до божого раю!“ А Вы трѣбуйте углубитись въ те земне горе, ôдчути єго и змусити своєю пѣснею другихъ до спôвчутя! Отсе буде правдива поезія.

До нынѣшного числа долучаємо 23. и 24. аркушь „Библіотеки Зорѣ“ (дальшу часть комедіи „Соколики“ Григорія Григорієвича)

Ôдповѣдає за редакцію **Ом. Партыцкій.**

Выдає Товариство имени Шевченка. Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка пôдъ зарядомъ К. Беднарского.